

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Stefan Zweig (1881 – 22 Şubat 1942)

20. yüzyılın önde gelen edebiyatçılarından. Avusturyalı zengin bir ailenin çocuğudur. 1904 yılında felsefe doktoru olarak Viyana Üniversitesi'ni bitirdi. Birinci Dünya Savaşı çıkınca savaş arşivinde çalışmaya başladı. Savaşın sonlarına doğru İsviçre'ye geçti. İsviçre dönüşü Salzburg'a yerleşti. 1938 yılında Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Birleşik Amerika'ya geçti, sonunda Brezilya'nın Petropolis kentine yerleşti. Kısa süre sonra karısı Charlotte Altmann'la birlikte hayatına son verdi. Şiir, deneme, oyun, öykü gibi çeşitli türlerde yetkin ürünler vermiş olan yazar, özellikle düşsel ve tarihsel karakterler üzerine yazdığı eserlerle tanınır. Yazarın, eşi Friderike ile yazışmalarını kapsayan *Mektuplaşmalar* kitabı da yayınevimizce yayınlanmıştır.

Eserin orijnal adı:

Begegnungen Mit Menschen Büchern Städten
(S. Fischer Verlag, 1955, Berlin)

BULUŞMALAR

İnsanlar, kentler, kitaplar

STEFAN ZWEIG

Almancadan Çeviren

Ahmet Arpad

Yordam Kitap: 49 • Buluşmalar • Stefan Zweig • ISBN 978-9944-122-36-8

Çeviri: Ahmet Arpad • Kitap Editörü: Kemal Özer • Düzeltme: Merve Arlı

Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • Sayfa Düzeni: Gönül Göner

Birinci Basım: Haziran 2008 • Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

© Williams Verlag AG, 1976 © Yordam Kitap, 2007

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 34110 Cağaloğlu - İstanbul

T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com

E: info@yordamkitap.com

Baskı: Ayhan Matbaası

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi

5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul

Tel: 0212 629 01 65

BULUŞMALAR

İnsanlar, kentler, kitaplar

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
-------------	---

İNSANLARLA BULUŞMALAR

RILKE'YE VEDA	13
ARTURO TOSCANINI	25
ANILARDA THEODOR HERZL	34
MAKSİM GORKİ ONURUNA BİR KONUŞMA	42
HERMANN BAHR'A DOĞUM GÜNÜ MEKTUBU	51
UNUTULMAYACAK BİR ANI	55
BRUNO WALTER: VAZGEÇEBİLME SANATI	64
FRANS MASEREEL	67
SES	76
JOHN DRINKWATER'A VEDA	83

ZAMANLARLA BULUŞMALAR

TEKDÜZE BİR DÜNYA	89
MİLYARDERLERİ ZİYARET	97
DÜNYA SAVAŞI GÜNLERİNDE DÜŞÜNCELER	109
YAŞAMI UMURSAMAYANLARIN ARASINDA	115
BERTA VON SUTTNER	122
AVRUPA'NIN KALBI	129
ATEŞ	141
BİNLERCE ALINYAZISININ EVİ	152
AVRUPA'NIN KENDİNE GELİŞİ	156

KENTLERLE BULUŞMALAR

İKİ OKYANUS ARASINDAKİ SAAT	169
YPERN	177
DÜNYANIN EN GÜZEL MEZARI	190
NEW YORK HAREKETLİLİĞİ	192
SALZBURG: KENT BİR ÇERÇEVE	199
BREZİLYA'YA KISA BİR YOLCULUK	202

KİTAPLARLA BULUŞMALAR

KİTAP: DÜNYAYA AÇILAN KAPI	235
DANTE	243
GOETHE'NİN ŞİİRLERİ ÜZERİNE	251
JOYCE'UN ULYSSES'İ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	257
HANS CAROSSA	261
BALZAC'IN 'GİZLİ' KİTAPLARI	265
ARTHUR RIMBAUD	270
OTOGRAFLERİN ANLAMI VE GÜZELLİĞİ	278
KİTAPLARA TEŞEKKÜR	284

GİRİŞ

Dostlarım yıllardır, çeşitli konular üzerinde düşüncelerimi kaleme aldığım denemeleri bir kitapta toplamamı ısrarla söyleyip duruyordu. Ancak içimde engel olamadığım bir kuşku bu önerilere hep karşı çıkmama neden oluyordu. O yıllarda, titiz bir yazarın her kitabı kendi içinde organik bir bütün oluşturmalı diye düşünüyordum. Çeşitli yazıları iki kapak arasına sıkıştırıp, kitabı sanki bir bütünmüş gibi göstermek yapmacık olurdu. Bana göre, kişiliği uzun ömürlü birinin ne söylemiş ve yazmışsa hepsinin önem kazandığı o doruk noktasına varıldığı zaman değişik görüşlerinin bir araya getirilmesi anlam kazanırdı. Yıllar boyu hep böyle düşünmüş olduğum için de kendimi burnu Kafdağı'nda biri olarak kabul etmiyorum. Yıllar yılı hiçbir şey yapmadım, üzerinden zaman geçmesini bekledim. Fakat sonunda, o zaman var ya, beni zorlayan yine de o oldu. Çünkü otuz yıl boyunca yeryüzünde ne olup bittiğine bir edebiyatçı gözüyle bakmak, kendi içinde kapalı bir zaman bütünü oluşturmuştu. Bu dönemde yaşananlar ve oluşan düşünceler, kendini beğenmiş bir bireyin görüşlerini yansıtmıyordu artık. Çoktan beri bütün bir neslin malı olmuş insanlık duyarlığı ve olaylar toplamı haline gelmişti.

Son yıllarda gençlerle yaptığım görüşmeler sırasında, bana

hâlâ sanki bugün yaşanmış gibi gelen kimi olayların ve tanınmış olduğum insanların, onlar için çoktan beri geçmiş sayıldığını, bu nedenle de bambaşka bir anlam taşıdığını giderek daha çok fark etmeye başlamıştım. Gençler, alinyazıları kendilerine büyük olanak tanımış ve birçok olayın içine girmiş bu kişilerden artık tanıklık etmelerini istemekteydi. Sonunda, başından beri sadece kendimden söz etmediğim ve yıllar boyu sağa sola yayılmış deneyimleri bu kitapta bir araya getirmeye karar verdim. Benim buradaki bütün rolüm, bizim neslin varoluşunun anlamını yüceleştiren değerleri ve yaşanmış olayları okura iletmede aracılıktan başka bir şey değil. Bu yazılar gençliğimde beni yüreklendirmiş olan olayların, mutluluğun, kazancın ve deneyimlerin birikimidir. Onlar insanlarla, kentlerle, kitaplarla, resimlerle ve müzikle buluşmalardır. Kimi zaman kişiyi coşturan, kimi zaman ise onun aklını başına getiren anlardır. Belki bazı okurlar bu yazılarda, günümüzde çoğu insan için (ne yazık ki) pek önemli sayılan bir konuyu, politikayı bulamayacaktır. Eğer kitap bir anlamda bir bütün oluşturabiliyorsa, ancak yaşamım boyunca inandığım, her zaman tarafsız kalma ilkem sayesinde mümkün olmuştur bu. Ödün vermeden ve sürekli çaba göstererek en yabancı şeyi bile anlamak istemek; toplumları ve zamanları, kişileri ve eserleri olumlu yanlarıyla görmek, yaratıcılıklarını değerlendirmek ve onları kavramakla kimsenin yıkamayacağı o idealimize sadık kalmış oldum. İnsanların, düşüncelerin, kültürlerin ve ulusların birbirleriyle uzlaşmasına hümanizmin aracılık etmesini yaşamım boyunca hep hedefledim.

Londra, 1937

Stefan Zweig

İnsanlarla buluşmalar

RILKE'YE VEDA

*20 Şubat 1927 günü Münih Devlet Tiyatrosu'nda
yapılmış olan konuşma*

Müzikle başladı o zaman, yine müzikle sona eriyor. Coşkuyla hareket eden dalgaların arasına çekingen ve alçakgönüllü yayılıyor sözler.

Alçakgönüllü sokuluyor sözlerim, eğiliyor üzerinde çiçeklerin henüz açmadığı alçakgönüllü mezara. Bugün hep birlikte yasını tuttuğumuz o insana, Rainer Maria Rilke'ye veda ederken sadece müzik kusursuz. Söz, hepimizin içinde sadece onda neredeyse mükemmel bir müzik idi, yalnız onun dudaklarında alışılmışlığın sislerinden kendini kurtarıyordu. Sözün o donuk vücudunu kolayca, sanki uçar gibi havaya yükseltiyor, örneklerle anlatımı yeğleyerek sözü yüksek dünyalara çıkarıyor, içindeki bütün sırları hissettiriyor, günlük konuşmamız hiç kavranamayan bir büyü oluyordu. Onun yaratıcı sözleri çok değişik şeyleri bir araya getirip yoğuruyordu, yaşamın bütün şekilleri onun satırlarının çınlayan aynalarında kendilerini arıyordu. Ölüm bile onun şiirlerinde bütün gerçeklerin en temiz, en gereklisiymiş gibi kendini belli ediyordu.

Bizler ise, en alttakiler, yakınmaların boğuculuğunu yaşıyor, bir edebiyatçı için yakınıyoruz. Her zaman görünmeyen bir Tanrı idi sanki bu insan. Bizler onu görebildik duyguların kocaman organlarıyla, duyarlı ruhunun sarsıntılarıyla. Onun kişiliğinde alışılmamış bir yaşam vardı.

Edebiyatçı, evet o bir edebiyatçı, bir ozandı, Rainer Maria Rilke, ne kadar yakışıyor ona bu kelime. Bu çok eski, kutsal, bu çok önemli kelime bize değersiz, belirsiz bir kelimeyi, yazarı, yazan bir yazarı çağırıştırır. Rainer Maria Rilke ise bir ozandı. O her zaman, tekrar tekrar, katışıksız ve kusursuz biriydi. Sadece yaratıcı kişiliği sayesinde değildi bu, soylu yaşamın ruhuna verdiği duruluk da onu yüceltiyordu. Kısa süren yaşamı boyunca kullandığı her kelime, ele aldığı her konuyla o doğru ve kararlı bir ozandı. O birçok başka edebiyat adamı gibi, çevrelerine saçtıkları ışınlarla ünlenmiş, kısa bir süre doruğa çıkmış ve dünyanın dışarıdan içeriye doğru kişinin ruhuna çöktüğü o dolu dolu anların ozanı değildi. Hayır, o her zaman kendini apaçık gösteren, çoğu kez huzur bulmayan, katışıksız bir ozandı. Biliyoruz, onun yaşamı boyunca ozan olmadığı bir an bile yoktu. Dudaklarının arasından çıkan her söz, yazdığı her mektup, ince, bir melodi kadar zarif vücudunun her hareketi, yazısının yumuşaklığı, gülümseyişi... Bütün bu uyuşum ve biriciklik, mısralarını kusursuzca şekillendiren o yaratıcılığının bir sonucuydu. Onun kişiliğinden bize, çevresini kristallerin sardığı, şiirleri gibi çok saydam bir berraklık ve uyuşum ışıldardı. Okurlarına ulaştırdığı şeylerde bulunan bu sürekli belirginlik bizi gençliğimizden bu yana, o insana, sanatçıya derin bir saygı duyarak bağımlı kılan. Çünkü kişiliğindeki ve yarattıklarındaki bu sürekli biriciklik sayesinde Rainer Maria Rilke'de katışıksız bir yazın adamını gördük biz, onun soluğunu hissettik.

O, Rainer Maria Rilke, her zaman için bir ozandı. Onun ozanlığı doğuşandı. Bu soylu isim daha yaşamının ilk günlerinde onundu ve bütün dünya böyle tanıdı onu hep. Öğrenci Rilke çocukken el yazısını daha doğru dürüst öğrenmeden şiirler yazıyordu. Bıyıkları daha yeni yeni terliyordu, ağzından müzik üzerine güzel sözler çıkmaya başladığında. Çocukluk oyunlarından başka oyunlara nasıl geçtiğini anlamamıştı bile. Kullandığı dil başlangıçta hafifti, fakat içi zamanla dolmuş, o çocuğa isteyerek teslim etmişti kendini. Hep arayış ve deneyiş halindeki bu insan on altı, on yedi yaşta, Rainer Maria Rilke'nin mısralarında, zenginliği ko-

layca başarmıştı. Yaratıcı gencin vücudu daha doğru dürüst gelişmemişti, şiirlerinde kullandığı anlatım ise çoktan mükemmelliğe erişmişti.

Böylesine bir ozanlık yeteneğine daha çocuk yaşta nasıl sahip olmuştu, kimse bunu bilmiyor. Kökleri atalarına uzanan ve yeryüzünün derinliklerine inen bu gizemi kim çözebilir? Nesiller boyu giderek yorulmuş, kaybolup gitmeye başlamış soyluların bu son ferdinde ansızın yeniden canlanmış olan şey yetenek miydi? Prag'ın tarihî sokaklarındaki loşluk muydu o hep meraklı çocuk yüreğine hayat veren? Yoksa akşamları tarlalarda kulağına çarpan ya da pazar günleri odasında yalnız başına geçiren hizmetçi kızın söylediği o Slav şarkıları mıydı? Bunlar sadece izler, tahmin edilen şeyler... Çünkü onun gibi, sanki on milyonlarca ağzın konuşa konuşa yıpratamadığı, öğütüp on milyonlarca harfe dağıtamadığı binlerce yıllık bir dili yepyeni ve capcanlı yeniden karşımıza çıkaran, bu olağanüstü ozanın nasıl doğmuş olduğunu acaba hangimiz gerçekten söyleyebilir? Hayır, binlerce saf insan arasından bir tek bu kişinin nasıl olup da ozan olabildiği dünyaya özgü nedenlerle hiçbir zaman açıklanamaz. Bu çağdaş insanı, soylu bir aileden gelmiş, mavi denizci giysili bu çelimsiz çocuğun kanında bir şeylerin akmaya başladığını, zamanla içimize girip, duygularımızı doldurduğunu düşünmek öylesine güzel ki! Rainer Maria Rilke'den bir mısranın, birkaç kelimenin, müziğindeki bir ezginin hepimizin bilinçaltında olduğunu bilmek ne güzel bir duygu... Artık soluk almayan, konuşmayan o insan, henüz yaşamakta olan bizlerden çok daha uzun kalacak bu dünyada.

Daha ciddiyetin ve sorumluluğun ne olduğunu kavramadan Rainer Maria Rilke şairliğini çoktan kanıtlamıştı. Kolayca ve oyun oynar gibi uçuşarak konmuşlardı çocukluğunun üzerine ilk mısralar. İki oyun arasında yuvarlak harflerle özene bezene yazmıştı onları. Daha erginleşmeden okul defterlerine yazdıklarını ince kitapçıklar halinde bastırtmıştı. Ne güzel, daha o mısralar, onun gibi özlem dolu biz yaşlılarında yankılanmış, çevresine ulaştırdıkları bizlerin gözlerini iyice açmıştı. Yirmi yaşındayken çoktan üne erişmiş, ancak bu ününü o baştan/çankar ve yoldan sap-

tırıcı tehlikesine kapılmamış, sadece sorumluluğun acı yanlarını, görevinin zorluğunu üstlenmişti. Bu olağanüstü insan, başkalarının ya çok geç öğrendiği, ya da hiç öğrenemediği bir görevi gerçek bir şair olarak sürekli üstlenmesi gerektiğini, bunun için de hep çaba göstermenin zorunlu olduğunu nasıl da kavramıştı o çok genç yaşında...

İşte bu erken bilinçlenme, mükemmeliyete götüren o zor ve sonu olmayan yola sokmuştu Rainer Maria Rilke'yi. O bu yolda hiç yorulmadan ve hiç sapmadan yürüyüp durmuştu. Çekemeyen budaların dışlayıcı bir davranışla, "değersiz" deme cesaretini kendinde bulduğu bu, sessiz, yumuşak, değişik görüşleri yeğleyen, güçsüz ve hüzünlü görünümlü Rilke; yaşadığı dönemin insanlarından çok daha fazla zoru tanımış, yaratıcı bir insanın yüklenmesi gereken o sorumluluğu üstlenmişti. O, Rainer Maria Rilke, gürül gürül akmak için ruhun dopdolu olması gerektiği bilincine çok erken varmıştı. Şiirlerinin altın rengi balı ağır, saydam ve akıcı olacaksa, şairin duyguları da arılar gibi çiçekten çiçeğe uçmak zorundaydı; bunu genç yaşta anlamıştı. Çağımızdaki lirik şairlerinden hiçbiri mükemmeliyete ulaşmak için onun gibi sonsuz çaba göstermemiştir. Romanı Malte Laurids Brigge'de yazdıkları unutulmazdır: "Mısralar, birçok insanın söylediği gibi, duygular değildir. Onlar yaşanmış anlardır, deneyimlerdir. Bir mısra yazabilmek için birçok kenti görmeli, insanları ve başka şeylerle birlikte, hayvanları tanımalı, kuşlar nasıl uçuyor hissetmeli, çiçekler sabahın ilk ışıkları ile nasıl açıyor bilmeli... Düşünebilmeli, unutulmuş yörelerdeki yolları yine anımsamalı, beklenmeyen tanışmaları ve ayrılmaları da... Çocukluğun gizemli günlerini düşünmeli, üzdüğü ana babaları, zor geçen çocuk hastalıklarını da... Sessiz odalarda geçen günleri, deniz kıyısındaki sabahları, evet denizleri, ötelere uğultularla ve yıldızlarla uçup giden geceleri anımsamalı... Bütün bunları düşünmek yeterli değildir. Biri ötekine hiç benzemeyen sayısız aşk da anılarda yer almalı, yeni doğmuşların çığlıkları da, beyazlar içinde uyuyan loğusalar da. Fakat ölüme gidenlere de eşlik etmeli, oturmalı onların odalarına açık pencerede, kesik kesik inlemelerini dinlemeli. Hep anılar-

la dolu dolu olmak da güzel değil. Unutabilmeli onları çok fazla olduklarında. Ve yine gelmelerini beklemeli büyük bir sabırla. Sadece anılara sahip olmak yetmez. İimize girip kanımıza karıştıkları, bakışımız ve davranışlarımız oldukları zaman, isimsiz ve bizden farksız, işte hiç beklenmeyen o anda bir mısranın bir kelimesi anıların ortasından ayağa kalkar...”

Kafasında böyle d ş nc lerle, hep bir şeyler toplayarak ve bir şeylere kulak kesilerek, yaşamı boyunca vatansız genç Rilke ülkelere dolaşmış, bütün yollarda yürümüş, yaratıcılığına g  katmıştı. Kremlin’e gitmiş, Kremlin’in çanları şiirlerinde yankılanmıştı; Tolstoy’un gözlerinin içine bakmış, onun maviliklerinde insanları ve alinyazılarını görmüştü... İşpanya’ya yolculuk yapmıştı; İtalya’ya, Mısır’a ve Afrika’ya da. Güneşin oralarda ağaçsız topraklara bizim ormanlarla dolu dünyamızdan daha başka vurduğunu ayırt etmişti. İşkandinavya’ya gitmiş, beyaz geceleri yaşamıştı; güney ülkelerinde de akşam loşluğunun kadife gibi yumuşaklığını... Her yere gitmişti o; hep tek başına, hiç konuşmadan, çoğu kez kulak kabartarak, heyecanla bakmış, izlemiş, sessizce ruhuna doldurdukları sonra şiirlerinde müzik olmuştu. O yolculuk yıllarında kimse bilmemişti kendine vatansızlığı seçmiş bu insanın nerelerde bulunduğunu. şiirlerinin içi her geçen gün hep daha çok renklerle dolmaya başlamıştı. Ve sonra, hiç beklenmeyen bir anda lirik yazıları doymak bilmez, bitmek tükenmez bir zenginlik kazanmıştı. Onun dolu dolu ve pırıl pırıl anlatımına çağımızın hiçbir lirik şairi ulaşamamıştır. Bu genç insanın daha önce sadece duyguların bir üflemesi olarak kavradığı dünya giderek daha çok damarlarına giriyor, şekilleniyor ve kişilik kazanıyordu. Her geçen gün işitme, görme ve hissetme duyularının ona taşıdıklarıyla daha çok duygulanıyordu.

Bu sessiz yaratıcı insan kimi şeylere ne kadar güçlü dokunursa, köklerini ne kadar derinlerden çekip çıkarırsa, içindeki arzu onu, gözle görünen ve kavranabilen her şeyi tekrar eski şekilleriyle geri vermesini engelliyor, arkalarındaki gücü bir senfoniymiş gibi yorumlamaya zorluyordu. Bu g  her şeyi bir arada tutuyordu. Bu g  yaratıcıydı. Utanmaz, Sakınsız, Para bollester, d k lenin çevresini sa-

ran bulutlar gibi, kanatlar takmış ruhu onun çevresinde dolaşp duruyordu. Giderek artan seslenmelerle, uzun uzun okunan ulvi dualarla, heyecanlı mistik kendinden geçmelerle o sonsuza sokuluyordu. Sonunda tek tek ve parçalanmış şekiller bir araya gelip, Tanrıya uzanan o katedrali oluşturuyordu. Bu belki de günümüzde bir şairin ulaşmaya çalıştığı en gerçekçi dinsel doruklardan biri idi. Sonsuzluğu bilinmeyen duyguların doldurduğu bir deniz, o derin sular. Hoş bir alçak gönüllülükten oluşan inanç, Tanrının derinliklerinden insan ruhunu etkileyen o sürekli çekicilik... Duygulu bir coşkudan gelişen titrek ve çekici bir bağımlılık, sanki rüzgârda ezgilerle hareket ediyorlarmış gibi tek tek mısralardan yayılan büyük şiirin gürültülü çan sesleri. Angelus Silesius ve Novalis. Sonuncusu, kesin ve gerçekçilikle katılmış Alman dünyanın içinden çıkan, mistik tanrı yaklaşımıyla ılımlı bir insan.

Birkaç yıl içindeki büyük gelişmeyi, kendi kendini geliştirmeyi ve saygı uyandıran değişimi bizim neslimiz sonsuz bir şaşkınlık içinde yaşamıştı. Ne mükemmeldi bizim onu yaşamamız, bir şairin zaman içinde, yıldan yıla daha çok etkileyerek, daha çok peşinden sürükleyerek, okuyanın ruhunu sanatla doldurduğunu, ilk kitaplarındaki minyatürlerin alevlenerek yanan resimler haline geldiğini görmemiz, dilin renklerle dolup taşığını sezmemiz, mısraların narin yapısından duyumsal bir dünyanın oluştuğunu yaşamamız, duru kıtaların eşsiz kafiyele çok uzaklarda sanılanları coşkuyla yakındakilere zincirlermiş gibi bağladığını görmemiz ve tüm ruhsal varoluşumuzun bu ince duygulu dokuyla sarıldığını sezmemiz... Ancak zamanla bu yaratıcı mükemmelliğin de bir sonu olduğunu, kendi kendini tekrar ederek ilerleyemediğini hissettik. Şiirler, dalları meyve dolu ağaçlar gibi kafiyelerinin sonsuz çokluğu altında ezilmeye, ezgi dolu mısralar gürüldemeye başlamıştı.

Şiirlerindeki liriğin bir sona ulaştığını, artık daha öteye gidemediğini, bunun imkânsız olduğunu ve yinelemelerle değer yitireceğini bizler daha doğru dürüst hissetmeden, büyük usta yarattığı tehlikenin farkına varmıştı bile. Yolun ortasında, ya da yürüdüğü yolda durduğunda Rainer Maria Rilke'ye

yine, yepyeni bir lirik yola adımlarını atmıştı. Çünkü onun gibi tokgözlü olmayan bir şair bu güç durumunda durup dinlenmeyi kabullenemezdi.

Rastlantı denen kısmet Rilke'yi o günlerde Paris'e yollamıştı. Orada Rodin'in sekreteri olmuş, kent dışındaki Meudon'da çın çın öten kocaman salonlarda çalışıp yaşamaya başlamıştı. Çevresi bembeyaz ve tertemiz, taştan bir ormanın gövdeleri ile doluydu. Birbirinden değişik, hatlarının bütünlüğü kesin figürler salonların kocaman boşluğunu dolduruyordu. Oralarda beraber olmuştu o yaşlı büyük ustayla. Onun gibi olmak, elindeki lirik malzeme ile tıpkı onun yarattığı hatasız plastikler gibi dünyevi şekiller yaratmak Rilke'ye çok çekici geliyordu. Ustanın mermere verdiği kesin hatları mısraların saydam, tüy kadar hafifliği ile başarmak istiyordu. Onun bu değişimindeki atılganlığı iyi kavramak gerekir. O güne kadar yaptıklarının tam tersini denemek yürekliliğini göstermişti. Nesnelerin doğaötesine bağımlılığından, her türlü görünümün birbirine olan mistik kardeşliğinden de vazgeçiyordu. O kendine güç bir yolu seçiyor, kader sayılan yalnızlığı ve yaşamı oluşturan parçaları tek tek birbirinden ayırarak trajik kopmaya erişmeyi zorla deniyordu.

Bu nedenle de yaratıcılığının orta yerinde, o güne dek kullandığı dili, sanki artık eskimiş gibi; bir başkasını, daha bir yenisini bulmak uğruna kaldırıp, atmıştı. Şiirlerinde çoktan yendiği müzik unsurunu artık terk etmiş, hiç denememiş olduğu sert mermer heykel unsurunu kabullenmişti. Ruhundaki müziğin yerini keskinlik almıştı. En önemlisi de, Rilke kendi varlığını, duygularını şiirlerinden çekip çıkarmıştı. O kutsal monolog yoktu artık eserlerinde. Sanatının bu döneminde, yeni “Mermer Şiirler”de şair ‘konuşmaya katılmamalı’ydı. O, mısralar arasında susmasını öğrenmeliydi. Rilke’nin geç dönemindeki yeni görevi; değişmek, yabancılaşmış kişilikten kurtulmak, ona artık yakınlık duymamaktı. Bu değişim en güzel iki ciltlik eseri *Yeni Şiirler*’de görülür. Kitabın mermerimsi sıvasından müzik silinmiş, üzerine basılan gereksiz bir ateş gibi söndürülmüştür. Duru bir ılık her görüntüyü çok kesin bir belirlilikle dışarıya atmaktadır. Yeni

şiiirlerden her biri mermer heykelleri andırıyor, onlar gibi kesin hatlarla, çevresine sınır çekmiş, bir ruhun dünyevi vücudu doldurması gibi hiç değişmeyecek hatların içine kapanmış tek başına duruyorlar. Bu şiirler, örnek olarak “Panter” ile “Atlıkarınca” verilebilir; şekilsiz buz gibi taştan yontulmuş, parıltılarıyla beraber kabartmaları andıran şekiller... Alman liriğinin o güne dek böylesine bir keskinlikle yaşamadığı eserler, elle tutulabilecek kadar canlı bir dilin zaferi... Her biri yerinden kıpırdatılamayacak ağırlıkta, kendi içine hiç eksiz ve sımsıkı kapatılmış, eskisi gibi müzikle soluk alıp vermiyorlar. Tekrar ediyorum, Alman liriğinin daha önce hiç tanımamış olduğu, eşsiz ve hiç görülmemiş bir mükemmellikteki bu şiirler beklemediğimiz bir anda sanki bizler için yaratılmıştı.

Yorulmak nedir bilmeden arayıp duran bu insan mükemmel bir şeyi başarmıştı... Sayısız yorumları olan yaşamı yine hiç beklemediğimiz ve yepyeni bir düzene sokmuştu. Şair, yarattığı o yüzlerce lirik heykelden öteye binleri etkileyecek binlerce simgeye şekil verebilecek güçteydi. Her hayvanı, her insanı, varoluşun her bireyini kendine özgü şekliyle yaratabilirdi. Mükemmelliğin o baş döndürücü doruğuna birkaç yıl içinde varmıştı. Rilke isteseydi gerçekleştirdiği döküm kalıbıyla yaşamı boyunca bütün dünyayı şekillendirirdi. Fakat bu yaratıcı insan kendi kendini sürekli tekrarlamaktan yine kaçınmış, daha yücelere ulaşp, onları yenmek istemişti. Ve tekrar, yaşamında üçüncü kez, bu suskun savaşçı yola koyulmuş, o güne kadar yaratmış olduğu, ancak gözüne artık kolay görünenleri yiğitçe kaldırıp bir kenara atmış ve benliğinden yepyeni bir lirik biçim yaratarak onu yükseklerle, ulaşamayacak sonsuzluğa çıkarmıştı.

Sanatının erişilmez doruğunda, “Orfeus’a Sone” ve “Duino Ağıtları” gibi son şiirleriyle kendine seçtiği o inziva bundan on yıl önce başlamıştı. Daha yumuşak anlatımlara alışmış olanlar, aydınlıkla karanlığın birbirine karşı oynadığı bu çok olağanüstü ama o ölçüde yabancı düşen oyunu artık kavrayamıyordu. Bu süreçte Almanlar onu yalnız bıraktı. Gizem dolu son şiirlerindeki o gözü pekliği ve başı sağPDF Kütüphanesi'ne kopya yapıldı, çok az insan onun

peşinden gitti. Çünkü Rilke, olgunluğunun en son sonbaharında dilin sınırlarını çok zorlamıştı. Bunu yaparken de anlatılması mümkün olmayı anlatmak istemişti. Onlardan çıkıp gelen titreşimleri değil, aralarında gidip gelen, ruhlar gibi görünmeyen, dudaklar arasından çıkan nefesi andıran o gizem dolu o ilişkiyi kullanmıştı. Hiç de tokgözlü olmayan yaratıcılık gücü, anlatmayı, artık kavranamayan, değişken bir yolla denemişti. Buna erişmek için de dil sınırlarını iyice zorlamış, uçurumların en derinine inmiş; anlaşılandan anlaşılmayana, söylenemeyene uzanmıştı. Önceleri lirik, ardından Fransisken, en sonunda da gizemli bir ozan olan Rilke “Duino Ağıtları” ile kendinden önceki Novalis ve Hölderlin’in üstüne çıkmıştı. Bizler ise son eserlerine o günlerde biraz şaşırılmış, anlatmak istediklerini pek kavrayamamıştık. Ancak şimdi, biraz acıyla da olsa, benliğimizde yer etmeye başlıyor her şey. Denedikleri ile sesleniyor değildi yaşayanlara. Hayır, o bir başkası ile sohbet ediyordu, nesnelerin ve duyguların öteki dünyası ile... Onlar artık sonsuzlukla yapılmış konuşmalar, ölümlle yapılmış kardeşçe sohbetler idi... Çoktandır beklediği, artık hazır olduğu ve gözlerini açmış kendisini arayana karanlıktan bakan ölümlle konuşmalar...

Bu onun son yükselişi idi. Ve bizler tek başına yürüdüğü bu yolda erişmiş olduğu doruğun yüksekliğini ölçemeyiz. Bu olağanüstülük bir sona varış gibiydi, artık dinlenmesi gerektiğini o da hissediyordu. Dil, Rilke’ye her şeyi vermişti; lirik şiirleriyle onun en derin gizemli kaynaklarını boşaltmıştı. Hiç tükenmeyen gücüyle nefes nefese başardığı dik tırmanışında yepyeni, oldukça zor, o güne dek hiç denememiş olduğu Fransızca mısralarla uyum sağlamaya çaba gösterdi. Son ana kadar zoru, kolay başarılamayan her şeyi denemeyi seven bu insan için en yorucu çaba bile bir dinlenme idi. Belki de bu dinlenmeler, sonsuzlara ulaşmak için yapacağı tırmanışlar öncesi verilmiş aralardı...

Yirmi yıl süreyle lirik söz uğruna yığıtçe sürdürmüş olduğu bu müthiş çaba, yorulmak bilmeyen bir şairin yerine getirdiği bu görev... Bütün bunlar Rainer Maria Rilke’nin yapıtlarında belirgindi. Alinyazısı Herpesiz PDF Kılınç Arslan Hıç kimsenin yaşamını tanıma-

miş, son çalıştığı mekânı görmemişti. Yapıtları usul usul gelişmiş, her mükemmel gibi suskunca oluşmuş, her olağanüstü gibi bilinmeyen bir köşede, gözden uzak gerçekleşmişti. Bu ender insan, doğuştan yetenekli her bireyde olduğu gibi, çok olağanüstü bir şeyin ancak her şeyden vazgeçmesini bilmekle gerçekleştirebileceğini sezmişti. Kalıcı bir eser yaratmak isteyen sanatçının, çevresindeki yaşamı daha baştan reddetmesi gerektiğinin de bilincindeydi. Şu sözleri nasıl da unutulmazdır:

*Çünkü eskilerden bir çekemezlik bekliyor,
Yaşamla çalışma arasında bir yerde.*

Yaşam bütün gücüyle çağırıyor insanı kendine, şairi ise karşı koyamayacağı bir güçle etkiliyor, onu taraf tutmadan destekliyor, yarattıklarına ortak oluyor, şairden günlük yaşama katılım bekliyor. Fakat aynı zamanda bitmemiş, şekilsiz eserleri için duygularını zorluyor, kıskançlıkla dikkatini çekiyor, yaşamdan uzaklaşmasını, onun isteklerine karşı çıkmasını, sadece ve sadece duygulara, yaratıcılığa hizmet etmesini talep ediyor. Böyle bir şeye karar vermesi, bu konuda kesin bir davranış göstermesi her sanatçıdan beklenir; ister yaşamı boyunca tüm eserlerinde, isterse belli bir süreç içinde.

Rainer Maria Rilke, yaşamını tümüyle sanata ve kutsalyalıt-maya adanmış, çileciliği aramıştı eserlerinde. Konuşmacılar kür-süsüne çıkmamıştı hiç, sahnenin ortasına yabancı kalmış, olup bitenlere uzak durmuş, günlük kavgalarda ağzını açmamıştı. Çok az insan onun yüzünü görmüş, yaşamını yakından tanımıştı. O çok kez kentlere gitmişti, bu kente de gelmişti; fakat gizemli bir şey ona hep eşlik etmiş, onu sarıp sarmalamıştı. Böylesine çekin-gendi, böylesine saklı duran bir yalnızlığı yeğlemişti. Her yere çok sessizce girerdi; ra- için mi, bilinemez. Sohbetlerinde karşısındakini anlayışla dinler, kelimeler ağzından çağlayarak çıkmazdı. Dudaklarındaki hafif gülümseme, çoğu kez çekici bir sevginin yanı sıra bir savunma ve saklanmaydı da. Yaklaşmaya çekiniyordu insanlar, öylesine bir derin sessizlik taşıyorlardı. Bu sessizlikten yanan gelen berrak,

duru ve dostça sözleri ne kadar mutlu ediciydi. Sanatında öylesine titiz ve iddialı bu insan, yaşamında hiçbir zaman kendini ön plana çıkarmıyor, bir şarkısında söylediği gibi, “İnsanların sözlerinden korkuyorum” diyen ürkek bir oğlan çocuğunu andırıyordu. Korku onu hep etkiliyor, gerçeğin baskısı altında kalacağından, elinde saygıyla tuttuğu sessizliğin o kristal kabını parçalayacağından çekiniyordu. Başı hep önünde ve çekingen, sanki bir bulutun içindeymiş gibi, bu dünyanın gürültüsü ve edebiyatı içinde yürüyüp gidiyordu. Sessiz, çevresini rahatsız etmeyen bir bulut... Sonsuzluğun kızıla bürünmüş yankısı gibi ayrıldı aramızdan.

Her odaya nasıl sessizce girdi ise, gösteriye düşkün zamanımızın içinden nasıl gizlice geçti ise, aramızdan da öyle ayrıldı. Hastaydı ve hiç kimse bunu bilmedi. Yavaş yavaş öldü, hiç kimse bunun farkına varmadı. Hastalığının, ıstıraplarının ve ölümünün bu sırrını da içinde sakladı. Şaire yakışır biçimde ve mükemmel hazırladı son eserini. Ölümünü. Çok erken gelmişti ölüm, taşımıştı onu suskun yaşamı boyunca çelimsiz vücudunda, onunla büyümüştü... Öteki dünyadan gelen o ses, kimi zaman gizem dolu mısralarında konuşurdu. Ve aniden şiirin orta yerinde, dünyevi olmayan, hüznü dolu bir titreşimi hissederdik; genç yaşta aramızdan ayrılmış Keats ve Novalis’de de gördüğümüz gibi. Hayali andırır bir sesleniş, hem tatlı, hem de hüznü verici, kelimelerin ve mısraların üstüne çıkan, sanki gölgelerden uzaklaşan ruhların konuşmaları...

Malte Laurids Brigge’nin Notları’ndaki o ölüm üzerine mersiye, kasvetli o mısralar, acaba mezar başı ilahisi miydi onlar, kendi ölümüne sesleniş miydi? Ruhunda hissetmişti onu yıllar boyunca ve bütün duyguları gibi ölümü de yüceleştirmiş, şiirleştirmişti. Onu sevgiyle dinleyen bizlerse; mısralarındaki müzikle baştan çıkıyor, içinde ilerleyen ölümü seviyor, onu sevimli buluyor, şiirlerindeki ölümü bize verdiği bir armağan sanıyorduk. Ve günün birinde o ölüm, ansızın çarpan bir kapı gibi bütün kötülüğü ile dünyamıza vurunca dehşete düşüp irkilmiştik. Şimdi bu oluşan boşluğu büyük bir hüznü görüyor ve geride kalmışların yoksulluğunu yaşıyor.

Ancak bu ölüm için, erken geldi, çok merhametsiz demek doğru olmaz. Bunu o da istemezdi. Ona olan saygımızdan bu ölümüne de saygı duymak zorundayız. Ölümü, söylenmemiş birçok şeyi ve söze dönüşmemiş sayısız olanağı elimizden almış olsa da, ona teşekkür etmeliyiz, çünkü yüceliği bizim için son ana kadar hiç bozulmadan canlı kaldı. Rainer Maria Rilke'nin anısı kusursuz yaşadı sevgimizden öteye. O gerçek bir ozandı, hep öyle kaldı, dudaklarının arasından çıkan son nefesine kadar. Bütün bu üzüntü sırasında tek avuntumuz, bizler onunla yaşadık, diyebilmek...

Böyle bir anda, hüznün yerini yakınmaya bırakıyor, boyun eğiyor, şükranla doluyor. Şimdi yakınmayalım, üzüntümüzün içinde onu yüceltelim. Mezarının başında veda ederken üç kürek toprak atmak yerine sözler yollayalım onun arkasından. Ona teşekkür edelim geçmişimiz için, yaşadığımız ve bizi bekleyen yıllar için.

Şan ve şeref olsun, Rainer Maria Rilke, seni zor bir başlangıçtan o hüznün ve sabır dolu olağanüstü mükemmelliğe götüren geçmişin için sana. Tüm gençliğe, geleceğin her sanatçısına bir örneksin!

Şan ve şeref olsun, Rainer Maria Rilke, en enderi ve en gereke-ni anlatmış, şair kimliğini günümüz insanlarına çok duru ve bir bütün halinde sunmuş olan sana.

Şan ve şeref olsun, Rainer Maria Rilke, erişilmez o aşk uğruna dilin hiç bitmeyen katedralinde çalışmış olan taş ustasına... Şan ve şeref olsun, Alman dilinde hep kalacak o mısraların ve tüm eserlerin için!

ARTURO TOSCANINI

Bir portre

İnanılmazın peşinden gideni ben severim

Faust, II. bölüm

Arturo Toscanini'yi müzikle değil kelimelerle anlatmayı denemek, bir orkestra şefinin biyografisini yazmaktan daha öte bir çabadır. Koruyucu melek olarak Toscanini'nin yaptığı hizmeti ve insanlar üzerindeki o gizemli gücünü canlı bir biçimde anlatmak isteyen, çok duyunçlu bir görev yapmış olur. Çünkü günümüz dünyasında Toscanini gibi doğruyu seven, sanatın gerçeğine böylesine aşırı bağlı, böylesine acımasız ve aynı zamanda çok da duygusal, alçakgönüllü, kendini yaratıcılığın hizmetine adanmış, hayran kalacağımız bir başka kimseye rastlayamayız. O, hiç gurur duymadan, kibirli ve kaprisli davranmaksızın kendinden çok sevdiği "usta"nın yüce isteklerine hizmet eder. Bu dünyada geçerli olan her şeyle; bir rahibin aracılık eden gücü ve bir dindarın bağımlılığı ile bir öğretmenin disiplinli sertliği ve sonsuza dek öğrenmek isteyen bir insanın sürekli özsaygısı ile...

Müziğin kutsal kalıplarının bu koruyucusu her zaman tekili değil bütünü ister. Dış görünüşün başarısı onun için önemli değildir, eserin içyapısının başarısı ise her zaman çok daha önemlidir. Bunu yaparken de, her defasında ve her yerde, sadece kişisel yaratıcılığın değil, o çok mükemmel duygusal enerjisinden de sonuna kadar yararlanır. Bu nedenle üstün çabaları, müzik sana-

tından öteye başka sanatlara ve sanatçılara da örnek olacak niteliktedir. Burada olağanüstü bir zafer coşkusu müziğin enginliğini dolduruyor ve nesnenin çekiciliği üzerinde yaratıcı kararlılığın çok kişisel yengisini oluşturuyor. Günümüzün çatlaklarla dolu ve parçalanmış yaşamında böyle bir bireyin yine de kusursuzluğun o eşsiz başarıma gücünü kendinde bulabilmesinin görkemli bir kanıtıdır bu.

Toscanini bu çok büyük ve sonsuz görev uğruna yıllar boyunca ruhunu eşi görülmemiş, belki de çok kişiye örnek olabilecek bir hoşgörüsüzlükle güçlendirmişti. Sanatta onun için sadece ve sadece mükemmellik, olağanüstülük geçerlidir. Sırtladığı bu yük onun kişisel yüceliğinin göstergesidir. Övgüye yaraşır, biraz olsun mükemmel, az da olsa uzlaştırıcı başka şeyler ise onun sanatçı gururunda yer bulamaz. Toscanini sanatta ve yaşamda uzlaştırıcı ve alçakgönüllü olmanın, kolay mutluluğun ve hemen ödün vermenin her çeşidinden nefret eder. Üzerinde yaşadığımız bu dünyada mükemmelliğin ve mutlakçılığın sonsuzluğuna ulaşmak olanaksızdır dersiniz onu inandıramazsınız. Kusursuzluğa biraz olsun yakınlaşmak insana değil, sadece ve sadece Tanrıya özgüdür demekle ne dikkatini çekebilirsiniz, ne de onun buna inanmasını sağlayabilirsiniz. Bu bilge, alçakgönüllülüğü hiçbir zaman kabul etmeyecektir. O sanatta mutlakçılığın erişilebilir bir hedef olduğuna kesinlikle inanmıştır. Ve böylece tüm yaşamını, Balzac'ın kahramanı gibi "recherche de l'absolu"* ile geçirmektedir. Ancak hep erişilmeze erişmek, olanak dışı olanı gerçekleştirmeyi istemek, gerek sanatta, gerekse yaşamda karşısında dayanılması mümkün olmayan bir gücü de yaratır.

Toscanini bir şeyi istedi mi, herkes aynı şeyi istemek, bir şey emretti mi, herkes o emri yerine getirmek zorundadır. Onun gizemli değneğinin gölgesi altında bulunmuş her müzisyen bilir ki, çevresine yayılan gücün altında yorgunluk göstermek, heyecanlanmamak veya yanlış yapmak mümkün değildir. Onun elektrik yüklü enerjisinden yayılan gizemli bir akım, çevresindeki her

* Mutlağın peşinde
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

insanın, ister onunla birlikte çalışsın, ister onu dinlesin, sinirlere ve adalelerine ulaşıyor, onları dolduruyor. Toscanini üzerinde çalıştığı esere kendini verdiği anda bütün beklentileri, kutsal bir amaç uğruna gerçekleştirilen terör eyleminin gücüne ulaşır. Bu güçten çevresine yayılan dayanılmaz duygular önce kötürüm edicidir, ancak sonra çabucak kendi sınırlarını aşar, yükseklerle ulaşır. Gerilimden boşalan güç, insanlardaki müzik duygularını o güne dek bilinenin üzerine çıkarır, güçlerini arttırır, her müzisyenin yeteneklerini doruğuna ulaştırır, hatta öyle ki, cansız müzik aletlerine bile can gelir... Nasıl her partisyondan en saklıyı ve en gizemliyi keşfedip çıkarıyorsa, sürekli istekleri ve inanılmaz beklentileriyle orkestrasındaki tek tek her müzisyenden de kişisel ustalığının en son damlasını talep eder. Toscanini onu, çaldığı eserin fanatığı olmaya, arzulamakla gerçekleştirmek arasında bir gerilim yaratmaya zorlar. Öyle ki sonunda o kişi daha önce hiç erişmemiş olduğu, ilerde de bir daha hiç erişemeyeceği yoğunlukta üstün bir başarıya ulaşır.

Bir insanın, iradesine böylesine söz geçirmeyi öyle kolayca başaramayacağını kabul etmek gerekir. Bu olağanüstülüğe erişmek için yorucu, heyecan dolu ve fanatik bir savaş zorunludur. Toscanini'nin yücenin yücesine erişmek için sürdürdüğü savaşı, mükemmelliğin doruğuna çıkmak için yaptığı mücadeleyi heyecanla, hüznle, gergin, nefes kesici ve ürpertici bir hayranlıkla yaşayabilen bir sanatçı için bu, dünyadaki doğaüstü olaylardan biridir, erişilmez Tanrısal esindir... Eserlerinde kusursuzluğu arayan edebiyatçılar, şairler, ressamalar, besteciler, müzisyenler savaşlarını kapalı kapılar ardında, çalışma odalarında, atölyelerinde verirler. Aldıkları notlardan, eskiz ve müsveddelerinden eserlerini yaratana değin ne çabalar vermiş oldukları çoğu kez ilerdeki yıllarda görülür. Toscanini'nin orkestra ile yaptığı provaları izlemek mutluluğuna varmış biri ise Yakup'un melekle savaşını gözleriyle görür, kulaklarıyla işitir. Bu müthiş bir tiyatro oyunudur, bir fırtına kadar korkutucu ve müthiştir... Onu izleyen kişi, hangi sanat dalından olursa olsun, esere inanılmaz bir bağımlılık ve eşsiz bir coşku yaşar. Çünkü her anında görülmeyen bir otorite, bir gerilim

ve hiç acımasız, her müzik aletinden, her müzisyenden en aşırı verimi talep eden, mükemmellik şeytanının kovaladığı, en belirsiz ve en bulanık şeyi bile kutsal bir sabırla, kutsal bir sabırsızlıkla, kusursuzca, kafasından geçirdiği gibi eserine yerleştiren bir adam vardır.

Toscanini'de yapıt, onun özelliği gereğince, hiçbir zaman provalarda oluşmaya başlamaz. Bu büyük usta nota sehпасının önünde durduğu anda, senfonisi bütün vurgularına ve ayırtılarına dek kafasının içindedir. Müzisyenleriyle yaptığı provalar onun için yeni bir çalışma değil, her şeyi kendi bakış açısına göre tam bir ayarlama ve bir uyarlamadır. Çünkü müzisyenler daha çalışmaya yeni başlarken Toscanini kafasından geçirdiklerini çoktan gerçekleştirmiş sayılır. Haftalarca geceler boyu –günde üç, dört saat uyku ile yetinirdi– elindeki kâğıtları pekiyi görmeyen gözlerine iyice yaklaştırarak, nota defterini defalarca okumuş, ritimlere ve notalara en son şeklini vermiştir. Olağanüstü duyguları her ayrıntıyı iyice tartmış, ruhsal gücünün özeni her vurguyu, ritmik her ayrıntıyı neredeyse felsefi bir özenle incelemiştir. Artık yapıt Toscanini'nin o kusursuz belleğinde tüm ayrıntılarıyla yer etmiştir. Müzisyenlerinin karşısına çıktığında nota defterine hiç gereksinimi yoktur. Bir Rembrandt gravüründeki belirli bir keskinlik ve derinlikle bakır tabakaya kazınmış en önemsiz çizgi gibi, günümüzün bu en müzisyen kişisi ilk prova için elinde çubuğuyla sahneye çıktığında da yapıt bütün ritimleri ve vurgularıyla artık hiç değişmeyecek şekilde çoktan beyninde yer etmiştir. O artık ne yapması gerektiğini çok iyi biliyordur. Ötekiler isteklerini hiç karşı çıkmadan kabul edecektir. Orkestranın çaldığı müzik onun bakış açısına kusursuzca uymalı, kafasındaki düşünceler gerçek titreşimlere dönüşmelidir. Bunu başarmak için de bir sürü müzisyen onun beklentilerini bir yasanın kurallarıymış gibi kabullenmelidir. Bütün bunlar çok büyük bir çaba, neredeyse olanak dışı bir girişimdir. Çok değişik karaktere ve yeteneğe sahip bir grup insan tam bir bağımlılıkla karşılarındaki insanın dâhiyane bakışını her birlikte duyumsamak ve gerçekleştirmek zorundadır! Sayısız kez hep üstün başarıyla yerine getirmiş olduğu bu görev

Toscanini için hem zevk, hem de eziyettir. Sürekli çaba ve uygulamayla çokluktan bir bütün oluşturmaya, dağınık ve bulanık olandan büyük güç kullanarak en mükemmeli yaratması, doruğa erişmiş bir sanata çok saygı duyan biri için hiç unutamayacağı bir öğretilidir. Çünkü Toscanini'yi bu ortamda görüp yaşayan, onun çalışmalarının sadece sanatsal değil, etiği de içeren bir çaba olduğunu hemen kavrar.

Konserlerinde izleyicilerin karşısında bir yetenek, bir sanat adamı, sanatının bir virtüözü, bir lider, zafer kazanmış bir komutan vardır. Onlar bir araya geldiklerinde mükemmelliğin boyunduruğu altına girmiş bir imparatorluğu ele geçirirler. Konserlerini değil de provalarını izleyenler ise, mükemmelliği yenmek için verilen son savaşa ve bütün gücüyle mücadele eden bir adama tanık olurlar. Karşılarında, yürekliliği ve öfkeliği ile coşku dolu savaşçıyı andıran bir Toscanini vardır. Provalar başarmanın veya başaramamanın ateşiyle yanan, büyük mücadelenin bütün o kargaşasının yaşandığı savaş alanlarını andırır. İşte sadece ve sadece bu provalarda Toscanini'nin gerçek kişiliği kendini gösterir.

Gerçekten de Arturo Toscanini her provaya bir savaşa gidermiş gibi gider. Daha salona adımını atar atmaz dış görünüşü değişir. Başka zamanlarda, örneğin yalnız veya birkaç kişiyle birlikte sohbet ederken, belki de dünyanın en duyarlı kulaklarına sahip bu insan acaba sağır mı dersiniz. Yürürken ya da otururken gözlerindeki bakış yabancıdır, alnı kırışıklarla doludur, dalgındır, kafasında düşünceler gelip gider, sanki orada değildir, çevresindeki dünyaya kapalı gibidir. Kulakları her şeyi duyuyor, vücudunun bütün duyu organları çalışıyor, sayısız düş kafasını dolduruyordur. Ona doğru dönüp ya da yanına sokulup bir şey söylediniz mi, irkilip kendine gelir. İçine dönük koyu kahverengi gözlerini size çevirip bakması için, en yakın dostunu bile tanıması için bir süre geçer. Böylesine düşünceli ve dalgındır, kendini çevresinde olup bitene iyice kapatmıştır, sadece ruhunu dolduran o müziğe açıktır bütün duyguları. Yalnız uykusunda değil, gündüzleri bile düş gören bu insan, aralıksız çalışan her sanatçı gibi tek başına kalmayı, duygularını bir noktada toplama/yanse.org

Toscanini saatlerini, günlerini hep böyle geçirir. Fakat üstlendiği görevi yerine getirmek için orkestranın karşısına geçip, değneği eline aldığı anda o içine kapanıklık yerini birdenbire bağlılığa, o dalgınlık ise coşkuyla dolu yaratıcılık hırsına bırakır. Vücudu ani bir sarsılmayla dirilir, omuzları asker gibi dikleşir. Savaşa giden bir insandır şimdi o, bir komutan, bir diktatördür. Dikkat kesilir, gür kaşlarının altındaki koyu kahverengi gözlerinin yumuşak bakışları yerini atılğan bir öfkeye bırakır. Orkestranın karşısında durduğu ve gözlerinde bir Napolyon bakışıyla müzisyenlere şöyle bir baktığı anda dudakları hırsla inceler, sadece ellerinin değil, tüm vücudunun sinirleri büyük bir dikkatle gerilir. O artık hücumu hazırdır. Karşısındaki müzisyenler onun için henüz yenilgi yüzü görmemiş, fakat dize getirilmesi gereken bir grup askerdir; inatçı, direnç gösteren, terbiye edilmesi gereken yaratıklardır. Çizdiği yolda onunla birlikte yürüyecek bu kişileri yüreklendirmek istermiş gibi şöyle bir gülümser. Değneğini havaya kaldırdığı anda –bir paratonerin yıldırımını çekmesi gibi– bütün enerjisi ipnotize olmuşçasına bu küçük sopacığın ucunda toplanır. Sonra bir el hareketi ve karşısındaki “nesne” kendinden geçer, müzik aletleri peşinden gider. İleri, daha ileri, çok daha ileri... Duygular yükselir, hep birlikte nefes alınır. Sonra aniden değnekle sehpa kuru, sert bir vuruş... Aletler susar, orkestra bizlere çok mükemmel gelen müziği çalmayı bırakır. Birden büyük bir sessizlik, çevresinde ürkütücü bir boşluk ve sessizliğin içinden Toscanini’nin sesi, biraz yorgun, biraz öfkeli, “Ma no! Ma no!” Dudaklarının arasından çıkan bu “hayır” hayal kırıklığına uğramış birinin derin iç geçirmesini andırır. Bir şey onu çok rahatsız etmiş gibi, bakışı sarsılmıştır, müzik aletlerinden ona doğru yayılan seda yeterince canlı değildir, Toscanini’nin kulakları başkasını beklemektedir. Henüz sakın, olumlu, nezaketle anlatmaya çalışır müzisyenlerine kafasından neler geçirdiğini. Sonra değneğini yine havaya kaldırır, kaldıkları yerden devam ederler, düşünene yaklaşır müzik, fakat yine de en son şeklini almaz, ustanın bakış açısı ile orkestranın çaldığı tam olarak birbirine uymaz, iç içe geçmez. Toscanini yine sessiz ve değneğini önündeki sehpa-

Bu kez yaptığı açıklamalar biraz sinirli, heyecanlı, sabırsızdır. Orkestradan daha temiz bir müzik beklediği için dudaklarının arasından çıkan sözler bu kez oldukça kesindir. Müzisyenlerini inandırmak için bütün gücünü ortaya koyar, canlı ve anlatım dolu vücudunun el kol hareketleriyle bir an için yaratıcılığı, yeteneği, olağanüstü bir insanı andırır. Müzikten hiç anlamayan biri bile o anda, yalvarır yakarır; ruhları çağırır gibi kollarını havaya kaldırmasından, elleriyle kalbini bastırmasından, müzisyenlerine hangi sesleri alçak veya yüksek duymak istediğini göstermek için vücudunu sağa sola kıvrımasından büyük ustanın orkestradan neler beklediğini hemen kavrar. Gittikçe artan bir heyecan ve tutkuyla karşısındakileri kendi bakış açısına inandırmaya çabalar, kolları sürekli havada yalvarır, dilenir, talep eder, melodiyi mırıldanır, sesini yükseltir, bir müzik aleti olur, kemancının hareketlerini taklit eder, trompet çalar gibi yapar, elleri davul çalanın elleri olur... Rica eden, sabırsız, özlem dolu ve gergin bir insan heykeli yapmak isteyen bir heykeltıraş kendine böylesine hareketli bir Toscanini'den daha iyi model bulamazdı. Ancak bütün bu yüreklendirmeye, kışkırtmaya, sinir dolu açıklamalara karşın orkestra kafasından geçirdiklerini hâlâ anlamıyor ve uygulayamıyorsa, başaramadığı için Toscanini'nin ıstırapı derin bir acıya dönüşür.

Kulakları darbe almış, duyma hissi zedelenmiş bir yaralı asker gibi inler, başaramadığı için sonunda müthiş öfkelenir. Nezaketin tüm kurallarını unutup, yapıtının bir türlü düşlediği gibi ilerlemediğini, direnç gösterdiğini fark edip, kendinden geçer, ağzından güzel olmayan kimi sözler çıkar, bağırır, çağırır, küfür eder... Niçin böyle provaları sadece çok yakın dostlarının izlemesine izin verdiği daha iyi anlaşılır. Çünkü inanılmaz ve doymak nedir bilmeyen hırsının onu her defasında yendiğini önceden bilir. Bu mücadele giderek kişiyi sarsan bir gösteriye dönüşür. Toscanini, yapıtı kafasında oluşturduğu şekliyle gerçekleşene kadar müzisyenlerinden her şeyi talep eder. Adaleleri gerilen vücudu heyecandan bir güreşçi gibi titrer, orkestraya sürekli bağırıp çağırdığı için sesi kısılır, alnından terler damlar. Toscanini, saatlerce süren bu sonsuz çabalarından sonra bir kısıp ve bir kaçayla bir den ihtiyarla-

mış gibidir... Yine de düşlediği o mükemmelliğe ulaşmadan bir tek ödün bile vermez. Kendini sürekli ateşler, sonsuz enerjisiyle müzisyenleri önünde sürükler, hep ileri, hep ileri... Ve orkestra sonunda ona tam anlamıyla teslim olur, büyük usta düşlediği yapıtı gerçekleştirir.

En mükemmele erişmek için verilmiş bu savaşa, günlerce sürmüş bu zor savaşa provalarda tanık olmuş, onun adım adım peşinden gitmiş kişi, evet sadece o, Toscanini'nin kahramanlığını yaşar, olağanüstülüğü başarmak uğruna onun neler verdiğini anlar. Salondaki izleyici ise Toscanini'nin müziğini çok olağan bir konser gibi dinler ve ona hayran kalır. Ancak başarının en yüksek basamağına, en zor olan çok doğal, en mükemmel olan da çok akla yakınmış gibi kabul edildiğinde varılır. Ağzına kadar dolu salonda, ona esir orkestranın karşısında bir sihirbaz, bir imparator gibi duran Toscanini'yi gördüğünüzde müzisyenleri ipnotize etmiş gibi yönlendirdiğini fark edersiniz. Kendinden çok emindir, sanki zaferine hiç savaşımadan erişmiştir. Gerçekte ise üstlendiği hiçbir görev Toscanini için sonuçlandırılmış değildir. Konser izleyicilerinin hayran kaldığı müzik eserlerinde o yeni sorunlar bulur. Yetmiş yaşındaki bu insan elli yıllık deneyimine karşın hemen hemen hiçbir eserinden yüzde yüz memnun değildir. Onu burnu havada ya da huzur içinde göremezsiniz.

Nietzsche'nin söylediği gibi 'huzurun mutluluğu' Toscanini için geçerli değildir. Düşlediği ile emrindeki orkestranın çaldığı müzik arasındaki uyuşmazlığı farkedip, onun kadar mutsuz olan başka bir ustaya pek rastlanmaz. Onun gibi heyecanlı orkestra şefleri arasında hiç olmazsa arada sırada memnunlukla gülümseyenler, mutlulukla kendinden geçenler vardır. Sözelimi çok yetenekli orkestra şeflerinden biri sayılan Bruno Walter'in, orkestrayı yönetirken kısa da olsa arada sırada rahatladığı, mutlu olduğu fark edilir. Mozart müziği ile elinde olmaksızın yüzü aydınlanır, oluşturduğu dalga onu taşır, fark etmeden gülümser, düşse dalar, müziğin kollarında bir yerlere uçar...

Doymak nedir bilmeyen, mükemmelliğin esiri Toscanini ise kendini bir an için bile unutup rahatlayamaz. O bu yeteneğe hiç sahip olmamıştır. İçindeki vahşi öfkeyi sürekli mükemmel-

liğin doruğuna çeker. Konserin sonunda alkış dalgaları altında ezilirken biraz sıkılığandır, fakat utangaç davranışları yapmacık değildir. Bakışlarında bir ürkeklikle kendinden geçmiş izleyicilerin uğultusuna şöyle bir eğilerek karşılık verir. Çünkü başardığı ve elde ettiği tüm başarının üzerinde yine de gizem dolu, mistik bir hüznün dolaşır. Bilir ki büyük güç kullanarak yarattığı eserin başarısı kalıcı olmayacaktır; eriştikleri, suya yazılmış gibidir, bir anda silinip gidebilir. Bu nedenle onların sonsuza dek kalıcı olmadığını, her an değişebileceğini, yeniliklerin gelebileceğini de biliyordur. Hiç huzurlu olamayan, hiçbir zaman memnun kalmayan bu büyük insan herkesten çok bilir ki, sanat sonsuza dek süren bir savaştır, hiç sonu yoktur...

Toscanini kadar yanlızsız ve disiplinli bir başkasına ender rastladığımız ve bu olağanüstü ustanın olağanüstü eserlerini olağanüstü yorumlarla yılın sadece birkaç gününde de olsa dinleme şansına sahip olduğumuz için kendimizi mutlu hissetmeliyiz. Sanatın onuru ve etiği için, her gün, her saat radyo ve gramofon aracılığı ile çok kolay, rahatça, müziği sevmeyenin bile kulaklarını dolduran müzik kadar tehlikeli başka bir şey yoktur. Çünkü böyle bir rahata alışmak o yapıtın ne gibi zorluklarla doruğa çıkmış olduğunu dinleyene kolayca unutturur, sanatın bira ya da ekmek kadar heyecansız ve saygısız tüketimine neden olur.

Toscanini gerek zekâsı, gerekse ödünsüz kişiliği sayesinde, bize miras kalmış müziğin günümüzün en önemli değeri olduğuna milyonları inandırarak bir mucize yaratmıştır. Ve onun bu yaratıcılığı müzikten öteye başka alanlarda da etkisini göstermiştir. Sanatın herhangi bir dalında erişilen olağanüstülük örnek oluşturup, diğer dalları da etkileyecektir. Mükemmel bir insan başkalarını da başarıya sürükler. Yarattığı esere olan inancına sonuna değin bağlı kalmışsa onun gibi büyük bir ustaya saygı beslemek zorundayız. Şu sıralar içinde yaşadığımız şaşırtıcı ve kaygı verici günlerin çok kutsal eserlerine ve değerlerine yine saygı duymamızı sağladığı için...

ANILARDA THEODOR HERZL

Biliyorum burada okuyacağınız anılar günümüzde tanıdığımız Theodor Herzl'den söz etmiyor. Onlar, bir zamanların çok tanınmış, bugün ise çoktan unutulmuş, Siyonist hareketin gide-rek büyüyen öncülerinden Herzl'in portresini karanlığa gömdü-ğü yazardan söz ediyor.

İlk gençlik yıllarımda, Avusturyalı okurların çok sevip say-dığı, Macaristanlı, Budapeşte doğumlu bir Theodor Herzl vardı. Siyonizm dünya görüşümüzü daha bir sis bulutu gibi sarmadan ben ona hayranlık besliyordum. O yıllarda Theodor Herzl *Neue Freie Presse* gazetesinin sanat ve kültür sayfasının en tanınmış yazarıydı. Kaleme aldığı biraz melankolik, biraz esprili ve pırıl pırıl makaleleriyle okurlarını büyülüyordu. Kolay anlatım onun için önemliydi, önemli şeyleri de hoş ve anlaşılır biçimde oku-ra iletmesini çok güzel başarırdı. Çoğu kez kötümser şeyleri bile hafif alaylı bir anlatımla ele almasının yanı sıra, özdeyişlerindeki akıcılık ve taşı gediğine koyması da, sonsuz saygı beslediği Anatol France'dan Paris'te ne kadar çok şey öğrenmiş olduğunun kanıtıdır. Viyanalı gazete okurunun istediğini ondan daha iyi yansıtan bir başkası yoktu o yıllarda. Bir yazar dostuyla Burg Tiyatrosu'na çok hoş giden bir komedi de yazmıştı. Herzl yakışıklı biriydi. Cana yakın, hoşsohbet, şakacıydı. Yüzyılın sona yaklaştığı o gün-

lerde eski Avusturya'nın burjuvasıyla aristokrasinin en çok sevdiği yazardı.

Fakat onun bu ünü ani bir darbe ile sarsılır. Yüzyılın bitimine az kala, bu şık giyimli, kibar, nükteli, güzel konuşmasını seven kişinin kaleme aldığı tuhaf bir bilimsel araştırma yazısında Viyana Yahudilerinden Ring Bulvarı'ndaki apartman ve villalarından çıkıp, dükkân ve avukat bürolarını kapatıp, tüm eşyalarını toplayıp Filistin'e gitmelerini, orada bir devlet kurmaları istediği söylentileri yayılır. İlk tepki yakın dostlarından gelir. Yazdıklarının 'tuhaf bir şey' olduğunu söylerler, böylesine akıllı ve üstün yetenekli bir yazarın sözlerine hem kızarlar, hem de üzülrler. Kısa süre sonra da Viyanalılar, bu gibi durumlarda hep yaptıkları gibi alaylı bir tepki gösterirler. Karl Kraus ona karşı bir yazı kaleme alır. Yazısının "Siyona bir taç" başlığı çok sivridir, Herzl'e ömür boyu saplanmış olarak kalır. O günlerde tiyatroya gittiğinde, sakal uzatmış, ciddi ve gururla yürümeye çabalarsken, sağdan soldan fısıltılar gelir kulağına: "Siyon kralı" veya "Majesteleri teşrif etti"...

Konuşmalarda, bakışlarda hep bu alaylı sözler. Viyana gazetelerinde peş peşe alaylı makaleler çıkar, sadece onun yazdığı *Neue Freie Presse* "Siyonizm" sözünün gazetede kullanılmasını yasaklar. Sanırım yeni başlayan yüzyılın ilk günlerinde, şakayı seven bu kentte, Theodor Herzl ya da çok önemli bir düşüncüyü tek başına ortaya atmış başka bir ünlüyle, kader arkadaşı Sigmund Freud ile böylesine alay edilmemişti.

Şunu belirtmek isterim ki, benim bütün sevgim ve hayranlığım günümüzde unutulmuş olan yazar Theodor Herzl'edir. Okumayı öğrendiğim günden bu yana yazdığı her şeyi okumuş, onlarla kendimi bilgilendirmiş ve sahibi olduğu kültüre hayranlık duymuşumdur. Bugün bile (çocukluk anıları hiç silinmez) onun gazete yazılarını, okulda işlediğimiz Rilke ile Hofmannsthal'ın ilk şiirleri gibi çok iyi anımsıyorum. O günlerde benim gözümde hiçbir otorite ondan daha başarılı değildi, hiçbirinin düşüncesi ve önerisi benim için onunkiler kadar önem taşımazdı. Bu nedenle de daha liseyi bitirmiş bir yazarın yazmış olduğu bir nuvelimi,

gözümde çok önemli bir 'yargıç' olan ondan başka birine göstermemeyi düşünmüştüm. O günlerde bu benim için çok olağandı. Ancak bunu nasıl yapacağımı bilmiyordum. Çünkü onu tanıımıyordum, onunla hiç karşılaşp görüşmemiştim.

Sonunda geçliğin verdiği saflık ve yüreklilikle kendisini doğrudan gazetede ziyaret etmek kararını aldım. Daha önce günün hangi saatlerinde ziyaretçi kabul ettiğini öğrenmişim. Yanılmıyorsam öğleden sonraları saat iki ile üç arasındaydı. Ve günün birinde kalkıp ona gittim. Girişteki görevli doğruca yanına gidebileceğimi söyleyince pek şaşırdım. Oldukça dar, tek pencere, toz ve baskı makinesi yağı kokan loş bir odada çalışıyordu. Daha ne olduğunu anlamadan karşısında buldum kendimi. Ayağa kalkmış, nezaketle yazı masasının yanındaki koltuğa oturmamı rica ediyordu. Onun, ilerde de dikkatimi çekmiş olan, bana Fransız terbiyesini anımsatan bu doğal ve nazik davranışına hep hayran kalmışımdır. Görkemli görünüşünü de buna eklediğimde bana kralların, ya da yüksek görevdeki diplomatların davranışlarını anımsatıyordu. O gençlik yıllarımda şuna inanmışım: Yaptığı öneriyle bir önder görevini üstlenmesinde zekâsının yanı sıra bu görkemli dış görünüşü de rol oynamıştı. İnsanları etkisi altına alabilecek birisiydi.

Koltuğa oturmamı rica ettikten sonra sordu: "Buraya gelişinizin nedenini öğrenebilir miyim acaba?" Biraz çekingen, biraz tutuk, kendisine bir nuvelimi getirmiş olduğumu söyledim. Uzattığım kâğıtları aldı ve el yazısıyla yazmış olduklarıma baştan aşağı şöyle bir baktı. Sonra rahatça arkasına dayandı ve okumaya başladı. Bunu yapacağını beklemediğim için şaşırmışım. Dakikalar geçiyordu. Bakışlarım yüzüne takıldı. Onu yandan incelemeye başladım. Hatasız, çok güzel bir profili vardı. Yumuşak, siyah, oldukça bakımlı sakalı yüzünün ölçülerine çok uyuyor, burnu ve yüksek, hafif çıkık alnı da bu ölçüleri bozmuyordu. Hatları çok düzgün, bir tablodaki kadar, az da olsa Alphonse Daudet'yi anımsatan güzel yüze can veren gözler badem gibi, kirpikler kara, bakışlar yumuşak, doğu insanların binlerce yıllık hüznü gibi...

Benim kendisiyle yaşadığım fark- <https://www.ayrilmak.com> ki, bir an için

başını elindeki kâğıtlardan kaldırdı, bana dikkatle baktı. Yüzünü başkalarının incelemesine alışmış olmalıydı, belki de bu hoşuna gidiyordu. Ve dikkatle okumaya devam etti. Az sonra da son sayfayı çevirdi, bana baktı ve kâğıtları düzelterip, masasının sol çekmecesine koydu. Benim için heyecan dolu bu hareketinden sonra şöyle bir döndü ve o çok önemli haberi verdi: “Nuvel kabul edilmiştir!”

Bu sözler benim için önemliydi, çok önemliydi. Çünkü o yıllarda gazetelerin kültür ve sanat sayfaları bir tapınaktı! Üstün yeteneklilerle çok ünlülerden başkaları oradan içeri adımını atamazdı. Bildiğim kadarıyla o güne dek sadece genç Hofmannsthal bunu başarabilmişti. Sonra Herzl bana bir sürü soru yöneltti. Hangi fakülteye gidiyordum, bilmek istedi. Biraz da havadan sudan konuştu. Ancak uzun bir sohbete pek zamanımız olmadı. Veda edip odasından çıkarken, ilerde bir şey daha yazarsam yine getirmemi istediğini belirtti. O gün bırakmış olduğum nuveli de gerçekten yayınladı. Hatta hiç beklemediğim bir şey daha yaptı, makalelerinden birinde nuvelime değindi, Viyana’da yine kendilerinden bir şeyler beklenebilecek genç edebiyatçılar görünmeye başladığından söz etti; bu arada benim adımları verdi. Beklemediğim bir anda birisinin beni yüreklendirmesi ilk kez başıma geliyordu. Hatta bu beklenmeyen özendirme edebiyata ilk adımlarını atan biri için hiç unutamayacağı çok önemli bir andı. O günden sonra da edebiyat yaşamımda bana güven veren ilk insanın –okuduğu nuvel nedeniyle değil, bir şeyler hissetmiş olacağı için– Theodor Herzl olduğunu belirtmeyi bir görev bildim. Ve benim için sürpriz sayılan o ilk andan bu yana da ona hep minnet duydum.

Onu sonraki yıllarda birkaç kez görüp konuşabildim. Ben o sıralar Berlin’de yüksek öğrenim yaptığım için bu görüşmeler Viyana’ya geldiğimde oluyordu. Gazeteye uğrayıp onu rahatsız etmek, zamanını almak istemiyordum. Ancak tiyatrodaki karşılaşmalarımızda da yanına sokulmaktan çekiniyordum. Fakat her defasında beni görür görmez o bana doğru yürüyor ve dostça neler yaptığımı, çalışmalarımın nasıl gittiğini soruyordu. Bu insana saygımdan dolayı, o sıralar Berlin’de yaşadığım zorluklar nedeniyle, o beni

de daha çok ilgilendirmeye başlamıştı. Ve böylece Siyonist hareketin gelişmesini takip etmeye, arada sırada dinleyici olarak, çoğu kez kahvehanelerin bodrum katlarında, küçük salonlarda yapılan toplantılara katılmaya başlamıştım. Onun en iyi öğrencilerinden sayılan Martin Buber'e de üniversitede gittikçe daha sık rastlıyordum. Fakat her şeye karşın bu harekete doğru dürüst bir yakınlık duyamıyor, üniversitede de kendilerini 'Herzl'in adamları' diye tanıtan öğrencilere sokulmuyor, düzenledikleri tartışma toplantılarına da pek katılmıyordum.

Doğu Avrupalı Yahudiler onu eleştiriyor, Yahudiliğin ne olduğunu bilmediğini iddia ediyorlardı. Onlara göre Herzl'in geleneklerden bile haberi yoktu. Nasyonalist düşüncede olanlar da ona sadece bir gazete yazarı gözüyle bakıyorlardı. Kısacası herkes başka bir şey ileri sürüyor, çoğu ona pek saygı beslemiyordu. Ben o gibilerin yanına sokulmuyordum. Ancak Herzl'e saygımdan dolayı ilgilendiğim Siyonist harekete de içim bir türlü ısınamıyordu. Günün birinde kendisiyle bu konu hakkında konuşurken, kafamdan geçenleri ona itiraf ettim. Söylediklerimi dikkatle dinledikten sonra dudaklarına acı bir ifade yayıldı. Gülümsemeye çalıştı.

"Şunu hiç unutmayın" diye konuştu sonra. "Bizler yüzyıllar boyu hep sorunlarla oynamış, yeni düşünceler ortaya atılınca da hep kavga etmişizdir. Biz Yahudiler iki bin yıllık tarihimizde doğru dürüst hiçbir şey başaramamışızdır. Önce bunun için gerekli olan çaba ve kararlılığı öğrenmeliyiz. Bunu bugüne dek ben bile, öğrendim diyemem. Çünkü ben hâlâ bir gazete yazarıyım, *Neue Freie Presse*'ye sanat-kültür üzerine makaleler yazıyorum. Ancak benim gibi birinin görevi artık kâğıda kaleme dokunmamak, başka hiçbir şeyi düşünmemek olmalıydı. Yine de kendimi düzeltmeye, değişmeye çaba gösteriyorum. Kayıtsız şartsız o düşünceye kendimi vermeyi öğrenmeliyim. Belki benimle birlikte diğerleri de bunu öğrenir..."

Bu söylediklerinin beni o günlerde çok etkilemiş olduğunu hâlâ anımsıyorum. Herzl'in *Neue Freie Presse*'deki görevini bir türlü bırakıp hareketin başına geçmemiş olması, bizleri o sıra-

lar şaşırtıyordu. Çoğu insan, ailesini düşündüğü için, diyordu. Fakat bunun böyle olmadığını, hatta kişisel servetini Siyonist hareket uğruna harcamış olduğunu dünya kamuoyu çok ilerde öğrenecekti. Bana anlattıklarının kendisini o günlerde nasıl huzursuz etmiş olduğundan anılarında da söz etmişti sonraki yıllarında.

İlerde onunla birkaç kez daha karşılaşmıştım ve bunlardan biri aklımda çok iyi yer etmiş, unutulmaz olmuştu benim için. Belki de en son görüşmemiz olduğundan... O sıralar yurt dışındaydım, Viyana'daki yakınlarımla sık sık mektuplaşıyordum. Bir gelişimde ona kent parkında rastladım. Sanırım gazeteden geliyordu. Sırtı eğik, ağır ağır yürüyordu. Dalgın olduğu belliydi. Yürüyüşü eskisi gibi dinamik değildi. Nezaketle selam verdim ve yoluma devam etmek istedim. Fakat o başını kaldırdı ve hızla yanıma geldi. Elini uzatıp, "Niçin saklıyorsunuz kendinizi?" diye konuştu. "Böyle bir şey size gerekli değil." O yıllarda sık sık yurt dışına kaçmamı beğendiğini söyledi. "Bu bizler için tek çıkar yoldur." dedi. "Ben bütün bildiklerimi yurt dışında öğrenmişimdir. İnsan başka ülkelerde düşünceleri ile olaylar arasına mesafe koymasını öğrenir. Böyle olmasaydı kafamda bazı şeyleri tasarlamaya cesaret edemezdim, onlar da daha ilk günlerde, tohumlar tutunup yeşermeden her şeyi yok ederdi. Fakat Tanrıya şükür, buraya geldiğimde tasarladıklarım artık son aşamasındaydı ve hiç kimse, ağacın dibine bacağına kaldıran köpek gibi davranmaktan başka bir şey yapamamıştı."

Viyana üzerine söyledikleri hiç de iç açıcı değildi. En çok engelle bu kentte karşılaşmıştı. Eğer son zamanlarda Doğu Avrupa'dan ve Amerika'dan yüreklendirici yeni yeni öneriler gelmeseydi çoktan yorulup, her şeyi bırakmıştı.

"Benim hatam" diye konuşmasına devam etti, "bu göreve geç başlamak olmuştur. Sosyal demokrasinin önderlerinden Viktor Adler savaşına başladığında otuz yaşındaydı. Hele insanlık tarihinin büyük insanları, onlar çok daha genç yaşlarda başlamışlardı savaşlarına. Benim de yanımda öyle genç, coşkulu ve zeki, düşüncelerimi paylaşan bir Alman vardı. Önceki Freud bana destek

olur diye ümit etmiştim; fakat o biraz yumuşak, öyle politik düşünen biri değildir. Çok önceleri bu görevi üstlenmediğim, yıllarımı yitirdiğim için bilseniz nasıl üzülüyorum. Sağlığım da iradem kadar güçlü olsaydı, şimdi her şey çoktan yoluna girmişti... Her neyse, geçmiş yıllar geri gelmez.”

Sonra bir süre birlikte yürüdük. Kendisine çıkarılan zorluklardan söz etti. Öfkeli değildi, daha çok hedefinden vazgeçmiş gibiydi. Hiç beklemediği insanların karşı çıkmasına da sanki alışmıştı. Ben de elimden geldiğince olumlu bir şeyler söyleyip üzüntüsünü unutturmak istedim. Kafasından geçenlerin yurt dışında iyi karşılandığından, güzel tepkiler aldığından söz ettim. Elini sıkabilmek için de olsa yanına sokulmak isteyen ne kadar çok insan tanımış olduğumu da söyledim. Düşünceleri ile Viyana'yı, hatta Avusturya'yı aştığını, dünyanın en uzak ülkelerine ulaştığını da belirttim. O ise gülümsedi hüzünle ve konuşmayı sürdürdü:

“Evet, siz gençler için başarı ve ün çok önemli şeyler.” Sonra eliyle gerçekten güzel, gümüş rengi sakalını sıvazladı. “Bakın, alın sakalımın ve saçlarımın beyazlaşmış tellerini, bütün ünümü de size armağan ediyorum...” Onunla evine kadar yürüdüm. Kapının önünde durdu. Elini uzattı ve “Niçin evime hiç gelmediniz? Beni hiç evimde ziyaret etmediniz. Telefon edin, size zaman ayırayım.” dedi.

Fakat ben ona uğramayacağıma söz verdim. Bu sözümü yerine getirecektim. Çünkü ben bir insanı ne kadar çok seversem, o kadar çok onun zamanını alırım. Evine gitmeme kararım kesindi.

Ne var ki yine de gittim, birkaç ay sonra. Son karşılaşmamızda onu çökertmeye başlamış olan hastalık onu bir gün içinde aniden devirivermişti. Ben ona eşlik ettim, mezarlığa kadar. Bundan tam yirmi beş yıl önceydi. O günü yaşamışlar için unutulmaz tuhaf bir Temmuz günüydü. Kentin bütün istasyonları insan kaynıyordu. Her yönden, Avusturya'nın küçük kentlerinden, eyaletlerinden, kıtanın bütün ülkelerinden, imparatorluklarından birden akın etmişlerdi. Batıdan, doğudan, Rusya'dan... Türk Yahudileri de gelmişti. Aldıkları haberin dehşeti hâlâ yüzlerinden okunuyordu. Hareketin önünde bir kıyıpıransız insanlara, daha önceki kavgala-

rı ve tartışmaları o anda unutmuş gibiydi. Törene katılan kortejin sonu görünmüyordu. Bir gazete yazarının, ya da bir edebiyatçının değil, toplumların içinden çok seyrek çıkan bir önderin ölmüş olduğunu Viyana o gün fark etmiş gibiydi.

Mezarlıkta kargaşa çıkmıştı. Ağlayan, hıçkıran, haykıran, bütün ümitlerini yitirmiş insanlar birden tabuta doğru koşmaya başlamıştı. Sanki bütün zincirler kopmuş, sonsuz öfke doruğa tırmanmıştı. Ne daha önce, ne de ilerde hiçbir cenaze töreninde böyle bir şey yaşamadım. İnsanlar kendinden geçmişti. Milyonların ruhundan fışkıran acıya o gün tanık olmuş, Herzl gibi yalnız bırakılmış tek bir insanın, ideolojisiyle nasıl da inanılmaz bir coşkuya ve umuda neden olduğunu ilk kez kavramıştım.

Temmuz 1929

MAKSİM GORKİ ONURUNA BİR KONUŞMA

26 Mart 1928, yazarın altmışıncı doğum günü

Rus Edebiyatının atası Aleksander Puşkin'in kanında soyluluk vardır. Lev Tolstoy çok eski bir kont ailesinden gelir. Turgenyev de büyük çiftliklere sahiptir. Dostoyevski bir memur oğludur. Fakat hepsi de soyludur. On dokuzuncu yüzyıl Rusya'sında edebiyat, sanat ve her türlü düşünsel çaba soyluların ayrıcalığındadır. Nasıl topraklar ve saraylar, akarsular ve maden ocakları, ormanlar ve tarlalarla üzerlerinde çalışan işçiler ve köylüler soyluların malı ise edebiyat da onlarındır. Yüze yakın soylu aile, milyonlarca insan içindeki bu on bin insan bütün güce, bütün zenginliğe, bütün gösterişe, bütün bilgiye ve değerlere sahiptir. Dünya karşısında onlar temsil eder Rusya'nın zenginliğini, değerlerini ve niteliğini, gücünü ve düşünsel yaşamını.

Yüz soylu aile, on bin insan. Bu çok ince tabakanın altında çalışan, çabalayan muazzam bir toplum, sonsuz milyonlar, şekilsiz, dev bir yaratık. Rus insanı. Rusya'nın ucu bucağı görünmeyen dev topraklarına serpilmiş onlarca milyon tohum, kocaman ülkenin zenginliği için gece-gündüz çabalayan milyonlarca el. Ormanlarda ağaç kesiyor, yollar inşa ediyor, şarap yapıyor, ocaklardan maden çıkarıyor. Kara tarlaları, kar yığılı toprakları ekip biçiyor, çarın ordusunda savaşımlara gidiyor, büyük bir bağlılık ve dirençle hükümdarlarına hizmet eden Avrupa'nın diğer insanları

gibi çalışıyor, çalışıyor. Ancak Rus halkını kardeş toplumlarından ayıran bir şey var. O henüz suskun, onun konuşacak dili yok. Avrupa toplumları içlerinden çoktan konuşmacılar, sanatçılar, edebiyatçılar, bilge adamlar çıkardı. Onun için konuşan diller... Rus milyonları ise, istek ve beklentilerini yazamıyor henüz, düşüncelerini ülkesinin aldığı kararlara yansıtamıyor, o sonsuz ve coşku-yu yığınlar kafasından geçeni, ruhuna hükmedeni söyleyemiyor. Göğsü kabarık, fakat suskun, gücü sonsuz, fakat güçsüz ülkeleri Rusya'nın okyanusu andıran topraklarında çalışıp duruyor bu gizem dolu insanlar. Dilsiz ruhlar, bir şeyler geliştiremeyen bireyler. Bu suskunlar adına hep konuşanlar sadece efendileri, o soylular, güçlüler. Yirminci yüz yıla kadar Rus insanını bizler soylu edebiyatçılar Puşkin, Tolstoy, Turgenyev ve Dostoyevski aracılığı ile tanıyıp sevdik.

Ancak Rus soylularına saygı duyulması gerektiğini de belirtmek doğru olacak. Çünkü onlar, hiç ses çıkarmamış, ya da ses çıkarmasına izin verilmemiş Rus insanını, köylüsünü ve işçisini, en 'değersiz'ini hiçbir zaman aşağılamamış, tam aksine, belki de mistik bir suçluluğun inancıyla, baskı altındaki bu bireylerin yüceliğine ve gücüne içten saygı beslemiştir. Dostoyevski'nin düşünde Rus halkı kurtarıcıdır, yeniden doğan İsa'nın simgesidir. O burjuva devrimcilerine ve soylu anarşistlere büyük bir öfkeyle karşı çıkar, Tanrısal gücün temsilcisi kabul ettiği bir mahkûm karşısında bile büyük saygıyla yerlere kadar eğilir, başı Rus toprağına değer. Soylu, başka bir edebiyatçı, Tolstoy, suskun toplum karşısında daha da heyecanla kendini küçültür, neredeyse kendini aşağılar, baskı altındakileri yukarı çıkarır, üzerindeki soylu giysisini kaldırıp atar, mujiklerin gömleğini sırtına geçirir, onların basit dilini, Tanrıya bağlı insanların alçak gönüllüğünü taklit etmeye çaba gösterir, hatta o inanılmaz büyük gücün altında ezilmeyi, parçalanmayı göze alır. Rusya'nın bütün şair ve yazarları o yüce topluluk karşısında hep birlikte saygı ile eğilmişlerdir. Tüm de milyonların korunmasızlığını ve dilsizliğini kendi apaydınlık yaşamlarının gölgesinde müthiş bir suç olarak kabullenmişlerdir. Onlar bu suskun, bir an için bile konuşmaya cesurlaşmayan insanlar

adına konuşmayı, düşünce ve görüşlerini tüm dünyaya iletmeyi kendilerine görev edinmişlerdir.

Sonra birden hiç beklenmeyen, hiç ümit edilmeyen mükemmel bir gelişme olur. Bin yıldır suskun toplum konuşmaya başlar. Kendi etinden bir dudağı oluşur, kendi dilini konuşan bir sözcüsü doğar. Bu insan, toplumun içinden biridir. Onu, o edebiyatçıyı, o tanıdığı toplumun koskoca gövdesi fırlatmıştır aniden orta yere. Tüm insanlığa Rus insanını, Rus çalışanını, en alttakileri, ezilmişleri ve baskıya alınmışları anlatsın diye... Bu adam, bu insan, bu haberci birdenbire çıkmıştı ortaya, dünyaya altmış yıl önce gelmişti. Otuz yıldır da her şeyi elinden alınmış, baskı altına sokulmuş o hüznü nesillerin sözcüsü ve heykeltıraşıdır.

Anası babası ona Maksim Peskov adını vermişti. O ise kendine Maksim Gorki demişti. Tüm düşün dünyası günümüzde Maksim Gorki adıyla onun karşısında saygı ile duruyor. Çünkü onun acı dolu duyguları insanları iyileştirici güçte, sesi tüm ulusun sesi, varlığı düşün dünyası için bir şans, bir iyilik. Alinyazısı bu hiç tanınmamış insanı, Maksim Gorki'yi, milyonların yığını içinden bulup çıkarmış, onu itilmişlerin yaşamının tanığı, Rusya'nın ve acı çeken tüm yoksulların sözcüsü yapmıştı. Her şeyi iyice kavrasın diye alinyazısı ona her kederi, her yoksunluğu ve her sınamayı olduğu gibi, ilerde onlara bir şekil versin ve edebiyatçı ağzıyla anlatsın diye benliğindeki acıları ve duyguları da yaşattı. İşçilerin arasına yolladı onu alinyazısı, kentten kente, uzun süre bütün kederlerin چراğı ve ustası yaptı, en sonunda da sözün efendisi ve yaratıcılığın ustası... Proleter bir alinyazısının tüm başkalaşmalarını ve tüm değişimlerini yaşadktan sonra ulaştı yengiye, edebiyatçı oldu. Onun zengin ve olağanüstü eserleri, yaşamın hiçbir şey armağan etmediğı bir sanatçının aynasıdır. O zor yaşamında her şeyi savaşımla kazanmış, her şey için büyük çaba göstermiştir.

Nasıl bir yaşam! Çok inişli, çıkışlı! Nişni Novgorod'un kent dışı mahallelerinden birinin çamurlu, karanlık sokakları doğurmuştu o büyük edebiyatçıyı. Fakirlik sallamıştı beşliğini. Fakirlik onu okuldan uzaklaştırmıştı, Fakirlik onu çarokların arasına at-

mış, dünyaya salmıştı. Daha okula gittiği yıllarda birkaç kopek kazanıp bodrum odalarında yaşayan ailesine destek olabilmek için dayanılmaz kokuların yükseldiği pisliklerin ve çöplerin arasında gezinmiş, paçavralar, hayvan kemikleri toplamıştı. Üstü başı pis koktuğu için sınıftaki arkadaşları bu 'çöp toplayıcısı ve lağım faresi'nin yanında oturmayı reddetmişti. En basit okulu bile bitirmesine izin verilmeyen, öğrenmeye susamış bu çelimsiz çocuk önce bir ayakkabıcının yanında çıraklık yapmış, ardından bir ressamın evinde uşaklığa gitmişti. Ardından bir Volga gemisinde bulaşıkçı olmuş, iskelelerde hamallıkla para kazanmış, bir balıkhanede gece bekçiliği yapmış, fırında ve demiryollarında çalışmış, tarlada işçi, matbaada çırak da olmuştu. Sürekli koşuşturan, hiçbir hakkı olmayan, mutsuz, evsiz barksız bir gündelikçi... Oradan oraya giden bir evsiz barksız. Bir Ukranya'da, bir Don kıyılarında, bir Besserabya'da, bir Tiflis'de, Kırım'da... Hiçbir yerde uzun süre kalamayan, hiçbir yerde tutunamayan, sığındığı damın altından alınyazısının onu güçlü rüzgârlar gibi oradan oraya sürüklediği biri. Yaz-kış ayakkabılarının altı delik, üstü başı paramparça, hasta, karnı hep aç, fakirlik hep peşinde yollarda... Sürekli meslek değiştirir, her işe koşar, sanki alınyazısı proleter yaşamı tüm yanları ile yaşasın, uçsuz bucaksız Rus topraklarını görsün, Rus insanlarını inanılmaz çeşitliliği ve ayrıcalığı ile tanı-sın, deneyim kazansın diye her şeyi bilinçli yapmıştır. Fakirliğin her çeşidini tanımış ve ilerde yoksullarla zavallıların avukatlığını yapabilmesi için gerekli olan bu sınavın altından büyük bir başarıyla kalkmıştır. Rusya'daki düzene karşı çıktıkları için hapislere atılanların, polislin kuşku beslediği ve peşinde olduğu jurnalcilerin, jandarmanın vahşi bir kurt gibi avlamaya çalıştığı insanların alınyazısı da böyledir.

Bağımlılığın kırbacına, düşünce özgürlüğünün elinden alınmasına bu Rus proleterlerinin yazarı katlanmak zorundaydı. Çünkü onun gibiler bütün bu acılara dayanmalıydı, bu onlara öngörülmüş bir görevdi. O özgürlüğün yitirilmesini ve düş kırıklıklarını da yaşamak zorundaydı. Ancak yine de tüm aşağılayıcı şeylere, hatta sonunda kendi yaşamına bile katlanamıyorsa her

şeyi kusmalıydı. En son çıkar yolun düş kırıklığında sonuçlandır-
ğını o da fark etmişti. 1887 yılının Aralık ayında Maksim Gorki
cebindeki son parayla eski bir toplu tabanca satın almış ve intihar
amacıyla göğsüne kurşun sıkıyordu. Ancak bu kurşun akciğerine
saplanıp kalmış ve ona kırk yıl boyunca tehlikeli bir yaşam sür-
dürmüştü. Çok şükür ki kurtulmuş, halkının temsilcisi olarak
insanlığa olağanüstü eserler vermişti.

Bu yolların insanı, bu gezgin, bu proleter gündelikçi, bu ser-
seri ve işe yaramaz ne zaman bir edebiyatçı olmuştu, bilinmiyor.
Dikkatli gözleri her şeyi gören, temiz ruhu her şeyi içine çeken
Maksim Gorki edebiyatçı doğmuştu denebilir. Ancak ruhunda-
kileri edebiyatçı anlatımıyla kaleme alabilmek için yine de önce
yazmasını ve yazım dilini öğrenmesi gerekmişti. İnatçılığundan
ve içinde kaynayan, halkına özgü o güçten başka hiçbir şey destek
olmamıştı ona. Fırında çırak, yol inşaatlarında işçi olarak çalışır-
ken eline geçen basılı her şeyi, kitapları ve gazeteleri geçeleri bü-
yük bir özveriyle okurdu. Fakat onun için en gerçek 'kitap', köyler,
kentler arasındaki yollardı. Gorki, daha doğru dürüst bir şeyler
okumadan, yazmasını becermeden önce edebiyatçı idi! İlk nuveli
yayınlandığında yirmi dört yaşındaydı, keşfedildiğinde otuz ya-
şına basmıştı. Rus insanının en çok sevdiği yazar, proleterlerin
gururu ve Avrupa düşün dünyasının ünü...

Daha ilk eserleri ile Gorki bir ürküntülü titremeye, bir heye-
cana, bir sarsılmaya, bir bölünmeye neden olmuştu. O güne ka-
dar tanıdıklardan bambaşka bir Rusya vardı şimdi insanlar için.
Dev bir toplumun sıkışmış o koskocaman göğsünden şimdi bir
ses çıkıyordu... Daha önce Dostoyevski, Tolstoy ve Turgenyev de
bize Rus insanını bütün sonsuzluğu ve gücüyle anlatmıştı. Fakat
şimdi her şey birdenbire daha başkaydı, daha gerçekçi anlatılıyor-
du. İnsanlar çırılçıplaktı, dehşet verici bir biçimde gerçek, Rusya
gerçeği gözlerimizin önündeydi. Gorki'den öncekilerde Rus alın-
yazısı daha çok ruhsal yanları ile ele alınmıştı. Onda ise insanlar
etten kemikten insanlardı. Karanlıktakiler bütünleşmiş, zorunlu
bir gerçek olmuşlardı...

Tolstoy ve Dostoyevski'nin dünyaya edebiyatına kazandırmış

olduğu *Karamazov Kardeşler*, *Oblomov*, *Karateyev* gibi roman kahramanları Gorki’de yoktur. O hiçbir zaman Rus toplumunun içinden sembolik insanlar çıkarıp onlara şekil vermemiştir. Gorki halkının içinden on binleri tarafsızca, oldukları gibi, gerçeklerin ışığında karşımıza çıkarmıştır. Biz bütün bir topluluğu onunla daha iyi kavradık. Yoksulluğun her köşesinden, tümü de yaşamın acı gerçeklerini yansıtan insanları çekip almıştır. Düzinelerle, yüzlerce, binlerce... Fakirlerden ve ezilmişlerden oluşan bir ordu. Düşleri bir yana bırakmış, yaşamı boyunca karşısına çıkmış binlerce insana bir şekil vermiş, onları biçimlendirip biz yaşayanlara sunmuştur.

Bu nedenle de Gorki’nin çok iyi anımsayan gözleri benim için günümüz dünyasında çok az gerçek olan mucizeden biridir. Yüzyılımızın sanatçıları arasında onun kadar doğal ve de gerçekçi başka bir sanatçı var mı bilemiyorum. Mistiğin gölgesi onun gözlerini bulandırmıyor, gerçekdışı hiçbir şey gözlerinin o mükemmel ve parlak merceğinde yer edemiyor. O gözler hiçbir şeyi büyültmüyor, küçültmüyor, değiştirmiyor, yanlış görmüyor, karartmıyor da. Bu gözler her şeyi olduğu gibi görüyor, gerçek ve dupduru. Gerçekleri ve duruluğu olağanüstü, hiç erişilmemiş. Yeni sanat anlayışımızın bu sadık ve doğrucu aletinin karşısında duran her şey hiç değişmez, olduğu gibi kalır. Maksim Gorki’nin gözleri hiç unutmaz, hiç yanıltmaz ve hiç değiştirmez. O gerçekleri dupduru ve olduğu gibi yansıtır. Eğer o, bir insandan söz ediyorsa, size yemin etmeye hazırım, o kişi tıpkı onun anlattığı gibidir, ne daha büyüktür, ne de daha başka türdür; o gördüklerine kendisinden hiçbir şey katmamış, hiç olduğundan güzel yapmamış, ya da çirkinleştirmemiş, sizden hiçbir şeyi gizlememiştir. Bireyi tertemiz, hiç değiştirmeden ele almış, onu bir ressama yaraşır bir biçimde, olduğu gibi çizmiştir. Maksim Gorki anılarının altmış sayfasını Lev Tolstoy’a ayırmıştır. Bu edebiyatçıyı gösteren on bin fotoğraf, yakınlarının ve dostlarının binlerce makalesi Tolstoy’un varlığını Gorki’nin satırları kadar duygulu, canlı ve gerçekçi yansıtamaz. Rus insanının bu en büyüğünü bize nasıl canlandırmışsa, yollar-da karşılaştığı zavallı yersiz yurtstuzun en fakir çingeneyi de aynı

gerçekçilik ve aynı dürüstlikle anlatmıştır. Gorki'nin gözlerinin yaratıcılığının tek bir adı vardır: Gerçeklik.

Maksim Gorki'nin bu tarafsız ve keşkin bakışları aracılığı ile Avrupa günümüz Rusya'sını gerçekleri içinde görüp tanımıştır. Ve toplumlara gerçekler, içinde yaşadığımız şu günlerden başka ne zaman böylesine gerekli olmuştu? Dünya tarihine damgasını vurduğu şu sıralar Rus toplumundan başka hangisine gerçekler böylesine gereklidir? Nasıl da mükemmel bir şey, nasıl da bir armağan, bir alinyazısı armağanı bu toplum için, böylesine önemli bir anda, hiçbir şeyi süsleyip püslemeden, inanılır ve sanatçının değişmeyen o dürüstlüğü ile dev bir topluluğun dertlerini ve ümitlerini, tehlikelerini ve yüceliğini tüm insanlığa inandırıcı olarak anlatan, kendi kanından bir aktörü yaratabilmiş olması... Tolstoy ve Dostoyevski'nin kendi insanlarına olan, milliyetçiliğe varan sevgileri, Rus halkına neredeyse Mesih gözüyle bakılması-na neden olmuştu. Kendisine olan bütün hayranlığımıza karşın Rus insanı bize yine de bambaşka görünmüştü, inanılmaz bir büyüklükte, tehlikeli, kişiliği bambaşka...

Gorki ise okuruna toplumunun sadece *Rus* yanını değil, -bu onun ölümsüz bir hizmetidir- insanların toplumsal yanlarını da gösterir. Fakirliğin ve ezilmişliğin insanlarını, halkın proletaryasını. Onun görüşleri milliyetçi değil insancıldır, o politikaya değil insana yakındır, o nefret eden değil halkını seven devrimcidir. O yaklaşan devrimi, Dostoyevski ve Turgenyev gibi çok heyecanlı, hatta anarşist görüşlü, kafalarından geçen kuramları gerçekleştirmek isteyen bazı aydınların ürünü olarak görmemiştir. Gorki'nin gözünde Rusya'daki bu değişim halkın içinde oluşmuş bir harekettir. O, yığınlarda milyonlarca kez oluşan gerilimin bireyleri nasıl dayanılmazla sürüklediğini gösterir. Buna da en güzel, eserleri içinde onu doruğa çıkaran *Ana* adlı romanında tanık oluruz. Çok basit insanların, köylülerin, işçilerin, cahillerin ve yola gelmeyenlerin, adı sanı bilinmeyenlerin içinde oluşan kararlı davranışlar zamanla bir gerilime neden olur ve sonunda inanılmaz bir fırtına gibi patlar.

Gücü sırtlanan bir şey değil, hep ve her yerde yığındır

Gorki'nin eserlerinde. Halkın ve alinyazısının yarattıkları onun gözünde birliğin ortak eylemidir. İnsanlarıyla böylesine iç içe ve onlara çok yakın olduğu için de Gorki daha yola çıkmadan tanıyordu halkının kırılmayacak gücünü. O insanlarına inanmıştı, insanları da ona. Dostoyevski ve Tolstoy gibi önbiliciler devrimden bulaşıcı bir hastalık gibi korkup tiksindirirken, Gorki'nin sağlığı güçlü insanların her şeyin altından kalkacağına olan inancı büyüktü. Yığınları tanıdığı ve bir ananın oğluna olduğu gibi kendini insanlarına yakın hissettiği için Gorki hiçbir zaman büyük Rus 'peygamber yazarları' gibi derin korkulara kapılmamıştır. O, Rus toplumunun ve başka toplumların da yeterince güçlü olduğu, insanların her türlü krizi atlatacağı, her türlü tehlikenin altından kalkacağı inancını hep taşımıştır. Bu nedenle de büyük yığınların kendilerine olan inancı, bir Rus İsa'sının özlemini çeken Dostoyevski ile tövbekârlık öğütleri veren Tolstoy'dan daha çok onun sayesinde oluşup güçlenmiştir. Onun kişiliğinde insanların kendilerine olan inancı yüceleşmiş, güveni artmıştır. Maksim Gorki'nin toplumun derinliklerinden gelip önlenemez yükselişi milyonlar için bir simge olmuştur. Eserleri, doğrulup ayağa kalkmak, bir şeyler yaratmak isteyen bu insanların istencinin kanıtıdır...

Bugün şunu itiraf etmek zorundayız: Maksim Gorki, dönemin olağanüstü tanıklığını yapmış, tertemiz ve dürüst bir insan, büyük ve yaratıcı bir yazar, hiçbir zaman önder, ya da yargıç olmak istememiş, onu peygamber yapmalarına izin vermemiş bir kişidir. O her zaman ısrarla insanların hakkı, onların değişimi ve gücü için savaşıyor vermiştir. Döneminin dürüst bir tanığı olarak gerçekleri hiçbir zaman olduğundan önemli göstermemiş, fakat onlara karşı da çıkmamıştır. O hiç konuşmamış, hep bildirmiştir, hiç büyük açıklamalar yapmamış, hep yaratıcı olmuştur. Zor, karanlık günlerde kötümserliğe kapılmamış, başarı elde ettiğinde aşırılığa kaçmamış, tehlikeyi sezdiğinde de güçlü kalmasını bilmiş, başarılarla kibirlenmemiştir. Yapıtlarına insanları çağırmış, onları insanlarla doldurmuştur, yaratıcılığın ve yaratıcı gücün temel müddesi olan biriyiyle... Böylece onun büyük dest-

nı Rus insanının ruhunu yansıtan esnek bir ideoloji değil, kaçınılmaz bir gerçek, bir Rusya gerçeği olmuştur.

Bizler onun yapıtları aracılığı ile Rusya'yı bir kardeş gibi, bizim dünyamıza yakın bir komşu gibi tanıdık, hiç yabancılık çekmeden, hiç karşı çıkmadan... Böylece O, insanlar arasındaki yabancılıkları bozmayı başararak, uzakları yakına getirerek, halkları insancıl yanlarıyla birleştirerek yazarlık görevini yapmıştır. Gorki'nin eserlerini tanıyan, bugünün Rus insanını da tanır, onunla bütün ezilmişlerin dertlerini ve yoksunluklarını, günlük yaşamın fakirliğini de... Değişim yıllarında o insanların çektiği tüm ıstırapları ve vermek zorunda kaldığı sınavları tüm sarsıcılığı ile sadece Gorki'nin kitaplarında yaşamışızdır. Nasıl en zor anlarında Rus halkıyla aynı acıları hissetmişsek, şimdi de Rusya ile onun gururunu paylaşıyor, kendi içinden böyle tertemiz ve gerçek bir sanatçı çıkarmış olduğu için o halkla aynı gururlu sevinci yaşıyoruz. Rus insanının bugünkü 'bayram'ı aynı zamanda bütün dünyanın da 'bayram'ıdır. Şimdi burada hem bir toplum yaratan Maksim Gorki'yi kutluyoruz, hem de onun ruhunda yazar olmuş Rus halkını...

HERMANN BAHR'A DOĞUM GÜNÜ MEKTUBU

60. doğum günü, 19 Haziran 1923

Sevgili ve saygıdeğer Hermann Bahr, bu gün evinize içtenlik ve anılarla dolu o kadar çok güzel mektup getirecek ki, bu tebrik dalgasının arasında şimdi ben de alçakgönüllü olmamak, birkaç kelimeden öteye uzunca bir kutlama yollamak istiyorum. Ve bütün içtenliğimle size yazdığım şu satırlarda çok önem verdiğim bir şey var. Benim için Hermann Bahr'ın gerçek simgesi, bugüne dek hiçbir insanda rastlamadığım kadar güçlü ve yaratıcı olan o mükemmel özelliğinizdir. Her şeye açık olmanız, her türlü yeniliğe karşı o engel tanımaz merakınız, bütün dünyaya ve insanlarına gösterdiğiniz o pırıl pırıl ve içten desteğiniz bence eşsizdir. Sizin için yaşamla yaşamak her zaman aynı anlama gelmiştir. Dünyada sizden habersiz, hemen kavrayıp değerlendiremeyeceğiniz yepyeni bir şeyin oluştuğunu duymanız, ya da adını bilmediğiniz herhangi bir kitabın, kentin, değerli bir insanın, bir tablonun, bir müzik parçasının ortaya çıkmasının kulağınıza gelmesi bile sizi hep çok huzursuz ve sabırsız yapar. Günün birinde bir rastlantının bu yenilikleri ayağınıza getirmesini beklemez, içinizdeki tüm enerji ile onların üzerine gidersiniz. Yeni olan her şeye koşmanız, onları daha yepyeni ve taptaze, sıcacık oldukları süreçte, canlılıklarını yitirmeden yarı yolda karşılamanız, sabırsızlığınızın bu kıvraklığı bence sizi, her şeyin, çok elden geçtikten sonra ayakla-

rına gelmesini tembelce bekleyen çoğu insandan ayıran gerçek öz varlığınızdır.

Schopenhauer anlatır: Çok insan topluluğu görmüş tanımış bir gezgine sorarlar, bu insanlar arasındaki ortaklık nedir, diye. Adam yanıt verir: Tembellik. Gerçekten de çok az kişi, yeni bir şeyin üzerinde çalışıldıktan, iyice düşünülüp açıklığa kavuşturulduktan sonra önlerine konmasını beklemeyiz. Bu sabırsız azınlık hemen araştırmaya başlar. Aydın sınıfından kabul edeceğimiz yazarlar ve eleştirmenler arasında da böyle kişiler azınlıktadır. Hatta içlerinde en iyileri bile, masada öylece oturup, zamanın çiğnenmiş nasıl bir düşünsel yemeği getireceğini beklemeyi sever. Fakat siz Hermann Bahr, siz her zaman sezen, kulak kesilen, yeninin kokusunu hemen alan heyecanlı bir avcıydınız. Ancak siz yeninin yanında eskiye de ilgi duydunuz. Sizi yakından tanıyan herkes bilir ki, Goethe'yi, Euripides ve Eflatun'u, Homer'i, Balzac'ı ve Calderon'u, sanatın yeraltındaki bu cevherlerini, bir zamanlar yaşanmış olanları yeniden veya yeni bir anlamla yaşamak için tekrar tekrar yeryüzüne çıkardınız.

Karşısında sizin tepki göstermediğiniz ya da umursamaz kaldığınız bir şey bilmiyorum ben. Siz politikayı, ya da karşıt politikayı şiirler, sosyoloji, felsefe veya spor kadar çekici bulursunuz. Üzerinde kafa yorulan her şey sizi ilgilendirir, düşüncelerinizi harekete geçirir. Çünkü sizin için bütün bunlar biz insanların yaşamında çok önemli parçalardır. Yaşam sizi sürekli çeker, hatta kıskırtır, siz ona inanılmaz bir sevgiyle bağlısınızdır. Ben sizi öfkeli ve keyifsiz gördüm, fakat karşılaşmalarımızın hiçbirinde yorgun veya ilgisiz değildiniz. Bu dünyaya umursamaz bir insan olarak gelmemiş olmanız benim için çok sevindirici. Nefes aldığınız sürece de, ben buna inanıyorum, hiçbir şey tarafsız kalmanızı, olup biteni öylece seyretmenizi mümkün kılamayacaktır. Sizin için yaşam demek ona katılmak demek. Katılın ona, olun onunla hep beraber, her zaman, gösterin her yaşınızda bu coşkuyu ve ilgiyi, büyük dünya tiyatrosunun her sahnesini bütün gücünüzle yaşayın... İşte ben tek bunu arzuluyorum doğum gününüzde.

Biliyorum, masallarda melekler ve destanlarda tanrılar arma-

ğan verirken koşullar öne sürer. Sizin de her türlü yenilik karşısındaki sonsuz ve kırılmaz coşkunuzu engelleyen, belki de kimi zaman şikâyetçi olduğunuz, bizi ise sevindiren bir şey vardır. Sadece size özgü olan, olayları öylesine güçlü yaşamak olgusu ancak her şeyi söze ve yazıya döktüğünüzde gerçekleşir. Siz zevk alırsınız onları başkalarına ilettiğinizde, anladıklarınızı anlaşılır yaptığınızda, sizi sarsan veya coşkunun doruğuna çıkaran olayları çevrenize yaydığınızda... Siz, Goethe'nin dediği, ilişkileri seven kişilikte birisiniz. Ciğerlerinize taptaze havayı çektiğinizde etkisiyle boğulmamak için onu hemen sözler, kelimeler olarak tekrar dışarı üflemek zorundasınız. Siz her şeyi hemen başkalarına ilettiğinizde kendinizi mutlu hissedersiniz. İşte neredeyse zorunlu diyebileceğimiz bu anlatma gereksimi sizi hep yorulmak bilmeyen o çalışmalara itiyor, bu da bizi mutlu ediyor. Ne demişti Goethe bir zamanlar:

*Nefes almanın iki süreci vardır, -
Biri havayı ciğerlerine çekmektir,
Diğeri de ciğerleri boşaltmaktır.*

Siz sanatın tam zevkine ancak karşılıklı etkisi gerçekleştiğinde varıyorsunuz. Önce bir şeyi görüp öğrendiğinizde, sonra da onu başkalarına sözle, yazıyla, yaratarak ilettiğinizde mutlu oluyorsunuz... Siz sadece çalışarak, çabalayarak, etkileyerek zevk alıyorsunuz. Yaratılışınızdaki o mutlu olma yeteneği, çabalarınızdaki o mükemmel canlılıktır beni hep sevindiren, ruhuma iyi gelen. On yazardan dokuzunun sürekli çalışmalarından şikâyet ettiği bilinir. Bunlardan çoğu çalışmalarını para kazanmak için edinmek zorunda kaldıkları bir meslek olarak görür. Herkesin gözü önünde para için sürekli sorunlarla uğraşmaları gerekmektedir. Sizde ise bu zorunluluk içinizden gelir ve bu nedenle de yazma coşkunuz hiç yok olmamıştır; kırk yıllık edebiyat uğraşınızın sonunda bile siz hâlâ istek dolusunuzdur. Her şey üzerine bir şey söylemek, hatta hesap vermek sizin için bir yaşam koşuludur.

Size dinleyici gereklidir, seyirci de. Ancak onun söyledikleri-

nizi, davranışlarınızı onaylaması gereksizdir. Ona biraz takılmak, onu açmaza getirmek, kızdırmak, ona meydan okumak sizi için için sevindirir. Sizce çelişki ve aykırılık karşılıklı konuşmaların babasıdır, taşkınlığa varan coşku sizin için duyguların en güzeli-
dir. Hiç sesini çıkarmadan öyle oturan, her şeye ‘evet’ diyen izleyicilere dayanamazsınız. Bu, rahatlık ve kolayla yetinmektir. Siz ise insanı hep uyandırmak, kışkırtmak istersiniz, onu hep kendiniz gibi görmek istersiniz, canlı ve ruhunun bütün coşkusuyla. Siz her şeyde, her konuda çok özel duygularınızı belli ettiğiniz için başkalarının da aynı şekilde davranmasını istersiniz, Hermann Bahr’ı taklit etmelerini ise kabullenmezsiniz. Altmışın-
cı doğum gününüzü kutlarken sadece geçmişinizden söz eden, sürekli diri ve canlı oluşunuzu ise göz ardı eden kişi sanırım sizi pek sevindirmez. Bu nedenle de sizi sevindirmek isteyenler coşkulu ve övücü sözler kullanmaktan kaçınmak zorundadırlar. Fakat lütfen yine de benim şunu itiraf etmeme izin verin: Siz bugüne kadar karşılaştığım ve kendisine bütün içtenliğimle, son yıllarda en değerli eserlerini vermiş olduğu gerçeğini söyleyebileceğim çok az sayıdaki insandan birisiniz. Son yıllarda “Summula” ve “Sanatçının İletisi”nden çok daha anlamlı, duygularıma çok uygun başka denemeler okuduğumu anımsamıyorum... Gençlik coşkusu ve sınırsız bilgi karışımıyla dolu sanatçı gücünüz de bence son üç yılda kaleme aldığınız yazılarla doruğa çıkmıştır. Size borçlu olduğum binlerce uyarı ve izlenim için de ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Bugün yarattıkları ile Hermann Bahr benim için en başarılısı... Size hiç değişmeden böyle kalmanızı dilemek isterim. Bu sizin için çok kolay, bizler için de çok değerli, yeter ki siz uzun yıllar canlı ve canlandırıcı varlığınızla bu dileği yerine getirin.

UNUTULMAYACAK BİR ANI

Albert Schweitzer ile bir gün

İnsanın yaşamında mükemmel gün ender olur. Onu günümüzde yaşayan, daha doğrusu yaşayabilen, çok mutlu olmak, bu mutluluğunu da kağıda dökmek zorundadır.

İlk armağanı daha sabahın ilk saatlerinde aldım. Yıllar sonra bir kez daha Strasbourg Katedrali'nin, bence Avrupa toprakları üzerindeki kilise yapılarının en hafif görünümlüsü olan o katedralin karşısında durdum. Kışın şu ilk günlerinde sis bulutlarının gökyüzünü karartması, ufku donuklaştırması bile katedralin etkisini azaltmıyordu. Hayır, alışılmamış güzellikteki pembe kesme taştan, üzeri yüzlerce oyma figür dolu bu yapı harikası sanki içinde kor ateşi yanıyormuş gibi renkli, hafif, fakat yine de durduğu yerde sapasağlam sonsuza uzanıyordu. Katedralin dıştan o hareketli, kıvrak etkisi, içten de aynen hissediliyordu. İzleyen için pazar günleri ayinlerde koro ile orglardan yükselen melodilerin doldurduğu, duru ve aydınlık iç görünümün sonsuzluğu şaşırtıcıydı. Genç Goethe'nin ününü, sanki kesme taştan oluşturduğu sözlerle sonsuzluğa yolladığı olağanüstü Erwin von Steinbach, katedralin içinde de mükemmele erişmişti.

Sonra aynı gün, öğleye doğru Alsas topraklarındaki başka bir Alman harikasına, Colmar'a uzandım. Aradan yirmi yıl sonra Matthias Grünewald'ın İsenheim kanatlı sunak arkalığını yine hayran hayran seyretmeye gittim. Strasbourg ve Colmar'da birbirine aykırı, fakat olağanüstülüğe erişmiş iki yapıt... Orada taş

dondurulmuş müzik, kristalleşmiş dindarlık, burada kendinden geçmenin karşı konulmaz yanar renklerde o coşkusu, renklerdeki sonsuz tutku, dehşetler vizyonu, dünyanın sonu, kıyamet günü... Orada huzur, burada çılgınca bir koşu, inanılmaz bir Tanrı coşkusu... Yüzlerce, belki de binlerce kez ışıl ışıl yanan renkli bu şeytani panonun inanılmaz gizemini taklit etmeye çalışmışlardır. Fakat sadece onun sarsıcı gerçekliliği karşısında duran kişi büyülenir,   ml  dünyamızın resim olmuş harikalarından birini gördüğünü kavrar.

Birbirinden çok değişik, fakat ikisi de insan yaratıcılığının doruğuna varmış iki eser yaşadım bir öğleden önce. Soluk kasım güneşi daha doğru dürüst yükselmemiş, önümde uzun bir gün beni bekliyor, duygularım her yana açık, her şeyi, insanların bana yapacağı en gizemli etkiyi bile kabule hazır ruhum. Zamanım var, isteklerim coşkuyla dolu, bekliyorlar daha güçlü etkileri, duygularla doluyum, fakat yine de a ım, henüz doymadım. Gidiyorum az ötedeki şu k  k Alsas kentine, Günsbach'a. Orada papaz evinde yaşayan Albert Schweitzer'i ziyarette... Bir süre için Afrika'daki işini bırakıp buralara gelmiş, doğup büyüdüğü köyde dinlenen, kendini yeni görevlere hazırlayan bu değişik, çok değerli insanı ziyaret etme fırsatını kaçırmak istemiyordum. Bir kişinin insan  larak olağanüstülüğü en az sanatçı olarak da olağanüstülüğü kadar değerlidir...

Günümüzde Albert Schweitzer adının insanlar üzerinde, ancak herkes için bambaşka olan, güçlü bir etkisi vardır. Sayısız insan onu sever, ona saygı duyar. Fakat hepsi de başka bir nedenle, değişik görüşlerle kendini ona yakın hisseder. Çünkü bu adam eşsiz, hiç kimsede g r lmeyen öylesine çok değişik yeteneklere sahip biridir ki. Kimi insan onun birkaç yıl önce Goethe  d l n  kazanmış olduğunu anımsar, Protestan Kilisesi için o mükemmel bir din bilimcisidir, bu satırların yazarı ona *Aziz Paul Mistiği* eserini kaleme aldığı için değer verir, müzik adamlarının gözünde o Johann Sebastian Bach  zerine en büyük ve kapsamlı eseri yazmış olduğu için çok değerlidir, org yapımcıları Avrupa'daki bütün orgları en iyi tanıyan ve org tekniği üzerine çok değerli şey-

ler yazmış olduğu için ona saygı besler, org çalanların gözünde o günümüz dünyasının en büyük org ustası sanatçısıdır, konser vereceğı haberi duyulduğunda bütün biletler haftalar öncesinden kapışılır.

Fakat bütün bu insanlar onun yarattığı en büyük şey olan, Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında, Avrupalıların günahlarını affettirmek için tek başına, hiçbir devlet desteğı olmadan kurup yarattığı hastane nedeniyle onu sever ve ona hayran olur. İnsanî değerleri tanıyan herkes, inandığı idealizmi konuşmaktan ve yazmaktan daha öteye götürüp, kendini feda edercesine uygulayıp gerçekleştiren bu kişiye hayrandır. Bu çok alçakgönüllü insana artık günümüz dünyasının en iyileri saygı duyuyor, onun insancıl değerlerini kendilerine örnek alıyor ve her geçen gün daha büyüyen bir cemaat yavaş yavaş çevresini sarıyor. Yaşamını anlatan kitaplarının (*Yaşamımdan ve Düşüncelerimden*) son yıllarda gittikçe daha çok okunmaya başlanması, etkisinin nasıl arttığını kanıtlar.

Böyle bir yaşam gerçekten günü geldiğinde kahraman bir insanın yaşamöyküsünü yazmaya değer bulacak kadar yüce. Kahraman derken, tabii bir askeri düşünmüyorum. Günümüzde kabul ettiğimiz tek kahraman, insancıl değerlerin yeni kahramanı, çağımız insanların saygı duyduğu Gandi, Romain Rolland gibi inandığı ideoloji uğruna kendini feda edenlerden biridir Albert Schweitzer. İki ülke, Almanya ile Fransa arasında doğan bu insan, yaşamı boyunca her ikisine de bağlı kalmıştır. Yarattıklarının bir bölümünü de Almanca yazmış bir papazın oğlu olan Schweitzer küçük Günsbach'ta büyümüş, 1890 yılında Strasbourg kentinin St. Nikolai kilisesinde vaizlik görevine getirilmiştir. Bu kilisede vaizlikten öteye Protestan dinine kabul edilmek isteyen gençlere de dersler vermiş, iki yıl sonra da Strasbourg İlahiyat Fakültesi'nde Yahya İncili üzerine hazırladığı bir tezle doçent olmuştur. Bunun yanı sıra yarıyıl tatillerinde, Wagner, Bizet ve César Franck'ın yakın dostu olan çok yaşlı Widor ustadan dersler almıştır. Çalışmalarında yorulmak nedir bilmeyen Schweitzer o günden sonra kendini müzik ile dinbilimine vermiş, her iki dalda da yaratıcı emeğinin karşılığını bol bol almıştır. Buna en iyi iki

örnek, o yıllarda hazırladığı *İsa'nın Tarihsel Açından İncelenmesi* ve günümüze kadar benzeri yazılmamış, eşsiz *Johann Sebastian Bach* yaşamöyküsüdür...

Bir org ustası da olan Schweitzer kentten kente gitmiş, ulaşabildiği tüm eski orgları incelemiş ve org ustalarının unutulmaya yüz tutmuş gizemlerini yeniden keşfedip ortaya çıkarmıştır. O, bu dalda yarattıklarıyla da uzmanlaşmıştır. İstemiş olsaydı bu yaşam çeşitli dallara olan ilgilerle sürüp giderdi. Fakat otuz yaşına geldiğinde Albert Schweitzer o günlerde beklenmeyen, fakat dinine bağlılığı göz önüne alındığında kabul edilebilecek ani bir karar verir. Kafasına koymuştur, Avrupa'yı terk edecek, Afrika'nın ekvator bölgesinde bir hastane kuracak, fakirlerin fakirine, yalnızların yalnızına, uyku hastalığına tutulmuşlara, tropik bölgenin sayısız hastalıkları altında eriyip giden zencilere tek başına yardım edecektir.

Çılgınlık der dostları, akrabaları da aynı şeyi söyler. Niçin Afrika'ya gitmek istiyordu? Avrupa'da yardım edebileceği yeterince çile ve ıstırap yok muydu? Fakat Albert Schweitzer'in kafasından geçenler bambaşkaydı: Afrika'da başarıya ulaşmak Avrupa'dan daha zordu. Para kazanmak, macera yaşamak ve üne kavuşmak isteyenlerden başkası gitmiyordu oralara. O ise, her gün bekleyen tehlikeler karşısında başka bir yerden daha çok Afrika'da etik motiflere sahip bir insan gerektiği için gidiyordu oralara. Ve bu insan, biz Avrupalıların, sözümona yüksek kültür sahibi biz beyaz ırkın, kara kıtaya yüzlerce yıldır yaptığı inanılmaz o kadar çok haksızlık için günah çıkarmak zorundaydı. Eğer günün birinde, Avrupalıların Afrika kıtasında işlediği suçların gerçek öyküsünü işleyen, önce kölelikle, sonra getirdikleri alkollü içkilerle, frengi hastalığı ve para kazanma hırsıyla bu kıtanın kara insanını nasıl ezdiğini, elindeki her şeyi yağmaladığını ve tırpanladığını anlatan bir kitap yazılırsa (ki André Gide'nin *Kongo* kitabı çok şeyin hiç düzelmemiş olduğunu kanıtlar), böyle tarihî eser mutlaka ırkımızın en büyük utanç kitabı olacak ve hiç utanmadan gurur duyduğumuz o kültür bilincini onlarca yıl için frenleyecek, bizi alçakgönüllü olmaya zorlayacaktır.

O büyük suçun hiç olmazsa çok küçük bir parçasını dinine bağlı

bu insan, balta girmemiş ormanlarda bir misyoner hastanesi kurarak tek başına üstlenmek ister. Schweitzer o güne kadar kendini tatmin etmek veya merakını gidermek için tropik bölgelere gitmeyen ilk Avrupalıdır. O, mutsuzların mutsuzlarına biraz olsun insancıl bir yardım götürmek istemektedir. Fakat orada bir hastaneyi nasıl kuracaktır, çünkü tıp üzerine bilgi sahibi değildir! Ancak Albert Schweitzer gibi enerji dolu bir insanı böyle “önemsiz” bir şey engelleyemez. Otuz yaşındaki bu dinbilimi profesörü, Avrupa’nın en usta orgcusu kalkıp Paris’e gider ve para sıkıntısı çekmesine karşın tıp öğrenimine başlar. On sekiz yaşındakilerle aynı okul sıralarını paylaşır, onlarla anatomi derslerine girer. 1911 yılında otuz altı yaşına bastığında tıp öğrenimini bitirip diplomasını alır. Ardından bir klinikte çalışır, sonra doktorasını yapar ve kırk yaşına yaklaştığında da dünyanın başka bir kıtasına gitmek üzere yola çıkar.

Fakat en önemli şey henüz eksiktir. Parası yoktur. Albert Schweitzer ne olursa olsun Fransa hükümetinden destek almak istemez. Çünkü o biliyordur ki, böyle bir destek, devlet memurlarına bağımlı olmak, her türlü kontrole ve birilerinin en ufak şeyde bile çalışmalarına burunlarını sokmasına izin vermek, o çok insancıl düşünceye politika karıştırmalarını kabullenmek demektir. Sonunda kitaplarından bütün kazandığını bu projeye yatırır, sayısız konserler vererek para toplar, düşüncesini destekleyen dostları da bağışta bulunurlar.

Ve 1913 yılının yazında Ogove nehrinin kıyısındaki Lambaréné’ye varır ve hastane yapımına başlar. Burada iki yıl kalmayı kafasından geçirmektedir; fakat sonra zorunlu olarak dört buçuk yıl Afrika’da kalır. Çünkü bu arada Avrupa insanları için bir savaş başlamıştır. Bir Fransız kolonisinde insancıl ideolojisi uğruna her şeyinden vazgeçmiş olan iyi yürekli bu gönüllüye birdenbire, pasaportunda Alsaslı yazdığı için o yıllarda Alman vatandaşı sayıldığı ve bu nedenle de 5 Ağustos 1914 tarihinden itibaren kendini bir tutuklu olarak kabul etmesi bildirilir. İlk aylarda doktorluk yapmasına izin verilir, ancak bir süre sonra savaş bürokrasisini bütün acımasızlığı ile hisseder. Schweitzer yıllar boyu çok güzel çalışmalar yaptığı Afrika’dan, balta girmemiş

ormanların göbeğinden alınır ve bir yıllığına Pirene dağlarında dikenli teller ardına kapatılır. Doğduğu yöreye döndüğünde baba topraklarını, vatanı Günsbach'ı yakıp yıkılmış, dağları ormansız kalmış bulur. İnsanların dertlerinin o güne dek neredeyse bütün yaşamını verdiği çilesi de binlerce kat artmıştır.

O her şeyi boşuna yapmıştı... Afrika'daki hastanenin yeniden çalıştırılmasını düşünmek bile mümkün değildi. Önce borçlarını ödemesi gerekmekteydi. Savaşın ardından dünya henüz kendine gelmemişti. Schweitzer bu zorunlu 'dinlence'den yararlanır, *Kültürün Çöküşü ve Yükselişi* ile *Kültür ve Etik* adlı kitaplarını yazar, büyük Bach eserini de bitirir. Bu adamın kararlılığını hiçbir şey ve hiç kimse yok edemez. Sürekli konserler verir ve sonunda, beş yılın ardından gerekli parayı toplayıp, 1924'de tekrar Lambaréné'ye gider. Bırakmış oldukları yıkılmıştır, her şey bir harabe durumundadır. Balta girmemiş orman binaları yutmuştur. Başka bir yerde yeniden ve daha büyük inşa edilmeleri gerekiyordur. Bu kez ünü ona yeni kapılar açacaktır. Çoğu zaman hiçbir şeyi umursamadan yaşayan bireyleri kendine çeker, bağışta bulunmaya zorlar.

Bir ideolojiye hizmet etmek isteyenler hep çıkar, her gencin ruhunda inanılmaz bir idealizm uyandırılmayı, yeni görevlere çağrılmayı bekler. Ancak çoğu zaman da politikacılar tarafından kötüye kullanılır. Kimi zaman ise, şanslı durumlarda, insancıl bir düşünce peşinden coşkuyla ve özgürce koşar gider. Kafasından geçenlere hayran olan ve ona destek vermek isteyen sayısız insan Schweitzer'e yardımcı olur. Kısa süre sonra hastane binası eskisinden daha sağlam inşa edilir. 1927-1928 arasında Schweitzer yine Avrupa'dadır. Verdiği konserlerle hastanenin parasal durumunu güçlendirir. İki dünya ve iki görev arasında geçen tüm yaşamını 'eser'ini geliştirmeye verir.

Yeni bir Afrika yolculuğuna çıkmadan kısa süre önce bu olağanüstü insanla tekrar bir araya gelme şansını kaçırmak istemiyordum. Dünyamızda onun gibi inandırıcı ve başkalarına örnek olacak kişiler o kadar az ki! Schweitzer'i yıllardır görmemiştim. Mektuplarla olan ilişki hiçbir zaman karşılıklı görüşmelerin yerini tutmaz. Onun sıcak, içten ve dürüst bakışlarına çok sevini-

yordum. Az sonra karşımda duran, saçlarına biraz ak düşmüş, bir heykelci elinden çıkmış andıran Alman çehresi, kıvrıkcık bıyıkları, düşüncelerle dolu alnının kırışıkları ona otoriter bir insan görünümünü veriyordu. Fakat Albert Schweitzer'in kendine olan güveni her şeyi çok iyi bilen biri izlenimini vermiyordu. Doğru bir yolda yürüdüğünü bilen bir insanın güveniydi onunki. Çevresine yaydığı güç de, hiçbir zaman itici ve saldırgan değildi. Yaşam şekli ve bütün düşünce dünyası da yaşama, daha doğrusu yaşamın tüm ruhani ve dünyevi şekillerine çok olumlu bakmasından kaynaklanıyordu. O her zaman iyi geçimli ve hoşgörülü idi. Albert Schweitzer'in dine, daha doğrusu kilisesine olan inancı da hiçbir zaman aşırı değildi. Sohbetimiz sırasında bu mükemmel insan, eski Protestan rahip, dinbilimcisi bu insan, Çinli filozofların din üzerine yazdıklarını hayranlıkla övdü, dünyevi etikle ilgili görüşlerine de hayran olduğunu söyledi.

Dolu dolu bir öğleden sonra oldu. Albümündeki Lambaréné fotoğraflarına baktık, hastanede çalışan, fakat o günlerde dinlenme iznine gelmiş hastabakıcılarla yardımcılarının anlattığı çok sarsıcı öyküleri de dinledim. Oradaki çalışmalarından ayrıntılarıyla söz ettiler, frengiyle savaşın zorluğuna değindiler, insanların acılarına ancak kısa süre için engel olabildiklerini söylediler. Her yanı mektuplar, kâğıtlar ve kitaplarla dolu odada gözlerim ikide bir yorulmak nedir bilmeyen bu adama takılıyor, bakışlarımı çevresine özgüven ve huzur saçan o güzel yüzden kaçırıyordum.

Hissediyordum, göremediğimiz bir güç vardı karşımda. O başka bir kıtada başkalarının yararına daha da güçleniyor, yaratıcı oluyordu. Şimdi huzur içinde oturmuş sohbet ederken görünmeyen bir ordunun önderini andırıyordu, gizemli bir dairenin merkeziydi o. Güç kullanmadan güç ve verim elde etmesini biliyordu, düzinelerle politikacıdan, yönetenden, profesörden otorite sahibinden çok daha fazla. Şimdi yine gözümle görüyordum, bu herkese örnek güç, gerçek yaşamdaki sayısız dogmadan ve sözden çok daha fazla bir güce sahipti...

Sonra dışarı çıktık, köyün bomboş sokaklarından geçip aşağıdaki küçük vadiye indik. Savaşın bırakmış olduğu yaralar çoktan

iyileşmişti. Ötelerde, Vogesen dağlarının yamaçları, karşı tarafta Almanya'nın, topların her saat zehirli mermiler fırlattığı tepeleri akşam ışığında huzur dolu uzanıyordu. On dört yıl öncesine kadar üzeri otlarla kaplı yeraltı tünelleri olan yollarda şimdi rahatça dolaşılıyordu. Az ötedeki küçük kiliseye yürüdük. Benim rica etmekten çekindiğim, sadece aklımdan geçirdiğim, onun planlarına göre yapılmış orgda bir şeyler çalması isteğimi büyük müzisyen sezmiş gibiydi.

Şimdi kapısını açtığı Günsbach'ın bu küçük kilisesinin Avrupa'daki sayısız kilise içinde önemli bir yeri vardır. Onun özelliği sanat tarihi açısından ya da çok güzel bir kilise olmasında değildir. Günsbach kilisesi, sadece Alsas yöresinde ve İsviçre'nin kimi köylerinde rastlanan, içinde hem Katoliklerin, hem de Protestanların dua edebildiği kırk, ya da elli kiliseden biri olmasıdır. Küçük bir tahta parmaklıkla ayrılmış ön bölümünü, sadece Protestanlardan başka saatte yapılan Katolik ayinleri için açıyorlar. Hiç mümkün olmayacağı sanılan bir şey, Fransızca ile Almancanın birlikte konuşulduğu bu yörede şu küçük kilisede kolayca gerçekleştiriliyor, Katolikler ile Protestanlar birbirlerine nefret duymadan bu yapıda dua ediyorlar, dinî görevlerini yerine getiriyorlar. Huzur ve barış dolu bu ortamın daha gençliğinde yaşamını etkilemiş, dünya görüşünü oluşturmuş olduğunu söylüyor Albert Schweitzer.

Kiliseye giriyoruz; içi bomboş, hemen hemen karanlık. Işıkları yakmıyoruz. Sadece orgun tuşları üzerindeki küçük ampul biraz ışık veriyor; Schweitzer'in gezinmeye başlayan parmaklarını, hafif öne eğilmiş dalgın yüzünü aydınlatıyor. Akşamın karanlığına bürünmüş bomboş kilisede Albert Schweitzer sadece bizler için çalışıyor çok sevdiği Johann Sebastian Bach'ı... İnanılmaz bir olay! Ben onu, bütün virtüözleri utandıran bu org ustasını yıllar önce Münih'te başkalarıyla beraber vermiş olduğu bir konserde dinlemiştim. Fakat Johann Sebastian Bach'ın gücünü o gün, dine bağlı bu insanın bütün içtenliği ile şimdi bu küçük Protestan kilisede çaldığı kadar güçlü hissetmemiştim. Düş görüyormuş gibi, fakat yine de çok dikkatli geziniyor parmakları karanlıkta ışıldayan beyaz tuşlarda. Bir insan sesi, daha doğrusu insanüstü

bir ses gibi orgun kocaman tahta göğsünden yükseliyor melodiler. Müziğin mükemmelliği, o sabah Strasbourg katedralinin taşlarını, Matthias Grünewald'ın sunak arkalığının hâlâ gözleri yakan o çekici, ıslıl ıslıl renklerini andırıyor. Schweitzer bize Noel öncesi kantatlarını çalıyor, sonra bir ilahiyi, ardından da o anda aklına gelen değişik melodileri. Olağanüstü bir müzik, karanlık kilisenin içini gizemle kaplıyor, bütün vücudumu dolduruyor...

Öylesine coşkulu bir saatin ardından yine dışarı çıktık; karanlığa bürünmüş, fakat o anda bana aydınlıkmış gibi görünen yollarda yürüdük. Sonra akşam yemeğinde, gerçekten insancıl birinin varlığının verdiği duygular ve dünyada olup bitenleri, politikanın çirkinliklerini kişiye unutturmasını bilen, ruhunu ısıtan uzun uzun sohbetler... Geç saatlerde yine Colmar'a dönüş, trenle, gecenin karanlığında, çok heyecanlı, mutlu ve ruhum dopdolu. Bir gün içinde Alman mimarlık sanatının harikası sayılan Strasbourg katedralini, Alman resminin harikası kabul edilen İssen-heim sunağını görmüş ve günümüz ustaları arasında en başarılı kabul ettiğim o insanın parmaklarından Johann Sebastian Bach müziğinin görünmeyen katedralini yaşamıştım. İnsan böyle dopdolu bir günde içinde yaşadığı zaman ne kadar berbat olursa olsun, kendini yine de inançlı hissediyor.

Fakat tren gidiyor, gidiyor, Alsas topraklarında ilerliyor, durduğu istasyonlarda sesler duyuluyor, kişiye üzücü şeyleri anımsatan isimler kulağa geliyor: Schlettstadt, Mülhausen, Thann... Ordu bildirilerinde geçen köy ve kasaba isimleri... Burada on bin ölü, orada on beş bin ölü, ötede, sislerin ardından, hayalet gibi uzanan Voj dağlarında, kardeşler arasındaki kin dolu bir savaşta bombalarla, kurşunlarla, gazlarla, zehirlerle öldürülmüş yüz bin, belki de yüz elli bin insan... Kişi yine ümitsizliğe kapılıyor, bir türlü kavrayamıyor, en zor, en mükemmel sanat eserlerini yaratabilen insanlık nasıl oluyor da binlerce yıldır şu çok basit sırrı çözmesini öğrenemiyor: Sayısız ortak özelliğe sahip insanoğlu birbiriyle anlaşmanın kalıcı olmasını bir türlü başaramıyor...

BRUNO WALTER: VAZGEÇEBİLME SANATI

Altmışını doğum gününde konuşma, 15 Eylül 1936

Adını daha gençliğimizde duymuştuk. Onu görüp tanımamız ise sonraki yıllarda olmuştu. Ancak o şeytanî görünüşüyle Gustav Mahler'i büyük bir coşkuyla tanrısalılaştıran biz gençler, müzik dalında başka birinin daha olabileceğini kabul bile edemiyorduk. Son yıllarında onun yanında genç bir müzisyenin olduğunu, çok alçakgönüllü gölgesinde kaldığını biliyorduk. Hissediyorduk yardımcısı, öğrencisi, birlikte çalıştığı bir başkasının varlığını... Fakat gençlik her zaman gerçekçi olmaz. Sevmez sevgisini paylaşmayı gençlik, sevgisini ölçüyle başkalarına da dağıtmayı. Bu nedenle tüm coşkumuzu bu dünyadaki "tek" müzisyene vermiş, ona bağlanmıştık. Onunla tanışmıyorduk, gizem bozulacak diye korkumuzdan yanına bile sokulamıyorduk. Başkaları istedikleri kadar müzik yapsın ve orkestra yönetsin, hatta büyük başarılarla ulaşınsın, bizim için müzik Gustav Mahler demekti. Öteki kişiyi, ona en yakın olmuş o insanı, onun mirasçısını biz gençlerin fark etmesi için Gustav Mahler'in yıldızının sönmesi gerekmişti. İlk yıllarda bizler Bruno Walter'i Mahler geleneklerini koruduğu ve onları devam ettirdiği için sevmiştik. Ona sadık, ona kendini feda edercesine öğrencisi olarak bağlı kalan bu insanın çoktan bir usta olduğunu ise zamanla fark ettik.

O genç insanda, hayran olduğumuz o kendini teslim etme,

gölgede kalma yeteneği bugün de hâlâ müziğinin dehasını oluşturuyor. Kişiliğinin bu çok önemli ve benzeri olmayan özelliği günümüzde de olgunlaşmış eserlerinde kendini belli ediyor. Bruno Walter'ın müziğinde bir zorlama yoktur, o daha çok heyecanını ve sevincini yansıtır eserlerine; onların tek kölesi olur, onlarla çözülür, her eserle değişir, her değişimle mükemmelliği arar. Dinlenmek nedir bilmeyen bu insan, yaratıcılığın en aşırı noktasına kadar görevini sürdürür. Başka müzik dâhilerini dinlerken, örneğin Toscanini'yi izlerken, çoğu zaman orkestranın birden kaybolduğu, bütün güç ve sanatın onun iradesinden ve kişiliğinden kaynakladığı izlenimi oluşur. Walter'de ise, en doruk noktasına vardığı anda bile, sanki salonda o yok sanırsınız, bir dalganın üzerindedir, o insan şimdi aletlerdir, sestir, müziktir.

Kendini müziğe böylesine veren ona aşkını ilan ediyordur. Walter yönettiği esere bir uzman olarak yaklaşmaz, müziğe kendini hep bağımlı hisseder, bu bağımlılık ona gereklidir. Ve böylesine bir aşk hep en derini aradığı, duygularla dolmak istediği için o her defasında çaldığı eseri bütününü kavramak, ona alışmak, onunla aynı duygulara sahip olmak zorundadır. Çalmak istediği esere tüm derinliği ile hâkim olduğu an serüvenini gerçekleştirme yürekliliğini kendinde bulur. Bu nedenle de Bruno Walter bazı ustalara ve eserlerine uzun bir kararsızlık sonucu oldukça geç sokulmuştur. Gençlere hizmet etmek istediğini çoğu kez açıklayan Walter, çok değer verdiği modern bestecilerin eserlerini arzuladığı gibi kavrayamadığı, bütün ruhuyla kendini onlara veremediği, istediği coşkuyu duyamadığı için uzun süre bu eserlere uzak kalmıştır.

Onun gibi en mükemmeli anlamayı ve onu başkaları için de anlaşılır yapmayı yaşam koşulu sayan bir insan, kendini hiçbir zaman tek bir alanda geliştiremez. Walter çeşitli sanat dalları arasında sınır olmadığını, onların iç içe geçip birbirlerini desteklediğini fark etmiş olmalı. Bu sanat dallarından birine hizmet etmek isteyen diğerlerine de kardeşçe bağlı olmak zorundadır. Bruno Walter'ın dostu olmak şerefine erişmiş ve onunla sohbet etmiş biri bu insanın ne kadar geniş bir bilgiye sahip olduğunu da bilir.

O Goethe'nin hemen hemen tüm mısralarını bildiği gibi, Mozart'ı da neredeyse ezberlemiştir. Dünyanın önemli sanat galerilerindeki ünlü tabloların motif ve renklerini anımsadığı gibi, eserlerini çaldığı ustaların bütün melodileri de aklında yer etmiştir. Edebiyata, tiyatroya, dansa, rejeye aynı duyarlılıkla yaklaşan bu insanın evrenselliği ile bir dâhi olması kaçınılmazdı...

Ona unutulmayacak, çok değişik, sayısız güzel akşamlar borçluyuz. Kulaklarımızı doldurdu pırıl pırıl piyano melodileriyle, Mozart'ın büyüleyici müziği ile Haendel'in mükemmel *Mesih Oratoryosu* ile kocaman kesme taşlarla gökyüzünün sonsuzluğuna yükselen o Babil kulesini inşa etti, ardından unutulmaz o *Tristan*'ı... Fakat hayır, onun bir bütün kabul etmemiz gereken çabalarını birbirinden ayırmayalım! Niçin sayalım onları teker teker, hiçbirini unutmadık, bize müziğin ne olduğunu büyük başarıyla öğrettiği o duygu dolu gösterileri. Böyle güzel saatlerde ne de çok sevdik onu, Tanrının baktığı melek gibi orkestranın müziğe başlamasıyla mutluluk içinde gülümseyen yüzünü de sevdik! Müziğine kendini teslim eder gibi veren bir sanatçıya teslim olmak ne güzel bir mutluluk. Yabancı bir eser karşısında alçakgönüllülük göstermek zayıflık değil, yeryüzündeki yaratıcı güçlerin en güzelidir. Her üstün çaba ve elde edilen her başarı sadece bir sanat dalına değil, tüm sanat dallarına örnek olur. Çağımız insanları bu mükemmel uyumu kendine örnek alıp dürüst çabalarla bütün anlaşmazlıkları çözmenin sırrını öğrenebilseydi ne güzel olurdu...

FRANS MASEREEL

İnsan ve heykeltıraş

Tahta gravür yapımcılarının en ustası sayılan Frans Masereel'in varlıklı bir karı kocanın çocuğu olarak 30 Haziran 1889 tarihinde Blankenberghe'de dünyaya geldiğini bildiğim için mutluyum. Hiç kimse de buna karşı çıkamaz. Emin olmasaydım onun Walt Whitman'ın oğlu olduğundan, daha doğrusu Amerikalı bu maceracının güney kentlerindeki yılları sırasında adı bilinmeyen bir kadından dünyaya gelmiş evlilik dışı çocuklarından biri olduğundan kuşkulana bilirdim. Günümüz sanatçıları arasında görünüşü ve davranışlarıyla Walt Whitman'ı böylesine anımsatan başka birini tanımıyorum. Davranışlarında özgür, fakat yine de kendini frenlemesini bilen, yakın dostluğuna karşı çıkılamayan, kendine güvenli kişiliği ile çevresi arasındaki dengeyi sağlayan, sadece dış görünüşü değil davranışları da Whitman'ı andıran bir insan. Uzun boyu ve adaleli vücuduyla güzel bir erkek, yürüyüşü ağır, fakat yine de hareketli, gözleri kara, bakışları zeki, davranışları yumuşak, kararlı bir yardımsever, çalışırken hem ciddi, hem de coşkulu, özgür, fakat içindeki sesi dinleyen, dünyanın bütün orkestralarına kulak veren biri... Açık sözlü oluşu bu candan insanın sanatına ve yaşamına da yansır, kendine olan güveni dayanılmazdır. Onu sıkılğan ve utangaç düşünmek mümkün değildir, çekingenlik de göstermez. Onunla bir arada bulunan çok ender görülen bir 'insan tiyatrosu'nun tanığı olur. Gerçekten özgür, kendine inanan, fakat bütün insanlara el uzatan bir insanı yaşar.

Kişi onu sadece yarattığı tüm eserler için değil, yaratılışı nedeniyle de sever, bütün gücüyle.

O zamanımızın en başarılı sanatçılarından biridir. Ancak onu yakından tanımayanlara ne kişiliği olağanüstü gelir, ne de eserleri. Fakat anımsayalım, öyle sanatçılar vardır ki, üstün yaratıcılıkları birçok gücün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Yaşamlarında Haendel'in, Rubens'in, Walt Whitman'ın, Tolstoy'un ve Balzac'ın çevrelerini doğalarından gelen sonsuz bir güçle etkilemişlerdir. Sadece onlar gibi üstün insanlar hiç ara vermeden, sürekli, günbegün, hep çağlaya çağlaya akarak verimli olabilir. Bu kişiler çekingen değildir, düşüncelerinde sığ sularda gezinmezler, onlarda ruhsal bozukluklar da yoktur, hep kalıcı ve sürekli fışkıran bir yaratıcılığa sahiptirler, güçlerini güçlerinden elde ederler. Ancak böyle oluşur Haendel'in müziğinde, Rubens'in heykellerinde, Whitman'ın mısralarında ve günümüzde hâlâ genç ve dinç kalmış Masereel'in bine yakın tahta gravüründe o sonsuz yoğunluk ve doluluk... Onlarda verimlilik organik bir işlevi yerine getirir; olağanüstülük eserlerindeki yoğunlukta, ufkunun sonsuzluğundadır.

Onlar gibi insanlar, belki de sadece onlar, gerçek evrensel yeteneklere sahip. Sadece her şeye açık, hiçbir şeye kapalı olmayan bu insanlar için dünya tümüyle işlenecek bir konudur. Bir Haendel, coşkulu operaların ve sanat dolu aryaların yanı sıra trajik *Mesih Oratoryosu*'nu ve peygamberlerin alinyazılarını da yaratabilir. Bir Whitman aynı anda bir kadının vücudundan da söz eder, Boradway'in gökdelenlerinden de... Bir Balzac yaşlanmaya başlamış taşralı bir kızın alinyazısını da ele alır, Beresina savaşını ve bir parfüm tüccarının borsadaki oyunlarını da... Sadece onlar gibi güçlerini düzenli kullananlar, s^{er}arla her şeye hazır olanlar, verimliliklerinin bir şeyle engellenmesi olanaksız o kişiler, evet sadece onlar kozmopolit ve evrensel düşünceye sahiptirler.

Benim duygularıma göre bu yeteneklerin hepsine sahip Masereel yaşamakta olan bütün resamlardan ve heykeltıraşlardan daha üstündür. Onun gözünde günümüz dünyasının bütün nesneleri, görüntüleri ve şekilleri, resim, tahta çalışmaları için birer motiftir. Yorulmak nedir bilmeyen bu insanın yarattıklarında

bütün dünyayı okumak mümkündür. Tüm kitaplar, fotoğraflar, belgeler yanıp gitse, heykeller yıkılsa da, onun on yıl içinde yarattığı tahta gravürlerinde günümüz dünyasını yeniden gözümüzün önünde canlandırmak hiç de zor değildir. Çağımızda insanların nerelerde yaşamış, nasıl giyinmiş, savaşın lanet olası silahlarla cephede ve kentlerde nasıl bir dehşet saçmış olduğu, savaşa katılan garip insan tipleri de çalışmalarında görülür. Onun tahta işçiliğinde çağımızın fabrikaları, tren istasyonları, borsa yapıları, gemiler, kuleler, insanlar, giysiler belgelenmiştir. Şekillerin yüzlerinden günümüzün tehlikeli zekâsıyla üstün kişiliğini okumak mümkündür.

Şimdi sormak istiyorum, resim yapan sanatçılardan hangisi ondan, grafik sanatının bu 'tecrübesiz'inden çok daha yaratıcı ve verimli olmuştur? Döneminin sanatçılarından hangisi çeşitlilik ve farklılık bakımından biraz olsun ona benzeyebilmiştir? Sadece çalışkanlıkla başarıya ulaşamaz, sadece iyi bir teknik de yeterli değildir. Bunun için daha fazla şey gereklidir, mükemmelliğin yanı sıra, görüp yaşananların tümünü sonsuz bir samimiyetle kabul eden bir kişilik, ayrıntıya olan aşırı sevgi. Masereel çabuk heyecanlanan, daldan dala atlayan biri değildir. Onun zekâsı, onun üstün kişiliği daha çok Balzac, ya da Walt Whitmann gibi hep evrenselliğe açıktır. O bütün ulusları sever, bütün dilleri de; sadece günümüzü değil, geçmişini de sever, romantizmin yanı sıra mekanizmi de...

Tutku ve coşku dolu bu insan dostu kişi, dünyamızda canlı, kan dolu varlıkları dondurmak, onlara engel olmak, onları üniformalara sokup yaşanan yaşamı daraltarak boğmak ve sınırlar ardına kapatmak isteyenlerden başka kimden nefret eder bilmiyorum. O, kaba kuvveti ve haksızlığı onaylayan hükümetlerin düşmanıdır, gücünü korumak için doruğa oturanlara da karşıdır, politikaya bulaşmadan (kişisel özgürlüğünü yitireceğini bildiği için partilerden kaçınır) her zaman güçsüzlerin, ezilmişlerin ve haksızlığa uğramışların yanındadır. Romanları *Passion d'un homme**, *Idée***,

* İnsanın tutkusu

** Fikir

*Le soleil** ve hayalî yaşam öyküsündeki karikatürlerle bireyin özgürlüğüne karşıt güçlerle alay eder. Onun gözünde çıkarıcı bir ahlâk görüşünün temsilcileri ve bencil amaçlarını kollayan kişiler olan savaş yandaşları, vurguncular, yargıçlar, polisler görülür bu karikatürlerde. İnsanlığa olan duyguları, dünyanın ırzına geçen hiçbir şeye, onun bütünlüğünü bozan hiç kimseye katlanmaz. Bu olağanüstü insan, Walt Whitmann'ın binlerce mısra da yaptığını sayısız resimle gerçekleştirmek ister. Dünyayı, bütünlüğüne dokunmadan sayısız ayrıntılarla inceler.

O bugüne kadar on bine yakın resim, grafik ve tahta gravür yaptı. Bu olağanüstü verimliliğine karşın artık çalışmayı bırakacak diye korkmamıza gerek yok. Çünkü düşündeki birikim dünya kadar sonsuz. Balzac gibi Masereel de gördüklerini resim olarak algılar. Sadece bir kez gördüğü, yanından geçerken şöyle bir ilgilendiği, kopyaları karıştırırken dikkatini çeken her şey o anda bütün hatlarıyla kafasında iyice yer eder. Alnının arkasında, bu dünyanın bütün şekillerini barındıran kocaman bir depo vardır. Şöyle bir gördüğü en önemsiz şeyi bile çok iyi anımsar. İlgisini çeken nesnelerin taslağını veya maketini yapmaz, bir motifi, örneğin bir giysiyi çizmek isterken, dergiler, kitaplar karıştırmaz. Eli gibi belleği de yanılmaz. Dünyadaki her şeyi ayrıntıları ile bilir, onları anında kapsamlı olarak canlandırır.

Masereel'in bu inanılmaz özelliği onu tanıyan herkesi büyüler. Bir yelkenlinin bütün ayrıntılarını, bir lokomotifin bütün pistonlarını, bir ağın bütün ilmiklerini ezberden kağıda döker. Mekke'ye giden bir hacının başındaki örtüyü nasıl anımsıyorsa, bir Kızılderilinin kolundaki dövme yi, Prusyalı bir askerin yürüyüşünü ve tüfeği tutuşunu da öyle ayrıntılı anımsar. Grafiklerindeki, gravürlerindeki ya da resimlerindeki her hareketin çizgilerini gerçeğe uygun yapar. Uçan bir insanın vücut hatlarını, hareket halindeki bir trenin kıvrımlarını, şaha kalkan atın vücudunu, sudan sıçrayan bir balığın kuyruğunu, gülen ya da acı çeken bir insan yüzünün çizgilerini hep gerçeğe uygun canlandırır.

Bu inanılmaz yetenekleri ben çoğu kez gözlerimle gördüm, onlara şahit oldum. Onunla daha önce hiç gitmediğimiz bir kente geziniyordum; koyu bir sohbete dalmışız, başı önünde, biraz dalgın, hiç çevresine bakınmadan yürüyor. Ve sonra, aradan bir yıl geçtikten sonra bir tahta gravürde o kentin yürümüş olduğumuz sokağındaki kapılardan birinin tokmağının tıpatıp aynısını, sanki o gün gizlice fotoğrafını çekmiş gibi tüm ayrıntıları ile yine gördüm. Ya da o gün yürürken ona sokulmuş olan bir köpeğin suratı gravürde aynen karşıma çıktı... İri bağa gözlüğünün ardındaki o kara gözlere, yanından geçtiği herhangi bir canlıyı kısaca görmek yetiyor. Gözler onu hemen içine çekiyor ve beynindeki o çok kocaman depoda anında belleğe alıyor. Orada bekleyenler hiçbir zaman küflenmiyor, bozulup renk yitirmiyor. Bu depo, ucu bucağı görünmeyen uzayı andırıyor, orada duranlar sadece onun bir işaretiyle çağrılmayı ve elinde tekrar canlandırılmayı bekliyorlar.

Yaşamın hareket eden milyonlarca motifini hiç unutmayan bu eşsiz zekâ ve onları kağıda döken, tahtaya işleyen parmakları yönlendiren o kusursuz inanç Masereel'in gerçek dehasıdır. Onun sanatının görünmezliği, yeteneklerinin ve düşlerinin sonsuzluğunda gizlidir. Ve bu ikisi Masereel'de sabırlı bir çalışkanlıkla birleşir. Onun dış görünüşü hiç de şeytanca değildir. Ağır ve yumuşak hareketleri, yürüyüşü bir köylüyü, tarlasına tohum serpen bir çiftçinin hiç değişmeyen adımlarını anımsatır. Altın işleyen bir kuyumcu, bir gravür sanatçısı, bir saatçi gibi Masereel de her gün saatlerce masasında oturur, ortaçağdaki antika el işçiliğini anımsatan bu mesleğini çok sever, ona çok bağlıdır. O, günümüzde elektrik ışığı ile ısı ısı aydınlatılmış, metro tünellerinin yeraltını köstebek yuvasına çevirdiği, asfalt caddelerinden binlerce manyetik nehrin aktığı Paris'te kendisinden yüzyıllar önceki bir meslektaş gibi küçücük odasında dinî gravürler üzerinde aynı basit teknikle çalışır, onun gibi aynı bıçağı kullanır, onun gibi hep çok sabırlıdır da.

Ve o böyle çalışmayı sever. Boya üreten bütün fabrikalar dursa da, ender ipliklerden tuval bezleri üreten dokuma tezgâhları su-

sup üretime son verse de, o bu olup bitenleri umursamadan, hiçbir şey olmamış gibi çalışmasına devam edebilir. Çünkü ona, dünyayı işlemek için bir bıçakla dört köşe bir tahta yeterlidir. Hatta ona tahta da gerekli değildir... Çok iyi anımsıyorum, bir defasında Cenevre’de beraberdik, eline balta alıp, bir armut ağacını kesmiş ve gövdesinden dört köşe kalın levhalar yapmıştı kendine. Eğer Robinson gibi ıssız bir adaya düşseydi, daha üç gün geçmeden tıpkı Paris’teki atölyesindeki gibi oturup çalışmaya başlardı. Çalışması için keyfinin yerinde olması gerekli değildir; bir yardımcı, model, yeni motifler de istemez... Kafası ve ruhu o kadar doludur ki, sabrı da sonsuzdur, başını önündeki gravürden kaldırmadan onlarca yıl öyle çalışıp durabilir. Bugüne kadar binlerce ve binlerce şekil ve motife can vermiştir. Bir defasında ona şaka yollu, gravürler için o güne dek kullandığı tahtaları bir araya getirebilse kendine bir ev ya da yelkenli bir gemi inşa edebilirdi, demiştim...

Masereel’in yarattıklarının çekiciliği, uyguladığı el sanatı tekniği çok eski de olsa, yüzyıllar öncesinin kitap ve İncil gravürlerini anımsatsa da, içeriği, motiflerin canlılığı ve uyumu inanılmaz derecede modern ve güncel. Bu karşıtlığı, daha doğrusu uyumsuzluğu eserlerinden birinde çok güzel canlandırmıştır. *Vatanımı Anımsarken* adlı kitabın girişinde iki dünya arasında duran Masereel’in bir yanında günümüz dünyasının işçileri, kocaman kentleri ve makineleri görülür. Öteki yanında da geçmişin dünyası, çanları çalan kiliseler, manastırlar ve bakışlarını toprağa eğmiş, düşünceleri sonsuzlukta bir rahibe. Etle ruh, güçle duygular arasında, bir dört yolun ortasında duran Masereel. Eski ustalar böyle kutsal sahneleri hareketsiz ve donuk canlandırırken onda alevler fışkırıyor. Çizdikleri sinema gibi hareketli, motifler sanki yaşıyor, filmlerdeki canlı güç seziliyor. Eserlerindeki motifler yan yana getirildiğinde beyaz perdedeki gibi hareketleniyor, hızlanıyor ve heyecan veriyorlar. Siyah beyazdan oluşan bir karşıtlığın göze battığı bütün eserlerine içinde bulunduğumuz yirminci yüzyılın kabına sığmayan, aceleci ve öfkeli yaşamı tümüyle yansır. Bütün bunları, tahtanın sertliğine ve renksizliğine, küçücük bir alana dolu dolu yansıtmanın çekiciliği onun için dayanılmaz-

dır. Canlandırdıklarının hareketliliği birkaç santimetre alanda bile bütün ayrıntıları ile seçilir. Bu nedenle de tahta gravürleri binlerce ayrıntı ile tika basa doludur. Baktığınız ilk anda onları hemen görmezsiniz, motiflerdeki şaşırtıcı karışıklığı ve karışıklıkları yavaş yavaş fark edersiniz. Onlarla ne kadar çok ilgilenirseniz o kadar çok şey keşfedersiniz. Ben onları neredeyse yirmi yıldır tanıyorum, her defasında gözümünden kaçmış yepyeni şeyler dikkatimi çekiyor.

Bütün bu doluluğa karşın, yarattıkları sayısız şeklin ve motifin yan yana getirilmesinden daha fazladır. Masereel gravür, grafik ve resimlerinin yanı sıra başka dallara da atlamış, daha özgür çalışmaya, özgürce bir şeyler kaleme almaya başlamıştır. Bu çalışmaları bir zamanlar Dürer, Goya ve Calot'un yaptıklarını andırır. Son yıllarda Masereel yaratıcılığını geliştirmiş, yepyeni bir alana açılmıştır. Romanı, nuveli, küçük öyküyü kelimesiz anlatmıştır, sadece resimlerle. Şimdi bu ustanın kelimesiz kitaplarına sözler yazma görevi edebiyatçılarda. Ben bu görev için Charles Loius Philippe veya Zola'yı düşünebilirdim, örneğin Masereel'in *Passion d'un homme** eserini ustaca bir düzyazı ile anlatmak için. *Livre d'heures***deki gülünç maceraları da Christian Morgenstern mısralarıyla süsleyebilirdi. En çok beğendiğim eseri *Idée* o kadar güzel ki, günümüz edebiyatçıları içinde ona kelimeler yazacak hiç kimse aklıma gelmiyor. Bu kolay bir görev değil. Çağımız sanatçıları onu ya çok yapmacık, ya da çok edebî kelimelerle süslerdi.

Masereel'in özelliği, tıpkı herkesin anlayabileceği "iyi kitaplar" yazılmasını isteyen Tolstoy gibi, hizmetçi kızıdan sanatçıya, öğrenciden profesöre, her bakanın hemen kavrayabileceği "iyi resimler" yapmasıdır. Gerçekten de Masereel'in çizdikleri Walt Whitmann'ın mısraları gibi sanal bir demokrasidir. Onları herkes anlayabilir. Dışavurumcu büyük sanatçıların hayran olduğu bu eserleri ben pek açıklama yapmadan işçilere ve çıraklara da gösterebileceğimden eminim. O yarattıklarında bütün dünyayı

* Bir Adamın Tutkusu

** Saatlerin Kitabı

hissettiği için herkesi aynı şekilde etkiler. Görüşlerinde hiçbir sınıfa ait olmadığı için de insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisi olağandır.

Dünyevi her şeye olan sonsuz isteği eserlerinde sanatıyla birlikte gelişir. Her yıl artık bir sona geldiği, bir sınıra vardığı düşünülür; fakat o daha geniş ve kapsamlı halkalarla gerçeğin gök-küresini sarmaya devam eder. İlk kitapları kalındı, en son kitabı *Kent* ise hepsinden daha büyük dev bir eser, bir heykeldir. Tüm alinyazıları, caddelerini dolduran insan yığınları, fakirlerle zenginler arasındaki o çok üzücü farklılık, eğlence düşkünlüğü ve yoksunluk, bütün duyguların kötülüğü ile modern bir büyük kent... Bu eseriyle sanatçı kişiliği büyük bir gelişme yapar, sonatan senfoniye atlar.

Masereel, grafik yetenekleri sonsuzluğa giden, ışığı kullanmadaki gücü yeni ufuklara uzanan bu sanatçı, eserlerinde başka bir yeniliği daha keşfeder, artık rengi kullanmaya başlar. O gittiği yolda hep küçük adımlar atmış, hep yavaş ilerlemiştir. Çünkü sabırlı ve çalışkan bu insana yüzeysellik yabancısıdır. Bu nedenle de ressamlığa uzun bir çekingenlik döneminden sonra, kendine dolambaçlı yollar seçerek başlamaya karar vermiştir. İlk önceleri renkli boya kalemliyle küçük resimler çizmiş, bir zaman sonra tiyatro kostümleri tasarlamış, ardından da suluboya resimleri yeğlemiştir. Hepsinde de grafiğin etkisi görülür. Keskin şekillerden uzaklaşıp, renklerle şiirler yazmaya başlaması ise daha yenidir. Her geçen gün rengin gizemine daha çok sokulur. İlk resimlerinde sanki bir karanlıktan, korkulacak dünya karanlığından kurtulmak istemiş gibidir. Ancak maddeyi ağırlaştıran karanlık onlara henüz hâkimdir. Fakat tuvalden tuvale, opustan opusa renklerin ışığı gittikçe daha çok parıldar, daha çok yanar, değişik şekiller oluşur, üzerlerinden akar, grafik çalışmalarındaki o karşı konulamaz güç artık burada da görülür. Her şey inanılmaz bir şehvetle doludur. Kim unutabilir Paris'in o sokaklarını, limandaki yaşamı, şişman ve güçlü balıkçılarını, zevk ve eğlence düşkünlüğünün altında çökmüş bar kadınlarını?

Bütün bunlar bence Masereel'e özgü inanılmaz bir güçtür:

Dünya gücü, bolluk, sonu olmayan bir yaşam ve tümünü taşıyan tertemiz, kuvvetli bir erkek. Yapıtlarında bir dünya rüzgârı esiyor... Onları gören, eline alan, karıştıran, kendini bir geminin burnunda durup ötelerden gelen rüzgârları içine çekermiş gibi hissediyor. Onlardan yayılan, ilerleyen, iten gücü, sarsıcı etkilerini de... Kişiyi güçlendiren, ona armağanlar veren, mutlu eden bir sanatçı. Emerson'un: "Büyük güç bizi mutlu eder" sözünü ben en çok Frans Masereel'e yakıştırıyorum.

1923

SES

Josef Kainz'a saygı

Gece yarısından sonra odamda yalnızım. Elimdeki kitap beni uykusuz tutuyor, beni kendine çekiyor, bağlıyor. Anlatımı ve akıcılığı ile giderek daha çok derinlere iniyorum; düşüncelerim onunla yabancı yörelere, bilinmeyen alinyazılarına sürükleniyor.

Aniden irkiliyorum. Ne oluyor? Kim çağırıyor beni? Kim dokundu bana?

Etrafıma bakıyorum. Hiçbir şey görmüyorum! Kimse yok! Tavandan sallanan lambanın oluşturduğu altın renkli kuyunun ötesi kapkaranlık. Hiçbir şey yok. Duvar da bir resim parıldıyor, sigaranın dumanı kıvrılarak yükseliyor...

Okumaya devam etmek istiyorum, fakat başaramıyorum. Olmuyor. Kelimeler birdenbire anlamsızlaştı. Ağır sayfalarda kara harfler. Duruyorlar, düşüncelerle hızla sayfalardan sayfalara gitmiyorlar. Onlarla benim arama bir şey girmiş olmalı. Odaya birisi mi girdi yoksa?

Kulak kabartıyorum. Yok kimse. Çıt çıkmıyor odada. Saat bile susmuş. Ölü sessizliği. Her şey sus pus. Ve o anda beklenmeyen misafiri fark ediyorum. Sessizlikti içeri giren. Ben farkına varmamış, kalkıp üzerine gitmemiş, onu odadan çıkarmamıştım. Gelen, akşam karanlığının bastırmaya başladığı şu sıra kişiyi rahatlatan, ucsuz bucaksız o uykulu tarlalardan yükselen kokular gibi kişinin içine çekmek istediği, onu mutlu eden sessizlik değildi. Hayır, yalnız gecelerin o küstah, nefesi buz gibi, elleri nemli, istenmeyen misafiri, kötü sessizlikti içeri giren. Çağırmadan gizlice odaya

giriyor, yerde sürünüyor soğuk bir rüzgâr gibi vücuduma sarılıyor ve birden yumruğunu indiriyor yüreğime. Ve kaplıyor bütün odayı, kanapelere, iskemlelere oturuyor, pencereye de, kitaplarda nefes alıyor, büyüyor, göğsüme yaptığı baskıyı hissediyorum, her nefes alışımla onu içiyorum, nefesim daralıyor, bu dayanılmaz sessizlikte boğuluyorum..:

Karşı çıkıyorum. Karanlığın bu sessizliği ile mücadele edebilseydim, onu elimle kavrayıp, kırabilseydim! Olmuyor, jelatin gibi yumuşayıp kurtuluyor. Kitabın sayfalarını karıştırıp gürültü çıkarıyorum. Hışırıyorlar güz yaprakları gibi. Sonra yine o sessizlik. Taze ayak izlerini örten kar taneleri gibi sessizlik seslerin üzerine düşüyor, onları boğup susturuyor. Yalnız insandan daha güçlü gece yarısının sessizliği...

Ne yapmalı? Uyumalı mı? Bunu başaramayacağımı fark ediyorum. Sessizlik uykudan da güçlü. Çevresine yaydığı buz gibi soğuk yorgunluğu da kaçırıyor. Hayaleti andıran bu sessizlik çok korkutucu, dayanılmaz bir gürültüden daha çok ıstırap verici. Kafam karmakarışık, kulak kabartıyorum, gürültünün özlemini çekiyorum, boğuluyorum, nefes alamıyorum bu sessizlikte, havasızlıktan boğazım tıkanıyor.

Şimdi bir ses duyabilseydim, bir insan sesi! Tek bir kelime, hatta bir nefes alma! Ciğerlerimi sıkıştıran, dünya ile beni birbirinden ayıran, yaşayanlardan uzaklaştıran bu cam fanustan bir kurtulabilsem. Fakat bir türlü gelmeyen sesi böyle gergin beklememeliyim. Sessizliğin tehdidi gittikçe artıyor, ciğerlerimi parçaladığını hissediyorum...

Onunla daha fazla savaşamayacağım. Sessizlik çok güçlü, odanın dört duvarı onun hükmünde, gittikçe daha çok boğuyor beni. Kaçmaktan başka çıkar yol yok. Dışarı çıkmalı, insanlar arasına karışmalı, sokaklarda yürüyüp yorulmalı, sessizliği ve korkuyu yenmesi için uykuyla dolmalı! Dışarı, sadece dışarı... Burada mücadele etmeye gerek yok, sessizlikle donup kalmış odadan hemen çıkmalı. Bir ses duymalıyım, bir insan sesi, milyonlarca uyuyanın içinde tek başına, ölmüş, bomboş kalmış bir dünyada unutulmuş biri olmadığımı hissetmeliyim. Kitaplardan kelimeler aramamalı,

yaşayan birinin sesini duymalıyım. Kelimelerin bilgeliği bana bu akşam ağızdan çıkan tek bir kelimenin bile verdiği yaşam duyusunu vermiyor.

Hemen aşağı iniyorum, sokağa çıkıyorum. Çevremi saran boşlukta kendimi özgür hissediyorum, odanın üzerime üzerime gelen duvarları artık beni tehdit etmiyor. Sonsuz sessizlik burada da hüküm sürüyor. Fakat yine de sağımda solumda biraz olsun hareketlilik var. Kendi vücudumun hareketi, sese bürünmüş mehtabın merakla peşinden giden bazı bulutlar... Sessizliğin üzerimdeki fanusu şimdi daha büyümüş gibi, kulaklarıma sesler gelmesine hâlâ izin vermiyor. Dünya ölmüş, sessizlik onu öldürmüştü. Şimdi bir ses, görünmeyen o fanusu parçalayacak, havayı, yaşamın nefesini verecek tek bir ses!

Sonra başka sokaklarda yürüyorum, insanları görene kadar gidiyorum. Ve ilk insanlar çıkıyor karşıma. Sis içinden gelip hızla yanımdan geçen insanlar, insandan çok insan gölgeleri. Aceleci, suskun, ıslak asfaltta hızla yürüyenler. Önümden giden ikisine çabucak sokuluyorum, belki konuştuklarını duyarım ümidiyle yanlarından geçiyorum. Hayır! Onlar da susuyor. Yan yana ve bezgin yürüyüp gidiyorlar, birbirlerine sokulmuş.

Şimdi bir ses, duyabileceğim bir ses! Bir Café'ye giriyorum. Belki bir arkadaşa rastlarım burada, bir tanışa, herhangi birine, ağızdan çıkan bir kelimeyle beni tehdit eden o sessizliği yıkıp parçalar. İçimde bir açlık hissediyorum... O kötü yürekli, o gece yarısı sessizliği vücuduma girip beni yemeğe başlamış, damarlarımdaki kanda bir zehir gibi aktığını hissediyorum. Burada, Café'de sıcaklık var, ışık, hareket de var. Köşelerdeki masalarda birkaç insan oturuyor, unutulmuş gibi. Niçin oturuyorlar burada? Ne bir şey okuyorlar, ne de birbirleriyle konuşuyorlar? Belki onları da takip eden bir şey var, belki dört duvar arasındaki korku onların da peşlerinde... Yanlarına sokulup, sohbete başlasam mutlaka sevinirler. Hemen içleri ısınır, canlanırlar ve bana, bir yabancıya, yalnız kaldıkları şu anda dostlarına anlatacaklarından daha fazlasını anlatırlar. Fakat birbirini tanımayan insanlar arasındaki o uçurumu önce kim aşacaktı? Bir ses duymak istiyor, sadece bana bir şeyler söyleyecek birini arıyorum...

Tekrar sokağa çıkıyorum. Korku dolu içim, sokaklar bomboş, karanlık, adımlar ölü, yürüyorum, pencereler kapalı. Küçük dört köşe havuzları andırıyorlar ıslak siste. Pencerelerin ardındaki insanların yaşamı havuzların dibinde duruyor. Birkaç kez gülümseyen veya sessizce bir şeyler söyleyen kadınların gölgelerine dokunur gibi ilerliyorum. Tuhaf! Birkaç kuruş sıcaklık satın alabilirdim; canlı, nefes alan bir vücut, güzel sözleri de. Onlarla canayakın konuştum mu belki duygu dolu olurdu o sözler. Issız bir gecede sözlerle ısınmak isteyen biri için ne kadar çekici bir şey. Fakat sisin arasından gelen sesleri kaba; insana acı veriyorlar.

Fakat bu yalnız gecede, yabancı sokaklarda nerelere gitsem, içimdeki bütün donukluğu yok edecek, ruhumu o tuhaf huzursuzluğundan kurtaracak temiz, dupduru sesi nerede bulsam? Uğruna sislerin içinde yürüyüp duran ben, seni nasıl bulacağım ses? Hissediyorum, beni sen hiç bulamayacağım. Yürüyorum, sokaklarda yorulayım, vücudum kurşun gibi ağırlaşsın da uyuyabileyim diye. Bitkinlerin deliksiz uykusunu, düşsüz bir uykuyu istiyorum...

Yeni bir şey geliyor aklıma. Ne kadar itici bu cilalı görüntü, göze batan parlak afişler, rengin ve ışıldayan pencerelerin kulakları tırmalayan haykırışı! Tek atlı faytonların sürücüleri sisten nemlenmiş paltoları içinde duruyorlar, üşüyen ellerini ovuşturuyorlar. Köşe başında zavallı görünümlü bir kadın durmuş, sıcak bir şey yudumluyor aceleyle. Ötelerde bir yerden müzik sesi geliyor. Elektrikli bir piyano Liszt'in *Macar Rapsodisi*'ni bütün hızıyla çalıyor. Oraya doğru yürüyorum. Görünmeyen bir el piyanonun tuşlarında geziniyor gibi. Kara ve beyaz tuşlar inip kalkıyor, fakat onlara kimse dokunmuyor, ürpertici bir şey. Wells'in *Görünmeyen Adam* melodisi bir an aklıma geliyor, görünmeyen çıplaklığı ile üşüyerek piyanoda oturduğunu, görünmeyen elleriyle bu sesleri çıkardığını düşünüyorum. Aynı anda rahatlar gibi oluyorum, içimdeki korku parçalanıyor, çevremi saran sessizliğin buzu kırıyor. Fakat olmuyor, sessizlik tuşların titreşimini engelliyor.

Müziğin sesi; ümitlerimi yitirdiğim bu gecede beni susturmak

isteyen sen misin? Kelimeleri olmayan sen mi üzerindeki o dalga dalga pelerinle beni sarıp sarmalamak, bana dost olmak istiyor-sun? Sana yalvarmak istiyorum, dünyanın şarkı söyleyen ruhu. Sokuluyorum, piyanoya para atıp, onu yine uyandırmak istiyorum. Fakat orada duran bir gramofon. Kocaman, ağzı açık, parlak, sanki haykırmak istiyormuş gibi. Yaşayan sözlerin bu mumya tabutlarını ben pek sevmem. Ama onların içinde insan sesleri yok mu, şu anda çokça özlemini çektiğim, kişiyi şarkılarıyla özgürlüğe kavuşturan insan sesleri... Bir denemeliyim. Yanında duran listede repertuarı okuyorum. Bir sürü isim...

Birden gözlerim fal taşı gibi açılıyor. İşte orada: Josef Kainz, *Tanrı ve Dansöz*. Josef Kainz, *Hamlet'ten Bir Monolog*. Tatlı bir korkuyla duygularımın ürperdiğini hissediyorum. O inanılmaz mucize gerçekleşecek miydi? Şimdi, bu yalnız gecede, o güne dek duyduğum en duru sesi, hiç unutamadığım o değerli sesi yine dinleyebilecek miydim? Daha çocukluğumda hayrandım ona. Bugün de şiirler yazarken onu düşlerim, sözlerden daha çok ulaşır duygularımın derinliğine o ses. Sabırsız ve çekingen soruyorum garsona, acaba çalabilir mi diye... Başını şöyle bir sallıyor. Beni pek umursamıyor, uykulu uykulu plağı alıyor dolaptan. Sanki ölü, yaşamın en değerli şeyini ruhunda taşımayan önemsiz bir şey... Pikaba koyuyor ve kolunu çeviriyor.

Önce bir cızırtı, bir takırtı. Ve aniden beni ürperten ilk sözler: “Mahadöh, bu dünyanın Tanrısı...” Nasıl da bir duygu onu yine duymak, göğsünden çıkan o yaşam dolu sesini dinlemek. Evet, binlerce renkte oklar üzerime geliyor, bir hoş yaralıyor, vahşice tahrik ediyor, hüznle kanımı zehirliyor Kainz'in ölümlüyle yok olduğunu sandığım sesi! Fakat şimdi burada ne kadar bulanık, ne kadar kısıp çıkıyor, pas tutmuş gibi, çok uzaklardan geliyor... Sesinin buraya, bize gelmesi için uzun yolları geride bırakması gerekiyor. Bir tabutun kapaklarını kırmalı, kara, ağır topraklardan çıkmalı ve bilinen en uzun yolu, yaşamla ölüm arasındaki o yolu aşmalı, buralara uçmalı! Bir zamanlar öylesine duru olan ses şimdi niçin bulanık ve kısıp olmasın... Ne de olsa artık bir nefes onu doyurmuyor, bir çocuğun ağzını andıran

ince dudaklar şarkı sözlerini savurmuyor. Sadece içi boş şu kutu onları titrek titrek veriyor. Fakat pikabın borusundan bir havuzun fısıkiyesi gibi fışkıran o sesi tanımak bile mutlulukların en güzeli değil mi?

Evet, sen harika insan, gittikçe daha iyi seçiyorum seni. Ve birden çehreni görüyorum, anımsıyorum, gözümün önüne geliyor o gün. Dudaklarının arasından kelimeler çıkarken, sanki bir şey fırlatıp atıyormuş gibi şöyle bir havada sallıyor damarlı elini. Gittikçe başka şeyler de görüyorum, binlerce insanın karşısında, yaşamın kargaşası köpüre köpüre üzerine gelirken, o bir şeyler okuyor... Kelimeler ağzından çıktıkça yüzü daha aydınlanıyor. Hissediyorum gittikçe yaklaştığını da, yüzünün tüm hatlarını seçiyorum, dudaklarının hafiften titrediğini de... Birden ses kesiliyor, kelime kopuyor, hayatı gibi hiç beklemediğim bir anda, ne kötü...

Ürperiyorum ve bir süre suskun gramofona bakıyorum, o artık tenekeden yuvarlak bir huniden başka bir şey değil. Çevresinde bomboş, hüznünlü bir dünya! Pikaptan sesi yükselirken birkaç müşteri yaklaşmıştı; fakat az sonra pek hoşlarına gitmemiş gibi yine uzaklaşmışlardı. Koyduğum plakta operet melodileri yoktu ki... Böylesi daha iyi idi. Ben onunla karşı karşıya, yalnız başıma olmak istiyordum!

Uykusu kaçan biri için bu büyük Alman'ın söylediklerini, dilimizi ustaca vurgulayan güzel sesinden dinlemek ne kadar da mutlu edici bir duygu. Çok sevilen bir ölüyle yapayalnız sohbet etmek, onu yanında hissetmek, sesini duymak ne kadar da mistik bir duygu! Zamanımızın inanılmaz bir gizemi o, ölülerin seslerini alıyor, onları her zaman için bize yakın yapıyor, yıllar boyu yitirmiyor, sürekli bizlerle beraber yaşıyor. Yaşamla ölüm arasında, aşılması mümkün olmayan o duvarda bir yarık açıldı sanki. Şu anda sana yine saygı duyabildiğim için ne kadar mutluyum!

Sonra ona yine yakın olmak istiyorum, ölünün sadık sesine... Bu kez *Hamlet*'ten monologu koyuyorum gramofona. Onu çok kez dinlemiştim, o gizem dolu soruyu. Evet, çınlıyor, ötelerden geliyor sesi, alınyazımın onda yankılanması dayanılmaz. "Ölmek, uyu-

mak, ölmek... rüya görmek. Evet, iş burada! O ölüm uykusunda şu fani bedenden sıyrılıp çıktığımızda göreceğimiz rüyalar nedir?”

Ne kadar da dayanılmaz, yanıtını bilen birinin ağzından bu soruyu duymak. Dinliyorum, iyice kulak kabartıyorum. Gerçekten de sözleri öteki dünyadan geliyor. Sesi beni şu anda olduğu kadar hiç ürpertmemiş, varlığı beni hiç böylesine heyecanlandırıp, kafamı karıştırmamıştı. Ne sahnede, ne de karşılıklı görüşmelerimizde, hatta ölüm döşğinde, başı beyaz yastıkta kendine bir gelecek düşlerken... Fakat niçin şimdi sözlerini tüm gizemsel gücünü hissediyorum ruhumda? Yanıt bulamıyorum. Acaba burada, duman içindeki salonda köçaman huniyi andıran borunun karşısında beni gerçek yaşamımda olduğundan daha çok ürperten o gecenin gizemi mi?

Ve ses yine birden kesiliyor, susup sönüyor. Yeter! Sevgili ses, seni derin uykundan uyandırıp bir daha dinlemek, anılarımı tazelemek istemiyorum! Buradaki bozulmuş, değişmiş kopyanla bile üzerimdeki gücünü hissediyorum; kanım kaynıyor, duygularım karmakarışık, tüm sinirlerim gergin... Sen yaşam dolu insan, sen sihirbaz kişi, huzursuz birini nasıl da rahatlatıyor, onun buz gibi yüreğini ısıtıyorsun. Anılarımda senin çok ötelerde olmadığını bilmem ne kadar da rahatlatıcı bir duygu. İnsanlar üzerindeki gücün hâlâ etkili, ölümünden sonra da zafer senin...

Bambaşka biri gibi odama dönüyorum. Çevremde artık sessizlik hissetmiyorum, ruhum müzik dolu, sokaklar da... Kafamın içinde resimler, bir sürü düş, hepsi de senin sesinle oluşan. Teşekkür, teşekkür sana! Yaşamımda bana çoğu kez coşkulu bir heyecan vermiş olan sen bu kez uykuyu armağan ediyorsun. Senin şarabınla içimde hafif bir yorgunluk başlıyor. Kendimi hem hafif, hem de ağır hissediyorum. Ve kanımda yavaş yavaş titreşen çınlamalar başlıyor; önden yürüyüp uykunun yolda olduğu haberini veriyorlar...

JOHN DRINKWATER'A VEDA

Birisine veda etmek çok zor bir sanattır; insan yüreği buna alışmaya inatla karşı çıkar. Her defasında da yitirdiğiniz bir tanışın karşısında yeni bir hüznün ve sıkıntıyla durursunuz. Yaşamımda hiçbir arkadaşımı, bir dostumu yitirdiğimde John Drinkwater'ın ölümü karşısında sarsıldığım kadar sarılmamıştım. Bu büyük İngiliz şairini, kaleme aldığı tertemiz ve insancıl şiirleri nedeniyle seviyor, kısa süre önce Viyana Burg Tiyatrosu'nda izlediğim ve büyük başarıya ulaşmış *Abraham Lincoln* gibi oyunları nedeniyle ona hayran oluyordum. Shakespeare eserlerinde canlandırdığı rollerde de çok başarılıydı. Hemen hemen aynı yaştaydık; onun dostu olmam beni sonsuz mutlu ediyordu. Zamanımızın en başarılı sanat adamlarıyla karşılaştığım, güzel saatler geçirdiğim evine beni davet ettiği için de ona hep teşekkür etmişimdir. Eşsiz bir kemancı olan eşi Daisy Kennedy de yaptığı müzikle buluşmaların sıcak atmosferini daha da güzelleştirirdi. Şimdi beni çok hüzünlendiren bir şey var. O da ölümünden iki gün önce onunla beraber olmam...

Paskalyadan önceki Salı günüydü, sabah erkenden telefonum çalmıştı. O idi beni arayan. Öğleden sonra çok yakın dostlarının bir araya geleceği bir toplantıda, en son filmi *The King's People* gösterilecekti. Acaba gelmek ister miydim diye soruyordu Tabii ki gidecektim... Film bir sinema salonunda değil, Warner Brothers Company'nin küçük bir prova odasında gösterilecekti. Bir

araya gelen on beş, ya da yirmi davetli rahat koltuklara kurulmuş, oda müziği dinler gibi filmi seyretmişti. Salonda Drinkwater'ın çok yakınlarının dışında bu filmde oynamış olan Lady Astor ile Bernhard Shaw da vardı. Seksen bir yaşındaki, hep dinç görünüşlü Shaw evinden buraya yürüyerek gelmişti; her zamanki gibi hızlı ve sert adımlarla... Sonra birkaç artist, yapımcı, Drinkwater ve filmde oynamış olan sekiz yaşındaki cici kızı Penny de koltuklara kurulmuştu.

Filmin ilk sahneleri John Drinkwater'ın evinde geçiyor, filmin nasıl hazırlanmış olduğu anlatılıyor. Drinkwater Amerikalı bir kadın gazeteciye film üzerine açıklamalar yapıyor. Ardından İngiltere'nin ünlü kişileriyle film üzerine sohbet ediyor. Konuştuğu Austen

Chamberlain, Lady Astor ve Bernhard Shaw, olayları Kraliçe Viktorya'nın ölümünden bugüne kadar geçen filmde çeşitli olaylarla ilgili görüşlerini açıklıyorlar. Perdede gördüklerim biraz tuhafıma gidiyor. Salonda her birlikte oturduğum insanları iki metre ötemde yine görüyorum. Siyah/beyaz hareket ediyorlar, konuşuyorlar. Hemen önümde oturmakta olan sekiz yaşındaki Penny Drinkwater nefesini tutmuş, şu anda yanında canlı duran babasına perdeden geçen görüntülerde nasıl sarıldığına bakıyor. Az arkamda Bernhard Shaw oturmuş, dudaklarında bir gülümseme perdedeki kopyasını seyrediyor. Odadaki heyecanla karışık gerginlik, kendini birden içten kahkahalara bırakıyor. Sonra perdede Bernhard Shaw görünüyor. Drinkwater'ın evinde, kütüphanedeki koltuğa oturmuş beklerken –seksen bir yaşındaki birisi için affedilebilir bir durum– başı hafifçe önüne düşüyor, uyuklamaya başlıyor. Az sonra içeri giren Drinkwater şaşırıyor, ne yapacağını bilemiyor. Kararsız, uyandırır mı, yoksa uyandırmaz mı? Sonunda omzuna dokunup onu uyandırıyor. Shaw heyecanla kendine geliyor. Belki hiçbir rejisörün istese bile kolay kolay beceremeyeceği çok başarılı bir komediyi seyrediyoruz. Herkes aynı anda alkışlıyor, başlar keyifle gülümseyerek küçük gözlerini kırıştıran Bernhard Shaw'a dönüyor. Bundan daha sıcak ve neşeli bir ortam düşünülemezdi...

Fakat sonra aniden hü­zün dolu bir sessizlik küçük odayı kap­lıyor; herkes ürkek, nefesini tutmuş gibi. Karşı­mızdaki perdede Drinkwater'ın çalışma odasına hizmetçi kız giriyor ve yeni bir misafirin geldiği haberini veriyor. Sir Austen Chamberlain... Kol­tuklarda oturanlar ellerinde olmadan rahatsızlık duyuyor. Çün­kü Austen Chamberlain kısa süre önce vefat etmişti. Şimdi biz yaşayanların arasına bir ölü giriyor. İşte Drinkwater'ın odasına adımlarını atıyor, bir iskemleye rahatça oturuyor (cenaze töreni daha iki gün önceydi), sigarasını yakıyor ve konuşmaya başlıyor. Yüksek sesle ve rahat konuşuyor ölü; sözleri çok güzel anlaşılıyor. Sanırım o anda hepimizin sırtından soğuk terler inmişti. İçimiz­den bazıları konuşuyor: Sen öldün, niçin yaşıyorsun, niçin konu­şuyorsun, niçin heyecanlanıyorsun? Az sonra çekilince hepimiz rahatlıyoruz, yaşayanların perde yaşamlarını görünce sevinio­ruz. John Drinkwater, geniş omuzlu, temiz yüzlü, sağlıklı, kızına sarılıyor, ona İngiliz Milletler Topluluğu'nun hoşgörü ve iyi niyete dayanan ideallerini anlatıyor. Ve perde karıyor, ışıklar yanıyor, küçük prova odası aydınlanıyor. Dostumuzu, filmin yapımcısı John Drinkwater'i elini sıkıp kutluyoruz; sekiz yaşındaki küçük kızı, cici Petty'ye de sarılıyor­ruz. Ardından dinç görünömlü, efen­di Bernhard Shaw'ın paltoşunu giymesine saygıyla yardımcı olu­yoruz ve dışarı çıkıp, yapay ışıktan canlı ışığa kavuştuğumuz için seviniyoruz...

Ertesi gün akşama doğru düşünüyorum: Ona birkaç satır yaz­malı, aşırı vatanseverlik dolu, hiç zevk vermeyen bir film yerine böylesine başarılı ve şiir dolu bir yapıtı gerçekleştirmiş olduğu için kutlamalısın... Kendine çok yakın hissettiği insanlara yaptığı o ilk gösterim toplantısına seni de çağırdığı için teşekkür etmeli­sin, diyorum kendime. Bilemiyorum niçin, fakat aniden ona çok candan birkaç satır yazmak gereğini duyuyorum. Ancak sonra bunu ertesi gün yapmaya karar veriyorum ve yaşamımda kim bi­lir kaçınıcı kez bir uyarıyı göz ardı ediyorum: Dostlarına teşekkürü, onları sevindirecek bir davranışı, bir gün, hatta bir saat bile ertelememelisin.

Ertesi gün sokakta yürürken bir gazete kulübesinde sallanan

afiş dikkatimi çekiyor. Üzerinde büyük harflerle “John Drinkwater Tragedy” yazıyor. Ne trajedisi bu, diye soruyorum şaşkınca kendime ve bir penny verip aldığım gazeteyi açınca, bir gece önce ölmüş olduğunu okuyorum. Ona teşekkür etmemiştim yaptığı davet için, bana hep ulaştırdığı şiirsel değerler için de. Daha iki gün önce onunla beraberdim. Yaşıyordu, yaşamın gölge oyununda da keyifliydi. Şimdiyse o gölgelerin arasındaydı. Düşünceleri karmakarışık, güçsüz elleri boş yere sağa sola dokunan, onu arayan bizler sevgiyle bakıyoruz peşinden...

1937

*Zamanlarla
buluşmalar*

TEKDÜZE BİR DÜNYA

Tekdüze bir dünya. Son yıllarda yaptığım değişik gezilerde kimi ezgilerle mutlu oldum, fakat dünyadaki tekdüzelik karşısında da ürperti duydum. Yaşam tümüyle değişiyor, her şey birbirine benzemeye başlıyor; kültür bile bir düzene sokuluyor, tekdüze bir hale geliyor. Her topluma özgü gelenekler unutuluyor, kısmen yitiriliyor, giysiler bile üniformaları andırmaya başlıyor, alışkanlıklar uluslararası oluyor. Ülkeler sanki iç içe geçiyor, insanlar belli bir şemaya uygun çalışıp yaşıyor, kentler de dış görünüşleriyle birbirlerine benzemeye başlıyor. Paris'in dörtte üçü Amerikanlaşmış, Viyana'nın Budapeşte'den pek farkı yok. Kùltürlerin özellikleri buharlaşıp giden o güzel kokular gibi yitiriliyor, renkleri hızla dökülüyor ve çatlaklarla kaplı cilasının altından modern dünyanın mekanik çalışan, çelik rengindeki pistonları görünüyor.

Bu gelişme çoktandır seziliyordu. Daha savaştan önce Rathenau yaşamın mekanikleşmesini, tekniğinin ağırlığını gittikçe daha çok hissettirmesini, çağımızın en önemli gelişmesinin bu olacağını bir peygamber gibi açıklamıştı. Fakat hiç kimse insan yaşamının son yıllarda olduğu gibi böylesine çabuk ve kararsız bir biçimde tekdüze olacağını beklemiyordu. Şunu hepimiz kabul etmeliyiz ki, bu gelişme, içinde yaşadığımız dönemin en önemli olayıdır:

Belirtiler: Bu sorunu daha kapsamlı ve anlaşılır yapmak için

yüzlerce örnek vermek mümkündür. Son on yıl içinde geleneklerimiz ve alışkanlıklarımızın nasıl tekdüze hale geldiğini, onlardan nasıl uzaklaştığımızı göstermek için çabucak herkesin bildiklerinden söz edeceğim.

En belirgin olanı: Dans. Bundan yirmi, otuz yıl öncesine kadar her ulusun ve insanın kendine özgü dansı vardı. Viyana'da vals yaparlardı, Macaristan'da çardaş, İspanya'da bolero. Sayısız ritm ve melodide sanatçıların dehasıyla toplumların ruhu çok belirgin bir araya gelirdi. Bugün ise Kapstadt'tan Stockholm'a, Buenos Aires'ten Kalküta'ya milyonlarca insan çabuk unutilan, kişiliksiz melodilere ayak uydurarak aynı dansı yapıp duruyor. Hemen hemen hepsi akşamları aynı saatlerde başlıyor dans etmeye. Tıpkı müezzinlerin akşam güneş batarken okudukları ezanla namaza çağırdığı yüz binler gibi dans edenler de akşam oldu mu aynı melodilere ve sözlere uygun aynı hareketleri yapıyor. Amerika'da, Avrupa'da ve tüm sömürgelerde modern dansın ritmlerine kapılmış iki yüz milyon beyaz insanın duygularını anlatmadaki uyumluluk toplumlarda kilisenin belirli simge ve kalıpları dışında hiçbir zaman görülmemiştir.

İkinci bir örnek: Moda. Çağımızda bütün ülkelerde görülmeye başlanan giyimdeki benzerlik hiçbir zaman böylesine aşırı değildi. Eskiden bir moda yeniliğinin Paris'ten çıkıp, başka kentlere ulaşması yıllar sürerdi. Hele büyük kentten taşraya varması daha da uzun zaman alırdı. Ve modanın baskıcı kurallarına, alışkanlıkları ve gelenekleri nedeniyle bazı gruplar karşı çıkardı. Günümüzde ise nabzın atışı kadar kısa aralıklarla, çok hızla yayılıyor dünyamıza modanın bu diktatörlüğü. Kadınların saçlarını hangi modaya uygun keseceğine New York karar veriyor. Bir ay içinde, sanki tek bir orakla kesilmişler gibi elli, ya da yüz milyon kadının saçları kısalıyor... Dünya tarihinde hiçbir kral, hiçbir han böylesine bir güce sahip olmamıştı. Hıristiyanlıkla sosyalizmin başarıya ulaşip insanları peşlerine takmaları, kurallarıyla milyonları etkilemeleri yüzlerce ve onlarca yıl sürmüştü. Günümüzde ise Parisli bir terziye insanları kendine bağımlı yapması için bir hafta yetiyor.

Üçüncü bir örnek: Sinema. Yine bütün ülkeler ve dillerde ina-

nılmaz bir benzerlik, benzeri konular, on milyonlarca insanda benzeri zevkler (veya zevksizlikler). Yapımcılar eserlerini ulusal başarımız diye övüyorsa da, Nibelungen İtalya'da başarıdan başarıya koşuyor, Parisli Max Linder'de, en çok Almancı, en ırkçı yörelerde bile. Burada da yığınların içgüdüğü düşünceden çok daha güçlü, başına buyruk. Günümüz insanı için Jackie Coogan'ın gelişi ve zaferi bundan yirmi yıl önce Tolstoy'un ölümünden çok daha büyük bir olaydı.

Dördüncü bir örnek: Radyo. Bütün bu yeniliklerin ortak bir özelliği var, o da aynı anda etkili olmaları. Londralılar, Parisliler ve Viyanalılar aynı anda aynı şeyleri dinliyor. Ve bu benzerlik, üniformaya girmek insanlara inanılmaz zevk veriyor. Bu, yığınları sarhoş eden, onları özendiren bir şey. Aynı zamanda bütün teknik yenilikler insanlara yeni heyecanlar veriyor, bireyleri tehlikeli bir tembelliğe alıştırıyor. Tıpkı dansa, modada ve sinemada olduğu gibi, radyoda da insan canının çektiğini seçmiyor, o anda dünyada geçerli olana uyum sağlıyor.

Bu gibi belirtileri sonsuza kadar çoğaltmak mümkündür. Çünkü onlar her geçen gün kendiliğinden daha da artıyor. İnsanın istediği gibi zevk alması giderek anlamını yitiriyor. Ulusların ve kültürlerin özelliklerini saymak gittikçe zorlaşırken, yeni oluşan ortak özelliklerden söz etmek kolaylaşıyor.

Sonuçlar: Kişisel özgürlük her alanda yitiriliyor. Bütün insanların üzerinde aynı giysiler, kadınlar bir örnek giyiniyor, makyajları da birbirinden farksız. Aynı heyecan ve coşkularla yüzler birbirini andırıyor, aynı sporla aynı vücutlar oluşuyor, aynı şeylere ilgi duymakla insan yaratılışları birbirlerini andırıyor. Bilinçdışı birbirine benzeyen insanlar oluşuyor, gittikçe artan "üniformalaşma" güdüsü de tek ruhlu yığınları ortaya çıkarıyor; sinirler deforme olurken adaleter gelişiyor, bireyler ölürken tek tip insanlar oluşuyor. Konuşma sanatı dansla ve sporla yok oluyor, sinema uğruna tiyatro yitiriliyor, edebiyat da yeni bir moda uyduruluyor, artık "sezonluk başarı"dan söz ediliyor. İngiltere'de olduğu gibi "sezonun kitabı" önem kazanıyor. Başarılar anında bütün Avrupa radyolarında duyuruluyor ve hemen yine unutuluyor. Ve her

şeyde kısa yaşam geçerli, kullanım süreleri kısıtlı. İnsanlar kendilerine yaşam boyu gerekli olan şeyleri, örneğin kalıcı bir eğitimi, kişisel çabalarıyla, kimi zaman da eziyetle elde etmek zorunda kalıyorlar.

Kaynak: Nereden geliyor, bize özgün, çok renkli şeylerin üzerine örten, yaşamımızdan silip süpürmek isteyen o koskoca dalga? Okyanusun öteki tarafına gidip, oraları görmüş olan herkes bilir ki, Amerika'dan. Tarih kitaplarını yazanlar gelecekte, Avrupa'nın savaş sonrası yıllarından söz ederken o dönemde Avrupa kıtasının Amerikalılar tarafından fethedilmeye başlandığını yazacaklar. Belki de daha fazlasını, Avrupa'nın fethinin başlamış olduğunu ve henüz sürdüğünü yazacaklar tarih kitaplarında. Günümüzde biz bunun farkında değiliz, çünkü bütün yenilmişler aynı zamanda da yavaş düşünenlerdir. Şu sıralar Amerika'dan dolarla krediler alan ülkeler, gazeteleri ve politikacılarıyla zafer çıgıllıkları atmakla meşgul. Amerika'nın kafasından geçirdiği ekonomik hedefleri duyunca gururlanıyoruz. Gerçekte ise bizler onun yaşamının, yaşam şeklinin sömürgesiyiz. Avrupa'ya çok yabancı bir ideolojinin, makineleşmenin uşaklarıyız.

Ancak benim gözümde böyle ekonomik bir bağıllığın tehlikesi yine de düşünce bağımlılığından daha az tehlikelidir. Bana göre Avrupa'nın sömürgeleştirilmesi politik açıdan o kadar önemli bir sorun değil. Ne de olsa uşak ruhlu uşaklıktan rahatsız olmaz, özgür düşünen ise özgürlüğünü her zaman ve her yerde korur. Bana kalırsa Avrupa için gerçek tehlike, insanların düşünce yapısındaki o değişiklikte, Amerika'dan buraya sızacak ne yapacağını bilmemek, numaralanmış caddelerdeki her taştan ve her evden yükselen o can sıkıntısında kendini gösterebilir. Bu, biz Avrupalıların bira masasında otururken, domino oynarken, ya da pipo içerken sıkılmasına benzemez. Evet, bu bir tembelliktir, daha doğrusu zarsız bir zaman öldürmekten başka bir şey değildir. Canı sıkılan Amerikalı ise ne yapacağını bilmez, kafası dağınıktır, sinirlidir ve saldırgandır. Spor ve sansasyonlarla kendini uyuşturmak ister. Yaşamı ve davranışları kayıtsız değildir, öfke dolu bir hırsıyla koşar durur. Aç duygularını doyurmak için icat ettiği sinema ve radyo

gibi yeni yeni şeyler yığınların besin maddesidir. Eğlencenin yapımcıları bankalar gibi dev kuruluşlardır.

Amerika'dan bize, her insana aynı şeyi veren tekdüzelik gelmiştir. Bireylerin üzerinde aynı giysi vardır, ellerinde de aynı kitap; aynı konudan söz ederler, ilerlemek için de ayaklarını değil aynı otomobilleri kullanırlar. Ancak ne yazık ki dünyamızın öteki yanından, Rusya'dan da başka bir tekdüzelik üzerimize gelmektedir: İnsanın parçalara ayrılması ve tek bir dünya görüşüne sahip olması isteği. Bu da tekdüzeliğin bir başka türüdür. Avrupa henüz bireyciliğin kalesi sayılır. Toplumlar arasındaki aşırı gerginliğin, ilerleyen nasyonalizmin belki de iyi bir yanı vardır. Tekdüzelğe sokulmak istenen insanlar, pek umutlu olmasalar da karşı çıkmayı denerler. Ancak kendimizi korumamızdaki sinirlilik bizlerin zayıf yanıdır. Uyanıklığın yaratıcılığı, Avrupa'yı, insanlığın en son Yunanistan'ını, tarihin sahnesinden indirip yok etmeye başladı bile.

Direnç: Ne yapmalı? Kongre binasına hücum etmeli, insanlara haykırmalı: "Haydi çıkın siperlerden, barbarlar geldi, mahvediyorlar dünyamızı!" Sezar'ın sözlerini tekrarlamalı, tabii başka, daha ciddi bir anlamda: "Avrupa'nın halkları, koruyun en kutsal değerlerinizi!" Hayır, biz o kadar da her şeye körü körüne inananlardan değiliz; bir araya gelen kuruluşlarla, kitaplarla ve bildirilerle dünyayı sarmış olan çok müthiş bir harekete karşı çıkacağımıza ve tekdüzeliğe olan güdülüğü yok edeceğimize inanmıyoruz. Ne yazarsanız yazın, müthiş bir fırtınaya fırlatılmış kâğıt parçasından farkı yoktur. Tüm yazacaklarımız futbol oynayanlara ve yeni dansları yapanlara ulaşmayacaktır. Günün birinde ulaşsa bile yazılanları artık anlamayacaklardır.

Burada sadece bazılarını yazıp açıklamaya çalıştığım, insanlığı mekanik yapan sinema, radyo, dans gibi şeyler öylesine güçlü ki... Çünkü hepsi de normal insanın tek ideali olan bir şeyi yerine getiriyor: Onun fazla bir çaba göstermeden neşelenip keyif bulmasını sağlıyor. Ve yenilmeleri mümkün değil. Güçleri, çok basit olmaları. Yeni dansları en basit hizmetçi kız bile birkaç saatte öğreniveriyor; sinema, okuma yazma bilmeyeni da mutlu ediyor,

radyonun keyfine varmak için de bilgi sahibi olmaya gerek yok. Böylesine bir güçle Tanrılar bile şavaşamazdı. Ruhen ve bedenlen çok az bir çaba talep eden şeylerin yığınların çoğunluğu ile zafere ulaşması doğaldır. Çünkü onlar canı gönülden ona bağımlıdır-lar. Keyif sürüp eğlenenin kişisel çıkarlarını istemesini, sadece beğendiğine değer vermesini, kişilik sahibi olmasını talep eden, bu sonsuz gücün karşısında komik duruma düşer. Günümüzde insanların yaşamı gittikçe sıkıcı ve tekdüze oluyorsa, bu sadece bireylerin istekleri sonucu gerçekleşmiştir. Yaşamını kişisel özgürlük çerçevesinde yürütmek, yaşamdan keyif almak artık çok kişi için geçerli değildir. Çünkü onlar şimdi bütünü bir parçası olduklarının, devasa bir gücün içinde atomlar gibi hareket ettiklerinin farkında değildirler. Kendilerini arınmışlığın dışına sürükleyen sıcak bir akıntının içinde mutlu mutlu yüzmekteler. Tacitus'un: "Ruere in servitium,"* dediği gibi kendi kendilerini uşak yapanların kişiliklerini yitirme coşkusu bütün halk topluluklarını yıkıyor. Şimdi sırada Avrupa var. Dünya savaşı ilk adımdı, Amerikanlaştırma da ikincisi oluyor.

Bu nedenle de karşı çıkma gerçekleşmiyor! İnsanları o keyifli, fakat içi boş yaşamdan geri çağırmayı denemek bile çok büyük bir saygısızlık olurdu. Çünkü bizlerin –gerçeği konuşalım– onlara verecek neyi var? Spor ile sinemanın yeterince sağladığı gerilim ve heyecanı kitaplarımız çoktandır veremediği için artık insanlara ulaşamıyor. Hatta onlar, kitaplarımız, düşünceleri zorladıkları ve okuryazar olmayı, duyguların ortak çalışması ve düşüncelerin gerilimi koşulunu aradıkları için biraz da utanmasızca davranıyorlar denebilir. Bizler, bunu itiraf etmeliyiz, yığınların bu sevincine ve coşkusuna, dolayısıyla da dönemimizin ruhuna yabancı düştük. Bizler için düşünce kültürü yaşam coşkusudur, bizler hiç canı sıkılmayan insanlarız, bizlere gün hep altı saat kısaymış gibi gelir, zaman geçirmek için bizlere "eğlence makineleri" gerekli değildir; ne sinema, ne radyo, ne dans, ne briç, ne de moda defilesi... Büyük bir kentin sokaklarında yürürken duvarda bir afiş

* Gönüllü olarak köleliğe koşmak.

görmek, ya da bir gazeteye göz atmak, futbol oyunlarını Homer'in savaşıymış gibi anlatan haberleri okumak, "outsider"* olduğumuzu, günümüz Avrupa'sında dağ keçileri ve aslanpençeleri gibi nesli tükenmeye başlayan yaratıklarla bitkilere benzediğimizi anlamamıza yeter de artar bile. Belki de zaman gelecek, bizlerden son örnekleri, gelecek nesiller görsün diye doğayı koruma parklarına yerleştirecekler.

Artık şunu da kabul etmeliyiz ki, dünyada her geçen gün artan tekdüzelikle savaşmak için elimizde tek güç yok. Bizler sadece pırıl pırıl ışıldayan panayır yerinin gölgeliklerine sığır, büyük savaşlarda ve ayaklanmalarda manastırlara kapanıp, olup biteni kaleme alan, kronikler yazan rahipler gibi insan ruhunun kargaşası diyeceğimiz durumları yazabiliriz. Fakat biz hiçbir şey yapmıyoruz, hiçbir şeye engel olamıyoruz, hiçbir şeyi de değiştiremiyoruz. Yığınlara, insan topluluklarına seslenip onları bireyselliğe çağırarak burnu büyüklük ve saygısızlık olarak kabul edilebilir.

Kurtuluş: Bu nedenle de, savaşımı artık gereksiz gören bizler için tek bir çıkar yol kalıyor. O da kaçmak, kendi içine kaçmak! Dünyadaki bireyselliği kurtarmak olanak dışı, insan sadece kendi bireyselliğini kurtarabilir. Düşünen insan için en büyük başarı her zaman özgürlüktür. Kişinin özgürlüğü, düşüncelerin özgürlüğü... Ve bu bizim görevimizdir, ötekiler kendilerini bilinçli bağımlı yaparken bizlerin her geçen gün daha çok özgür olmasıdır! Onlar gittikçe daha çok tekdüze, tek yönlü şeylere ilgi duyar, makineleşirken bizler değişik ilgilerimizi düşüncenin her yönüne yaymalıyız! Ve bütün bunları hiç kimseyi kıskırtmadan yapmalıyız. Göğsümüzü kabarta kabarta, biz sizlerden başkayız, demeden. Olup bitenlere hor bakmayalım, belki de bizim kavrayamadığımız, çok önemli anlamı olan bir şey gizlidir onlarda. Görüşlerimizde onlardan ayrı kalalım, fakat dış görünüşümüzde değil. Giysilerini kabullenelim, gerektiğinde tekniğinden rahatımız için yararlanaalım, kendini beğenmiş sözlerle onlardan uzaklaşmayalım, budalaca davranışlarla günümüz dünyasına karşı çıkmayalım. Fakat

kendi halimizde ve özgür yaşamaya devam edelim toplumun mekanizmasına sessizce kendimizi uyduralım, ancak yine de kişisel eğilim ve görüşlerimize uygun yaşamayı sürdürelim. Yaşam düzenimizi hiç bozmayalım. Burun kıvrıp baş çevirmeyelim, küstahça uzak durmayalım; bakalım, izleyelim, anlamaya çalışalım, beğenmediklerimizi bilinçli olarak reddedelim, bize gerekli olanları da bilinçli olarak kabullenelim. Dünyamızda gittikçe artan tekdüzeliğe bilinçaltımızla karşı çıkarken, her türlü değişimin dışında kalmayı başarmış, bozulmamış bölümünde minnettarlık dolu yaşamaya da devam ediyoruz. Her türlü bölünmeye ve düzlemeye alay eder gibi karşı koyan güçler mevcut yaşamda. Doğa tüm şekilleriyle değişken, mevsimler de dağları ve denizleri sürekli yeniliyor, biçimlendiriyor. Aşk değişik oyunlarını henüz oynayıp duruyor, sanat inanılmaz yaratıcılığını sürdürmeye devam ediyor, müzik hâlâ insanların hep değişik sesler veren kaynağından taşıp duruyor, kitaplar sayısız görüşleri yaymayı sürdürüyor.

Kültürümüz denilen o şey belki gittikçe parçalanacak ve ruhsuzlaşacak, fakat –Emil Lucka’nın “insanlığın en eski değerleri” dediği– ruhun ve karakterin unsurlarını yığınların sömürmesi mümkün olmayacaktır. Çünkü onlar ruhumuzun derinliklerinde, duygularımızın maden ocaklarında, rahatına düşkünlüğün etkilerinden çok uzaklardadır. Sürekli değişen, hep yenileşen bu unsurlarda istekli bireyi çeşitliliğin sonsuzluğu bekler. Bizim atölyemiz oradadır, hiçbir zaman tekdüze olmayacak özbeöz dünyamız...

MİLYARDELERİ ZİYARET

Paris'in inşaat tekniği açısından en modern ve en ilginç yapısı aynı zamanda çağımızın en önemli yapılarından biridir de. Ancak dış görünüşüyle nedense pek dikkati çekmez. Her gün binlerce, hatta on binlerce insan önünden geçip gider. Banque de France*'ın koskoca binasının (eski Palais La Vrillière) hemen yanı başında, geniş ve dört köşe uzanan, çevresi tahta perdelerle kapatılmış, çalışacak işçileri bekleyen bir inşaat alanını andıran araziye, daracık Rue Montpensier veya Rue des Petit Champs caddelerinde yürüyenler pek dikkat etmez. Gerçekte ise sözü edilen bu yapı çoktan bitirilmiştir. Fakat bu tuhaf şeyin, daha doğrusu yapının, sarayın, zırhlı kazamatın, gaddar bir kralın barınağının yükselen duvarları yoktur. Görünmeyen altı kat yerin altına iner. Hiç önemsizmiş gibi Paris'in göbeğinde gizem dolu uzanan, hiç kimsenin önem vermediği, içi çelik ve betonla kaplı toprak arazinin altında günümüz dünyasının en önemli altın madeni ocağı yatar. Fransa Merkez Bankası'nın ünlü mahzenleri bugün yetmiş, yarın belki seksen milyar değerinde altını muhafaza etmekte. Hiç kimsenin gözünün önüne bile getiremeyeceği bir miktar, ne Sezar'ın, ne Crasus'un, ne Cortez'in, ne de Napolyon'un, hatta bu dünyanın bütün imparatorlarının, kısacası hiç kimsenin, insanlığın başlangıcından bu yana bir arada görmemiş olduğu bir hazi-

* Fransa Merkez Bankası

ne... Gizem dolu bu yer ekonomi uzayının merkez noktası. Dünyada bütün huzursuzluklara neden olan gizemli maden burada, hem o tehlikeli kaskatı, hem de mıkna tıs gibi çekici uykusunda...

Dünya altınının çevresindeki bu gizli ve de gizemli labirenti, herkesin sözünü ettiği, fakat hemen hemen hiç kimsenin görmemiş olduğu, Banque de France'ın bu mahzenlerine ve odalarına girmeyi çok istiyordum. Basit bir merak nedeniyle değil, coşku dolu başka bir merakla, Jean Richard Bloch'un söylediği gibi: "Pour mieux comprendre mon temps"*, içinde yaşadığımız, ciğerlerimize çektiğimiz ve sarsıntıları ile etkilendiğimiz zamanı daha iyi anlamak için.

Bizler atmosferde oluşan müthiş ekonomi değişimlerini hissediyoruz. Çok eski doğa kanunları anlam yitiriyor, en kalıcı değerler önemsizleşiyor, ekonomi dünyasında nedenlerini ve sorunlarını kavrayamadığımız oluşumlar ve gelişmeler gerçekleşiyor. Hissettiğimiz tek şey, bir şeylerin değişim geçirdiği. Birçoğu korkutucu, pek azı ise sevindirici. Bizler için anlaşılabilir olay, çoğu kez somut bir anlatıma, belirgin bir simgeye sahip, yeryüzünün içinde hareket halindeki tabakaların kimi zaman kabukta açtığı yarıklardan içerisinin görünmesi gibi. Kremlin'in tepesindeki kırmızı bayrak, rüzgârda gururla ve meydan okuyarak dans eden o kıpkırmızı alev, eski düzene saldırının belirtisi kabul edilen günümüz simgelerinden biridir. Fransa Merkez Bankası'nın, teknik bakımdan olağanüstü bir savunma kabul edilen bu çelik ve betondan oluşmuş gizli mahzenleri de başka bir simgedir. Orada ve burada, çoktan başlamış bir savaşın kilit noktaları... Hem bir kutbu hem de öteki kutbu, her ikisini de görmüş olduğum için mutluyum. Çünkü bu iki simge arasındaki gerilim alanında, aralarındaki o düşünsel eksende günümüzün ekonomi dünyası hareket ediyor.

* Zamanı, çağı daha iyi anlamak için

Yirmi altı metre. Yedi katlı bir ev yüksekliğinde. Asansör hızla yerin altına iniyor. Beton kaplı, su geçirmez yusuvarlak boşlukta aşağı inerken, inşaat başlangıcında büyük bir engel kabul edilen bir dere yatağından da geçiliyor. Fakat günümüz tekniği bu gibi engellerle başa çıkmasını da biliyor. Betondan galerileri dere yatağından geçirmekle çevresini saran su, yeraltındaki mahzenlere dışardan gelebilecek her türlü saldırıyı engellediği için doğasal bir koruma oluşturmuş. İnşaat sırasında henüz arsada duran, ancak sonra yıkılan evlerde yaşayanlar da, toprağın kat kat altında mahzenler kazıldığını fark etmemiş bile. Dükkânlarında sigara ve çorap satmış, kahve pişirmiş, sigara içmiş ve uyumuş, tek kazma bile vurulmamış arazinin altında beton galeriler oluştuğunu, altının karanlık kazamatlarının karınca yuvaları gibi sessizce toprağın altına yayıldığını anlamamışlar. Dere de bugün asfaltın altıyla beton arasında sabırla akmaya devam ediyor.

Yerin dibine vardık. İnsan eliyle oluşturulmuş maden ocağının girişindeyiz. Hemen hissediyorum, ne kadar da rahatlatıcı buradaki sessizlik! Yukarıdan, caddeden tek ses gelmiyor. Bağırışmalardan, çığlıklardan, sözlerden ve rüzgârdan, seslenmelerden, korna çalmalardan ve tekerlek seslerinden oluşan, dalgaların uğultusunu andıran gürültüden burada uzaktayım. Dinlendirici bir sessizlik ilk anda ürpertici, hemen sonra ise mutlu edici. Bu yeni çağ mahzenlerinde hep gündüz var. Sayısız lamba beton grisi dehlizleri aydınlatıyor, içinize çektiğiniz hava dağ havasını anımsatıyor. Elektrik pompalarının devasa madenî ciğerleri yukarıdan oksijen basıyor. Dışarıda olduğu gibi egzozlardan çıkan benzin kokusuyla, buharlaşmış sıvılarla ve havada uçan toz karışımlarıyla kirlenmemiş. Hayır, filtreden geçmiş, süzölmüş, tertemiz, duru ve görünmeyen bir aygıtın ısıttığı, nemini aldığı olduğu bu derinliğin atmosferindeki hava, bahçeler ve göllerle kaplı milyonluk kentin en 'lezzetli' havası... Kusursuz bir başarıya ulaşmış teknik kimi yerde doğadan daha başarılı.

Girişteki geniş ve kalın kapı ağır, fakat yine de çok hafif. Bir

çocuk parmağı bile şöyle bir dokunmakla onu açabilir. Kasanın insan kalınlığındaki bu kapısı ışıldayan, tek parça çelikten. Bunu bekliyordum, ne de olsa dünyanın başlangıcından bu yana bu iki maden kardeşirler. Altın ürkekçe, güçlü kardeşi demiri hep yanına çağırır. Zayıf bir kadının güç dolu bir erkeğe sokulması gibi yumuşak maden, onu korusun diye sert madene sokulur. Altının külçe ve para olduğu yerde demir kılıç ve zırh olur. Altın uyurken demir onu korur. Sonsuza kadar bir aradadırlar, fakat kimse bilmez hangisinin daha güçlü olduğunu. Demiri satın alan, huzursuzluklara ve savaşımlara neden olan altın mı, yoksa altını ganimet alan, onu kendine mal eden demir mi...

Tehdit eder gibi duruyor zırhlı kapı. Sonra açılıyor, düşman boyunduruğu altındaymış gibi yürüyoruz, sırtımızda bir ürperti. Kapı o anda arkamızdan kapansa, sanki canlı canlı mezara gireceğiz. Dünyada bulunan hiçbir şey bu, tonlarca ağırlıktaki kapağı yerinden oynatamazdı. Fakat birkaç adım yürüdükten sonra gülümsüyoruz. Nasıl da yanılmışız. Bu kapıdan geçtikten sonra kaleye girdiğimizi, labirentin merkezine ulaştığımızı sanmıştık! Hayır, sadece ön avluya adım atmıştık, ilk engeli geride bırakmıştık. Geçtiğimiz zırhlı kapı sadece küçük, incecik bir tahta perdeydi; sert ceviz kabuğunu saran yeşil yumuşak kabuktu... Şimdi girdiğimiz bölümde görevli memurlarla işçiler sağa sola koşuşup duruyordu. Buradan daha aşağılara iniliyordu. Dante'nin cennetine, Dante'nin cehennemine... Fransa Merkez Bankası'nın mahzenleri iç içe geçmiş yedi halkaydı, belki de daha çok.

Zırhlı döner kuleler

Aniden, elektrik ışığının gündüz gibi aydınlattığı bu mekânda bin bir geceyi anımsıyorum. Çocukluğumuzun mıknaatıslı dağı, kapkara, buz gibi donuk, dev gibi karşımızda. Birden yol bitiyor, daha ileri gitmek mümkün değil. Dehlizin orta yerinde çelikten, daha öteye gitmemizi, orayı görmemizi engelleyen bir duvar duruyor. Dikkatle arıyoruz; bir kapı, bir kilit, girecek bir yer. Hiçbir şey yok. Karşımız dümdüz, parlak ve bomboş. Sadece bir büyücünün sözleri, "Açıl susam, açıl!", masalların gerçekleşme-

si deldirebilir bu duvarı. Tanrı bir işaret vermeli. Veriliyor da... Gökyüzünden gelmiyor bu işaret, görünmeyen bir yerde oturan, yeraltındaki yürüyüşümüzü herhangi bir 'teknik sihirbazlık'la izlemiş, bizi korumuş olan birinden geliyor.

Ve karşımızda hareketsiz duran duvar yavaşça kıpırdanıyor, kenara doğru kayıyor ve -tıpkı bundan yüz yıl önce olağanüstü bir hayalperest olan Edgar Allan Poe'nun *Engizisyon* nuvelinde anlattığı gibi- açılıyor. Görünmeyen güçler bir sahne dekoru gibi bu zırhlı duvarı kaldırıyor, indiriyor ve olduğu yerde döndürüyor. Ve açılan bomboş alanda karşımıza çıkan bir kapı, bir kilit yok. Orada bir şey vardı, bilmediğimiz bir şey. Değişmiş olan bir şeydi bu, başka bir dokuyu seçer gibi oluyorum. Az önce dümdüz, bomboş olan yerde şimdi sanki bazı şekiller vardı. Fakat çelikten o dev duvarın hâlâ öyle durduğunu seçiyorum. Dimdik ve kaskatı.

Aniden elektrikli bir lokomotif görünüyor. Daha önce fark etmediğimiz rayların üzerinde hareket ediyor. Hemen kenara çekiliyor. Öylece donuk duran duvara yanaşıyor, üzerindeki bir alet ona yapışıyor. Sonra yine görünmeyen bir yerden bir işaret geliyor ve lokomotifin kolu şişeden mantar çeker gibi duvardan dikedörtgen, kalın bir parçayı çekip çıkarıyor. Çelikten bu parça insan boyu uzunluğunda, yan yana durmuş altı-yedi insan kalınlığında, bir alay askerin yerinden zor oynatacağı ağırlıkta. Lokomotifin kolu onu sessizce, kuş tüyü kadar hafifmiş gibi, bir cambazın rahatlığı ile kaldırıyor. Sanki bizler için olağanüstülük sayılan bu becerinin ona göre sadece bir oyun olduğunu göstermek istemiş gibi. Kalın çeliğe sokuluyoruz, kale duvarından kesilip çıkarılmış o dev parçaya yakından bakıyoruz. Mükemmel, çıplak, dümdüz, tek parça, donuk, su renginde. Dokununca akik gibi fakat ondan yüz kez daha sert ve çok kalın. Orduların zırhlı barınakları onun yanında zarif gül yapraklarını andırır. Bu çember duvarın inanılmaz gücünü fark ediyor, onun her türlü saldırıya alay eder gibi karşı çıkacağını kavırıyoruz. En büyük bomba bile bu dümdüz yüzeyde en ufak çatlağa neden olamaz, hiçbir silah gücü merkezine giremez, altın yüreğine erişemezdi. Savaşın ve barışın deneyiminden geçmiş olan bu özel tabya, görünmeyen ellerin hareket

ettirdiği bu kuleler her türlü saldırı düşüncesinin yersiz olduğunu kanıtlıyor. Maddenin devasa kütesinin yanı sıra insanın yarattığı tekniğin gizemi de bunu engelliyor. İnşaatı yapan yaratıcıyı da yanına almış. Burada insan ruhu altını koruyor.

Güvenliliğin salonu

Dört köşe küçük tünelden, sihirli bir elin çelik duvardan kesip çıkarmış gibi açtığı yerden içeri giriyoruz. Labirentin yollarında ilerliyoruz. Her yer apaydınlık, bembeyaz, bir sanatoryum temizliğinde. Nereye yürüyoruz? Acaba dere yatağının altında mıydık, yoksa bir binanın temellerinin otuz metre aşağısında mı? Place des Victoires, ya da Bibliothèque National'in altında da ilerliyor olabilirdik? Sadece önümüzden yürüyen rehber biliyor bu dehlizlerin nereye gittiğini.

Ve birden koskocaman bir salonun ortasında buluyoruz kendimizi. Bir kiliseyi, bir tiyatroyu andırıyor. Tavanını betondan yüzlerce kısa sütun taşıyor. Görene bir an için Cordoba'daki camiyi, ya da Madras'taki kayaların içine oyulmuş Hint tapınağını anımsatıyor. Onlar loş ve gizem dolu, bu salon ise ıslıl ıslıl ve bomboşluğu ile onlardan yedi kat daha gizemli. Neredeyiz? Terk edilmiş bir manastırın yemek salonunda mı, modern bir yeraltı gömütlüğünde miyiz burada, yerin yirmi altı metre dibinde? Kime ve neye hizmet veriyor bu koskoca salon? Burada tanrıya dua edilmiyor, tiyatro oynanmıyor, toplantı yapılmıyor. İpucu verecek ne bir alet, ne bir yazı, ne de bir tabela var. Beton sütunlar çıplak öylece duruyor salonun ıslıl ıslıl aydınlığında. Sonra bir köşede, sanki oraya atılmış gibi durmakta olan tahta masaları ve iskemleleri seçiyoruz. Fakat hiç kimse oturmuyor o iskemlelerle masalarda. Kullanılmadığı için oraya bırakılmış gibiler. İşe yaramadığı, anlamı kalmadığı için terk edilmiş perili bir salon burası...

Gerçekte ise buranın yapılmasının anlamı çokiyi düşünülmüş, çok ürpertici. İnsanlığın en tüyler ürpertici anında, dehşet zamanında, savaşlarda ve ihtilallerde, ekonomik krizlerde, ülkenin ve

kentin tehlikeye düştüğü zamanlarda gerekli olabilir diye yapılmış bu salon. Düşman gemilerinin çevresini sardığını fark eden ve korunmak için hemen dalışa geçen bir denizaltı gibi Fransa Merkez Bankası da herhangi bir tehlike anında tüm elemanları, dosyaları, hesap defterleri, yazı makineleriyle derhal huzursuzluğun merkezinden yerin yirmi altı metre altına, güvenliğin salonuna inecek. Orada çalışmaya devam edecekler, hiç kimse onları rahatsız edemeyecek, yanlarına gelemeyecek, onları yakalayamayacak. Zırhlı kapılar sıkı sıkıya kapanacak, yukarıda olup bitenlerin fırtınası buranın sessizliğine erişmeyecek. Fransa Merkez Bankası'nın dev 'makinesi' bu olağanüstü sığınakta, güvenliğin salonunda, hiçbir şey olmamış gibi çalışmaya devam edecek.

Peki nasıl yaşayacaklardı? Yukarıdaki dünya ile tüm ilişkileri kopmuş, ışıksız, ısınmasız, besin maddesiz nasıl sürdürecektlerdi yaşamlarını? Bizi gezdiren adam gülümsüyor. Bunun için de bir çıkar yol bulunmuştu. Yan odalara seksen günlük gıda malzemesi depolanmıştı. Bir mutfak, elektrikli mutfak aletleri, yatacak koğuşlar, yataklar da vardı. Kısacası insanın gereksindiği her şey düşünölmüştü. Su özel borularla getiriliyordu, dışardan kesilmesi mümkün değildi. Elektrik hatları da kentin elektriğine bağlı değildi. Yan odalardan birinde, dev hayvanları andıran çelikten makineler duruyordu. Mazotla doyruıldular mı inanılmaz bir enerji vereceklerdi. Bu güç yeraltı dünyasında bütün ışıkları yakacak, bu güç kirli havayı emecek ve ısıtacak, nemli havayı buharlaştıracaktı. Elektrik, tüm güçlerin en güçlüsü, tek bir el hareketiyle koskoca tekerlekleri döndürecekti.

Gerçek ürpertici: Burada her şey düşünölmüştü. Dünyamız karışır, düzen bozulur, kentte ayaklanmalar olur, tepesinde düşman uçakları dolaşır durur, sarhoş savaş Tanrısı dünyanın ta öteki ucundan buralara gelebilirdi... Burada, toprağın altındaki bu küçük zırhlı bölmede, yüz veya iki yüz insanın mikrobiyolojik yaşamı hiçbir şey olmamış gibi sürüp giderdi. Dünyada olup bitenleri duymayacak, hiçbir şeyden haberleri olmayacaktı. Ölen binlerin toprağa akan kanı çelikten bu tabuta sızmayacaktı. Yazı makineleri tıkırdayacak, hesap defterleri dolacak, ekler yazılacak

ve altın mışıl mışıl uykusuna devam edecekti, hiçbir şey olmamış gibi huzur içinde. Kimse ona ulaşamayacak, onu rahatsız edemeyecekti. Bütün Avrupa, bütün dünyakorku ve dehşetle ürperse de, tek bu salonda insanlar seksen gün boyunca varlıklarını güven içinde sürdürecekti.

Değerlerin korunması

Sonra yine koridorlar, dehlizler ve başka bir kocaman oda. Duvarlarında sayısız çalışkan arının bal topladığı petek benzeri kasalar, kasalar... Sadece irili ufaklı kasalar değil, oda büyüklüğünde, keşiş barınağı benzeri çelikten beyaz kasalar da var burada. İçlerinde bir masa ile bir koltuk duruyor. Birine giriyoruz. İnsan şaşıyor, nasıl bir huzur! İsa öncesinin bir keşişi bile çöldeki, ya da kayalar arasındaki barınağında böylesine bir huzuru bulamamıştı. Çünkü doğanın en uç noktasında bile hiç olmazsa bir kuş bağıırışı sessizliği yırtar, rüzgâr uğuldar, kumlar hışırdar, çekirgeler vızıldar. Burada ise onlardan hiçbiri yok, burada kayaların ölü sessizliği var. Hisse senetlerinin uyukladığı hücrelere ses giremiyor. Burası dalgaların olmadığı, suyun kıpırdamadığı, her şeyin ölü olduğu derin okyanusların dibini andırıyor. Burada hava suskun. Nefes alırken bile sessizliğin hareketsizliği fark ediliyor. Yorgun, tahrik olmuş sinirler için burası çok uygun bir sanatoryum... Ancak bu odaları kiralamış kişiler için sessizlik önemli değil. Yılda otuz bin Frank ödedikleri zırhlı odalarda (Büyük bir Paris otelindeki yıllık oda kirasına eşit) milyonların simgesi kâğıtlar yatıyor. Hisse senetleri. Yabancı ülkelerin borçları, demiryolları, gemi filoları, uçsuz bucaksız çay bahçeleri, dev endüstri kuruluşları... Kırk bacalı ve bin makineli bir fabrika buradaki dolap rafında duran bir paket kâğıt. Gülümsüyorum... Hemen yanındaki rafta, tüm lokomotifleri ve kompartımanlarıyla, istasyonları, idare binaları ve depolarıyla Java veya Mançurya'nın demiryolları duruyor. Küçükük bir anahtarın açıp kapattığı dolabın her bir çelik rafına dünyanın ülkelerini, takımadalarını

yerleştirmek mümkün. Milyonlarca düşünceyi muhafaza eden küçük insan beyni gibi böyle bir odacık da tüm dünyanın zenginliğini koruyabilir. Bereket versin buranın çok daha önemli ve kutsal başka bir görevi de var. İnsanlık tehdit altında kaldığında sanat eserleri de burada korunabilir. Dünya yine eski çılgınlığına dönmeye karar verip yok etmenin sonsuz sarhoşluğuyla kentleri, kasabaları ve köyleri yok etmeye başlarsa, Louvre'daki bütün hazineler, Devlet Kütüphanesi'ndeki tüm el yazması eserler, Cluny Müzesi'nin fildişi değerleri birkaç saat içinde buraya getirilebilir. Leonardo'nun savaştan geriye kalmış eserlerinden yüzde doksanı da bu kez budalaca bir yeni savaşın a kurtlarına yem olmaz. Yukarıda insanlar saçma bir inatla yine birbirlerine saldırırken, burada aşağıda Mona Lisa (son dört yüz yılda kaç savaş görmüştü) glmseyme devam edecek. Sahip olduğumuz en değerli şey, duvarların sonsuzluğu olan sanat eserleri koruma altında yaşamlarını sürdürecek. şimdi, kendisinden daha yüce kardeşine, o yaratıcı deha ya zırhtan böyle bir konut yapabildiği ve ölümlünün yanı sıra lmszn de insanoğlunun çıkardığı kargaşalardan kurtarılmasını sağladığı için tekniğin dehasına her zamankinden daha çok teşekkür borçluyuz.

Görünmeyen altın

Yine koridorlar, dehlizler, koridorlar. Sağda solda demir parmaklıklı küçük odalar. şöyle bir bakıyoruz. İşçiler tekerlekli arabaları itiyor; üzerlerinde ağır tahta sandıklar. İçlerinde besin malzemeleri de olabilir; şeker, pamuk veya hurma gibi. Fakat biliyoruz ki bu derinlikte, sadece çok değerli bir şey var, milyonlarca işçi arının altın balı! Buraya getirilen, yerleştirilen sandıklarda kısa süre önce uçaklarla, gemilerle ve trenlerle dünyanın uzak ülkelerinden getirilmiş bir yük var. Altın. Külçe ve para olarak, ya da saf. Kâğıtlara, kumaşlara sarılmış, yüzlerce yıldır oradan oraya yollanmışlar. Toprağın altından çıkarılmış, para olmuş, sonra yine eritilmiş, kleleşmiş, satılmış, alınmış, alınmış...

Kartaca'dan Roma'ya, Roma'dan Bizans'a, Bizans'tan Almanya'ya, ya da Rusya'ya. Sonra oradan binlerce elden ele, bilinmeyen ve maceralı yollardan okyanus üzerinden başka topraklara. Şimdi dönüyor yine yeni dünyadan eski topraklara, dinlenme nedir bilmeyen altın, burada artık huzura kavuşmak, bir zamanlar dünyanın karnındaki gibi yine uykusuna yatmak için. Şimdi burada yapının kalbindeyiz. Külçelerin üst üste durduğu kemerli mahzen çok yakın olmalı. Altın, altın, altın ve yine altın, yetmiş milyar, belki daha da çok. Su damarı arayanın elindeki değnek mutlaka bütün gücüyle sağa sola çarpardı. Yakında, çok yakında olmalı o muazzam hazine.

Altının uyuduğu mağaranın en derinine herkes adım atamıyor. Son aylarda güç dolu bu maden yığın yığın taşınmış. İnsan iradesi, telgraf şimşegi aracılığı ile külçelerin çok uzaklardan, denizaşırı ülkelerden buraya yollanmasını emretmiş. Yer yetmemiş, yeni odalar, yeni mağara ve dehlizler, yeni mahzenler açılıyor huzursuz altının dinlenmesi için. Belki bu arada bilinmeyen yeni teknik uygulamalar da ortaya çıkarılacak, o daha dikkatli ve güvenli korunacak. İnsanın gözlerini kamaştıran, bir tuhaf heyecanlandıran o sarı şimşekleri görmedim. Belki böylesi daha iyi idi. Kâğıtlara sarılmış, tahta sandıklara kapatılmış külçeleri açmak, onları görmek insanın düşlerini yok edebilirdi. Günümüz dünyasında altının tuhaf gizemi göze görünmez olmasındadır. O bize görünmedikçe, bizden kaçtıkça, peşinden gidiyor, onu arıyoruz. Çok önceleri Fransa'da insanlar ona pek önem vermezdi. Çalışkan ve tutumlu toplum, günlük yaşamında kullanırdı. Kahvehanelerin masalarında, tütüncü dükkânlarının kasalarında, her yerde şıkırdardı, kulağın müziği idi o. Bir işçinin cebinde bir 'petit Louis' bulunması da çok olağandı. Her gazete satan onu müşteriden hiç şaşmadan alırdı. Günümüzün kâğıt parasından çok daha fazla kullanırdı insanlar altın parayı. O, insanların elinde ışıldar ve parıldardı. Sanki bir müzikti. Binlercesi elden ele geçer, cepten cebe yolculuk yapar, insanın sıcaklığı ile dolardı. Şimdi ise, külçeler halinde durmaya başlayalı, öyle hareketsiz, soğuk ve gizemli, insanları huzursuz ediyor.

İçine girilemeyen yatak odasının kapısında, beton ve çelik karışımı duvarın önünde dururken biliyoruz ki, efsaneleşmiş bir hazine dinleniyor arkasında. Fransa'nın altını, bütün dünya altınının önemli bir miktarı... Evet şimdi, dünyamız ekonomisinin merkezinde duruyoruz. Pazarların, borsaların ve bankaların görünmeyen titreşimleri buradan çıkıyor, dalga dalga uzanıyor. Elimizi buz gibi duvara uzattık mı geleceğin dünyasının eksenine dokunuyoruz. Titreşimleri hissetmiyoruz, ne uzattığımız elde, ne de içimizde. Sanatçı elinden çıkmış kocaman bir kabı andıran betonun arkasında kirli kum, değersiz moloz veya taş yığını dursaydı, titreşen ışıktaki sessizlik yine aynı olurdu. Ancak az ötemizde bu dünyanın altınlarının durduğunu bilmek, soğuk ve buz gibi duvarı çok gizemli yapıyor. Orada olması değil, bizim onun orada olduğunu bilmemiz... Bu sarı ve uykulu madeni biz en değerli kabul ettiğimiz sürece o en değerlidir. Gerçekte onu yaratıcı ve çok güçlü yapan maddesinin özü değil, ona ruh veren inancımızdır.

Yükseliş

Geriye dönüyoruz. Yine pırıl pırıl ışıldayan, sürekli çalışan, bu yeraltı dünyasını ışık ve sıcaklıkla dolduran çalışkan çelik makinelerin yanından geçiyoruz. Yine ardımızdan sessizce ve sıkıca kapanan dev gibi zırhlı kapılardan geçiyoruz. Yine asansöre biniyor ve yukarıdaki dünyaya çıkıyoruz. Bu katta bir salon, banka girişi, yazı makinelerinin gürültüsü, masalar, müşteri servisleri, kasalar. Ve oradan dışarıya, yaşamın ortasına. Şimdi bu gerçek dünya gerçek değilmiş gibi geliyor, bir anlamı olan yeraltı dünyasının yanında burası kargaşa ve öfke dolu. Yeraltının yapay havasına göre sokakların havası bunaltıcı ve kirli. Bütün evler bir anda çok basit ve küçük görünüyor, sokak ışıkları da soluk. İnsanların acele acele bir yerlere gidip gelmesi; her zorluğun altından kalkmasını, her tehlikenin daha baştan önüne geçmesini bilen yeraltındaki o üstün teknik beceri insanların eriştiği verim yanında çok anlamsız. Ve günümüzün teknik ruhunun yaratıcı

gücü karşısında ürperdiğimizi hissediyoruz. O, her şeye hâkim olmasını başarıyor, çelikten kenti sıcaklık, güven ve ışıkla dolduruyor. Maddenin çıkardığı zorluklar ise bulucu yeteneğini daha mükemmel ve daha enerji dolu ortaya koymasına neden oluyor.

Fakat yine de başka bir dünyanın yaratıkları, Siryüs veya Mars'ın, tepeden dünyamıza baktıklarında, aşağıdaki iki ayaklı tuhaf yaratığın, düşün gücü yüksek olsa da, yerkürenin herhangi bir köşesinde, Güney Afrika topraklarında maden ocaklarını açtığını, oradan büyük güçlüklerle sayısız madenler çıkardığını ve içlerinde en yorgun olanını da binlerce mil öteye nakledip, hiçbir işe yaramasını istemezmiş gibi, sanat eserini andıran bir maden ocağına yine koyduğunu, çevresini de koruyucu bir zırhla kapladığını görüp gülmeyecek midir? Aramızdaki en akıllılar bile bütün bu çabalara niçin katlanıldığına pek bir anlam veremeyecektir. Fakat belki de bu, dehamızın anlaşılamayan özelliklerinden biridir. İnsanoğlu gerçek başarıya ulaşmak için önce kendine çılgınca bir şey yaratıyor, sonra yeni yeni sanatsal buluşlarla onu şekillendiriyor ve sonunda da ortaya çıkardıklarıyla ulaşılmazlığını kanıtlamaya çalışıyor. Onun altın madenine karşı bin yıllık çılgınlığı neredeyse bir dinî inanış. Fakat nesillerle tanrılar bile değişiyor. Belki de yakında bir nesil, teknik bir harika sayılan bu yapıyı, altın madenini, hiç önemsemeden yürüyüp geçecek, fakat üç cadde ötedeki bu dünyanın en gerçek ve ölümsüz hazineleri karşısında saygı dolu bir şaşkınlık geçirecektir: Salonları milyonlarca kitapla dolu Devlet Kütüphanesi ile Rembrandt ve Leonardo'nun eserlerini barındıran Louvre'u gördüğünde...

DÜNYA SAVAŞI GÜNLERİNDE DÜŞÜNCELER

Birinci Dünya Savaşı yıllarında kaleme alınmış bu beş makale 1914-1918 arasında, tek kelimesine bile dokunulmadan, Viyana gazetesi "Neue Freie Presse" de yayınlanmıştır. Hiç kısaltılmadan bu kitaba alınan makaleler, Avrupa'da o yıllarda yaşanan felakete karşın insanların özgürce düşüncelerini belirtebildiğini ve yazdıklarını sansüre karşın yayınlatabildiğini kanıtlamaktadır.

Uykusuz dünya

Şu günlerde dünyamızda insanlar az uyuyor. Geceler uzun, gündüzler de. Avrupa'nın sonsuz topraklarında, her kentte, her sokakta, her evde uykunun rahatlatan nefesi kısa ve huzursuz. Rutubetli, boğucu bir yaz gecesi gibi üzerimize iniyor, çevremizdeki yangın duygu ve düşünceleri karmakarışık ediyor. Bütün ülkelerde, başka zaman uykunun siyah kayığında tatlı tatlı uyuyanlar, akşamdan şabaha uzananlar, şimdi tüm gece boyunca saatlerin ilerlediğini, ışıktan ışığa giden o sonu olmayan yolda yürüdüğünü duyuyor, dertlerinin ağaç kurdu gibi ta yüreklerine dek ruhlarını kemirdiğini, yaralar açtığını, hasta ettiğini hissediyorlar. Bütün bir insanlık gece gündüz heyecan içinde, her şeyden daha güçlü çok kötü bir uykusuzluk, milyonların duyguları karmakarışık. Alinyazısı hiç kimseye görünmeden binlerce pencere ve kapıdan

içeri giriyor, yatak odalarından uykuyu kaçırıyor, unutmayı da. Bu dünyada artık uykular kısa, gecelerle gündüzler uzun.

Hiç kimse duygularıyla ve alınyazısıyla tek başına değil, düşünceleri de hep ötelerde. Geceleri yatağında tek başına yatarken, her yanı kapatılmış, kapı ve pencereleri kilitlenmiş evinde uykusuz, düşünceleri uzaklardaki sevdiklerinde. Belki de aynı anda bir Galiçya köyüne süvariler hücum ediyor, denizde gemiler birbirine top ateşi açıyor. O yatağında yatarken binlerce ve binlerce mil ötede olup bitenler onun da alınyazısını etkileyecek, yaşamını değiştirecek. Ruhu ve duyguları her şeyin farkında, özlemle bir şeyler bilmek istiyor. Aynı anda dünyanın bir ucundan öteki ucu-na uçup giden, oralardan gelen arzular ve dualarla dopdolu hava... Binlerce düşünce, sürekli anımsama, hiç aralıksız yollarda, suskun kentlerden ordugâhlarda yanan ateşlere, siper nöbetlerinden memlekete ve yine gerisin geriye, yakınlardan uzaklara, sevginin ve endişenin görünmeyen o iplikleri uzanıp gidiyor durmadan, duyguların sonsuz dokuması gecelerin üzerine yayılıyor. Şu anda kim bilir ne kadar çokkelime mırıldanılıyor, bomboş odaya hangi dualar okunuyor, hasret dolu sayısız sevgi duygusu geceyi yırtıp geçiyor, ötelere gidiyor...

Hava aralıksız gizem dolu dalgalarla titreşiyor, bilim onlara bir türlü ad veremiyor, hiçbir sismograf titreşimlerini ölçüp kaydedemiyor. Kim söyleyebilir, ruhumuzun en derinliğinden ateş gibi yanarak yükselen sonsuz isteklerin, ses ve elektrik dalgaları gibi titreşip ta uzaklara ulaştığını? Şimdiye kadar uykunun, gerçekdışı o dinlencenin olduğu yerde şimdi itici güdü var. Duygular ötelerdeki sevdiklerini görmek arzusuyla sürekli, hiç aralıksız zorluyor gecenin karanlığını. Binlerce düşüncenin hareketi uykuda derin mağaralar açıyor, sallanan yapısı ikide bir olduğu yerde çöküyor, yalnızlığının üzerine karanlık iniyor. Ve geceleri uyanık olan insanlar artık gündüzleri daha da uyanık. Şu günlerde karşılaştığınız en basit insan bile bir şairden, bir peygamberden ve bir konuşmacıdan daha canlı. Benliğindeki gizem dolu bir şey gerçeklerin baskısı altında dışarı taşmış, onun canlılığını doruğuna çıkarmış. Taşrada, sessizce çalışan,

tarlasını ekip biçip, kendi halinde bir yaşam sürdüren basit bir köylü nasıl aniden heyecanlanıp, kahramanlık konuşmaları yapmaya başlıyorsa, karanlıktaki sıkıntı dolu insan da yeni yeni düşler görmeye başlıyor. Kendini dinleyen, duygularını daha çok önemseyen kişi varlığını saran çemberin çok daha dışına çıkıyor. Gecenin çorak topraklarını dertleri ve düşleriyle aralıksız süren insanlar sonunda yorgun düşüp, uykuya dalıyor, hiç görmedikleri rüyaları görüyorlar. Damarlarında akan kan şimdi neredeyse kaynıyor, sıcaklığın rutubetinde dehşetin ve hüznün tropik bitkileri çiçekler açıyor. Rüyalar görüyor ve az sonra tekrar uyandığında gördüklerinin karabasan olduğunu fark edip seviyor. İnsanlığın dehşet dolu tek bir rüyası var ve ne yazık ki o gerçek: Herkesin herkesle savaşması!

En barışsever olanlar artık meydan savaşlarını görüyor düşlerinde. Asker konvoyları saldırıyor, uykusunun içinden geçiyor, topların ateşinde kanlar akıyor koyu koyu... Ve birden doğruluyor yattığı yerde korku dolu, uyanıyor ve duymaya devam ediyor geçen arabaların müthiş gürültüsünü, atların nal seslerini. İyice kulak kabartıyor, pencereyi açıp dışarı bakıyor. Gerçekten de atların çektiği arabaların uzun konvoyu geçiyor bomboş sokaklardan. Askerlerin peşinde yularlarından tuttukları atlar sabırla ve sakin sakin yürüyorlar, sokağın taşlarında nallar gürültü çıkarıyor. Bütün gün çalıştıktan sonra sıcak ahırlarında huzur içinde dinlenen hayvanların da uykusunu alıyorlar. İstasyonlardaki tren vagonlarında, sıcak otlaklardan daha yukarılara, güvenli yerlere götürülen inekler böğürüyor, onların da uykusu çalınmış. Ve hareket ediyor trenler, uzaklaşıyor, uyuklamakta olan doğaya gidiyor. Onun da uykusunu kaçırıyor insanların yarattığı kargaşa, karanlıkta hep dinlenen tarlalarda gece yarısı ilerleyen süvariler, denizlerin karanlığını binlerce kez aydınlatan, ay ışığından daha güçlü, güneşten daha göz kamaştırıcı projektörler. Kara suların derinliklerinde de huzursuz doğa, düşman avlayan denizaltılar ile. Suskun tepelerde top seslerinin müthiş gümbürtüsü, yamaçalarda yankısı, yuvalarından şaşkın şaşkın fırlayan, uçup gözden kaybolan kuşlar. Hiçbir yerde rahat uyku yok. Bugünlerde hiç,

hiçbir şey huzura kavuşamaz, dinlenemez. İnsanoğlu hayvanları ve bitkileri de sürükledi öldürücü savaşının içine. Şu günlerde dünyamızda insanlar az uyuyor. Geceler uzun, gündüzler de.

Fakat anımsayalım, tekrar tekrar, geçmişte çok gerilere gidelim, şimdi olup bitenler insanlık tarihinde eşsizdir. Uykusuzluğa, geceler boyu uyanık kalmaya değer. Yaşananlarla dünya bugüne dek hiç böylesine heyecan verici olmamıştı. Şimdiye kadar savaşlar hep kocaman vücuttaki iltihaplanmış, hasta bir organı andırmıştı. O, zamanla iyileşirken, diğer organlara hiçbir şey olmaz, onlar sağlıklı kalır, yaşamlarını sürdürürlerdi. Geçmişin savaşlarında, olup bitenlerden hiç zarar görmeyen insanlar, savaştan habersiz, onun heyecanını yaşamayan, yaşamları her zamanki gibi devam eden köyler vardı. İnsanlar akşamları uyumaya yatar, huzur içinde, tek rüya görmeden uyur, sabah da gülümseyerek uyanırdı. Şimdi ise, insan dünyaya yayıldıkça bütün vücudu ateş içinde yanıyor, tir tir titriyor, dehşet her yeri kaplıyor.

Artık Avrupa'da insanını cepheye yollamamış, bu mücadelenin içine atmamış tek bir işyeri, tek bir çiftlik, tek bir orman köyü yok. İnsanların gitmesiyle oralar boşalıyor, tenhalaşıyor ve soğuyor, herkes duyguların ipliği ile birbirine bağlanıyor. Her alinyazısının içinden bir başka alinyazısı çıkıyor, küçük halkalar oluşuyor, duyguların denizinde dalgalar yaratıyor, o dalgalar köpürüyor... Bu dünyayı terk edenler ölümleriyle bir boşluğa düşmüyor, giderken bir şeyleri de koparıp beraberinde götürüyor. Geride kalanlar gidenlerinden ardından bakıyor, onun yokluğunu hissediyor, özlemini çekiyor. Bu duygular milyonlarca kez, bütün bir ulusun alinyazısını belirlerken, yeryüzüne huzursuzluk getiriyor. Bütün insanlık kulak kabartıyor ve tekniğin yarattığı harika hep aynı yanıt veriyor. Sayısız dalgaları aşan gemiler haberler yolluyor, Nauen ve Paris'teki telsiz kulelerinden her dakika Batı Afrika'daki sömürgelere ve Çat gölü kıyılarına haberler gidiyor, Hindistan'da insanlar kenevirden örülmüş sayfalardan en son gelişmeleri okurken, aynı anda Çinliler ipek kâğıtlara yazılmış aynı habere göz atıyor. Herkes bakıyor, her duygularının tüm pencerelelerinden haberleri bekliyor, korkmayanların sözleriyle sakinleş-

yor, başarılı olmamışların ümitsizliği ile korkuyor. Peygamberler yine, gerçek olanlarla sahteler, hep kulak kesilmiş dinleyen, gece gündüz ateşler içinde dolaşan ve ateşler içinde yatağına giren yığınlar hükmediyor. Yaşadığımız bu yılların uzun günlerini ve sonsuz gecelerini uyanık ge irdiğimize değıyor.

       bu günler olayların dışında kalanları istemiyor, savaş alanlarında olup bitenlerle ilgilenmeyenleri de... Yaşamın gerçekleri her birimizin üzerine yağacak. Heyecanlı günlerin dehşeti sürerken hiç kimsenin rahat rahat uyumaya hakkı yok. Ulusların ve halkların değışimleriyle, istesek de istemeksek de hepimiz değışeceğız. Olup bitenlerde herkesin parmağı var; dünya ateşler içindeyken hiç kimse soğukkanlı kalamaz, değışimleri umursamazlık edemez, yüksek bir kayanın üzerinde durup, tehlikeden uzak, kargaşa içindeki dünyayı dudaklarında bir gülümsemeyle seyreder. Bilinçli ya da bilinçsiz her insan bir akıntıya kapılmıştır, nereye gittiğini bilmemektedir. Hiç kimse kurtulamaz ondan,       kanımızla, ruhumuzla bir ulusun akıntısına kaptırmışız kendimizi, dönüp duruyoruz ve her hızlanma bizi uzaklara götürüyor, nabzın her duraklaması yaşamımızın düzenini bozuyor. Ateş düştükten sonra her şeyin bizler için başka değıerleri olacak, aynı şeyler bize bambaşka gelecek.

Bu mücadelenin ardından Alman kentleri bize nasıl görünecek, onlara hangi duygularla bakacağız. Sonra Paris, o da değışecek, duygularımıza yabancılaşacak. Daha bugünden biliyorum, L ttich'de bana kapılarını açan o konuksever eve yine gittiğimde aynı dostlarla bir arada oturacağım, fakat bu kez çok değışik duygular içinde. O topraklara Alman bombalarının yağmasının ardından sınırın iki yanındaki kimi dostların arasına şehitlerin gölgesi girecek, soğuk nefesiyle sözlerin sıcaklığını üfleyip yok edecek. Biz hepimiz, d nden yarına fikir değıştireceğız, ne olduğı belli olmayan, şiddetini ancak dehşetlerini yaşayarak fark ettiğimiz bugünle. G nd zlerimizi yakan, gecelerimizi çekilmez yapan ateşinden kurtulmamızın ardından da kendimize yeni bir yaşam şeklini yaratacağız. Bizim ardımızdan, duyguları o ateşle sapasağlam olmuş bambaşka bir nesil çıkacak ortaya. Bug nlerin

kargaşasından yepyeni bir düzen doğacak ve ona bütün gücümüzle ve desteğimizle uymak bizim ilk görevimiz olacak.

Yeni bir düzen. Ateşler içindeki bu uykusuzluk, huzursuzluk, beklentiler ve ümitler, gece gündüz rahatsız edici bu durum daha fazla devam edemez. Her şeyi yok eden büyük dehşetin huzuru kaçmış dünyaya yayılmasıyla karşılaştırıldığında, her felaketin ardından tekrar güçlenebilmek ve her şeyi daha güzel yaratabilmek isteyen yaşamın gücünün çok daha erişilmez olduğu görülür. Yepyeni bir barış, yaşamın eski düzenini yine sağlayacak, gündüze çalışmayı, geceye dinlendirici uykuyu getirecek; şimdi heyecan ve korku içindeki evlere yine huzur dönecek, sakinleşmiş yıldızlar mutlu mutlu nefes alan doğayı seyredecek. Şimdi dehşet kabul edilen şeyler büyük bir değişim geçirecek, yüceleşecek. Bize bu alın yazısını getirdiği için o uykusuz, sonsuz geceleri, belki de biraz özlemle hep anımsayacağız. Sadece başından bir hastalık geçmiş insan sağlıklı olmanın mutluluğunu, uykusuz kalan derin uykunun tatlılığını hisseder. Cepheden dönenlerle evlerinde kalmışlar artık eskisinden daha mutlu bir yaşam sürdürecektir, onun değerini ve güzelliğini daha iyi anlayacaklar. Yeni düzeni büyük bir özlemle beklerdi insanlar, barış tapınağının çinilerine antik çağda olduğu gibi kurbanların kanı bulaşmamış, dünyanın huzurlu yeni uykusu milyonların ölümüyle satın alınmamış olsaydı...

Ağustos 1914

YAŞAMI UMURSAMAYANLARIN ARASINDA

Yaşam umurlarında olmayanları, dünyamızda artık soyu tükenmekte olan o insanları bir ziyaret. Bir zamanlar, savaştan önceydi, bütün dünya onların, mutlu kuşlar gibi karaların ve denizlerin üzerinden geçerler, güneşin ısıttığı, güzellerin ılıldadığı yerlere konarlardı. İtalya'nın masmavi kıyılarına, kuzeyin kayalık fiyortlarına, Tiroller'in ovalarına ve Güney Fransa'nın şatolarına... Aralarındaki kardeşçe yakınlık sonsuzdu; dünyanın dört rüzgârıyla uçar, sınırları aşarlardı. Sürekli susamış dudaklarıyla her yerde hareketli yaşamın o duru ve tatlımsı köpüğünü içerlerdi. Nerede yoktu ki bu umursamazlar? Gürültülü, kocaman kentlerin caddelerinde rahat ve şık otomobilleriyle gezinir, Alplerin karlı doruklarından hızla kayar, ta uzak diyarlara gitmiş fatihler gibi büyük gemilerin güvertelerinden uçsuz bucaksız denizleri seyreder, akşamları Sri Lanka kentlerinin sokaklarında uçar gibi çekçeklerle dolaşırlardı. Zenginliğin altın dalgası toplumların ve dillerin üzerinden aşar, bütün dünyaya taşırdı umursamazların o büyük topluluğunu, hiç işe yaramayan, fakat güzel, o yaşam kelebeklerini...

Bugün nerede o büyük topluluk? Parçalandı, rüzgârlarla dağıldı, savaş onları yok etti. Yok artık 'umursamazlar'. Daha doğrusu pek az kaldılar. Sürü yok oldu, dağıldı gitti. Çok azı, belki bir öbek, kendini kurtarabildi. Kötü duruma düşmemek, tehlikeden

kaçmak için yaşadıkları ülkeleri terk ettiler. Yasalar ellerini kollarını bağlamıştı, kıskançlık ayaklarına basıyordu. Umursamazlar sadece başka umursamazların kıskançlık duymasından hoşlanır, ezilenlerin kıskançlığını sevmezler. Fakat gittikleri yerlerde, tarafsız ülkelerde de savaş onlara çok yakındı. Ora kentlerine de sızmıştı savaş, sokaklarında duvar afişlerinden sırtıyor, insanların, emekçi sınıfının fakirliği rahatsız ediyordu. Ve onlar yalnız olmak istiyordu, tek başlarına ve bir arada. Umursamazlar sadece umursamazlarla bir arada yaşamayı arzuluyordu.

Ve hep birlikte kaçtılar. Yukarılara, dünyanın en güzel kış köşesine, İsviçre’de Engadin’e, St. Moritz’e... Parçalanmışlar oralarda yine bir araya geldi ve dinsel ayinleri olan lüksü yaşamaya devam ettiler. Burada solda fakirlik, sağda hastalık yoktu. Eğlenceleri de pek kısıtlanmıyordu, hiçbir şey tehdit edici değildi. Lüksün kalesi olan otellerin kapıları onlara açıktı. Yavaş yavaş bir araya geldi umursamazlar. Tabii bir zamanlar dünyanın üzerinde uçuşan birkaç yüz binden sadece birkaç yüzü bu güzel kış köşesine yerleşebildi. Kuş sürüsü burada St. Moritz’de kendine bir yuva buldu. En dayanıklılar yine bir araya gelenler. Bize artık yabacılaşmış, onlar için ise değişmemiş olan, alıştıkları yaşamı sürdürüyorlar. Burada insanlar gülüyor ve eğleniyor. Savaşı düşünen yok. “Non vi si pensa, quanto sangue costa.”*

Ah, ne kadar da akıllı şu umursamazlar! Nasıl da biliyorlar güzelin güzelini, en iyinin en iyisini bulup ortaya çıkarmayı! Şu sıralar en son koruyucu kaleleri olan St. Moritz güneşli kış günlerinde ne de güzel ve gizem dolu ışıldıyor! Kenarları hafif yontulmuş incili bir midyenin kabuğunu andıran yumuşacık vadi, gökyüzünün duru maviliğine karışıyor. Güneşle ısınmış hava buralarda o kadar temiz ki, çok uzaklar yakınmış gibi görünüyor, geceleri yıldızlar yanarmış gibi ışıldıyor. Ve kış güneşinin beyazı, o sonsuz beyaz, doruklardaki karın hatasız, sanki bu dünyadan değilmiş gibi ışıldaayan beyazı öyle bir renk ki, dünyada o renk sadece bazı değerli taşlarda var. O tarif edilemez, onun resmi de çi-

* Ne kadar kana mal olduğunu düşünen yok.

zilemez. Segantini'nin tabloları güzeldir, buradaki gerçeği görene kadar. Sonra o doğayı düşünürken yine hoş gider tablolar, fakat doğanın gerçeği karşısında onlar yine de sanat fakiridir. Hiçbir kötülük ve tehdit, kabalığın hiçbir türü buraya adım bile atamaz. Burada kış parıltıdır, güneş aydınlık, ılık da coşku ve berraklıktır. Pırlanta gibi ışıltılar, fakat dokununca yumuşaktır, sabahın ilk ışığı gibi tertemizdir, fakat büyük bir güce sahiptir.

Umursamayanlar sadece kendilerini düşünür. Yükseklerin o güzel kıvrımlı yamaçlarına, azmanın azmanı, dört köşe birkaç beton blok oturtmuşlar. Bu dev kutular dev oteller... Sert alınlarını küstahça dayamışlar doğaya, duruyorlar öylece, dağların, ovaların o güzel hatlarını varlıkları ile bozdukları hiç umurlarında değilmiş gibi. İçlerinde misafir ettikleri insanlar gibi onlar da öteki dünyayı pek önemsemiyorlar. Umursamayanlar... Böyle koruyucu kaleler içinde yaşadığımız zamana uymuyor, dışarıyı reddediyor, neşeli olanlara, hep kayıtsızlara kucak açıyor. Burada her şeyin üzerinde, kendi dünyalarında duruyorlar, bütün dertlerden çok uzak. Avrupa'nın bütün ülkelerine kandan bir bataklık gibi yayılmış o sonsuz hüznün nefesi buraların berrak havasına ulaşmıyor. Burada onların yaşamları tehlikede değil, umursamayanların. Non vi si pensa...

Bir dönemeçte. On binlerce pırlanta saçıyor karlar, bir bulut püskürüyor ve tozlaşıyor her şey. Kocaman bir kızak çılgın gibi köşeyi dönüyor. Üç, altı, sekiz renk karmakarışık, yeşil, sarı, pembe, siyah, sesler, gülüşmeler, bağrıışmalar geçip gidiyor. Bir kızak daha, kurşun gibi, gülüşmeler havada patlıyor, sevinç ve korku çığlıkları da. Yine renkler, sarı, safran, mavi ve yine gözden kayboluyorlar. Sonra bir kızak daha, bir daha... Bütün gün Chantarella'dan gelip aşağılara iniyorlar, dağın bu döneminde ışıltılar, parıltılar, bir yerlerden duyulan gülüşmeler buz gibi duru havada çınlıyor. Ve teleferik ağır ağır tırmanıyor, çıkarıyor umursamazları dağa, kayaklarıyla çılgın gibi aşağılara kaysınlar diye.

Karşiki yamaçlarda kayak yapanlar. Kırmızı ceketleri karda kan lekeleri gibi. Sanki beyaz çimenler üzerinde yüzlerce çekirge

koşuşturuyor, üst üste, peş peşe. Aşağılarda patinaj yapılan buz sahaları, güneşte aynalar gibi parlıyor. Ve müzik, vals, karların üzerinden esiyor, sıcak ve tatlı. Dans ediyor gençler, polo oynuyorlar, hokey de, sudan sıçrayan balıklar gibi buzun üstünde çılgın gibi hareket ediyorlar. Ve yine kulağa gelen müzik, yine renkler, güneşte ışıldayan ne güzel renkler! Hızla inen kocaman kızaklar, içlerinde kibar hanımlar, çingirak sesine karışan kahkahalar. Atlar, uzun halatları tutan kayakçıları peşlerinden çekiyor. Biliyorum, bütün bunlara spor deniyor. Fakat bana biraz komik gelmiyor da değil. Her şey bir maskaralığı andırıyor, yetişkinler çocuklar gibi oynuyor. Herkes çok neşeli, çok şık da giyinmişler, pahalı giysiler seçmişler, hepsi de rengârenk, insanın gözleri yanıyor onlara bakarken, bir panayır yerini andırıyor burası, bir maskeli baloyu anımsatıyor. Çok gürültülü, çok neşeli, çok küstah... Sanki hiç kimse Avrupa'nın başka yörelerinde olup biten dehşeti düşünmek bile istemiyor. Bu insanlar pırlantalarıyla ve mühürlerindeki soyluluk simgeleriyle nasıl gurur duyuyorlarsa, neşeyle güldükleri ve hiçbir şeyi umursamadıkları için de çok gururlanıyorlar.

Hayır, umursamayanların burada hiç canı sıkılmıyor, eğlenelerine ara vermiyorlar. Onlarca yıldır aylak yaşamış olanların neşesini dünya savaşı gibi önemsiz bir olay bozamazdı. Ah, şimdi hepsi de burada. Birbirlerini Vichy'den, Ostende'den, Karlsbad'dan tanıyorlar. Günlük yaşamlarındaki o küçük budalalıkların canlarını sıkmadığını da anlamak pek kolay değil. Tangolu akşamüstü çayı, Soirées dansantes, maskeli balolar, tenis maçları... Rulet yok, sonra Petits chevaux da (Belki benim gözüme çarpmadı). Burada ne isterlerse var. İtalya'dan ve Fransız Rivyerası'ndan getirilmiş çiçekleri satan dükkânlar, pastaneler ve parfümeriler, sadece can sıkıntısından gidilen bütün dükkânlar var burada. Tabii antikacı da eksik değil. Bir dünya savaşı sırasında, denizden 1800 metre yüksekte, dağlarda antikacı dükkânı olmasa olmazdı! Rüzgârların dünyanın dört bir köşesine savurmuş olduğu o büyük 'kardeşler topluluğu'nun buraya toplanmış yedi canlı üyeleri yaşamlarında alıştıkları hiçbir şeyden geri durmu-

yor. Oturuyorlar hep bir arada akşamüstü toplantılarında, flört edip neşeyle gülüyorlar, tango melodileriyle dans ediyorlar. Ah, nerede savaş? Nerede altüst olmuş dünya? Vals, çaydan sonra hafif bir vals... Ve gülüşmeler, birbirini süzmeler.

Gülme ve coşku: Arada sırada kulağa gelen konuşmalar. Fransızca, Almanca, İtalyanca, İngilizce. Vatanları yok hiçbir şeyi umursamayanların, gelmişler bir yerlerden buralara. Onların cephelerde ölen babaları, kardeşleri, eşleri de yok. Dudaklarının hafif gülümsemesinden belli, onlar her şeyin dışındalar, sadece günü gün etmek çabasındalar. Bir vals başlar başlamaz omuzlarını şöyle bir kaldırıyorlar, hoşlarına gitmeyen bir şey oldu mu, canları sıkıldı mı, hafifçe gülümseyerek onu unutmak istiyorlar. Burada dertli yok ki! Kahkahalar ve müzik. Non vi si pensa...

İnsan bir an için dostlarını düşünüyor, şu sıra bir yerlerde karlarda yatan, ölümü bekleyenleri, bürolarına kapanmış, dosyalar dolusu kâğıtlarla uğraşanları da. Avrupa kentlerinin hüznü varoşlarını, oralarda yaşayan yaşlı kadınları ve üzgün çocukları da... Bizler için, kahkahalar atarak, üzerlerinde komik giysilerle karlı yamaçlardan aşağı kayan bu insanlar adına utanmaktan başka çare yok. Fakat insan her ne kadar onlara öfkeleniyorsa da, elinde olmadan gördükleriyle sevinmiyor da değil... Yine sağlıklı, genç ve neşe dolu kişilere rastlamak insana iyi geliyor. Gençlik onlara bir armağan, bu özgürlüğü yaşayabilmeleri de. Onlar da bunun farkında ve korkusuzca yaşıyorlar. Ben güçlüyüm, ben gencim, ben sağlıklıyım! Gençler güçleriyle oynuyorlar, onu öldürmek için kullanmıyorlar, siperlere ve kışlalara da gizlenmiyorlar, bütün hafifliği ile bu dünyanın en güzel duygusunu yaşıyorlar, özgürlüğü! Bu özgürlük, parıldayan buzun üzerinde, yaşam dolu yüzleri güneş yanığı, güzellik ile gücü birleştirmiş, dans eder gibi kayan çiftlerde, dörtnala at koşturanlarda, kayaklarla kolayca havalara sıçrayanlarda. İnsan o anda yine anımsıyor; başkalarına kötü davranmak ve insan öldürmek için değil, güven dolu, uyum içinde ve rahat bir yaşam için kullanıldığı sürece gücün ne güzel bir şey olduğunu. Ve düşünüyor insan, gençlerinin mutlu yaşadığı eski dünyanın ne de güzel olduğunu!

Zamanımızın çelişkileri! Kişi, başkalarının sevincini görüp, onlar adına utanç duyuyor, hüzünlerini görüp, sevinç hep sevinç duyularını arzuluyor. Sevinci yaşayanlarla beraber olmak istiyor, fakat her şeyleri ellerinden alınmışlar karşısında da suçlu duruma düşeceğini hissediyor. Hiçbir şeyi umursamayanlarla beraber umursamaz olmak istiyor, fakat soğuk davranışlarından nefret ediyor. Yürek iki dalga arasında bir bu yana, bir o yana gidiyor. İçimizdeki, herkese kardeş insan uyarıyor: Sakla kendini, hüzün duy sonsuz kanla! Ve içimizdeki yaşam, her şeyden uzak kalmış duygular, en değerli o çiçek, sevinç, çağırıyor seni: Mutlu ol, sevinç duy, hüzünlü olman mutlu olmana engel değildir! İçimizdeki insan konuşuyor: Başkalarının ıstırabının suçunu sen üstlen, onlarla hüzünlü ol, sevinçli değil! Ve yaşam emrediyor: Her zaman sevinçli ol, çünkü o senin ruhunun kanı ve gıdasıdır! İçimizdeki insan konuşuyor: Sadece hüzünle hissedersin savaşı. Fakat yaşam diyor ki: Sen sadece sevinçle kurtulur, savaşı yenersin!

Ve yürek, o bütün dünyanın sevincini, mutluluğunu özlüyor, sadece kendi mutlu olursa utanıyor. Umursamazlıktan nefret ediyor, fakat hüzünlü olmaktan da. Çünkü biliyor hüzünlenmenin kimseye bir faydası olmadığını. Biliyor. Coşkulu insanların arasında tek başına kalıyor ve onların neşesini özlüyor. Pırıl pırıl bu doğanın ve soğuk yüreklerin ortasında kendini çok yalnız hissediyor.

Bütün gün komedinin ardından akşama bir hiciv: Lüks otelde maskeli balo. Umursamayanların canı hiç sıkılmıyor: Oturuyorlar önce fraklı beylerle dekolteli hanımlar yüksek balo salonunda. Pırlantalar göz kamaştırıyor, bakışlar süzgün, masada savaş ülkeleri insanların düşlerinde göremeyeceği yiyecekler. Sanki bir oyun oynuyorlar; kibarlık, şıklık, flört. Avrupa ise yıkıntılar içinde. Çingene orkestrasının kemanlarından melodiler yükseliyor. On bin insan ölüyor günbegün.

Akşam yemeği sona eriyor, maskeli balo başlıyor. Soğuk odalarında dul kadınlar titriyor. Tuvaletinin omuzları çıplak bir mariz piste çıkıyor, karşısında maskeli bir Çinli. İnsanlar akın akın geliyor, doluyor salon maskelerle. Hiçbirinin altındaki gerçek

yüzler görülmüyor. Duvar aynalarının üzerinde kristal şamdanlar yanıyorlar. Ve dans başlıyor. Yumuşak, tatlı melodiler. Aynı anda bir yerlerde gemiler derine iniyor, batıyor, siperlere askerler hücum ediyor. Umursamayanlar insanoğlunun maskaralar alayı dansını yapıyorlar.

Şu anda birden ışıklar sönsün isterdim ve salonun donuk duvarına Dante'nin şu sözleri ateşle yazılsın: "Ve kimse düşünmüyor, kaç insan kanına mal oluyor..."

St. Moritz, 1916

BERTA VON SUTTNER

*1917 yılında, Dünya Savaşı'nın ortasında,
Bern'de Enternasyonal Kadınlar Kongresi'nde
yapılmış bir konuşma*

Zaman, bütün değerleri değiştiren o şey, sadece gerçek dünyayı değil, ruhsal dünyayı da değiştirdi. Bir zamanlar saygının burçları olan ve ruhumuzun gökyüzünde duran isimler artık günlük yaşamın ortasına indiler ve barış günlerinde hiç dikkatimizi çekmemiş kişiler, gelişen olayların gölgesinde geliştiler, iç dünyamızda yüceldiler. Ve içlerinden birinin adı, Berta von Suttner, yüreklerimizde iyice yer etti. İlerki yıllarda insanlar tarihimizin kahramanları arasında onun adını da sayacak. Onun ortaya attığı bir düşünce günümüzde pek dikkati çekmeden bütün Avrupa dünyasına ruh veriyor, onu canlandırıyor, nefesiyle şimdi bu salonu dolduruyor. Ve hepimizin benliğinde hâlâ çok canlı olduğu için, onu yaratmış ve yaşamıyla yaşamımızı etkilemiş insanı burada anmamak affedilmeyecek bir unutkanlık olurdu.

Olağanüstü bu kadın üzerine sizlerin karşısında konuşmak hakkına sahip miyim, bilmiyorum. Çünkü ben –şimdi hiç çekinmeden ve biraz utanarak söylüyorum– onu yeterince saymamış, eserine gerektiği değeri vermemiş olanlardan biriyim. Hâlbuki bunu yapmak hem çok kolay, hem de çok mutlu edici bir görev olurdu. Yakınımda yaşıyordu; Viyana'daki dünyamızın orta yerinde, kaptısı herkese açıktı. Her insanı kazanmak isterdi, kafa-

sından geçenleri gerçekleştirmek için çevresine yeni yeni dostlar toplamak onu mutlu eden en güzel şeydi. Onunla birçok kez karşılaşmak şansını elde etmiştim. Yaratılışının yumuşak ruhluluğu ve yaşlanmaya başlamış bu insanın iradesinin inanılmaz gücü öylesine coşturucuydu ki, ona saygı beslememek mümkün değildi. Duygulu her insan, çalışmalarına mutlaka sonsuz bir sempati göstermek zorundaydı. Fakat bizler düşüncelerine öyle gevşek ve ilgisiz davranırken o, büyük bir coşkuyla ateş gibi yanırdı. Bir bahane bulup sorumluluktan kaçmaya çalışmayalım. Avrupa düşüncesini bir merkezden değil de, coşkuyla ve büyük emek vererek küçük toplantılar ve kongrelerle başarmaya çalışması, fakat etkisinin sınırlı kalması, şimdi onu saygıyla anıp, teşekkür etsek bile, bizleri suçumuzdan arındırmıyor. Fakat yanılığımızı ne kadar çabuk görüp, onu kabullenirsek, bu kadının içinde yaşadığı zamandan öteye bir düşünce olan misyonunu daha iyi kavrayabiliriz.

Hepimiz biliyoruz ki, şimdi çok hüznü ve aynı zamanda elinden hiçbir şey gelmeyen tanıkları olduğumuz bu dehşeti Berta von Suttner görmedi ve ölümü bugün toplanmış olduğumuz salonda şu kürsüye çıkmasını engelledi. Sarayevo'da sıkılan kurşunla sekiz gün önce aramızdan ayrıldı. Alinyazısı böyle trajik işaretleri sever. Ölümünden bir ay sonra, yaşam hedefi olan 'bir dünya savaşı çıkmasın' düşüncesi de öldü, onun peşinden gitti. Fakat ölümlü olan sadece insanlardır, hiçbir zaman düşünceler değil! Sanki insanlığın ölümsüz ruhu gibi onlar da bireylere ve uluslara yerleşirler, yeni yeni insanlarla sürer giderler; ta ki günün birinde gerçekleşene kadar. Berta von Suttner'e, kafasından geçenlerin belki de çok yakında beklediği gibi gerçekleştiğini görmek nasip olmadı. Bu nedenle günümüzün trajediye dönüşmüş bir düşüncesinden başka bir şey olmayan yaşamını anmak bizler için bir zorunluluktur.

Berta von Suttner Avusturyalı bir aristokrattı. Kinsky ailesinin kızı olarak dünyaya gelmişti ve bir kontesti. Yaşamı boyunca sürdürdüğü çabayı, Avusturya'nın son elli yılda yaptığı iki savaş arasına sığdırmıştı. 1866 savaşıyla şu andaki savaş arasına... İlk savaş yıllarında bir çocuk sayılırdı, fakat onu bir kadın gibi yaşamıştı;

insanların çektiği tüm acılarla ve sonsuz mezarlarla. Ve sonra da bütün yaşamını ‘böylesine bir dehşeti ne Avusturya, ne de bütün dünya yaşasın’ düşüncesini gerçekleştirmeye ayırmıştı. İlk kitabının başlığı olan iki kelimeyle amaçladığı her şeyi anlatmıştı. *Bırakın Silahları!* bildiğiniz gibi bütün dünyayı fethetmişti. Yaymak istediği düşünceyi ise ne yazık ki başaramamıştı. Ondan başka bir kadın ise kaleme aldığı bir edebiyat eseriyle benzeri bir kıskırtıcılık yapmış ve başarıya ulaşmıştı. Amerikalı Beecher-Stowe *Tom Amcanın Kulübesi* adlı romanıyla esir ticaretine karşı savaş vermiş, uşak gibi kullanılan milyonlarca insana özgürlük sağlamıştı. Milyonlarca ürkek insanı yergiler yoluyla özgürlüğe kavuşturmak Berta von Suttner’in de edebiyat çalışmalarının amacıydı. Ve bunu, istedikleri zaman kadınların da sanatın her dalında en aşırıya ulaşabileceklerinin kanıtı olarak kabullenmemiz gerekir. Yeter ki kadın kendine sadık kalsın, bireyin doğal gücüne sahip çıksın, bir annenin duygularına başvursun. İşte Berta von Suttner de dünya insanlarına: “Bırakın silahları!” diye seslenirken, bütün annelerin en öz ve doğal duygusuyla hareket etmişti. Belki dünya barışının özlemini çeken başkaları bu girişimlerini daha düşünsel gerçekleştirmeyi denemişti. Örneğin Tolstoy, insanın en büyük özgürlüğünün başka yaşamları da kabul edip saygı göstermesi olduğuna inanır. Birçok filozof, hukukçu ve toplum yöneticisi de halklar arasındaki kanlı savaşlara engel olmak için çok kapsamlı teoriler üretmişlerdir. Ve bugün, içinde bulunduğumuz savaş yıllarında, bireyin insana ve devlete karşı olan sorumluluğunda çelişkinin yarattığı sorunları çok daha iyi görüp kavırıyoruz.

O ise, Berta von Suttner, kendine çizdiği yolda dosdoğru ilerledi. İnsanların sağduyusuna olan inancı sonsuzdu ve bu dünyanın bütün İncillerinde yazan o çok basit gerçeği hiç aralıksız, yorulma nedir bilmeden, söyledi durdu: “Öldürmeyeceksin!” Bunu söylerken başka kelimeleri yeğledi: “Bırakın silahları!” diye tekrarladı kendisinden önce hiç kimsenin yapmamış olduğu kadar içten ve coşkuyla. Bu kelimeleri dünyaya haykırdığında insanlar ona geldiler, söylediklerine kulak verdiler. “Bırakın silahları! Bırakın silahları!” diye sürekli seslendi onlara. İlk günlerde meraklı olan-

ların zamanla canı sıkıldı. Düşüncenin coşkulu tekrarı onlar için fakirlikti, bu kadar açık açık söylenmesi de sıkıcıydı. Hatta kimileri kızmaya başladı. Düşündüler, barış zamanında niçin daha fazla barış istiyor, dediler. Kendini çok akıllı sananların dünyası için von Suttner hayal görüyordu! Kamuoyu da onu zamanla bir köşeye itti. Fakat Berta von Suttner hiç yılmadı; sanki insanların kafasına vura vura sokmak istermiş gibi aynı sözleri seslenmeyi sürdürdü. Zamanla onunla alay etmeye başladılar. Kimi mizah dergisi ona 'Barış Berta' adını taktı.

Fakat ağzından çıkan o iki kelimedен başka bu dünyaya söyleyecek bir şeyi yok sanılan kadın Kassandra'nın içgüdüsüne ve aynı zamanda Lynkeus'un uyanıklığına da sahipti. Dünya savaşından daha yıllarca önce korkmaya başlayan Berta von Suttner sadece insanların sürekli şikâyet eden bir sözcüsü olmadı; bir araya gelmenin yararlı tek silah olacağının bilincine de vardı. Çok dikkatli ve uyanık olduğu için savaşın o dehşetli makine inin bütün ülkelerde hemen hemen aynı anda çalışmaya başladığını fark etti. Savaş mekanizması, endüstriyi, edebiyatı ve sanatı içine çekerken, insanoğlunun gurur, kıskançlık, öldürme arzusu ve ünlenme hırsının yanı sıra coşku, fedakârlık, beraberlik gibi kişilik özelliklerini de elde etmeyi başardı. Berta von Suttner farkındaydı, sadece duygulara dayalı bir karşı çıkmayla böylesine dev bir mekanizmayı çökertmek olağandışı idi. O bir örgüttü ve onunla savaşmak için ondan daha güçlü bir örgüt gerekliydi. Savaş örgütüne karşı barış örgütü!

Böyle bir örgütlenmenin modern insanlığın bir buluşu olduğunu söyleyenler çıkabilir; belki kişiliğin mekanize edildiği düşüncesinde olanlar da vardır. Ancak o günümüzde insan yaratılışının en güçlü tepkisidir. Berta von Suttner de bunu çok erken kavramış ve militaristlerin en sevdiği söz olan 'hep hazırlıklı olmalı' düşüncesini barış için kullanmış ve herkesi toplu tehlikeye karşı harekete geçirmeyi denemişti. Ve bu ruhen hazırlıklı olma düşüncesinin günümüz koşullarında sadece uluslara değil bireye de gerekli olduğu ve gerektiğinde onu koruduğu kanıtlanmıştır. Savaşın çıkmasına tek şaşırmayanlar hazırlıklı olanlardı. Onlar

düşünce ve duygularıyla çoktan örgütlenmişlerdi, güçlü iç dünyalarıyla her türlü karşı çıkmaya hazırlardı. Hemen hemen bütün insanlığın şaşırmasının nedeni, Berta von Suttner'in başlatmış olduğu savaş karşıtı örgütlenmeyi zamanında yapmamış olmasıydı. Görevinin sonsuzluğu yanında yaşamı ne kısa oldu! Savaş karşıtı olmanın zorluğuna karşı savaşsever olmak ne kadar kolay! Savaş isteyenler insanlığın bilinen içgüdüleri olan güçlü, gururlu ve hırslı olmaya çağrıda bulunurlarken; savaşa karşı olanlar ve barışı isteyenler, insanlarda uyumlu ve uzlaşıcı olma gibi saklı içgüdülerini uyandırmak zorundadırlar. Onların gelenekle savaşımı bir yerde bir ütopyadır, gerçekleşmesi hemen hemen olanaksız bir çabadır.

Berta von Suttner birçok zorlukla savaşmak zorundaydı. Belki de bizim bildiğimizden çok daha fazla şeyi kavramıştı. O bir idealistti. Fakat bu demek değildi ki, çoğu insanın sandığı gibi, bir ideolojinin peşinden giderken ona karşı çıkan gerçekleri görmüyordu. Bütün karşı çıkmalara rağmen ideolojisini sonuna kadar sürdürmek istiyordu. Belki kafasında sadece: "Bırakın Silahları!" düşüncesi vardı; fakat içinde bulunduğumuz dönemde onun bizler için tek ve en doğru düşünce olması Berta von Suttner'in ölümsüz yüceliğini kanıtlar. Otuz yıla yakın bu düşüncayı gerçeklerle bağdaştırıp onlarla kaynaştırması en büyük çabası olmuştu.

Hangimiz katılmıştı onun barış hareketine? O günlerde çok olağan sayılması gereken bir şeye destek vermemiz gerekirken, güvenmediğimiz için kafasından geçenlere uzak kalmayı yeğleyenler bizler değil miydik? Bir araya geleceğimize, tek tek daha verimli olacağımızı sananlar da bizlerdik. Bütün umursamazlıklara karşı ise o yorulma nedir bilmeden çabalarını sürdürmüş, Avusturya'da ve Macaristan'da barış cemiyetlerini kurmuş, kongreden kongreye koşmuş, kendisine yarım ve yerine getiremeyecekleri sözler veren devlet yöneticileri ve diplomatlarla görüşmüştü. Yığınları ve ulusları kazanmak istemişti. Ve toplumları etkilemede başarılı olamayınca da bireylere yönelmişti. Dehşetli bir patlayıcı keşfetmiş olan Alfred Nobel'i, insanlara hiç olmazsa yılda bir kez barışsal düşünceleri anımsatan o ödülü vermesi gerektiğine inandırmıştı. İşçilerinin gece gündüz binlerce top ve

tüfek imal ettiği Pittbsurglu Carnegie'yi de düşüncesine inandırmayı başarmıştı. İnsandan insana, küçük de olsa, fakat en iyileri birbirine bağlayan bir zincir oluşturmuştu. Uluslar arasındaki bu zincirin otuz milyon askerin yüklenmesine karşın kopmuş olduğunu söyleyemeyiz.

Kahramanca savaşan bu kadın, toplumlara bir mesaj vermişti: Seçme hakkı esirgenen kadın, politikacıları etkilemesi engellen- se de, olup bitenlere seyirci kalamaz ve eli kolu bağlı oturamaz. İnsana değer vermekle insanları etkilemenin, sorumlu olanlara da doğruyu ve iyiyi yapma yükümlülüklerini anımsatmanın yolu kadına da her zaman açıktır. Ve Berta von Suttner bunu bütün gücüyle yapmış, "Barışın Gözlemevi" adlı dergide her ay güncel olayları eleştirmişti. Ne yazık ki sadece inançlı bin insana ulaşabilmişti, inandırması zorunlu olan yüz binlerce değil! Savaşa karşı çıkanlar arasında kimileri çözüme diplomasi merhemi ve politik şurup önerir, geçici iyileşmeler sağlarken, kalıcı radikal öneriler getiren tek kişi o olmuştu. "Bırakın Silahları!" diye seslenen Berta von Suttner yirmi yıl öncesinden biliyordu bu savaşın çıkacağını. Bizler ise yaşamımızı bir şeyden habersiz sürdürüp durmuştuk.

Fakat ben şimdi sizlere ve kendi kendime soruyorum; biz bir şeyden habersizdik derken gerçekten fark edemiyor muyduk bu dünya savaşının çıkacağını? Bunun yanıtı hem "evet", hem de "hayır" olamaz; çünkü her insan kendini bir başka bilgilendirir, bu değişiktir ve o insana özgüdür. Kimi zaman da bilgilene- miyi hiç arzulamaz. Bizler çoğu şeyi fark ederiz, fakat her zaman bunun bilincinde değilizdir. Çünkü fark etmek istemeyiz, kabul- lenmeyiz, bilinçaltımıza gizleriz, hislerimizin alaca karanlığına iteriz. Hepimiz biliriz günün birinde öleceğimizi, onun içimizde yaşayıp büyüdüğünü, fakat rahat yaşayabilmek için onu düşün- mek bile istemeyiz; sanki sonsuza kadar nefes alacakmışız gibi yaşar dururuz. Bir trene binmiş ilerlerken, pencereden dışarıda kayıp giden ilkyaz görüntüsünü keyifle seyrederken, en önde, lo- komotifte yarı çıplak, her tarafı kömür tozu içinde, vücudu kaza- nın ateşiyle yanan bir adamın çok ağır bir iş yaptığını bilir, fakat onu gözümüzün önüne getirerek doğa güzelliğinin zevkine vara-

mayacağımızı bildiğimiz için o zavallıyı düşünmek bile istemeyiz. İşte aynı nedenle de barış süresince biraz tembellikten, biraz kayıtsızlıktan, biraz da yaşama içgüdüsünden savaş çıkacağına inanmak istememiştik. Ne de olsa rahatsız edilmek istemiyorduk. Fakat o, Berta von Suttner, insanları sürekli rahatsız ederek, tıpkı bir zamanlar Truva'da Cassandra, Kudüs'te Yeremias gibi çok trajik bir misyonu üstlenmişti. Verdiği karar yiğitçe idi. Uyuşuk ruhlu olacağına insanların alayına katlanacaktı.

Başkalarının alayına karşın çabalarına devam etmesi onun ne denli yüce bir insan olduğunu gösterir. Dostoyevski bir zamanlar, insanın yaptığı yanlışlardan en büyüğünün, başkaları karşısında gülünç olmaktan korkması olduğunu söylemişti. Berta von Suttner bu korkuyu çoktan atlatmıştı. Başkalarının olanak dışı gördüğü şeyleri talep etmekten hiç çekinmiyordu. Kafasındaki ideolojinin ne kadar trajik olduğunu herkesten çok daha iyi biliyordu. Savaşlara ve silahlara karşı çıkmak hiçbir zaman güncel değildi. Barış yıllarında gereksiz, savaş sırasında çılgın, barışta güçsüz, savaşta eli kolu bağlı bir düşünceydi. Fakat o yine de yel değirmenlerine karşı savaşan bir Donkişot olmayı göze almıştı. Bizler bugün ürpererek biliyoruz ki -o ise çoktan biliyordu- yel değirmenleri rüzgârları değil, Avrupa gençliğinin kemiklerini ezip dövüyordu. Belki şimdi biz de, milyonlar cephelerde savaşırken ulusların kardeşliğinden ve uzlaşmasından söz ederek hemen hemen hiç ulaşılmaz bir şeyi istemekle akıllılar ve soğukkanlılar tarafından soytarılık ve çılgınlıkla suçlanırsınız. Fakat bu yüce kadın bize şunu göstermiştir, başarıyı yarattığı etkiyle karıştırmamak gerekir. Günümüzde etkisiz kalan bir şeyin gelecekte de verimsiz olacağını kim kanıtlayabilir? Yıllar boyu onun yanında dostları olarak yaşadığımız, cezalandırılması gereken bir etkisizlikle ideolojisini gerçekleştirmesini engellediğimiz için başkaları şimdi bizi suçlayabilir... Bizler şimdi biliyoruz ki, kişi sadece ve sadece kafasından geçenlerin peşinden gittiği, yaşamından bir inanç, inancından bir yaşam yaptığı sürece etkili olabilir.

AVRUPA’NIN KALBI

Cenevre’deki Kızılhaç’ı ziyaret

Başkaları istedikleri kadar meydan savaşlarını anlatsın, mareşalleri alkışlasın, Kayser ve düklerle övgüler yağdırsın, ben bu savaşta Cenevre’nin Neuve alanındaki, geçmişte Rath Müzesi’ni barındırmış olan küçük yapıdan söz etmekten, onu alkışlamaktan, onu yüceltmekten daha önemli bir şey göremiyorum. Oda-
larındaki bütün tablolar başka yere taşınmış, mücevherleri toplanmış. Yapının Antik Yunanı andıran çatısında Kızılhaç bayrağı dalgalanıyor. Hemen altında kan kırmızısı harflerle “Agence Internationale des Prisonniers de Guerre”* yazıyor.

Kentteki birçok evi andıran, pek büyük olmayan, hemen dik-
kati çekmeyen bir yapı. Son üç yıldır Avrupa’nın ruhu, onun yü-
reği. Görünmeyen kocaman bir dalga her gün buraya milyonlarca
insanın korkusunu, derdini, çektiği zorlukları taşıyor. Görünme-
yen sular çekilirken her gün buradan ümitler, teselliler, öneriler
milyonlara geri gidiyor. Ötelerde, dünyanın bir ucundan öteki
ucuna, çarmıha gerilmiş Avrupa’nın sayısız yarasından kanlar
akıyor. Yüreği ise hâlâ burada atmaya devam ediyor. Zamanımı-
zın hiç de insani olmayan ıstıraplarına karşılık veriliyor, ona in-
sanca merhamet gösteriliyor.

Şimdi bu evden söz etmek, Rath Müzesi ve onun savaş sıra-
sındaki öyküsünü anlatmak istiyorum. Günümüzde Kızılhaç’ın

* Savaş Esirleri Uluslararası Kurumu

ne olduğunu, okumuş yazmış her insan bilir. Solferino savaşının ardından Cenevreli Dunant'ın girişimiyle uluslararası bir dernek kurulmuş olduğunun da herkesçe bilindiğini sanıyorum. Bu derneğin görevi, savaşta yaralanan insanlara yardım etmek, onları koruyabilmek için de birbirine düşman ordular arasında tarafsız bir bölge sağlamaktı. 1870 savaşında ve sonraki savaşlarda da ne kadar gerekli olduğunu kanıtlamıştı. Fakat yine de barış yıllarında hangimiz anımsadık onu? Bizler o yıllarda çok unutkan ve çok umursamazdık. Şimdi bunun farkındayız ve suçlu olduğumuzu kabul ediyoruz. Büyükler bir araya geldiklerinde yeterince şüphelenmemiştik. Sanki bir futbol maçından söz eder gibi barış yıllarında savaştan söz eden tahrikçi ve çenesi düşük küçükleri de pek önemsememiştik. En iyi ve en akıllı insanların korkuları ve huzursuzlukları karşısında da ilgisiz kalmıştık. Bizlerin barış cemiyetleri ve o mükemmel insan, Avusturyalı Berta von Suttner'i vardı. Onu biraz gülümseyerek tek başına bırakmış, başkalarının alayına karşı hiç korumamıştık. Bize dokunmayan, bizi yaralamayan şeyleri pek umursamamıştık. İçimizden kim Den Haag protokollerini okumuştur? Onları şimdi gözden geçirdiğimizde tüm felaketi ve onu önemsemememin sonuçlarını bütün dehşetiyle görüyoruz. Hangi aydın Kızılhaç'ın geleceğe dönük projelerine, daha doğrusu bugünlere yatırım yapan çalışmalarının ele alındığı kongrelerine ilgi duymuştu?

İçimizden hangimiz 1912 Washington kongresinde, bir savaş sırasında esir düşen insanlarla Kızılhaç'ın ilgilenmesine karar verildiğini biliyor? Savaş mı? Kızılhaç mı? Bize ne bunlardan! Gazete haberlerini de şöyle bir okumuştuk. Adı yeni duyulmaya başlamış bir dansözle, ya da hırsızlık için adam öldürmeyle ilgili haberler çok daha ilginçti. İçimizden kim, biz suçlulardan hangimiz, yıllardır tek kuşkuları savaşlar olan bu çok değerli insanlara teşekkür etmeyi bir an için de olsa aklından geçirdi? Kim okudu gazete haberlerini? Neler ilgilendirdi bizleri?

O günlerde Kızılhaç'a ne kadar ilgi duyduğumuzu şimdi daha iyi biliyoruz! Fakat yine de yeterince bilgimiz yok. Milyonlarca savaş tutuklusu insana ne olurdu Kızılhaç onları korumasına al-

masaydı? Bunu hiçbirimiz aklımızdan bile geçirmiyoruz. İşte bu nedenle, okumadığımız, dikkatimizden kaçan, ya da unuttuğumuz o Washington kongresi kararları çok önemlidir.

Bizleri ilgilendiren bu konuda hâlâ yeterince bilgi sahibi değiliz! Ve 1914. Aniden çıkmıştı savaş. İrkilmiş insanların üzerine yıldırım gibi düşmüştü. Sonra sokaklarda sevinç çığlıkları atan yığınlar, destek veren önderler, şairler, yazarlar, sanatçılar, profesörler... Onlarda da bir sevinç! Aynı günlerde ise Cenevre’de, yıllarca, hemen hemen bütün yaşamlarını o dehşetli anın hazırlığı ile geçirmiş olan birkaç insan toplamış ve ne yapmaları gerektiği üzerinde kafa yormuştu. Önemli kararlar almada yetkili bu komite yedi kişiden oluşmuştu. Hemen aynı gün aralarında bir görev dağılımı yapmışlar ve ne türlü bir organizasyon gerektiğini kararlaştırmışlardı. İçlerinden biri çekinerek, tüm görevin altından kalkmak için yetersiz olduklarını belirtmiş ve birkaç yardımcı önermişti. Sonra bu konuyu aralarında uzun süre tartışmışlardı. Bir başkası, daktilo gerektiğini söylemişti. Diğerleri ise buna önce karşı çıkmışlardı. Çalışacakları büro da küçüktü, fakat yine de çalışmaları için yeterli olduğuna karar verip aynı gün işe girişmişlerdi.

İleriyi pek düşünmeden zor işe sadece birkaç kişiyle girişmeleri, daktilo üzerine uzun uzun tartışmaları biraz gülünç değil miydi? Sanki dehşetin denizini bir yüksük ile boşaltmak istiyorlardı! Fakat ben bu saflıklarına pek cesaret edemiyorum. Çünkü o insanları seviyorum. Onlar son ana kadar Avrupa’dan intihardan farkı olmayan bir çılgınlığın çıkabileceğini akıllarına getirmemiş, medeniyet ortamında milyonlarca insanın vahşi hayvanlar gibi tel örgülerle çevrili kamplara atılabileceğini hiç düşünmemişlerdi. O insanlar, huzur içinde köy ve kasabalarında yaşayan kadınlarla çocukların evlerinden çıkarılıp, barakalara tıklılacağını da akıllarından geçirmemişti. Onlar bütün bunlara bugün bile inanmıyor, günbegün kötü bir rüyadan dehşet içinde uyandıklarını sanıyorlar.

Bu insanlar savaşın ilk günlerinde sabahın erken saatlerinden gece yarısına dek iki odalı bürolarında oturup, sorunlara çıkar

yollar bulmaya çalışmıştı. Fırtına kuşları gibi gelmişti mektuplar, sonra gerçek bir fırtına olmuş, kocaman dalgalar, sonsuz bir deniz olmuşlardı. İlk haftalarda günde 1000 mektup gelirken, kısa sürede bu sayı 3000, 5000, 10 000'i bulmuştu. Aralık ayının sonunda her gün 50 000 mektup Avrupa'nın korkularını Cenevre'ye taşımaya başlamıştı. Postacılar ağzına kadar tıka basa dolu mektup torbalarını yerinden zor kaldırıyordu. Mektupları açmak, sıraya koymak ve dosyalamak bütün günlerini alıyordu. Almanya, Avusturya ve Rusya'dan gelen mektupları Kopenhag'a yönlendirerek Cenevre'deki işleri biraz azaltmayı denediler. Yardımcılar işe aldılar. Bu çok mükemmel insanlara eşleri ve çocukları da, sabah-tan gece yarısına destek vermeye başladı. Fakat yine de işin ağırlığının altından kalkamıyorlardı. Mümkün değildi. Almanya'dan, Fransa'dan, İngiltere'den ve Belçika'dan milyonlarca korku dolu haykırma gelmeye başlamıştı. Bütün bu çabanın arasında işlerini kolaylaştıracak tekdüze ve yardım isteyen herkesi memnun edici bir çalışma sistemi geliştirmeleri de gerekiyordu. Başlangıç çok acemice yapılmıştı. İlk haftalarda dosya kağıdından listelere kayıp savaş esirlerinin adları alt alta yazılmış, dosyalanmıştı. Fakat kısa süre sonra bu basit listeler ciltler, kalın kitaplar olmuş, rafları, dolapları, duvarları, mahzeninden tavan arasına bütün binayı doldurmuştu. Yardım gerekiyordu. Paraya, insana, daha çok zamana ve yeni bir binaya gerek vardı.

İlk gelenler yardımcı elemanlar oldu. Yapılan çağrının hemen ardından yüzlerce insanın hiç karşılık istemeden çalışmak için müracaat etmesi Cenevre kenti için kıvanç verici bir olaydı. Çıldırılmış olan dünyada Kızılhaç yönetiminin hiç çekinmeden Fransızları, Almanları, İngilizleri, Sırları ve Bulgarları göreve alması ve bu insanların aynı çatı altında huzur içinde, dostça bir arada çalışması da kıvanç verici başka bir girişimdi. Burası bugün de tüm Avrupa toplumlarından insanların bir araya geldiği ve düşmanca değil, kardeşçe yaşadığı uluslararası bir vahadır.

Herkes çalışacak bir yer bulmak daha büyük bir sorun oldu. Önce değişik binalarda bürolar kiralamayı denediler. Olmayınca kent belediyesi Rath Müzesi'ni boşalttı. Günbegün 1200 insan

bu binada, sabahtan gece yarılara kadar, cephelerde çarpışan milyonlarca asker için canla başla çalışmaya başladı. Avrupa topraklarındaki çarpışmalar Rath Müzesi'nin bütün odalarında hissediliyordu. Her yenginin, her yenilginin ardından yeni mektup çağlayanları dökülüyordu. Sorular, istekler, yardım çağrılarıyla dolu telgraflar. Sonra başka bir cephede yeni bir savaş çıkana kadar her şey durulur gibi oluyordu. O günlerde hazırlanan cetvel inişli çıkışlıydı. Sanki yatağa düşmüş ateşli bir hastanın 1914 Ağustosundan günümüze sağlık durumunu gösteriyordu. Çılgın Avrupa'nın titremelerini henüz hissetmekteyiz. Ateşle kül olup gidecek, ya da kan kaybindan yitirilecek...

Sonunda her şey az da olsa bir düzene giriyor, kaos geçiştirilip, çalışmalar bir sisteme oturtuluyor. Çalışmalar artık düzenli yapılıyor, her şey bir saat gibi işliyordu. Sistem çok basitti. Bir kayıp bildirildiğinde hemen beyaz bir fiş açılıyordu. Buraya adı, rütbesi, yaşı ve kayboluş tarihi yazılıyordu. Aynı şekilde savaşanlar da her esirin ve yaralı buldukları karşı taraf askerinin adını, rütbesini ve buldukları tarihi bildiriyordu. Bunlar da yeşil bir fişe kaydediliyordu. Beyaz fişle yeşil fiş birbirine uyduğu anda da aranan kişinin kimliği tespit edilmiş oluyordu. Hemen ailesine haber yollanıyor, arananın hangi esir kampında kaldığı bildiriliyordu. Aynı zamanda iki kutbu oluşturan, esir kişinin vataniyle düşman arasında bağlantı kuruluyor, ailesiyle haberleşmesi garanti ediliyordu.

Bütün bunlar bir çocuğun bile yapabileceği kadar kolay gibi görünse de, sayısız zorluğu içeriyordu. Taraflar arasında bağlantılar sık sık kopuyor, anlaşmazlıklar oluyor, çalışanlardan çok sabır ve büyük beceri talep ediyordu. Engeller, can sıkıcı olaylar, rastlantılar o kadar çoktu ki! Hele birbirine benzeyen isimlerin çıkardığı zorluklar. Örneğin Fransız listelerinde ön adı Martin olan 5000 esir vardı. Bazı kamplarda belki 500 Henri Martin kalıyordu. Alman listelerinde de aynı sorun Müller veya Schulzlar ile yaşanılıyordu. Aynı isimlerin yarattığı sorunların ve kargaşanın altından kalkmak, bağlantıların yanlış yönde olmasını engellemek büyük çabayı gerektiriyordu. Başka bir sorun da, isimlerin yazılışıydı.

Örneğin Fransa'da sıkça rastlanan "Lefébre" yirmi ayrı şekilde yazılır. Çoğu zaman da kamptaki esir bile isminin tam olarak nasıl yazıldığını bilmiyordu. Aranılan kişinin hangi esir kampında kaldığı sonunda tespit ediliyor, fakat mektup gelene kadar o başka bir kampa naklediliyordu. Ya da gelen bilginin yanlış olduğu ortaya çıkıyor, yeni çabalar, yeni araştırmalar gerekiyordu. Değiş tokuş, alinyazısı, rastlantı ve ölümün getirdiği bir sürü engelle dolu bu sonsuz çalışmaların ne denli zor olduğunu biz uzakta kalmışlar nasıl kavrayabilir? Tek bir bilgi doğru verilene, ya da milyonların korkusu giderilene kadar uzun zaman geçer. Ancak elde edilen bu başarı belki sadece bir saat, bir hafta sürer. Burada insanların sefaleti ile dolan şey Kral Danaos'un delikli fıçısıdır. Dehşetin kan denizini hiçbir çaba sonuna kadar boşaltamaz.

Ve sonra Kızılhaç'ın büyük arşivinde de bir delik vardı. Önceki yıllarda yapılmış bütün anlaşmalarda esir düşmüş, mutsuzların en mutsuzu sivil halk unutulmuştu. Bu durum, Avrupa medeniyetinin doruk noktasına ulaştığı bir dönemde başlamış olan savaşın üzücü sayfalarından biridir. Barış içinde yaşayan kadın ve çocukların alinyazılarına el atmaktan çekinmemektedir. Daha önceleri savaşların yapıldığı ülkelerde yaşayan yabancılar ve aileleri ya ülkeyi terk edip vatanına geri dönüyordu, ya da rahatı bozulmadan yaşamaya devam ediyordu. Hiç kimse onların özgürlüğüne dokunmuyordu. Ancak günümüzde uygulanan savaş kuralları kendini koruyamayan bireyleri de kapsamakta. İnsan hakları sözleşmeleri savaşta siviller için geçerli değil. Savaş başladıktan bir süre sonra Kızılhaç büyük diplomatik çabalar sonucu bu insanlara da yardım elini uzatmak hakkını zorla da olsa elde edebilmiştir. Bu zavallıların alinyazılarını bütün dehşetiyle ele aldığımızda Avrupa'nın sinir dokusunun nasıl da berbat, paramparça olduğunu fark eder ve toplumlardan oluşan parçalanmış bu vücudun günün birinde nasıl bir araya gelip yine sağlığına kavuşacağını anlamakta çok zorluk çekeriz...

Savaş esirlerine yardım Kızılhaç elemanlarının günbegün kahramanca altından kalktığı çalışmaların sadece ufak bir bölümü. Şimdi burada bir sürü rakamdan, kaç milyon mektup gel-

diğinden ve kaç milyon mektuba yanıt verilmiş olduğundan söz edebilirdim. Fakat rakamlar sadece diplomatlarla mareşalleri ilgilendirir. Çoğu kez tek bir mektup bile bizlerin tüm duygularını alt üst etmeye yeter.

Nasıl bir örgü makinesinin sürekli ileri geri çalışması sonucu her gün binlerce metre iplik oluşuyorsa, burada da günler, haftalar, aylar ve yıllar boyunca hiç yorulmadan çalışıp duran insanların elinden on milyonlarca alinyazısı geçip gidiyor... Yalvaran insanların yolladığı ricalar, dertler ve şikâyetler ne kadar da çok. Yanıt bekleyen istekler ve çıkar yol arayan zorunlu sorunlar öylesine çok ki... Daha neler yapmak gerekiyor? Ve şu anda neler yapılıyor? Cenevre'deki Kızılhaç, esir kamplarında herkesin yeterince gıda alıp almadığını, tutukluların doğal özgürlüklerinin kısıtlanıp kısıtlanmadığını da denetliyor. İsviçre'ye tedaviye ve iyileşmeye gelmek isteyen ağır yaralılar yürek yakıcı mektuplarla yalvarıp yakarıyor. Kızılhaç, anavatandan uzak ülkelere hava havaleleri yapan bir banka, insanların sağlığını denetleyen bir doktor, savaşla ilgili şikâyetlerin yapıldığı en son makam... O, üzerinde birbirine düşman ülkelerin esirlerinin gidip geldiği diplomatik bir satranç tahtası. Hem savaşın dışında, hem de tam ortasında, sağduyu ve insanlık çağrılarını yapan en son yetkili!

Günbegün sadece hüznün ve keder dolu bu çalışmalarda seyrek de olsa dokunaklı, insani mutluluğun yaşandığı anların da olması ne güzel. Her gün soran, arayan, inleyen, ıstırap içindeki yüzlerce ve yüzlerce insana, kadına, anneye, tek bir kelimeyle, katı ve acımasız o "ölü", "décédé"* sözleriyle yanıt vermenin ne kadar zor olduğunu da bir düşünelim. Fakat bu en son, acımasız kelime çoğu insan için yeterli olmuyor. Kim isterdi tek bir kelimeyle her şeyin, bütün ümitlerin öldürülmesini? Tekrar tekrar yazıyor o insanlar Kızılhaç'a, soruyorlar, alinyazısını değiştirmek istiyorlar, bir yanılma olabileceğine inanıyorlar, en son ümit dalına tutunuyorlar. Bazıları da babanın, kocanın nasıl öldüğünü, hangi hastalığa tutulmuş olduğunu, gömüldüğü mezarın yerini, onu anımsa-

* Öldü, vefat etti.

tacak bir eşya, bir belge istiyorlar. Gönüllü yardımcılar onların da isteklerini yerine getirmeye çaba gösteriyor. Mezarın yerini tespit ediyorlar, planlar yolluyorlar, hastaneden bilgi temin ediyorlar, asker arkadaşlarını arayıp, varsa kimi kişisel eşyalarını getirtiliyorlar. Fakat çalışanlar için her gün çeşitli ülkelerdeki sayısız kent ve köydeki insanlara böyle mektuplar yazmak, paketler yollamak ne kadar da eziyet verici, hüzün dolu bir görev. Ve gelen mektuplar çoğu zaman nasıl da dokunaklı, inanılmaz derecede üzücü!

Bir köylü kadının yolladığı birkaç kelimelik mektup: "Oğlum Jean'dan hiç haber alamadınız mı? Ağustostan bu yana ondan hiç haber gelmedi". Bu kelimelerin altında titrek el yazısıyla atılmış, zor okunan bir imza ve adı. Zavallı kadın, sevdiği insanı milyonların içinde herkesin tanıdığını düşünüyor. Bir başka kadın, aradan bir hafta geçtikten sonra tekrar mektup yolluyor ve soruyor, anımsayacakları gibi kocasını aradığını yazmıştı, niçin yanıt alamıyordu! İnsanlar dertleri ile tek başına kalmış. İnsan ruhunu yukarıdan aşağıya, eskimiş bir kumaş parçası gibi yırtan olaylar başkalarının gözünde çok önemsiz, bir hiç. Kayıplar listesinde bir satır, tek bir rakam, bir atom, bir nefes, umursamazlık... Günümüzde çoğu insan dünyamızın nasıl ruhsuz olduğunu aklından geçiremez, gözünün önüne getiremez. Şimdi milyonlarca ortak alınyazısının bu evde bir araya geldiğini, koskocaman olduğunu, devleştiğini hisseden insan söyleyecek söz bulamıyor, tıpkı ayağına basılmış bir hayvan gibi feryat etmek istiyor.

Avrupa'nın yüreği! Duvarlarda dosya yığınları tavana yükseliyor. Hepsi insan alınyazılarıyla dolu, onları düzenlemeye, raflara yerleştirmeye zaman yok. Bazıları oldukça kalın, tek bir alınyazısını anlatan destanlar, felaketin denizinde oradan oraya sürüklenen, köleleştirilmiş zavallı insanların alınyazıları, bir sürü emek, uğraşı... Dosya yığınları arasından birini çekip bana uzatıyorlar. Karıştırıyorum. Beş yaşında küçük bir kızın alınyazısı. Dosyada fotoğrafı da var. Ürkek yüzlü, çelimsiz güzel bir çocuk. Günün birinde Belçika'da sokakta tek başına bulunmuş. Adını söyleyemiyor, kaçış sırasında annesini kaybetmiş, babası Belçika ordusunda askere alınmış. Hangi ailedendi, annesi

babası kimdi? Her gün çocuklarını arayan yüzlerce anneden hüznün ve dehşet dolu mektuplar geliyordu. Önce bu mektuplar bir düzene sokuluyor, gerekli makamlara yazılıyor, soruluyor, telgraflar çekiliyor, gelen yanıtlar dosyalarla karşılaştırılıyordu. Sonunda kız çocuğunun annesi bulunuyor. Şimdi sıra babasına ulaşmaktı. Bu arada o da uzaklardan bir yerden dehşet içinde her yerde çocuğunu aramaktadır. Baba bir esir kampındadır, kendisine ulaşmak çok zordur. Kız çocuğunun, annenin sığınmış olduğu Fransa'ya gönderilmesine karar verilir. Alman hükümeti yetkilileri ile yapılan uzun görüşmeler sonunda başarılı olunur. Ancak bu arada babanın İsviçre'de gözaltında olduğu ve eşile bir araya geldiği tespit edilir. İkisi de kızlarına kavuşmak istemektedir. Yeni zorluklar, zaman alan uzun görüşmeler. Ve iki yıl süren yıldırıcı yazışmalarla, görüşmeler sonucunda üç insanı yine bir araya getirmeyi başarırlar. Sadece bu kızın dosyası yüzlerce mektupla dolu. En son mektup da, yedi yaşına basmış çocuğun basit, fakat çok duygulu sözlerle, biraz çarpık yazıyla Kızılhaç'a yollamış olduğu teşekkür mektubu...

Diğer dosyalar da karmaşık alinyazılarını içeren benzeri mektuplarla dolu. Hep aynı korku, hep aynı dehşet. Onlardan da ümitsiz insanların kolları uzanıyor, yanan ülkelerden, sınırlar ötesinden. Hepsi de çok acıklı ve facia dolu! İnsaniyetin büyük destanını yazmak için yeterli malzeme var. Fakat onun tüm gücünü kelimelerle ifade etmek tek başına bir insan için çok zor. Kim anlatabilir onu, yeterince haykırabilir olup bitenleri, bugünkü dünyada yaşanan sayısız felaketi, mektuplar arasında geçen korku dolu, upuzun o günleri? Bu bekleyişi, milyonlarca ruhu yok eden, yiyen, emen, sonu gelmeyen bekleyişi... Kişi burada, karmakarışık duyguların sonsuzluğu karşısında tek başına ne kadar güçsüz olduğunu daha da iyi anlıyor.

Binanın dış görünüşü beni çok etkilemişti. Tüm Avrupa'da yaşanan felaketlerle, çekilen ıstıraplarla baş eden bu kocaman organizasyonun çok rahat ve büyük odalarda çalıştığını düşünüyordum. Burası gözümde hüznün dolu milyonlarca belgenin gözden geçirilip değerlendirildiği bir fabrikaydı. Ben burayı her

türlü teknik düzene sahip, tüm oda ve salonları gösterişli, mükemmel bir yer sanıyordum. Yine de mükemmel, sade ve olanaklarının fakirliği yüzünden kahramanca çalışanlarını kırıncı bir yer olduğu için. Çıplak duvarları alelacele tahta kaplanmış odalar daha çok barakaları andırıyor. Birkaç tahtanın bir araya getirilmesiyle yapılmış masalar çekmecesiz. Tavandan sarkan lambalar zevksiz. Eski püskü hasır iskemleler. Her şeyin en basiti ve en ucuzu odalara doldurulmuş, insanın bir eşyaya çarpmadan dolaşması mümkün değil. Elli-altmış yardımcı, yan yana masalarda, neredeyse diz dize çalışıyor, daktiloların sesinden konuşmalar duyulmuyor; direkler üzerine yerleştirilmiş tahlardan aynı odada ikinci bir kat oluşturulmuş, dar tahta bir merdivenle çıkılıyor. Köy köy, kasaba kasaba dolaşan küçük bir çadır sirki daha çok konfora sahiptir. Burada her şey sanki bir gecede alelacele, sadece bir gün kullanılmak üzere yapılmış gibi. Ancak bana öyle geliyor ki, birçok insan gibi Cenevre’de çalışanlar da savaşın geçici bir şey olduğuna inanıyorlar. Çalışmalarının uzun bir süre gerekli olacağını kabullenip, kendilerini ona göre hazırlamıyorlar. Böyle önemli bir yanılgıya düştükleri için de Kızılhaç’ın bütün elemanları, en küçük banka memurunun, ya da önemsiz bir devlet görevlisinin bile öfkeyle hemen reddedeceği koşullar altında üç yıldır gece gündüz, yorulma nedir bilmeden görev yapıyor.

Evet, bütün elemanları. Benimle Viyana’da görüşmüş olan kuruluşun yöneticisini Cenevre’de ziyarete gittiğimde, bina girişindeki görevliye odasını sordum. Adamın şöyle bir gülümsemesine o anda anlam veremedim. Fakat az sonra üst kata çıkıp, kocaman bir salona girince her şeyi anladım. Ziyaretine gittiğim “Kayıp Siviller” bölümü şefi salonun orta yerinde, birkaç parça tahtadan acemice yapılmış masada müthiş bir gürültünün ortasında beş memurla birlikte çalışıyordu. Kendine ait bir çekmecesine bile yoktu; bütün evraklarını ve çeşitli belgeyi kırmızı bir tahta kutuda muhafaza ediyordu. O anda en küçük bir özel büronun bile ne kadar şık ve rahat döşenmiş olduğunu gözümün önüne getirdim; bu insanların hiç görmedikleri ve hiç tanımadıkları insanlar uğruna

hiç görünmeden ve hiç tanınmadan, kendilerini feda edercesine çalıştıklarını daha iyi kavradım.

Sonra bana kaba tahtadan yapılmış bu masada duran bir iskemleyi gösterdiler. Konuşurken çok saygı duydukları belliydi. Çünkü bu iskemlede, Alman-Fransız savaş esirlerinin değış tokuşu sırasında çalışmış olan Romain Rolland iki yıldan fazla her gün oturmuştu. O günlerde kendisine Nobel ödölü verilince de eline geçen iki yüz elli bin Frank'ı son kuruşuna kadar Kızılhaç'a bağışlamıştı.

Burada üç yıldan fazla insanlık uğruna sessizce, kendilerini feda edercesine çalışmakta olan insanları o güne kadar tanımamıştım. Fakat onları herkes tanımalı, dünyanın bir ucundan öteki ucuna. Sadece tarlalarındaki ekinlerin köklerine kadar kana bulandığı kent ve köylerin adlarını mı bilmek gerekiyor? Yoksa köşe başlarında, afişlerde ve sigara kutularında adları okunan mareşalleri mi tanımak zorundayız? Onlara tam karşı yönde çalışan, böyleceğine birleştiren insanların kimler olduğunu bilmemiz gerekmez mi? Organizasyonun tüm gücü, inancı ve kararlılığı ile canı gönülden çalışan bu karanlıktakiler, onların da adlarıyla bilinmesi gerekmiyor mu? İlk önce başkan Gustave Ador'un adını vermeliyim. Şu sıralar İsviçre'nin dış politika sorumlusu olarak görev yapıyor. Onun yerini, bütün çabaların ruhu olarak kabul edilen, sivil esirlerin özgürlüğe kavuşması girişiminin babası sayılan Doktor F. Ferrière aldı. Yaşlı, fakat henüz yorulmamış bir insan. Daha 1870 savaşında gönüllü doktor olarak görev yapmıştı. Balkan savaşında Bulgaristan cephesine gittiğinde yetmiş yaşındaydı. İçinde bulunduğumuz savaş yıllarını da insani duyguların tüm gücüyle yaşıyor. Şimdi, burada bütün bu insanların kahramanca çabalarından daha fazla söz etmeye gerek yok. Esirlerin, dünya toplumundan koparılmış o insanların alinyazısı ile ilgilenmiş herkesin tarih boyunca minnettarlıkla anılarda yer edeceğine eminim. Günün birinde, bu yılların sefaleti tüm gerçeğı ile gözler önüne serildiğinde, inanılmaz bir özveriyle ona karşı savaşmış insanlardan da söz edilecektir.

Binadan dışarı çıkıyorum. Kent apaydınlık, parıltılı. Yürüdüğüm alandan otomobiller vızır vızır geçiyor, her yer insan dolu. Gazete okuyorlar, gülüyorlar, sohbet ediyorlar. Az önce yaşamış olduklarımın hiçbiri yok burada. Hissetmiyorum onları. Yakın uzağı unutturuyor, uzak da yakını. Günümüzün iki kutuplu dünyasında insanın en yakın komşusu duygularıdır. Olanları hiçbir zaman, bir an bile unutmak istemezsek, üzerinde yaşadığımız dünyaya dürüst davranmış oluruz. İşte o zaman daha iyi anlarız her şeyi. Ve biz unutmak istemiyoruz, ne iyiyi ne de kötüyü. Ancak böyle yaparsak anlatabiliriz başkalarına dünyanın yücelerini ve alçaklarını, söz edebiliriz gerçeklerden. Şimdi yaptıkları gibi insanların gözünü boyamadan...

Cenevre, Aralık 1917

ATEŞ

Bir anlık başarıyı hemen kabullenip ona inanmak tehlikelidir, fakat onu anında reddetmek de. Kişiyi etkileyen şeylerin nedenlerini bilmek gerekir. Bunun için de her başarı ruhsal bir gerçeğin aynasıdır. Duyguların gereksinimini anlatır, sorulmamış soruların yanıtını verir, toplumun ulusal görüşlerinin tepkisi olur. Toplumdaki başarılar, ruhsal değişimlerin belirtilerini yansıttıkları için günümüz psikolojisinin teşhisinde çok değerlidir. Gelecekte insanlar tüm devlet belgelerinden ve raporlarından çok, başarılı kitapların satış sayılarından Avrupa'nın savaş yıllarındaki ateşinin ne kadar inişli çıkışlı olduğunu anlayacaklardır.

Başarılı bir kitabın nasıl olması gerektiğini de şu sıralar Fransa'da okunan ve fırtına gibi tüm savaş kitaplarını geride bırakan bir eserde görüyoruz. Bizler bir ulusun etkili insanlarıyla o ülkeyi, bir dönemin başarılarıyla o dönemi daha yakından tanırız. Rousseau'nun *Contrat Social**inde devrimi, Goethe'nin *Werther*'inde romantigi, Turgenyev'in *Babalar ve Oğullar*'ında nihilizmi. Henri Barbusse'un *Le Feu*** eseri de günümüz Fransa'sında oluşan yeni bilinci yansıttığı için belki geleceğin Avrupa'sında kardeşliğin bir ön habercisi sayılmalıdır. Bir savaş kitabının Fransa'daki başarısının günümüzde büyük coşkuyla okunan bir barış kitabı olduğu gerçeğini görmezlikten gelemeyiz.

* Toplum Sözleşmesi

** Ateş

Henri Barbusse. Onun adını bugüne dek duymamış olan –hat-
ta Fransız edebiyatını yakından tanıdığına inanan– bir aydının
utanmasına gerek yok. Paris’te küçük bir çevre bu genç edebi-
yatçıyı Catulle Mendès’in damadı olarak tanıyordu. Onu kimi
şiiirleri ve yeteneklerinin ilk kez belirttiğı *L’enfer** adlı romanı-
yla tanıyanlar da vardı. Fakat yetenek... Eski Yunan’da ve Roma
İmparatorluğu’nda altınla tartılan yeteneğe günümüzde artık
aşınmış bozuk para gözüyle bakılıyor! Eğer bir Alman top mer-
misi Crouy’de veya Souchez’de yanındaki arkadaşı yerine piyade
askeri Barbusse’e isabet etmiş olsaydı ünü daha o günlerde söner
giderdi. Cephedeki arkadaşları, üzerine birkaç kürek toprak atar,
gazeteler de anısına birkaç satır karalardı. Zamanımızın en güçlü
‘duyurucu’larından biri de böylece, isimlerini ve eserlerini çok-
tan unuttuğumuz sayısız yetenekli gibi yok edişin devasa hava-
nında ezilir giderdi. Bugün ise, yayınlanmasından altı ay sonra,
Le feu’nün kapağında hayret dolu “Yüz bin baskı” notunu okuyo-
ruz. Fransa’da ve dünyanın birçok ülkesinde gençler artık Henri
Barbusse’e duygularını yaymakla görevlendirilmiş biri gözüyle
bakıyor.

Nana’dan bu yana Fransız edebiyatının piyasaya ilk kez böy-
lesine inanılmaz bir güçle atmış olduğı bu eser bir roman mı?
İnsan aklından geçirmiyor değil: Roman karşıtı bir eser. Çünkü
roman bir sürü buluşla doludur, bir fantezi ürünüdür, değışti-
rilmiş yaşamdır –İngiliz dilinde estetik edebiyat eserlerine artık
“fiction”** diyorlar–. Bu kitabı değerli yapan ise kimi buluşlarla
dolu olmaması, gerçekleri ve olayları birebir anlatmasıdır. Bar-
busse kanı gül kırmızı renklendirmiyor, savaşı da uslu gençlerin
önemsiz bir oyununa benzetmiyor. O milliyetçi coşkuyu övenleri
eleştiriyor, bu gibi şeylerle yaşanmış çok üzücü olayların üzerinin
örtölmeye çalışıldığını da açıklıyor. O edebiyat yapmıyor, o yaşa-
mı olduğı gibi anlatıyor; savaşlardaki ölümleri, bataklık topraklarda
ve ateşin, dünya cehenneminin ortasındaki Fransız piyadelerinin
alinyazısını irdeliyor.

* Cehennem

** Kurmaca

Savaş yıllarını anlatan bir günlük, binlerce günlükten biri. Çok eminim ki iki kutba bölünmüş, paralanm dünyamızı anlatan en son eser bu olmayacak. Fakat niçin hepsinin içinde sadece Barbussen kitabı insanların tüm duygularını etkileyebiliyor, niçin bir antik ağ dramı gibi sonu gelmeyen felaketlerden söz ederken sıkıan göğüsten gizem dolu heyecanını çekip alabiliyor, anlamsız simge yapabiliyor? Niçin bütün kitaplar arasında sadece bu kitap tek bir dünyayı talep ediyor? Büyük bir eserin okura tek yönlü etki yapması çok zordur, çünkü onun etkisini gizli kalan sayısız gc belirler. Barbussen başarısının nedeni ise çift yönlüdür. Fransız ordusu piyadesiyle edebiyatçı bu eserde bir araya gelmiştir. Sadece seyreden ve ıstırap çeken, milyonların kaosunda yitirilm bir atomdur. Fakat aynı zamanda düşüncelerinde zgr olabildiği için de, nefretin ve emredilm parçalanmanın cehenneminde sevgiye ve uzlaşmaya olan yeteneğini bir an bile yitirmez. İşte bu nedenle de Barbussen eseri sadece sanatı değil insan sevgisini de doruğa taımıtır.

Le feu'de de kullandığı teknik ve anlatım çok kişisel, daha önce hiç rastlanmamış. Kendi alını yazısından söz etmiyor; hep başkalarını, toplu yaşananları anlatıyor. Kitabı bir askerin günlüğü değil, "Journal d'une escouade",* bir grubun yaşadıkları, bir piyade takımının alını yazısı. Barbusse bugüne kadar bilinen edebi anlatımları değil de -dışardan veya içerden, tarafsız veya taraflı- bir başkasını, bir üçüncüsünü deniyor, kolektifi, ortaklaşa olanı. Savaş Tolstoy'da olduğu gibi tüm şiddetiyle anlatılmıyor. Barbusse marealin odasında, Kayser'in dairesinde, köylünün ya da subayın ruhunda, dünya tarihinin sonsuz ufkunda... Liliencron ve Stendal gibi yaşananları yazarın gözünden de anlatmıyor, kişisel görüşlerine yer vermiyor. Savaşta her şeyi gören ve yaşayan *ben* bu eserde 10'a katlanıp yeni bir bütün oluyor. Tek kişinin değil, ortak ıstırabın ateş gibi yanan demirci ocağında on yedi arkadaşın yüz hafta boyunca yaadıklarının sonucunda nasıl bir bütün oldukları anlatılıyor. Dünya savaşında en küçük askerî birlik olan piyade takımı bu eserde dev bir savaşı anlatıyor.

* Manga günlüğü.

Barbusse'ü, onu, eserin yazarını pek fark etmiyorsunuz. O sadece içinde on yedi sesin konuştuğu, inlediği bir gramofon borusu. O insanların dertlerini, çektikleri ıstırapları dinleyip başkalarına ileten biri. Kocaman bir tablonun karşısında duran ve ruhunun derinliklerinden gelen duyguları tuvale döken bir ressam. Her şeyi tek başına değil, on yedi kişinin ruhuyla ortak yaşıyor. O dinleyen, daha doğrusu susan bir birey. Çevresindeki yaşamdan gelen sesleri kitabına aktarıyor. Arkadaşlarının söylediğine hiçbir şey katmıyor, onları değiştirmiyor. Köylü konuşmalarındaki kimi kaba sözleri, kopuklukları olduğu gibi bırakıyor; lehçeye bile dokunmuyor, söylenenleri parlatmıyor. Kitabın dörtte üçü Paris ağzı ile yazılmış olduğundan Fransız dilini ve gramerini okulda, ya da iyi terbiye veren çocuk bakıcılarından öğrenenler için yazılanların hepsini anlamak pek kolay değil. Kelime haznesini Montmartre'da zenginleştirenler bile bazı sözlerde sendeleyebilir. Piyadelerin siperlerde konuştuğu dil 1914 yılında Dil Akademisi'nin kapısından içeri henüz girmemişti. Barbusse'ün cephedeki grup yaşamını anlatırken kullandığı teknik bir edebiyatçının kaleminden çıkmamıştır, bir yazar buluşu da sayılmaz, sadece insani bir gereksinimden doğmuştur, yaşlıları arasında yaşadığı yüz haftanın sonunda, Alman top mermilerinin yağdığı gecelerde hep birlikte göz bile kırpmadıkları branda bezinin altında. Bir avuç insan, vatanından koparılmış, sonu gelmeyen bir savaşın kucağına atılmış o genç askerin vatani, ailesi, halkı oluyor. Her şeyi birlikte yaşıyorlar. Hepsinin bir yaşamı var, bir ölümü. Odise'nin yandaşlarının gizlendikleri mağarada, her an kocaman, acımasız bir elin içeri uzanıp, içlerinden ikisini kavrayacağını bildiği gibi, on yedi arkadaş da günler ve geceler boyu omuz omuza sığındıkları siperde korkuların en büyüğünü yaşarken konuştukları sanki son sözleri. Ölüm öncesi dudakların arasından çıkan korku dolu kelimeler, yeniden yaşama döndükleri sabahlarda boğuk hayvan seslerini andıran haykırıışlar... Henri Barbusse'ün eserindeki, ölüm öncesinin karanlığında, yaşamın karanlığında yapılan konuşmaların tarifi imkânsızdır, onlar hiç unutulamaz.

Savaşın tamamı, büyüklüğü, çeşitliliği, devliği bu basit insanlar arasındaki konuşmalarda önemsizdir, onların gözünde küçüktür, bir yün yumağı kadar küçücüktür. Fakat beklemeyle geçen saatlerde –savaşta askerler en çok zamanı bekleyerek geçirirler, emirleri beklerler, verilecek kararları beklerler, nöbet değiştirmeyi, memleket iznini, ölümü, barışı ve insaniyeti beklerler– o yün yumağı yavaş yavaş açılır. Askerler arasındaki konuşmalarda, Fransa ile hüznün içindeki tüm Avrupa’nın üzerine gerilmiş olan o kocaman çelik ağın ilmekleri yavaş yavaş sökülüp açılır, köylü gençlerin söyledikleriyle dokusu kendini gösterir. Bazı örneklerle, Barbusse’ün konuşmalarında kullandığı teknikle savaşın tüm mekanizmasını nasıl parçalara ayırdığını göstermeye çalışacağım.

Dinlenme anıdır. Askerler sırt çantalarını yeni doldurmak için boşaltıyor. Her piyadenin yanında bulundurması gereken eşyadan başka çantalardan çıkan özel şeyler o insanın kişiliğini simgeliyor. Biri eşyle iki çocuğunun fotoğrafını yanına almış, bir başkası bir hatıra eşyası, üçüncüsü bir deste iskambil kâğıdını, bir diğeri küçük bir çakıyı... Askerler birbirlerinin özel eşyalarına bakıp konuşuyor, sonra da herkes her şeyini yine sırt çantalarına yerleştiriyor. Bütün bunlar okurun gözü önünde oluyor. Konuşuyorlar, yanlarına almış oldukları küçük eşyalarla savaşın ortasında birden evlerini anımsıyorlar. Açılan sırt çantalarında vatanlarını, çok öteleri düşünüyorlar... Sonra askerin biri memleketten dönüyor. Top mermisiyle yaralanmış, Fransız piyadelerinin “bonne blessure”* dediği gibi, o şanslıyı ölüm yerine birkaç haftalığına cephe gerisinde tatile yollamışlardı! Dönen genç asker arkadaşlarına anlatıyor; gittiği yerleri, geçtiği yolları, kaldığı hastaneyi, hastabakıcılarla başından geçen iyi ve kötü şeyleri, Fransız bürokrasisinin çıkardığı zorlukları, subayların burunlarının büyüklüğünü... Arkadaşları da benzeri şeylerden söz ediyorlar, düşündüklerini söylüyorlar ve okur bu karşılıklı konuşmalardan Fransa’da cephe gerisinde olup bitenleri, çoğu olumsuz şeyleri öğreniyor. Gece yarısı topçu ateşiyle uykularından fırlıyorlar, bir-

* Büyük yara

birlerine seslenerek, patlamalardan topların çapını ve mermilerin dstkleri yere yaptıkları tahribatı tahmin ediyorlar. Ormanda avcının hayvanı sesinden hemen tanıması gibi cehennemın ortasındaki bu insanlar da top seslerinden ağır mermilerin büyüklüklerini santimi santimine söylüyorlar. Haykırışlar, bağışmalar ve şakalarla birbirlerine top mermilerinin izdiğı yolu, hızını, verdiğı zararı bildiriyorlar. Okur bu savaşın en tehlikeli silahı olan topu, çoğı safça, kylce yapılmış konuşmalarda yakından iyice tanıyor.

Bu gibi küçük olaylar, kısacık öyküler, hiciv dolu anlatımlarla dolu kitap. İçlerinden çoğı ilginliğı ve gzelliğı veya dehşeti ile unutulmaz. Bunlardan biri de, bir pazar sabahında cephenin üzerinde uçağı ile dolaşan pilotun yks. Avcıların oluşturduğı hattın iki tarafında koyu, dört köşe ve birbirine çok benzeyen iki kütle dikkatini çekiyor. Ne olduğunu daha yakından görebilmek için alçalıyor ve iki tarafta da aynı anda Almanlarla Fransızların cephe ayını yaptığını fark ediyor. Her iki gruptan da dualar yükseliyor aynı gökyüzüne, aynı tanrıya ilhiler, iki halkın iki ayrı dilinde... Dindar sözler kulağına ulaştığı anda topçuların şarapnelleri uçağı delik deşik ediyor. Bir başka öykü de, Souchezli askerin yaşadığı. Memleketine dönüyor, her şey yıkılmış, yok olmuş, hiçbir şey kalmamış. Yıkıntının lnde evinden tek taş bile bulamıyor, şaşkın şaşkın dolaşıyor, bir görme zrl gibi. Doğup büyüdüğü yerler yok edilmiş. Veya kardeşinin ölüsünü arayan asker... Cesedin siperden iki karış ötede durduğunu, bütün gece tıkırtısı duyulan saatin aradığı l kardeşinin kol saati olduğunu bilmeden başka yerlerde arıyor. Saatin soğuk mekanizması sıcak genç yaşamdan daha uzun ömürlü olmuştu. Bütün dehşeti, bütün gerekiliğı, başarılı anlatımıyla bu küçük öyküler unutulmaz. Ve Fransız askerlerinin sık sık şikâyetçi inlemeleri: "On ne peut pas se figurer!"* Yazar her sayfada tüyler ürpertici şeyleri anlatıyor, fakat dertlerden, sıkıntılardan ve ıştıraptardan yine de yeterince söz etmiyor. Ancak bu savaşın tüm cehennemlerini, inanılmaz

* Yaşadıklarımız tasvir edilemez.

dehşetlerini anlatsa da, yaşanan ıstırapların ve çekilen eziyetlerin görünmeyen yanlarını, bitmek bilmeyen zamanı nasıl canlandıracaktı? Saniyeler ve dakikalar düşünülebilir, fakat onların oluşturduğu aylar, yıllar, o sonsuzluk nasıl anlatılırdı? Fransız piyade erleri ümitlerini yitiriyor, onlarla beraber Barbusse de. Askerler dünyadan, o da sanattan ümidini kesiyor. Bireyin çektiği ıstırap burada sanatçının umut yitirmesi olarak kendini gösteriyor.

Sonu gelmeyen, yıpratıcı, yorucu bu üç yılı, Fransız piyadelerinin yaşadığı o cehennemi *Débaçle* adlı eserinde Zola henüz bilmiyordu. Şimdi Barbusse anlatıyor insanların ve bütün dünyanın yaşadığı o dehşet dolu yılları. O, her şeyi bütün dehşetiyle görüp yaşamış bir asker, bir savaşçı, bir tanıktır. Politik vatanseverlerin “dayanın” sözleri çekilen ıstırapları azaltmaz. Savaşa verilen ara, sözümona izin, dinlenme, çılgınlaşmış nasyonalizmin esirleri, piyade askerleri için zehir doludur. İstırabın dehşet dolu bir maskaralığı bu kitaptan okurun yüzüne sırtıyor. Barbusse, izne yollanmış askerlerin Paris’i ziyaretlerini anlatıyor. Siper çukurlarının çamuru daha giysilerinde, topların gürlemesi kulaklarında yankılanıyor, dehşetin görüntüleri gözlerinin önünde, ruhları sıkıntı dolu... Yürüyorlar avarelerin kaynaştığı, şık giyimli insanları taşıyan otomobillerin hızla geçtiği, vitrinleri ıslık ıslık çekici dükkânların sıralandığı, bakışları coşturucu kadınların doldurduğu bulvarlarda. Hiçbirinin savaştan haberi yok, hiçbir şey bilmiyor onlar. Savaş bu insanlara evlerin damlarında parılayan gökyüzü gibi çok uzak. Fakat sonra görüyorlar, savaşın bir simgesini. Bir dükkân vitrini önünde insanlar toplanmış, camın arkasındaki tuhaf bir şeye bakıyorlar. Nedir o? Sokuluyorlar kalabalığa ve vitrinde balmumundan yapılmış, insan boyunda bir Alman askeri görüyorlar. Üzerinde üniforması, göğsünde kartondan nişanı, diz çökmüş, balmumundan kollarını kaldırmış, yanakları tavşankanı kırmızısı, gözleri budalaca fırlamış, ona tepeden bakan bir Fransız subayına yalvarıyor. Askerler ürperiyorlar, dehşet duyuyorlar: Demek buradaki avare insanlar, cepheden bunca uzakta yaşayanlar savaşı böyle görüyor! Parfüm kokan şık bir kadın sürünerek yanlarından geçerken: “Böyle değil mi efen-

diler, sizler gerçek askerlersiniz, bunları görmüş olmalısınız!” diye sesleniyor. İğrentiyle, mideleri bulanarak: “Evet... Evet...” diye kekeliyorlar. Duranlar sırtıyor.

Sonra yollarına devam ediyorlar, giriyorlar bir Café’den içeri. Çene çalanlar yanlarına sokuluyor, gerçek asker oldukları için onları övüyorlar. Adamın biri, nasıl da savaşa gitmek istemiş olduğunu, fakat çalıştığı bakanlığın onu yollamadığını anlatıyor. Bir başkası da, devletine burada da cephedeki kadar gerekli olduğunu söylüyor. Yine: “Evet... Evet... Evet...” diye mırıldanıyorlar, iyi niyetli ve çekingen. Hissediyorlar, buradaki insanlarla aralarında bir sınır var; konuştukları diller başka. Ve yollarına devam ediyorlar, nereye gittiklerini bilmeden. Kendilerini zavallı hissediyorlar büyük kentte, sadece kendini ve keyfini düşünen bu Paris’te. Birden biri ötekine diyor ki: “Biliyor musun artık tek bir ülke yok, sadece bir ülkede iki ülke var ve onlar da birbirine yabancı! Bizler ötelerde çok mutsuzuz, buradakiler de çok mutlu!” Kanlarıyla bin gündür korudukları Fransa’nın başkentinde kendilerini kaybolmuş hissediyorlar ve başları önlerinde dönüyorlar, taşlaşmış bir yaban elden dehşet dolu topraklara, siperlere.

Sonra yine evlerine dönüyorlar, aile yine bir arada, fakat insan trajedisinde en son perde şimdi başlıyor. Gece siren sesleri ile uyanıyorlar, yataklarından fırlayıp cepheye koşuyorlar. Modern insanlığın mahşer saatini Barbusse öylesine ürpertici bir dehşetle anlatıyor ki, burada tekrarlamaya cesaret edilemez. Okuyanın yüreği yanıyor, dünyamızda böyle şeyler nasıl olabiliyor, diye düşünmeden edemiyor insan. Nefes alamıyor, ağzını açıp tek kelime söyleyemiyor.

Ve saldırı bitiyor, gece yarısı, kıyımdan sonraki anlar. Her şey bitmiş. On yedi piyade arkadaştan geriye ikisi kalmış! Bombalarla delik deşik olmuş arazide dolaşıyorlar, daha bir saat önce hep birlikte iskambil oynadıkları arkadaşlarını arıyorlar ve iki yıl boyunca adale ile deri gibi birbirine kaynaşmış oldukları insanların parçalanmış cesetlerini buluyorlar. Fakat bütün bu dehşetle hüznün arasına, kurtulmuş olmanın şeytanca coşkusu giriyor. “Ben yaşıyorum! Ben yaşıyorum!” Onlar da öldürmüştü; etraflarında

kanlar akan ve sırttan insan yüzlerinde görmüşlerdi ölümü. O anda bildikleri tek şey, henüz hayatta olduklarıydı. Bir oraya, bir buraya yürüyorlar, cesetten cesede gidiyorlar. Gördüklerini ve yaşadıklarını akılları almıyor! Sonra geri dönüyorlar suskun, telin altından geçip, bir köşeye kıvrılıyorlar, elleri kan içinde...

Az sonra tek tük sesler duyulmaya başlıyor, karanlıkta birileri usul usul konuşuyor. Geride kalmışların isimsiz sesleri, arada sırada boğuk çıkıyor, sanki ölümler konuşuyor, binlercesi, Alman cephesine yakın, değersizce yatanlar. Konuşuyor isimsiz sesler, savaştan söz ediyorlar, anlamını bulmaya çalışıyorlar. Yönetenler gibi Alsas'tan, Fas'tan veya Suriye'den söz etmiyor piyade erleri, onların konusu ıstıraplar, dertler ve her şeyin sonu. İçlerinden biri, militarizmi yok etmek için Almanya'nın çökertilmesi gerektiği saçmalığını tekrarlıyor. Fakat diğerleri artık bu gibi saçma sözlere inanmıyor. "Almanya yenilse bile militarizm başka bir ülkede yeniden doğacaktır." diyorlar. Bu savaşta yenilmesi gereken Almanya değil, savaşın kendisidir. Halkların düşmanı olan Almanya değil, savaştır. "Birbirleriyle savaşan iki ordu, intihar eden kocaman tek bir ordudur!" diye biri sesleniyor ve ötekiler ona hak veriyor. Fransız askerleri Almanya'ya düşmanlık beslemiyor. Az önce el bombaları ve süngülerle karşı tarafa saldırmış olanlar savaşın kurbanlarına acıyor, savaştan ve onları cepheye sürmüş olanlardan nefret ediyor. Hepsi de dertli, haykırıyorlar, insanlık bir daha böyle bir felaket yaşamamasın! Eğer bu, insanlığın son büyük savaşı ise, çektiklerinin yine de bir anlamı olmuştu. Belki yaşanan ıstıraplar insanları ürkütmüştü, savaşın haçını bir daha ellerine almayacaklardı. İsrail'in öttürdüğü boru gibi "Guerre á la guerre!"* diye sesler yükseliyor, cesetlerin yattığı toprakları aşıyor, ötelere gidiyor.

Çektikleri ıstırapların gelecekteki insanlara örnek olacağını, akıllarını başlarına getireceğini ve savaşın dehşetini bir daha yaşamayacaklarını düşünerek teselli oluyor adsız kahramanlar. Fakat bu sadece birkaç saniye sürüyor. Soruyorlar birbirlerine, in-

* Savaşla savaş!

sanlığın yaşamış olduğu bu inanılmaz felaketi kim biliyordu, kim anlatacaktı gelecek nesillere? Evinde oturan bir yazar, arada sırada gelip siperler arasında dolaşan raportör veya savaş muhabiri, yaşananları yerinde görmüş olsa da duygularını kaleme alamazdı. Kim biliyordu, kim tanıyordu piyadelerini alınyazısını? “Biz! Sadece biz!” diye haykırıyorlar. “Biz! Her şeyi yaşamış olan bizler!” Fakat sonra düşünüyorlar. “Hayır, biz de değil!” diye bağıyor içlerinden biri. “Biz unutuyoruz! Çok şey yaşadık. Hepsini anımsamamız mümkün değil. Bizler de unutacağız günün birinde bu yaşamış olduğumuz tüm felaketi!”

Ve bu sözler bir ateş topu gibi hepsinin beynine giriyor. “Evet, bizler unutacağız!” diye biri sesleniyor. “Eve dönüp de buradan yollamış olduğum mektupları okuyunca tanımayacağım kendimi, doğru dürüst anımsamayacağım birçok şeyi, hepsini birbirine karıştıracığım.” Bir başkası sesleniyor: “O kadar çok şey var ki aklımızda tutmamız gereken! Unutuyor insan yaşadığı uzun geceleri, katlandığı ıstırapları, çektiği eziyetleri, yollandığı yerlerin isimlerini!” Ah, duyguların boşluğu, anıların değişkenliği, düşüncelerin solukluğu... Ümitsiz insanlar gibi kendi kendilerinden şikâyet ediyorlar. “Bizler ‘machines à oublier’ unutma makinele-riyiz. İnsan öyle bir yaratık ki, biraz düşünür, çok unuttur.”

Yaşananların bu gerçek tanıkları da gün gelecek insanlığın büyük mahkemesi karşısında suskunlaşacaklar, konuşacakları yerde kekeleyecekler! Onlara yiğit şehitler, diyecekler, başlarından geçenleri değerlendirip savaş kahramanı gözüyle bakacaklar. Neler hissetmiş olduklarını, ne ıstıraplar çektiklerini ise bilmeyecekler. Bütün bunlara gelecek nesiller bir çözüm arayacak. Yoksa niçin yaşanmıştı bütün bu felaketler, çekilmişti tüm eziyetler? Ümitlerini yitirir gibi oldular: “Tant de malheur est perdu!”* İnsanlığın hiçbir şeyden haberi olmazsa, hiç kimse olup bitene tanıklık yapmazsa boşuna yaşanmıştı bütün üzüntüler, sıkıntılar.

Fransız piyadelerinin sesi olmayı, yaşadıklarının tanıklığını yapmayı ve her şeyi insanlara sonsuza dek anımsatmayı Henri

* Bunca acı unutulur.

Barbusse denemiştir. İstiraplardan yontulmuş, gözyaşları ve kanla sıvanmış dev bir mezar anıtı gibi şehit arkadaşlarının anıları üzerinde yükseliyor o, coşkusundan fışkıran alev insanları uyandırıyor. Onun yazdıkları, duyguları yaşananlardan oluştuğu için ağzı kalabalıkların kaleme aldığı şiirlere ve bilimsel araştırmalara karşı dayanacaktır, kalıcı olacaktır. Yaşananlardan oluşan duygular sınır tanımaz, halkların da üzerindedir. O sadece kutsal kaynağını tanır. İnsanlığı. Gücün ve mülkün dağılımı için yapılan savaşların ortasında bu bir zaferdir. Aydın düşüncenin, hayallerin anlamsızlığı, gerçeğin, o saçmalıklarla acınacak uşağı söz üzerindeki zaferidir.

1918

BİNLERCE ALINYAZISININ EVİ

*Londra'daki "Shelter" in ellinci yılı nedeniyle
1937'de yazılanlar*

Bu günlerde bir ülkeden başka bir ülkeye gidersen, gemiyle ya da trenle, zamanın varsa, tabii ilğini de çekiyorsa, şöyle bir çevrene bakın, seninle birlikte yolculuk eden çoğu insanın, gittiğin ülkenin sınırı yaklaşırken birdenbire değiştiğini sezeceksin. İnsanlar huzursuzlaşıyor, yerlerinde oturamıyorlar, yüz hatları gergin, bir aşağı bir yukarı yürüyorlar. Sanki bir şeyden korkuyorlarmış gibi, belli oluyor, gizemli bir korkuyu yaşıyorlar. Bir saat kaldı, yarım saat, yabancılık onları bekliyor, kendilerine olan güvenlerini yitirecekler. Alışmış oldukları her şey geride kalacak; başka gelenekler onları bekliyor, başka yasalar, başka bir dil. Bir huzursuzluk tüm benliklerine el koymuş. İki de bir sinirli sinirli ceket ceplerini karıştırıyorlar, pasaport yanlarında mı, bazı evraklar, para da... Yola çıkmadan önce garanti etmişler, her şey tamam, yolunda demişlerdi. Gerekli damgaları temin etmişler, parasını da ödemişlerdi. Fakat şimdi sınırda geçerli miydi onlar? Acaba yabancı ülkeye giriş kapısını son anda yüzlerine kapatacaklar mıydı?

Sınır yaklaştıkça bir aşağı bir yukarı yürümeleri, göreni de huzursuzlaştırıyor. Onlara biraz da acıyarak bakarsan, bakışlarındaki ürkekliğin arttığını sezersin. Hissediyorsun, seninle konuşmak, sana bir şeyler sormak, biraz rahatlamak istiyorlar; senin

onları teselli etmeni, güvensizliklerini gidermeni bekliyorlar, az ötede başlayacak yaban elinde bir dostlarının, bir yardımcılarının olmasını arzuluyorlar. Fakat yine de korkmuyor değiller, ne de olsa yola çıkarken, tanımadıkları insanlarla konuşmamaları tembih edilmişti. Yanlarına sokulanların içinde fakirin fakirliğini çalmak isteyenler de olabilirdi. Susuyorlar ve ürkekçe bir kenara oturup korkuyla bekliyorlar, sırası gelip de, yargıç karşısına çıkan suçlu gibi sınır polisinin önünde duracakları o anı...

Binlerce, evet binlerce böyle insan bugünlerde yollarda, çoğu Yahudi. Yine büyük bir fırtınanın rüzgârları esiyor dünyamızda, asırlık ağaçların yapraklarını koparıyor, savuruyor onları bu dünyanın sokaklarına. Babaları ve dedeleri gibi yine sayısız Yahudi huzur içinde yaşadığı evini ve ülkesini terk etmek ve bir başka yerde –çoğu nereye gideceğini bilmiyor– kendine yeni bir vatan aramak zorunda. Yabancı bir ülkeye kabul edilmek ve oraya yerleşmek hiç bugünkü kadar zor olmamıştı. Çünkü Avrupa'nın birbirine düşman ülkeleri kapılarını karşılıklı kapatıyor. İnsanlar birbirlerine artık eskisi kadar güven duymuyor. Günümüzde vatansız kalanlar hiçbir toplumun üyesi değil.

Vatansız insanlara iyi gözle bak sen, o mutlu, vatanının ve evinin nerede olduğunu bilen, uzun bir yolculuktan döndüğünde odasını, yatağını hazır bulan, sevdiği kitapları raflarında bekleyen sen... Yurtlarından kovulmuşlara iyi gözle bak sen, o mutlu, nasıl ve kimin için yaşadığını bilen sen.... Bir geminin yanında, üst üste yığılmış duran insanlara iyi bak, git yanlarına, konuş onlarla. Onlara sokulman, onlarla sohbet etmen bile bu insanları teselli edecektir. Çünkü sen onlarla konuşunca, kendi dilleriyle bir şeyler söyleyince, terk etmek zorunda bırakıldıkları vatanın havasını bir nefeste ciğerlerine çekecekler, gözleri de ışıdayacak. Sor onlara nereye gittiklerini! Bakışları değişecek, yüzleri karacak. Güney Amerika'ya gittiklerini söyleyecekler, çünkü orada akrabaları vardır. Fakat nasıl geçinecekler, çalışıp yeni bir hayat kurabilecekler mi? Başka şeyler de sor onlara, ne kadar kalacaklar İngiltere'de? Ah, sadece üç gün, yeni gemi gelene kadar. Ülkenin dilini konuşuyorlar mı? Hayır. Vardıklarında kendilerine yar-

dımcı olacak kimseler var mı? Hayır. Konaklamak için yeterince paraları var mı? Hayır. Peki, üç gün, üç gece ne yapacaklardı? Güvenle gülümsüyorlar. “Bu kolay,” diyorlar. “Shelter’e gideceğiz!”

Shelter’e mi? Londra’da uzun süre kalmama karşın ne olduğunu bilmiyordum. Hiç kimse bana bu evden söz etmemiş, nasıl bir kuruluş olduğunu da anlatmamıştı. Ancak ilginçti, çok uzak ve en yabancı ülkelerden gelen bütün Yahudiler onu tanıyordu. Polonya’da, Ukrayna’da, Letonya’da ve Bulgaristan’da, Avrupa’nın bir ucundan öteki ucuna, tüm zavallı Yahudilerin Londra’daki Shelter’den haberi vardı. Birbirini tanımayan insanların tek bir yıldızı görmesi gibi bu isim de göç eden bir toplumun umudu olmuş, Yahudi dünyasında bir efsane gibi ağızdan ağza yayılmıştı. Shelter efsanesi Londra’da, göç eden Yahudilere yardım elini uzatan, bu yorgun insanlara vücutlarını dinlendirmeleri ve moral bulmaları için kapılarını açan, yabancı ülkelere yabancı ülkelere yolculuklarında destek olan bir evdi. Londra’da uzun süre yaşamış ve Yahudilerle aynı gemide yolculuk etmiş olan benim gibi birinin bu evi tanımaması utandırıcıydı. Fakat biz insanlar böyleyizdir. Dünyada olup biten bütün kötülüklerden haberimiz vardır. Her sabah gazeteler yüzümüze savaşları, cinayetleri ve kötülükleri haykırır; politikanın çılgınlıkları beynimizi doldurur. Geri planda, sessiz ve huzur içinde olup biten şeylerden ise pek haberimiz olmaz. Ancak özellikle içinde yaşadığımız şu günlerde güzel çabaları kendimize örnek alarak yine güç kazanırız.

Ve kalkıp gittim, bu Shelter’i görmeye. Kentin East-End semtinde, hiç dikkati çekmeyen sokaklardan birinde, fakat yalnız ve sıkıntı içindeki insanlar bu evi hep buluyor. Odalarında gerektiğinden fazla eşya yok, lüks değil, kapısı hep açık, buraya uğrayıp birkaç gün için de olsa dinlenmek isteyen yurtlarından kovulmuşlarla göçmenleri bekliyor. Adam başına bir yatakla bir masa var. Yabancı, buradaki insanlara danışabilir, yardımlarını isteyebilir. Kafasındakileri ve dertlerini de hiç çekinmeden cana yakın yardımcılara anlatabilir. Onlar sorunlarına bir çıkar yol bulmak istiyorlar, yazışma gerekiyorsa hallediyorlar, onu bekleyen, bilinmeyene giden zor yolda biraz olsun ona eşlik etmek istiyorlar.

Binlerce insanın yaşamını buz gibi bir sis bulutu örneği saran o inanılmaz güvensizlik hiç olmazsa birkaç gün için insanlığın sıcaklığı ve ışığı ile doluyor. Yurtlarından atılmış olanlar, yaban ellerinde yapayalnız ve terk edilmiş olmadıklarını, halkının yanında, onun ortasında olduğunu hissediyor.

Fakat burada hiç kimsenin uzun süre dinlenmesi mümkün değil; günümüzde Yahudi sefaleti sonu gelmeyen bir nehir gibi bütün dünyada akıp gidiyor. Yarın bu yatakta bir başka sürgün dinlenecek, şu masada karnını doyuracak. Kurulduğundan bu yana, tam elli yıldır, on binlerce insan Shelter'de mola verdi, dinlendi, güçlendi ve minnettarlıkla yoluna devam etti. Bu alınyazılarındaki çeşitliliği ve trajediyi tüm gerçeği ile canlandırmaya hiçbir yazarın gücü yetmez. Dünyanın neresinde bir yeni felaketin dalgaları oluşursa oluşsun, ister Almanya'da, ister Polonya'da, isterse İspanya'da, parçalanmış yaşamları katar önüne, sürükler -mutluların, zenginlerin ve kaygısızların tanımadığı- bugüne dek bütün fırtınalara kahramanca göğüs germiş bu eve ve kısacık bir güçle çalışan korucuları o kahraman insanların kolları arasına. Ümitlerini yitirmiş insanların, Yahudilerin sefaletinin sonu gelmeyen denizinden birkaç damla almak, mutsuza, vatansız bir kaç saat için de olsa vatan duyguları vermek, yüreksizleri yüreklendirmek bile büyük bir başarıydı! Sürülmüşlere ve vatansızlara hizmet eden ev ne mükemmel bir yer! İnsanlar arasındaki dayanışmanın bu bilinmeyen eşsiz anıtını yaratmış ve onlarca yıldır ayakta tutmuş olan herkese candan teşekkür!

AVRUPA'NIN KENDİNE GELİŞİ

*Accademia di Roma'da 1932 yılında düzenlenmiş olan
Avrupa Kongresi'nde bir konuşma*

Avrupa'yı tek bir düşün yapısı olarak kabul edersek –son iki bin yılda oluşmuş ortak kültür bize bu hakkı veriyor– bu yapının günümüzde ağır ruhsal sarsıntılar geçirdiğini görmezlikten gelemeyiz. Hemen hemen bütün devletlerde gittikçe artan, ilk belirtileri ruhsal yılgınlık olan önemli bir hırçınlık sezilmektedir. İyimserlik yerini her şey karşısında kendini gösteren bir kötümserliğe bırakmaktadır. Bu kötümserliğin tipik belirtileri, sinirlilik ve karşındakine kaba davranmadır, nedeni de insanlar arasındaki büyük güvensizliktir. Kötü haberlere, umut dolu haberlerden daha kolay inanılır. Eskiye göre gerek bireyler gerekse devletler birbirlerinden nefret etmeye her an hazır. Karşılıklı güvensizlik karşılıklı güven duygularından çok daha güçlü. Bütün Avrupa, insanların keyfini kaçıran, sınırları çok geren bir lodos rüzgârının etkisini yaşıyor.

Gerilim dolu bu durumun savaştan kalmış olduğu kesin. O yıllar, bütün ülkelerdeki insanları karmakarışık duygulara alıştırmıştı. Savaşlar buz gibi duygusuz yapılmaz, sadece rakamlar ve makinelerden de oluşmaz. Dört yıla varan o dehşet dolu uzun savaşı sonuna kadar sürdürebilmek için inanılmaz bir coşku gerekmişti. Bütün ülkelerde, katılımcılara duyguların ne güçlü olduğunu anımsatmak için nefretin, öfkenin ve kinin sürekli kö-

rüklenmesi zorunlu olmuştur. Çünkü Goethe'nin de dediği gibi: "Coşku, uzun yıllar dayanması için ringa balığı gibi salamura yapılamaz." O bir anlık duygusallıktır ve mutlaka sık sık uzatılması gerekir. Bu nedenle de bütün ülkelerde düşmana olan nefret hep yeniden ateşlenmiş, karakter özellikleri birbirinden farklı olmasına karşın milyonlar, duygularını nefrete yöneltmeye zorlanmıştı. Avrupa'ya barışın gelmesiyle de nefret beslemek zorunluluğu gereksiz olduğu için ortadan kalkmıştı.

Uyuşturucuya bir kez alışmış insan onu aniden bırakamaz, yıllar boyu uyuşturucu kullanmış vücut birkaç gün içinde her şeyden vazgeçemezdi. İtiraf etmeliyiz ki, politik gerginlik ve toplu nefret gereksinimi neslimizde de geçerli olmaya devam etmiştir. O sadece biraz değişmiş, büyük düşmana karşı değil, başka yönlerde doğru uzanmıştır. Nefret artık değişik politik sistemler, toplumsal sınıflar ve ırklar arasında görülmektedir. Ancak genelde bir değişme olmamıştır. Bir grup olarak başka gruplardan nefret etmek, günümüz Avrupa'sında hala geçerlidir. Burada eski bir sözü anımsayalım: "Ölümlerin gölgeleri savaş sona erse de savaşmaya devam eder." İnsanların birbirine güvensizliğinden, ruhsal bozukluğundan ve çok tehlikeli bir durum olan karşılıklı düşmanlıklarından artık tüm Avrupa düşünürleri rahatsızlık duyuyor, düşünürler organizmanın zehrinin alınması, ruhsal depresyonlarından kurtulması için ne türlü kalıcı çabalar gerektiği üzerinde kafa yoruyor.

Yürekli ve kararlı bu sorunun üzerine giden iyi niyetli ve doğru sözlü herkes, milyonlarca ruha bulaşmış bu hastalıktan hemen kurtulmanın mümkün olmadığını kabul etmek zorundadır. Ruhsal hastalıklarda bir anlık mucizeler yoktur, tedavisi yavaş ve uzun sürer. Bu nedenle ani değişmeler olacağını ümit etmemeliyiz, -bunu söylemek acı veriyor- savaşı yaşamış bizim neslin iyileşmeyeceğini kabullenmek zorundayız. Hiç olmazsa gelecek nesillerin bizler gibi nefret zihniyeti ile yetişmesini bütün gücümüzle engellemeliyiz. İyi niyetli bildirgeler, çağrılar, konferanslar, anlaşmalar ve açıklamalar ile günümüz insanına yeterince destek olamayız. Gelecek nesillerin tertemiz, sağlam, aydın ve soğukkanlı bir kafa

yapısına sahip olması için önceden çok iyi düşünülmüş, kalıcı ve yöntemi başarılı bir çalışma gereklidir. Savaş bizim nesli çekici ile paramparça etti. Şimdi oturup bu parçaları birbirine yapıştırma-ya kalkışmayalım. Henüz şekilsiz olana yeniden ve eskisine göre çok daha mükemmel bir içerik ve görünüm verelim.

Yeni bir neslin gerçekleştirilmesi tabii daha çocuklukta, insanın düşünmeye başladığı dönemde, okulda başlamalı. Oluşmaya başlayan insan o yaşta duyguludur, heykeltıraşın kullandığı balmumu gibi yumuşaktır, öğretmenin akıllı elinde güzel şekillenir. Avrupa'nın yeni gençliği aynı anda bütün Avrupa ülkelerinde aynı kafa yapısı ile eğitilip yetiştirilirse en doğrusu yapılmış olur. Ancak bu yeni eğitim şeklinin tarihe bakış açısı değişik olmalı, Avrupa halklarının aralarındaki kavgaları değil de ortak yanlarını ön plana çıkarmalıdır. Benim ve çevremdeki birçok insanın desteklediği bu görüş açısı ne yazık ki bugüne kadar politikanın çıkarları doğrultusunda bir baskı altında tutulmuştur. Okulda çocuğa vatanını sevmesi aşılmalıdır. Tabii ki buna karşı çıkacak değiliz. Ancak arzumuz, bunun yanı sıra ortak vatan Avrupa'nın, bütün dünyanın, tüm insanlığın sevilmesi de aşılmalıdır. Kendi vatanını sev demek, diğerlerine düşman ol demek değildir

Bizim arzuladığımız vatan sevgisi; bütün ülkelerde binlerce yıldır öğretilen, 'Karşıtımız olan ülke aynı zamanda düşmanımızdır.' görüşünün karşısındadır. Onlara göre vatan her zaman haklıdır. Okul kitaplarında da, savaşların hep karşı taraf zorladığı, bize saldırdığı için çıktığından, vatanın korunması gerektiğinden söz edilir. Belki ülkelerin politik tarihleri, ulusal tarihleri başka türlü yazılamazdı, okullarda başka türlü okutulamazdı. Ta insanlığın başlangıcından günümüze, geri kalmış, gelişmemiş toplumlar her zaman kendini övmüş, canları istediğinde savaşlar çıkarmıştır. Tarih kitapları da her savaşın ve her fethin karşı tarafın zorlamasıyla gerçekleştiğini yazar. Bunun başlangıcını Julius Sezar ile görürüz. Tarihin bilinen en büyük imparatorlarından biri olan Sezar, Galiçya'ya, Britanya'ya ve Cermanya'ya Roma İmparatorluğunun gücünü arttırmak için saldırdığını açıklamaz; gerekçe olarak sürekli oralardaki halk toplulukları tarafından kışkırtıldığını

söyler, kendi başarılarını över. Sadece başka ülkelere el koymak için açılan bütün savaşılar, insanlık suçudur dersek, ülkemizi korumak için yapılan savaşı ise, zorlanma olarak kabul edersek, o zaman tüm ülkelerdeki okul kitapları ve öğretmenler öğrencilerine tarihteki her savaşı karşı tarafın zorlaması olarak gösterecek, onları ülkesinin saldırıya uğramış olduğuna inandırmaya çalışacaktır. Bu nedenle de gittikçe daha çok ülkede ulusal tarih kitapları gençliğe savaş çıkmasının suçunu komşu ülkeye yüklemesini öğretecektir. Bugün kongrelerde okul kitaplarındaki saldırıların ve suçlamaların silinmesini talep etmek, sorunun çekirdeğine dokunmadığı için yeterli değildir. Ateşli genç insanlar babalarının ve atalarının yiğitliklerini, dürüstlüğün ve içten bağlılığın savaşı olarak kabullenmeyi, onları takdir etmeyi sürdürecektir. İşte bu nedenle de politika tarihi, hiçbir ülkede tarafsız olmayacak, hiçbir zaman tarafsız yazılmayacaktır. Bunu değiştirme ümidimizden vazgeçelim ve tüm gücümüzü gerçekten ulaşabileceğimiz hedeflere yönlendirelim.

Bana göre, gençliğin ruhsal açıdan kendine gelmesi için, gerekli değişikliklerin çok kapsamlı yapılması ve bunların kalıcı olması kaçınılmazdır. Bütün ülkelerdeki ders kitaplarında kültür tarihi politika tarihinden ve orduların kahramanlıklarından önce gelmelidir. Ülkelerin tarihi, binlerce yıl birbirini takip eden savaşlar kapsamında ele alındı durdu. Sanki o ülke insanlarını etkileyen tek kahramanlık sadece orduların yaptıklarıydı. Ülkelerüstü bir gözleminden bakıldığında ise insanlık tarihinin sadece savaşlardan oluştuğu saçmalığı görülür. Halklar halkları kırar, ordular orduları yok eder, mareşaller mareşalleri yenilgiye uğratar, kentler yakılıp yıkılır, ülkeler büyür ve küçülür, zenginler şişer veya söner, yok olur ve bu böyle sürer gider tüm anlamsızlığı ile. Bereket versin bu tarihin yanı sıra ikinci bir insanlık tarihi daha vardır. Kùltürlerin oluşup gelişmesi, büyük buluşlar, keşifler, bilim ve tekniğin gelişip ilerlemesi...

Savaş tarihi, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları anlatır; örneğin Fransa'nın Almanya'yı yağmalamasını, ya da Almanya'nın Fransa'yı, Yunanlıların Perslere zarar vermesi ya da Perslerin

Yunanlılara... Bu gibi savaşlar nefreti gelecek nesillere de bulaştırır, onları öfkelerendirir. Öteki ise, kültürlerin tarihi, halkları halklara yaklaştırır. Savaş tarihinde insanlar birbirine düşmandır, sanat tarihinde ise kardeş. Kùltürler aracılığı ile toplumlar birbirine yaklaşır, yeni buluşlarla bütünleşir, yaratıcılıklar halktan halka bulaşır, bireyin başarısı, savaştakine karşın, ortak refahı getirir. Bugün okullarda öğretilmeye devam eden savaş tarihi, Avrupa'nın nasıl sürekli yakılıp yıkıldığını anlatır. Günümüzde ders kitaplarına ne yazık ki henüz pek girmemiş olan kültürler tarihi ise Avrupa halklarının düşünsel ortaklıklar ile nasıl bir araya geldiğinden söz eder. Savaş tarihi şiddeti gençler için çekici yapar, kültür tarihi ise düşünceye saygı duymayı onlara öğretir. Bazıları için insanın en yüce başarısı savaştır, bazıları için ise barıştır. Dünya olaylarına kültür tarihi aracılığı ile bakarsak, toplumlardaki düşün ortaklığına ve iyimserlik duygularına destek vermiş oluruz. Çünkü burada yükseliş, doruklara çıkış sonsuzdur, ortak uyumu getirir.

Güvensizliğin yerini güvenin almasını istiyorsak gençleri eğitirken kültür ve düşün tarihine en az savaş ve politika tarihi kadar önem vermeliyiz. Bizim nesillere okullarda Leonardo, Voltaire, Franklin, Montgolfier ve Gutenberg'den çok Xerxes ve Darius, barbar Cambyes ve bir sürü önemsiz kral ve imparatorlar öğretilmişti. En küçük meydan savaşını bile ezbere bilmek zorundaydık. İlk demiryollarını kimin yaptığı, kimyada en son buluşları kimin gerçekleştirdiğii üzerine ise tek satır bile yazmazdı kitaplar da. Bizler bilinçli olarak karanlıkta tutulmuştuk, komşu halkların kültürel başarılarından habersiz olmamız istenmişti. Bizim nesil sadece hangi meydan savaşlarında ve hangi mareşallerin komutasında komşularımızla mücadele ettiğimizi biliyordu.

Ancak şimdi burada bir değışiklik gerektiğine ve yeni gençliğin bu değışikliğı içten kabul edeceğine inanıyorum. Çünkü onlar içgüdüleriyle, okuldan, aileden, arkadaşlarından, gazetelerden tekniğin ne harikalar yarattığını bilir. Macera dolu keşif yolculukları, okyanusların aşılması, kuzey kutbuna giden gezginlerin yazdıkları ve her türlü kahramanlık haberleri onda kanlı meydan

savaşlarından haberler kadar coşku uyandırmalıdır. Ve tekniğin mükemmelliği halkların güvenliğini gittikçe daha çok sağladıkça da, yeni nesiller onu kolayca kabullenecek, laboratuvarında çaba gösteren yaratıcıyı, örneğin bir Edison'u, bir Einstein'ı, halkının ve ulusunun, dilinin ve düşünsel çalışmalarının yeryüzünde sevilmesini ve kabulünü sağlayan sanatçı ve düşünürleri sayacak, onları kendine örnek alacaktır. Gençlerin yetiştirilmesi sırasında politika tarihi yerine kültürler tarihi ön plana çıkarıldığında uluslar birbirlerinden korkup çekinmeyecek, birbirlerine daha çok saygı duyacaklar, düşünüyü daha çok sevecekler, gelecek nesiller de şiddetten nefret etmeye başlayacaklar. Ve zamanla iyimserliğimizin artmasıyla da, hangi milletten olursak olalım, ortak çabamızla Avrupa'da tüm politik, ekonomik ve sosyal zorlukların altından kalkabiliriz ve bunun sonucu olarak da Nietzsche'nin sözünü ettiği "Asya'nın bu küçük yarımadası" iki bin yıllık üstünlüğünü yeniden kanıtlayabilir.

Ancak gençlere kültürler tarihinde sadece geçmişte olup bitenleri anlatmak yeterli değildir. Onların bu tarihi yaşayarak öğrenmeleri Avrupa'nın çıkarınadır. Kitaplar ve okullar bir insanın yetişmesindeki adımlardan sayılır; ancak o gerçeklere hep uyanık, duyguları hep canlı olursa ulaşır o insan. Geleceğin Avrupalısı geçmişin tarihi kadar çağının insanlarının yarattıklarını da kendi çabalarıyla öğrenmek zorundadır. Bunu da çoğu kez yapacağı yolculuklarla başarır. Ancak günümüzde yabancı ülkelere gidenler her şeye ilgisiz ve üstünkörü bakarlar. Ayrıca birçok insan böyle yolculuklara genç yaşında değil, belirli bir yaşa ve olgunluğa ulaştığında çıkar. Fakat günümüzde bütün gençlerin komşu ülkeleri tanınması sağlanmalıdır. Ne de olsa insan genç yaşında her şeye açıktır, öğrenme ateşiyle yanar. Otuz-kırk yaşına gelmiş birinin ise başından çok şey geçmiştir; o eleştirmeyi sever, görüşlerinde de kimi kez kötümserdir. Duygularının değişim geçirmesi pek mümkün değildir; yaşamında düş kırıklıklarına uğradığı için de coşkuya kapılması zordur. Bizler için en önemli konu, gençliği gençlik ile bir araya getirmektir. Bu da yaratıcı gücü yüksek olan gerçek bir ortak çalışma ve gerçek bir dostlukla başarılabilir.

Bu çabanın ilk adımı üniversitelerde atılabilir. Devletler ve üniversiteler aralarında anlaşıp, bir yarıyıl ya da bir yıl için başka bir ülke üniversitesine gitmek isteyen öğrencilere izin vermeli ve yurtdışında geçirdikleri dönemi de öğrenimlerine saymalıdır. Günümüzde birçok ülke arasında anlaşma olmadığı için üniversite öğrencileri böyle bir olanaktan yoksundur. Altı ay ya da bir yıllığına bir İtalyan üniversitesinde okuyan genç için orada geçireceği, kişiliğine ve düşününe mutlaka büyük yarar getirecek bu dönem, yurtdındaki üniversite tarafından kabul görmediği için yitirilmiş bir öğrenim yılıdır. Bu nedenle de öğrenme ateşi ile yanan, öğrendiklerini yabancı üniversitelerin öğrettikleri ile karşılaştırmak, yabancı bir dili yerinde öğrenmek, yaşıtla-
- rıyla bir arada olmak ve yabancı yöntemleri yakından görmek isteyen sayısız gence bu olanaklara ulaşan yollar kapatılmıştır. Genç yaştaki bu ihmal ilerde hiçbir zaman giderilemez. Çünkü yüksek öğrenimini bitirmiş olan genç insanlar hemen çalışma hayatına atılmaktadır. İçlerinden çok azı diplomasını aldıktan sonra yabancı üniversitelere gitmektedir. Böylece sanat ve bilim her ülkede kendi kabuğu içinde gelişmekte, yaratıcı yanı genç nesillere pek ulaşmamaktadır.

Karşılıklı bir değiş tokuştan sadece üniversiteliler değil, lise öğrencileri de yararlanmalıdır. Uzun okul tatillerinde, örneğin burslarla, öğrenme ateşi ile yanan genç lise öğrencileri komşu ülkelere gönderilmeli, oralardan yabancı öğrenciler ülkemize gelmeli, dünya bakışları genişletilmelidir. Bana göre İtalya'nın, Almanya'nın, Fransa'nın, İspanya'nın tüm liselerinden çok yetenekli birer öğrenci yaz tatillerinde yurtdışına yollanmak için seçilmeli, ülkeler bu öğrencilerin yol giderlerini karşılamalı, öğrenciler gittikleri ülkelerde ailelerde konaklamalı, bu olanak zengin çocuğunun yanı sıra fakir çocuğuna da tanınmalıdır. Bu yöntem ve uygulamalar Avrupa'nın bütün ülkelerinde aynı anda uyanık ve iyi niyetli, yabancı dil bilen, başka ülkelerin insanlarını ve geleneklerini tanıyan, başka bir görüşe sahip, düşün ordusu diyebileceğimiz bir nesil oluşturacaktır. Yüksek öğrenimde ve düşünde kan dolaşımı hızlanacaktır. Bu uygulamalardan da zamanla tüm

Ülkelerin devlet daireleri, ticareti ve niversiteleri yararlanacaktır. Komşu ülkelerdeki yaıtlarıyla genç yalarda dostluklar kurmuş, bilgi ve dostluk dolu bu insanların nc görevlere gelmesi bütün ülkelerin yararına olacaktır. Birbirine dostça bağlanmış bu seçkin insanlar komularını daha iyi tanıdıkları ve bunu ilettikleri için de ülkeler arasındaki o bdalaca güvensizliğin, kısa süreli dmanlıkların, hatta savaşların sona ermesine neden olacaklardır...

Bir kez böyle bir toplum; daha gençliğinde nefret nedir bilmeyen, Avrupa'nın ortak yarattıklarına sayėı duyan bir nesil yaratıldı mı ve bütün ülkelerde toplumun genç bir kesimini hem ulusal, hem de Avrupalı dnce yapısına sahip insanlar oluşturdu mu, daha da ileri gider; bir Avrupa niversitesi, her yıl başka bir ülkenin bakentinde toplanan, barıa ve her türlü dostça yaklaşma destek veren, her türlü yanlış anlamayı engelleyen bir Avrupa akademisi kurmayı da tasarlayabiliriz. Milletler topluluğu arada sırada benzeri girişimlerde bulunmuş, fakat organizasyonu çok ağır işlediği, diplomasinin de ok etkisi altına girdiği ve gençlere az görev verdiği, kültürlerden çok devlet politikalarından etkilendiği için bu görevin altından kalkamamı, karşılıklı güvensizlik de azalacağına artmıştır. Politika çoğu kez kimi sorunları da beraberinde getirdiği ve gerilimler üzerine kurulduğu için, bizim bütün çabamız, Avrupa'nın yine sağlığına kavuşması yolunda değişik ulusal dncenin kültürel girişimler aracılığı ile birbirlerine yaklaşmasını sağlamak olmalıdır.

Bütün uluslar, ırklar ve sınıflar bir araya geldiği zaman politikanın karşısında, politikanın üzerinde bir görüş birliğine ulaabileceğimizi mit edebiliriz. Bu nedenle de benim gözümde Avrupa'nın politik, askerî ve ekonomik bütünlüğünden önce kültür bütünlüğünün sağlanması çok daha önemlidir. Böyle bir uyumayı baarmada ortak bir Avrupa yayın organı, örneğin aynı makaleleri Avrupa'nın bütün dillerinde yayınlıyacak bir dergi, hatta bir gazete toplumlar arasında güvensizliği güçlendirecek tek kelimeye bile yer vermeden insanların bir araya gelmenin ve anlaşmanın gerekliliğine dikkat çekebilir. Sözün kısıası, olumlu, iyi niyetli ve enerjileri kamçılayan uluslararası bir dergi ya da bir

gazete, gizem dolu ve yıllar boyu hep saklı kalmış bir eserin, bir görevin onlardan gelecek desteği ve ortak çabaları beklediğini tüm ülkelerdeki genç nesillere gösterebilir.

Avrupa'nın kendine gelişi, çok uzun sürecek, çok dikkatli ve duyarlı olarak başlanması gereken bir kürdür. Hastanın sağlığına kavuştuğu günü belki bizler göremeyeceğiz. Bu çabalar bizlerin, bizim gibi deneyimli ve zamanın tüm zorluklarını yaşamış insanların yararına gerçekleşmeyecek, hayır, her şey geleceğin yeni gençliği için yapılacak. Çünkü onlar anavatanlarının yanı sıra ortak bir vatan olarak Avrupa'yı kabul edecekler. Tembel olmayalım, aydınlatıcı ve öğretici çabaları gelecek nesillere bırakmayalım. Bizlerin başarması gereken en önemli görevlerden biri, nefretin yeni tohumlarının, yeni duygusal süreçlerin, başlatılmış tüm çabaları tehlikeye sokup yok etmesini engellemektir. Bizler bir yandan halkların kanında en son savaştan kalmış nefret tohumlarını azaltmaya, yavaş yavaş yok olmalarına çaba gösterirken, öte yandan da bu tohumların günümüz politikacıları tarafından yeniden ekilmesini engellemeliyiz. Bilindiği gibi uluslar, ırklar, sınıflar ve insan grupları arasındaki nefretin kaynağı çoğu kez dışardan kapılan mikroplardır. Bunlardan en tehlikelisi de yazı aracılığı ile insanlara ulaştırılan gerçekdışı açıklamalardır.

Çağımızda bireyin, şirketlerin, derneklerin ve grupların onuru yasalarla korunurken, bütün bir ulusun onuru nedense korunmamaktadır. Bir ülkede, başka bir ülke ve insanları üzerine yayın yoluyla bilinçli yalan ve iftira dolu haberler veya onur kırıcı varsayımlar ortaya atıldığında günümüz yasaları bunları sözü geçen yayın organlarında tekzip etmeye olanak tanımamaktadır. Bireyin onuru korunurken, bütün bir ulusun, toplumun onuru korunmasızdır. Bu soruna bir çözüm bulmak için yetkili bir makam olmalıdır. Uluslararası bu kuruluş, bir ülkenin yayın organlarının başka bir ülke üzerine çıkardığı yanlış haberleri veya savları inceleyip; gerekirse o ülkenin, hükümeti aracılığı ile sözü geçen gazete veya dergilerdeki gerçekdışı haberi hemen tekzip etmesini sağlayabilmelidir. Ülkeler aralarında anlaşıp, böyle bir üst makamın kurulmasını sağlayabilirse, yalanlar daha bütün dünyaya

yayılmadan, toplumlar arasında nefrete ve güvensizliğe neden olmadan üzerine basa basa ezilebilirdi.

Neslimiz ne yazık ki içindeki nefret duygusundan henüz arındırılmamıştır; tehlikeli bir şekilde için için yanmaya devam etmektedir. Bu ateşin körüklenmemesini, yeniden alev almamasını sağlamak gerekir. Ancak yanlış bir anlamaya neden olmaması için burada şunu da belirtmek isterim, böyle girişim ülkeler arasındaki politik ve düşünsel tartışmalara engel olmamalı, toplumların düşünce özgürlüğünü de kısıtlamamalıdır. Önemli olan kışkırtıcı, gerçekdışı haberlerin toplumlararası ilişkilere zarar vermesini engellemektir. Avrupa sınırları içinde her türlü hakaret ve iftiradan arınmış bir ulusal politikanın mümkün olduğuna ben inanıyorum.

Avrupa ülkeleri arasında politik içerikli yalanların yayılmasını engelleyecek uluslarüstü bir makamın kolayca kurulabileceğine inanıyorum. Bana göre tanınmış, yetki ve bilgi sahibi altı ya da on iki kişiden oluşacak bu kurula, haksızlığa uğramış kişiler veya devletler başvurabilir ve onlar da oybirliği ya da oyçokluğu ile alacakları kararlarla öne sürülmüş olan savın tekzipini talep edebilirler. Böyle bir makamın Avrupa ülkelerine zararı değil, yararı olacak, gazetelerin okur üzerindeki etkisini azaltmayacak, onun gazetesine daha çok güvenmesini sağlayacaktır. Çünkü Avrupa insanı bilecektir ki, yabancı gazetelerde çıkan ülkesi ilgili haberler gerçektir, onlara inanılabilir, gerçekdışı olanlar da hemen yalanlanacaktır. Basın yoluyla ortaya atılan bir yalan, kısa sürede her yere yayılabildiği için çok tehlikelidir. Bu nedenle de bütün ülkeler ortak hareket edip nefret tohumlarının atılmasını engellerse, Avrupa insanların birbirine olan güveni artar, gazete ve dergi yazarlarının da ahlâk kurallarına daha çok dikkat etmeleri, dolayısıyla da barış misyonuna katkıları sağlanabilir. Böylece görevimizin olumsuzluğa karşı olan bölümü, daha doğrusu yalanın engellenmesi, yerine getirilmiş sayılır. Ancak bütün halkların özelliklerini koruyarak uluslar arasında uyumu ve barışı sağlamayı kendisine en büyük hedef edinmiş olan bizlerin bir başka görevi daha vardır: Dürüstlükten hiç vazgeçmeden sürekli

aktif çabalarla genç nesillere örnek olmak bizler için bir yükümlülüktür. Uluslar arasında güvensizliği arttıracak her türlü sözden kaçınmak, kalemlerimizi komşu bir ulusun onurunu ve gururunu kırarak, kişiliğini zedeleyecek yazılar için kullanmamak bizlere çok olağan gelmelidir. Olumlu başka bir görevimiz daha vardır: Komşu ülkelerin çabalarını ve yarattıklarını kendi ülkemizde ve bütün dünyada övmek, gençleri de, yeryüzünün en inanılmaz nefretini yaşamış bir neslin, kültürel yükselişi engellediği ve insanın yaratıcı gücüne zarar verdiği için nefretten nefret etmesini öğrendiğine de inandırmak...

Biz yazarlar, sanatçılar, müzisyenler, tüm aydınlar, gençlere örnek olmak için davranışlarımızla onları, her ülkedeki değişik düşünsel çabanın aynı şeye inanan ve aynı amacın peşinden giden insanlar arasındaki dostluğu pekiştirdiğine inandırmalıyız. Yabancı diller ve ülkelerin sınırları da, her türlü çaba karşısında hayranlığımızı belirtmemize, kapalı kapılar gibi engel olmamalı. Biz yaşlılar, insanın düşün gücünü hayranlığın daha çok arttırdığını, coşkunun da ona her defasında yeni bir gençlik armağan ettiğini kanıtlamalıyız. Avrupa'nın üzerinde yine birlik beraberliğin bulutsuz ve duru gökyüzünü görmek bizlere kısmet olmasa da, bütün gücümüzü ve coşkumuzu henüz çok ötelerdeki bu ideal uğruna harcayalım. İsteriz ki, bütün ülkelerdeki gelecek nesiller, kendi vatanlarının yanı sıra her türlü nefret ve güvensizlikten arındırılmış bir Avrupa'yı da ikinci vatanları olarak kabul etsin. İsterlerse bizlerin yıllar boyu inanmış olduğu budalalıklara gulsünler, yaptığımız yanlışlara, hiç kimseye güvenmeyişiimize de! Fakat tekrar doğruya giden yola dönmek ve akla yaratıcılığını geri vermek için elimizden geleni yapmamış olduğumuzu iddia etmesinler!

*Kentlerle
buluşmalar*

İKİ OKYANUS ARASINDAKİ SAAT

Bitiminden az önce Panama Kanalı, 1912

Kuzey Amerika'yı Güney Amerika'ya perçinleyen incecik bir teli andıran o daracık toprak parçası Panama uğruna binlerce yıl savaşlar yapılmıştır. İnsanlık tarihinden çok önce; hayvanların, bitkilerin, insanların yeryüzüne ayak basmasından çok önce başlamıştı bu savaş. Günümüz jeologları dağların şekillenmesinden, yeryüzünün geçirdiği değişimleri kanıtlayabilmektedir. İnsanlık öncesinin karanlığında iki okyanus, bugünkünden çok daha kütleli olan ve Amerika kıtasının yüreğini koruyan bölgeyi ele geçirmek için savaşıyordu. Soldan Pasifik, sağdan da Atlantik Okyanusu bastırıyordu. Birbirine kavuşmak isteyen şehvetli ve saldırgan iki mavi dev. Okyanusların altında kaynayan volkan ateşi de onlara yardımcı oluyordu. Günün birinde kara; ateş ve suyla parçalandı, deniz her yanı kapladı. Küba, Porto Riko ve küçük Batı Hint adaları, milyonlarca yıl önce sular altında boğulmuş kıtadan geriye kalmış parçalardır. Fakat toprak inatçı ve güçlüydü. Parçalanmış kıtadan geriye kalan daracık bir toprak şeridi dayattı, iki okyanus arasında yükseldi, ince bir duvar gibi birleşmelerini engelledi. Her iki okyanusun sonsuzluğuna bakıldığında gülünecek kadar ince ve zayıf bir engel. En güçsüz bir rüzgâr bile bir okyanustan ötekine kolayca geçiyor. Neredeyse bir kıyıdan öteki kıyıya vuran dalgaların sesini duyuyorsunuz. Martılar bir Pasifik kumsallarında bir Atlantik kumsallarında mola

veriyor. Dar Panama'nın pek yüksek olmayan bir tepesinden aynı anda iki deniz de seyredilebiliyor. Okyanuslar sabırsız, binlerce yıldır köpürüp köpürüp boş yere kıyıları vuruyorlar. İnatçı kâra, bir denizin öteki denize kavuşmasını engelledi. Kasırgaların, fırtınaların savaşından hep o üstün çıktı.

Fakat sonra doğa unsurlarının savaşına küstahça yeni bir varlık katıldı. O güne dek yaptıklarıyla övünen insanoğlu, doğanın başaramadığını sonuçlandırmaya kalkıştı; dev okyanusların isteğini küçücük dünyasal gücüyle yerine getirmeye girişti. Panama topraklarını büyük zorluklarla incelemiş olan ilk araştırmacılar iki denizin birleşmesi düşüne hayran olmuştu. Yürekli Kanada fatihi Champlain de Fransa kralına yolladığı raporda bir kanal açma olanağından söz etmişti. Fakat o yıllarda insan henüz güçsüz sayılırdı. Doğa vergisi olan ellerinden, güçlü kollarından, iradesinden ve yürekliliğinden başka bir şeyi yoktu. Başka insanları, kendisinden zayıf olanları boyunduruğu altına alabilecek güçteydi. Meksika'daki, Peru'daki krallıkları, Kızılderililerin yaşadığı toprakları ele geçirdi, bir kıtayı kendine köle yaptı. Dediklerini yapmayan doğa karşısında ise güçsüzdü. Düşünü gerçekleştirmesi, kendine karşı çıkanı güç kullanarak alt etmeye kalkışması için yüzyılların geçmesi gerekti.

İnsanın, doğaya hükmedebilmesi için sabırlı olup beklemesi gerekmişti. Panama düşünü gerçekleştirebilmek için bilim adamları odalarında cansız formüllerden canlı kanıtlara ulaşmak, araştırmacılar da doğanın yasalarını kavrayıp ona karşı silahlar üretmek için uzun yıllar geçirmişti. Yıldırımın gizemini keşfetmiş, rüzgârı kendi çıkarına kullanmış, ateşi esiri yapmış insanoğlu ancak yiğitlik dolu çağımıza ulaştığında böyle bir görevin üstesinden gelmek yürekliliğini bulmuştu kendinde. Doğaya karşı giriştiği bu savaşta kendine önce bir aracı gerekmişti. Gücüne güç katmak için makineleri buldu. Sonra ülkeler arasındaki uzaklıkları aştı, ulusları bir araya getirdi, doğaya karşı böylesine büyük bir savaş için gerekli olacak kapitali, milyarları verecek ülkeleri buldu. Yeryüzünün görünümünü kendi kafasından geçirdiği gibi değiştirmeye, doğayı kasıtlı olarak bozmaya cesaret etmeden önce

insanoğlunun, çağımızın en önemli teknik buluşlarını yapması gerekti.

Daha otuz yıl önce Avrupa böyle girişimlerde bulunmak için kendini güçlü sanıyordu. Çalışmalara ilk cesaret edenler Fransızlar olmuştu. Toprak ile insan arasındaki acımasız bu savaşı, insanın yenilgiye uğradığı bu kanlı savaşı yazacak bir Homer çıkmamıştı. Biz Avrupalılar sadece bazı skandalları anımsarız. Rüşvet yemiş parlamenterleri, Paris'te hisse senetlerinin ani değeri yitirilişini, borsadaki sonuçları çok kötü o dolapları... Fakat dünyanın öteki ucunda yaşanan trajediden çok az haberimiz vardır. Kanalin açılması tam yirmi bin insanın yaşamına mal olmuş, bir milyar Frank boşuna beyaz kumlara gömülmüş, karanlık bataklıklarda kaybolup gitmiş, terkedilmiş evler ve paslanmış iş makineleri için boşuna harcanmıştır. Orada doğa elindeki en tehlikeli silahlarla savaşıyordu insana karşı. Sadece iki okyanus arasında yükselen bir dağın metre metre, kürek kürek taşınması gerekmemişti; tropik ülkelerin bütün tehlikeli hastalıkları da oradaydı. Bölge, sanki içindeki ölümün zehirli oklarını düşmanın üzerine fırlatmakta olduğu bir okluktu. Vadilerden ateşli hastalıkların zehirli buharları yükseliyor, vızıldayan kanatlarında ölüm taşıyan tehlikeli küçük sinekler her yere inip kalkıyordu. Balta girmemiş ormanlardaki bataklıkların hazırladığı zehri, sıcaklardan bitkin düşmüş ve güç yitirmiş insanların kan damarlarına sıkıyorlardı. Sonra işçiler kaçmış, mühendisler taşı tarağı toplamış ve geriye, hastalığın ve yakıcı güneşin bir şey yapamadığı kocaman iş makineleri kalmıştı; terk edilmiş bir savaş alanındaki cesetler gibi. Panama'daki bu felaket, başarısız olmuş kanal açma projesi, insanoğlunun çağımızdaki en büyük yenilgisidir. Zafer ondan sonraki on yıl için doğanıydı. İnsanların bölgeyi korku içinde terk etmesi üzerine evleri, iş makinelerini, geride bıraktıkları her şeyin üzerine yaban otları kaplar. Avrupa'da binlerce yatırımcı çok aceleci girişimlerinin kurbanı olur, büyük paralar yitirilir. Doğa, ondan daha güçlü olduğunu insanoğluna son bir kez göstermişti.

Evet, son bir kez. Çünkü dönemimiz, içinde bulunduğumuz yeni yüzyıl vazgeçmiyor, geri adım atmıyor, değişik silahlar ge-

çiriyor kafasından. Yeni nesil bu savaşa tekrar girişti, başarılı bir başlangıç yaptı. Fransızların yerini Amerikalılar aldı, kendilerini inanılmaz bir enerji, müthiş bir iyimserlik ve mükemmel bir yüreklilikle bu işe verdiler. Daha öncekilerin yaşadığı felaketlerden ders aldılar ve daha işe girişmeden doktorları oraya yolladılar, bataklıkları kuruttular, sivrisinekleri yok ettiler, hastaneler kurdular ve kampları işçilerin kalacağı şekilde inşa ettiler. Sağlıklı bir çevre oluşturduktan sonra çalışanları oraya gönderdiler. İnsana her zaman güvenilmeyeceğini bildikleri için de birçok işi makinelere yaptırttılar. Sağlığı tehdit eden bölgelerde de makineleri işe sürdüler. Yankee yavaş yavaş bir zafer şenliğine hazırlanıyor. Ülkelerinin tarihinde önemli bir dönemi coşkuyla yaşıyorlar; çünkü bu kez Avrupa'yı geride bıraktıkları ve başarılması olanak dışı sanılan bir eseri yarattıkları için gurur duymakta haklılar. Gerçekleştirilen eseri rakamlarla ifade etmek onun ne denli yüce bir şey olduğunu belki çok iyi kanıtlar; fakat rakamlar soğuktur, duygusuzdur. Yaratılanı sözlerle anlatmak da kolay değil, çünkü burada gerçekleşen eserin insanlık tarihinde bir benzeri yok...

Panama'daki bu girişimi Süveyş Kanalı ile karşılaştıramayız. Mısır'da açılan kanal, çağına göre mutlaka olağanüstü bir başarıydı, ancak planlanması ve gerçekleştirilmesi Panama'ya göre basit sayılırdı. İki deniz arasındaki yumuşak kuma bir kanal açılmıştı. Doğa ve iklim çalışanlara engel değildi. İşçilerin de başka yerlerden getirilmesi gerekmemişti. Bir çocuğa bile nasıl yapıldığı tarif edilebilir. O sizi hemen anlayacaktır ve günün birinde deniz kıyısında oynarken elindeki küreği ile su dolu iki çukur arasına bir kanal açıverecektir. Panama'daki kanalda yapılanlar olağanüstüdür. Gerçekleştirilmiş olanlar inanılmazdı, sanki bu dünyadan değillerdi... Orada dağlar yer değiştirmiş, ormanlar kaldırılmış, yapay göller yapılmış, kısacası doğa değiştirilmişti. Çünkü bütün bunlar kanalın başarılması için gerekli olmuştu. Başka ülkelerden işçiler getirilmiş, kalacakları köyler önceden hazırlanmıştı. Balta girmemiş ormanlara yeni yerleşim yerleri kurulmuştu. Panama'da dağlara açılan deniz yolu -inanılması belki güç- iki

okyanustan daha yüksekte, suyla aynı düzeyde değil. Okyanustan okyanusa geçen gemiler denizden yüz metre daha yukarıda hareket edecek. nce bir kıyıda ykselecekler, sonra öteki kıyıda yine aşağıya inecekler. İlk girişimde bulunan Fransızlar, tıpkı Süveyş'te olduğu gibi iki okyanus arasında dümdüz bir kanal amayı denemiş, fakat başaramamıştı. Amerikalılar ise projenin zor olan uygulamasını yaptı; su yolunu deniz düzeyinden yukarıya kurdu ve başarı elde etti. İki girişim arasındaki yirmi yılda tekniğin gelişmesi, mümkün olmayanın kolayca gerçekleştirilmesinin nedenidir. Böyle girişimler ve değişimlerde günümüzün o canı tez, içine sığmayan temposunu yaşıyor, ateşli ve atılğan gelişmelerin, bugün olanak dışı sandıklarımızın yakın gelecekte olağan şeyler olacağını fark etmeye başlıyoruz. Bir dşseverin inanılmaz düşleri artık çok kısa sürede güncel girişimler oluyor.

Colon'dan Panama'ya, Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na yapılan iki saatlik tren yolculuğu kadar hiçbir okul kitabı, en yenisi bile, kişiye bu modern tekniği öylesine hayranlık dolu anlatamaz. Her yerde insan emeiği ile sınırsız enerjinin olağanüstü bir oyunu. Hiçbir yerde huzur yok, her yerde hareket, çaba, canla başla alışma. Doğa bile huzursuz; çünkü o gemlenmiş, esir anılınmış. Burada, Ekvator yakınlarındaki tropik ormanlarda yaşadığım kadar insan becerisinin üstün gücünü Avrupa'da yaşamamıştım.

Panama Kanalı'nın başlangıcı olan Colon, tropik bölgenin küçük bir deniz korsanları kenti, yeşil palmiyelerin çevresini kuşattığı beyaz bir leke. Burada güneş cehennem sıcağı. Kıyıdan iki sokak ötede yanaklarınızda denizden esen hafif rzgarı hissetmiyorsunuz, güneşin yakıcı sıcağı ev duvarlarından potada eriyen maden gibi yüzünüze vuruyor. Kenarları ufka uzanan inanılmaz bir kazan burası. Ovalardan, ormanlardan yükselen dumanlar güneşin çiğ işığında tüyler ürpertici yayılıyor. Kızgın ateş orada en tehlikeli şuruplarını kaynatıyor. Barakayı andıran tahta evlerin pencerelerinde, kapılarında ince tel rgler. Hepsinin ortasında da en önemli yapı, beyazlara bürünmüş hastane. Demiryolunun solunda, yamaçta küçük tahta haçlar, mezarlık. Büyük kaybın

kurbanları, yirmi bin ölü. Her yanını yaban otlarının bürüdüğü, okyanusa bakan arazide yatıyorlar. Denizlerin ötesinde, uzaklarda bir yerde vatanları var. Yamaç çok güzel, cennet gibi, fakat insan kalmak istemiyor orada. Tren uçar gibi yoluna devam ediyor, açık pencerelerde rüzgâr ılık çalıyor, içeri giriyor; fakat insanı ferahlatmıyor, ılık bir buhar gibi saçlarınıza, ellerinize dokunuyor. Demiryolunun iki yanında yeşil duvarlar uzanıyor, ardına geçilemez, kırılmaz, balta girmemiş ormanlar insanların evleri ile yanak yanağa. Sonra ilk istasyona varıyor tren. Kanalin giriş noktası, Gatun Locks, dev havuz sisteminin ünlü eklüzü.

Sadece rakamlar vererek elde edilen başarılardan söz etmek doğru olmaz. Burada gerçekleştirilen eserler eski zamanların devlerinden daha güçlü! Birdenbire karşınıza dikilen, yüksek kuleleri andıran duvarlar betondan. Otuz bin ile elli bin ton arası gemilerin üç saatte deniz düzeyinden yüz metre yukarıya çıkarılması ne demek? Burada anımsatmak isterim, bu modern dev yolcu gemileri üç, dört bin insanı taşıyor. Muazzam makineleri, motorları, lokantaları, eğlence bölümleri, orkestraları, tiyatrosu, yüzme havuzları, kütüphanesi, gezinti bahçeleri ve atölyeleri ile küçük bir kent bu gemiler. Limanlarda kocaman vinçlerin lokomotifleri oyuncaklar gibi kaldırması karşısında şaşırın bizler böyle dev bir ağırlığın yüz metre yukarı çıkarılmasını gözümüzle görsek bile inanamayız. Havuza giren kocaman yolcu gemisi sanki bir avuç içinde öyle duracak ve ağır ağır yüz metre yukarıya kaldırılırken, güvertedeki insanlar huzur içinde çaylarını içecek, ya da salonlarda briç oynayacak. Aradan beş saat geçtikten sonra da yine aynı yumuşaklıkta öteki okyanusa indirilecek. Gemilerin elektrik gücü ve su basıncıyla çıkarıldığı koskocaman yapay göl sayısız borulardan gelen sularla oluşturulacak ve Avusturya'nın Salszkammergut bölgesindeki göller büyüklüğünde olacak. Okyanusları geçen dev gemiler büyük bir hızla bu gölü aşıp, bir saat sonra öteki kıyıda başlayan kanala giriş yapacak.

Tren burada durup mola veriyor. Celebra-Cut'ta inanılmaz başka bir şey bizleri bekliyor. Elimizdeki haritaya göre burada bir dağ var, fakat nereye bakarsak bakalım hiçbir yerde dağ filan

göremiyoruz. Buradan kaldırılmış o, Culebra'nın kayadan dağı. Önce Fransızlar yarısını taşımış, sonra da Amerikalılar geri kalanını. Sanki batmış, yerin altına indirilmiş, sihirbazın biri onu yok edivermiş, izi bile kalmamış. Nereye gitmiş, ne olmuş, dağı oluşturan kayalar, topraklar nerede şimdi? Sorduğumuz mühendis gülümsüyor sessizce. Biraz gurur duyduğu belli. Az önce Gatun Locks'da görmüş olduğumuz setleri, demiryolunun kenarında uzanan yığınları anımsıyor muyduk? Şimdi dağ oradaydı. Kanalı denize karşı koruyordu.

Çalışmalar devam ediyor, kanalın altındaki zemine döşenmiş beş ray hattında uzun yük trenleri gidip geliyor, yeni yeni setler kurmak için gereken taşı toprağı taşıyıp duruyor. Arada sırada büyük gürültüler duyuluyor. Dinamitler kayalıklardan kocaman parçaları sürekli koparıyor. Kanalın henüz boş yatağının derinliği baş döndürücü. Aşağıda çalışıp duran işçiler bir havuzun dibindeki balık yavrularını andırıyor. Ta derinlerde hareket eden insanlar, sağa sola gidip gelen iş makineleri rengârenk bir kargaşayı oluşturuyor. Büyülenmiş gibi kanalın dibine bakarken yanımızdaki mühendis yine gülümsüyor. On iki metre daha derine indikten sonra işleri bitmiş olacaktı. İş makinelerinin kocaman kepçeleri kopan dev kaya parçalarını üstü açık vagonlara yüklüyor. Lokomotiflerin uzun düdüğü ile trenler hızla uzaklaşıyor ve aradan daha beş dakika geçmeden, bomboş, ağızları açık aç yaratıklar gibi yine dönüp geliyorlar. Yanlarında duran insanlar cüceler gibi. O kadar derindeler ki, ne yaptıkları pek belli olmuyor. Güneşin yansıdığı kazma kürekler arada sırada şöyle bir ışıldıyor. Bütün işi, zor nefes alan, kapkara, kocaman hayvanlara benzeyen iş makineleri yapıyor.

Bütün bunları insanoğlunun gerçekleştirmiş olduğuna inanmak güç. O bir inanılmazı başarmıştı; dağları kaldırmış, ovalara göller yapmış, tepelerin arasından bir su yolunu geçirmiş, okyanusları birbirine kavuşturmuştu. Bugüne kadar yaratılanlar karşısında insan sarhoş oluyor, sersemliyor. Toprak yığınlarını inip çıkar, heyecan içinde dolaşırken güneşin yakıcı sıcaklığını bir an olsun fark etmedim. Az sonra Panama'ya vardık. Sonsuz, masma-

vi Pasifik Okyanusu karşımda uzanıyor. Ötelerde, çok ötelerde bir yerde Japonya olacak. Kendimi birden çok yorgun hissediyorum.

Tuhaf, benzeri olmayan bir duygu, aşağılarda o henüz kuru, fakat yakında oluşacak su yolunda gezinmek, bu dünyada olağanüstü bir yaratılışı yaşamak! Sanki bir bayram benim için, Kuzey ile Güney Amerika'nın birleştiği, fakat kısa süre sonra hücum edecek dalgaların kıtayı sonsuza dek birbirinden ayıracağı noktada kuru toprağa dokunmak. İki okyanus birbirine kavuşacak, sarılacaklar birbirlerine, uzak dünya ülkeleri daha yakın olacak. Çağımıza damgasını vuran acelecilik çılgınlığı sanki bir kahramanlık. Orada bir kapı açıldı, yeni yollara ve yeni değerlere. Uzaklıklar değişecek; mekân ve zaman kavramı, devletlerin etki alanları da. Belki burada başlayacak Amerika'nın imparatorluğu... Acaba ilerde insanlar, bu yeni su yolunu geçerken, güvertedeki şezlonglarında uykuya dalmış, rüyalarında görecekler mi burada yaşamını yitirmiş binlerce insanı, geminin altında uzanan toprakların her metresindeki kan damlalarını?

Şimdi bir değişimi, eskiden yeniye geçişi yerinde görmek, Panama'da suların hücumundan önceki son anları yaşamak inanılmaz bir duygu! Geçmişin balta girmemiş ormanları ile insanın yarattığı eser arasında duran insan "Panama!" diye haykırmak istiyor. Uzun bir zafer çılgılığı atmalı çağımızın yiğitliği adına! İnsanoğlu, kendine engel gördüğü doğayı, o güne dek sadece Tanrının ve unsurların emrinde olan dağları ve denizleri artık kendine esir etti...

YPERN

Uzun yıllar önce bir kez gelmiştim geçmişi hüzünlü bu kente. Brügge’den yola çıkıp, buharlı trenle sarsıla sarsıla iki, üç saat sürmüştü yolculuk. Akşama doğru buraya varan yabancıların konaklayacağı bir yer bulması hiç de kolay olmamıştı. Buranın insanları saat dokuz dedin mi, yataklarına girer. Sadece birkaç küçük lokantanın, tahta kepenkleri yarı inik pencerelerinin ardında gaz lambalarının aydınlattığı odacıklar seçiliyordu. Kentin büyük alanı bomboş ve karanlıktı, ortasındaki dört köşe bir havuz hafif ışıldıyordu. O anda karanlığın içinden bir ortaçağ gece bekçisi karşıma çıkıp da, şarkılar mırıldanarak ara sokaklarda gözden kaybolursa hiç şaşmazdım. Kocaman cüsseleriyle bütün bu sessizliği ve karanlığı yaranlar kentin toplantı salonuyla katedrali idi. Bu unutulmuş taşra kentine üç saate yakın yorucu tren yolculuğunu göze almamın nedeni katedraldi.

Şu sıralar her yerde Ypern! Lille’den Ostende’ye, Ostende’den Antwerp’e, ta Hollanda kentlerine bütün duvar afişlerinde adı okunuyor, “ville martyre”*. Grup gezileri, otomobil yolculukları, özel turlar düzenleniyor, her gün on binlerce insan (belki daha da çok), birkaç saatliğine buraya geliyor. Ypern, şu sıralar Belçika için bir great show! Waterloo’ya büyük rakip. Herkes onu görmek istiyor, daha doğrusu kendini buna zorunlu hissediyor. Önce, bu tu-

* Dertli şehir

rist telâşının içinde ben de olmayayım, diye düşünüyorum. Fakat sonra sorumluluk duygusu galip çıkıyor. Korkunç geçmişte olup bitmiş her şeyi bilinçli görüp kavramalı, geleceğe dürüst bakmalıyız. Çağımız tarihini daha iyi anlamak için bu bir sorumluluktur. Evet, yine Ypern yoluna koyulmalıyım! Fakat turistik gezilerden birine katılmadan, rehberin peşinden kiliselere, mezarlıklara, harabelere girip çıkmadan, sayısız anıtı ziyaret etmeden, bir program çerçevesinde iki yüz bin ölüyü anmadan...

Yolu biraz uzatarak, önce Nieuport'a uzanıyorum. Geniş, rahat yollar asfalt kaplı, kıyı kasabalarına dinlenceye giden lüks otomobiller üzerinde sessizce kayıyor. hiçbirinin, yolun sağında solunda uzanan, yavaş yavaş kumların altında kaybolan savaşın izlerine bir an olsun baktığını sanmıyorum. Şimdi arazide zikzak yaparak uzanan bir dereciğin dört yıl boyunca piyadelerin siperi olduğunu kim anımsıyor? Az ötedeki yuvarlak, suyunda bulutların mavi mavi yansıdığı, sarı benekli ineklerin huzur içinde susuzluklarını giderdiği gölcüğü, sayısız insanı öldürmüş kocaman bir bombanın açmış olduğunu da sanırım pek kimse anımsamıyor.

Evet, her şeyi iyice görebilmek için çok dikkatli bakmak gerekiyor. Ne de olsa zaman topraklardaki izleri, unutkan insan beynindeki anılar gibi çabucak siliyor. Ancak az sonra, yakındaki büyük cephe Nieuport'ta, savaşın izlerini taşıyan ürpertici kalıntılar daha belirli. Mağarayı andıran bomba çukurları, parçalanmış ağaçlar, zehirli gazların kurutmuş olduğu, şikâyet eden iskelet kolları gibi göğe yükselen yapraksız dallar...

Yüreksiz kent

Hızla yola devam ediyorum, Ypern'e doğru. Yolun sağında-solunda biçilmeyi bekleyen buğday tarlaları. Hissediyor insan, doğada da her şey ölümlerden yaşıyor. Hasta ormanlar da görüyorum, yaprakları hasta, zehirden sarımsı, dallarını yardım çılgılığı atar gibi geçenlere uzatıyorlar. Sağda solda ikide bir mezarlıklar uzanıyor. Dört yıllık savaş burada hâlâ yakın. Putlar, putlar, putlar, taş putlardan ordular, tertemiz, pırıl pırıl, güllerle süslü her

taşın altında bir insanın yattığını düşünmek ürpertici. O yılların çılgınlığı olmasaydı bugün kırk-elli yaşında olacak, yaşamın ortasında yetişkin, sağlıklı ve dinç duracaklardı. Kafasında böyle düşünceler olmasaydı, bomboş topraklarda uzanan, Avustralya, Kanada, Belçika, Fransa ve İngiltere insanların taştan ölümler ormanlığı hoş bile gidebilirdi.

Birkaç dar caddeyi geçtikten sonra kentin büyük alanında duruyorum. Her şey eskisi gibi. Kimi yapılar elden geçmiş, eskiye göre biraz renkli ve temiz. Fakat kocaman o kent toplantı salonu artık yok. Belçika'nın gurur duyduğu, kent evlerinin bir zamanlar tavuğun yanından ayrılmayan civcivler gibi çevresini sardığı dev yapı yok şimdi. Yüzyıllara kafa tutan bir kahraman gibi yükselen yapının yerinde, şimdi hastalıklı dişleri andıran birkaç kara ve kırık taş sütun duruyor. Kentin yüreği koparılmış. Kıyaslamak istenirse Berlin'deki tarihî sarayın yerinde bir harabeyi göz önüne getirmeli.

Görüntü tüyler ürpertici. 1918 hava bombardımanının ardından, kraterler dolu bir araziye andıran, bir moloz yığınının farksız Ypern'i gösteren, uçaktan çekilmiş, şimdi dükkân vitrinlerinde duran fotoğraflardan daha da ürpertici. Bu kocaman yapıyı yeniden inşa etmeden böyle bırakmaları, göreni irkiltmeyi amaçlıyor. Belçika'da savaştan kalmış kimi yıkıntıların da tamir edilmeden uzun süre böyle kalması kararlaştırılmış. Gelecek nesillerin neler olup bittiğini görüp anlaması isteniyor. Doğacak insanlar, ülkeyi istila etmiş olan yabancı orduların yaptıklarını görsün, kentin nasıl bir dehşet yaşamış olduğunu anlasın ve onlardan nefret etsin; bu da amaçlanmış olabilir. Bence bu yapılar savaşa karşı anıtlar! Artık bir moloz yığını olan bu dev bina da, sanki havanda dövülmüş bir sanat eseri. Vatanını seven herkese savaşı anımsatan, topraklarının bu duruma düşmemesi için onun dikkatini çeken moloz anıt!

Meningate

Çok değerli sanat eserini Ypern'in elinden almışlardı. Gelecekte artık hiç kimse, bizlerin bir zamanlar yapmış olduğu gibi bu sapa kente, ölçüleri ve görünümü muhteşem, geniş omuzlar üzerinde yükselen bu salon yapısını görmek için uzun yolu göze alıp gelmeyecekti. Fakat Ypern bu arada, yitirdiği anıt yapının yerine yepyeni başka bir eser kazanmıştı. Sanat yanı bir harika olan bu anıt yapının adı Meningate idi ve İngiliz ulusu tarafından Avrupa topraklarında şehit düşmüş insanları için bağışlanmıştı.

Savaş yıllarında düşman cephesine uzanan yolda kurulu yüksek, mermerden koskocaman bir zafer kapısıydı. Ypern'i çevreleyen, İngiliz alaylarının, top arabalarının, askerî hastane araçlarının, cephane taşıyan kamyonların yakıcı sıcakta ve sağanak yağmurda cepheye gittiği, sayısız tabutun cepheden döndüğü o yola kurulmuştu dev kapı. Ölçüleri ve sade görünümüyle eski Roma'nın kapılarını andırıyordu. Hatta yüceliği ve geniş kemeriyle kapıdan çok bir mozole idi. Düşmana dönük ön cephesinde, çatı altındaki yüzeyi, güçlü pençelerini açarak oturmuş mermer bir aslan süslüyordu. Kente dönük arka cephede ise mermerden kocaman bir lahit vardı. Bu anıt kapı, Ypern cephesinde şehit olmuş, mezarları bilinmeyen, bombalar altında parçalanmış, bataklıklarda çürümüş, belki de ölüleri bulunmuş diğer arkadaşları gibi kenti çevreleyen, taşları beyaz mermerden, bakımlı mezarlıklara değil de herhangi bir yere toplu gömülmüş altmış beş bin İngiliz askeri anısına inşa edilmişti. Beyaz mermerden bu kemer onların sembolik toplu mezarıydı ve tüm cephesine altmış beş bin şehidin adı altın harflerle kazılmıştı. Elhamra Sarayı'nın sütunlarını süsleyen yazıları anımsatıyordu... Bu anıt yapı, savaş zaferi için değil, ölülerin, şehitlerin anısına kurulmuş. Cephede yaşamlarını yitirmiş Avusturyalılar, İngilizler, Hindular ve Müslümanlar, aynı ölümün aldığı insanlar bu mermer anıtta aralarında hiç fark gözetilmeden ölümsüzleştirilmiş... Üzerinde kralın portresi yok, kahraman mareşallerden, zaferlerden söz edilmiyor, prenslerin, arşidüklerin sözlerini de kazmamışlar mermere. Sadece kocaman

harflerle kısacık bir cümle: Pro rege, pro patria* okunuyor. Altmış beş bin yitirilmiş insanın anısına dikilmiş, gerçek bir eski Roma yapısı bu anıt kapı bugüne dek gördüğüm benzeri bütün eserlerden çok daha etkileyici, şehitlerin dul eşlerinin, çocuklarının ve dostlarının çevresine bırakmış olduğu ve her geçen gün gittikçe artan çiçekler, buketler, çelenkler tüyler ürpertici. Neredeyse bütün bir ulus senenin on iki ayı buraya geliyor akın akın, sanki hacca gidermiş gibi ziyaret ediyor yitirilmiş, mezarları olmayan şehitlerin bu ortak mezarını.

Ölüler panayırı

Bugün Ypern İngiliz ulusu için bir 'haç yeri.' Sonu görünmeyen mezarlıkları, taşları, putları, altmış beş bin ölünün anıt kapısını görünce, gelmelerinin nedenini daha iyi anlıyor insan. Ancak kente uzanan yollardaki trafik, sokakların doluluğu duyguları biraz da olsa olumsuz etkiliyor. Bütün hüznün ortasında çok profesyonel düzenlenmiş turist turları rahatsız edici. Kent meydanındaki otomobil kuyrukları, ünlü bir operanın prömiyerine gelenleri anımsatıyor. Yeşil, sarı ve kırmızı toplu taşıma araçları, otobüsler, şu hareket eden kocaman küvetler, her saat başı binlerce insanı boşaltıyor kente, turist ordularını. Koşar adım gidiyorlar ören yerlerine, ellerinde hoparlörler önden yürüyen ve bir şeyler anlatan rehberlerin peşinden, ziyaret ediyorlar iki yüz bin(!) mezarı... On Marka her şey dahil. Dört yıllık savaşın tarihçesi, mezarlar, dev toplar, bombalanmış kent salonu kalıntısı, öğle veya akşam yemeği, arada bir de *nice strong tea*...** Dükkanlarda şehitlerle yüksek cirolar yapılıyor. Top mermisi parçalarından (belki bir insanın kafatasını parçalamıştı) yapılmış süs ve hatıra eşyaları satıyorlar. Vitrinlerde savaş alanından hatıralık eşyalar, örneğin bronzdan bir İsa heykelciği, taşıdığı haç tüfek kurşunundan. Otel salonlarında orkestralar çalıyor, kahvehaneler tıklım tıklım, sokaklar gidip gelen otomobillerle dolu, Kodak fotoğraf makineleri

* Kral için, vatan için.

** Güzel, sert bir çay

sürekli çalışıyor. Her şey mükemmel organize edilmiş, görülecek yerlere ortalama on ikişer dakika ayrılmış. En geç akşam yedide Blakenberghe veya Ostende'ye dönecekler, smokinlerini giyip yemek salonuna inecekler.

Bunları düşünürken insanın sanki nefesi sıkışıyor. Nasıl toprak ölülerden gübre alıyorsa, canlılar da çıkarları uğruna ölülerden kazanç sağlıyorlar, geride kalanlar yarım milyon insanın çekmiş olduğu acıları organize turlarda bir sinema filmi gibi seyrediyorlar. Eski Roma'da tuğla taşıyan esirler gibi, sırtlarında ağır yükler, askerlerin kir pas ve ter içinde aylarca yürüdüğü yollardan şimdi hızlı ve rahat otomobiller geçiyor. Havalandırılmış güzel lokantalarda yenen leziz yemekler, savaşta ıslak, rutubetli, çamur içindeki mağaramsı deliklere sığınmışlar için Tanrı şarabı, ölümsüzlük getiren Tanrı ziyafeti olurdu... Yılda yarım milyon insan dört yıllık dehşeti yarım saatte, ağızlarında sigara, iki yana sallana sallana, hallerinden memnun on Mark karşılığı görüyor, dönmeyen önce de yakınlarına yolladıkları bir düzine kartpostalda ne ilginç şeyler yaşadıklarını anlatıyor...

Yine de!

Evet, bu dünyanın bazı köşelerinde büyük cinayetten dehşet verici bazı şeylerin kalmış olması yine de iyi. Her yıl yarım milyon insanın otomobillerle, otobüslerle rahatça buraya taşınması on binlerce mezarı, zehirlenmiş ormanları, bombalanmış arazileri görmesi de iyi. Ne şekilde ve nasıl olursa olsun yaşanmış dehşet nesillerin yıllar sonra da olsa hep anması ve hiç unutmaması gerekli. Bu nedenle de Belçika'da her yıl 4 Ağustos günü sabah saat dokuzda, 1914'de Almanların ülkeye girdiği saatte, bütün kilise çanlarının çalmasını, fabrika düdüklerinin ötmesini ve bir dakika için herkesin işini bırakıp saygı duruşuna geçmesini, eğitici yanı önemli olduğu için doğru buluyorum. Buna karar vermiş olan makamlar sadece ulusal nedenlerle vatanseverce düşünmüş olabilir. Fakat bu gün, insanların geçmişi anmasına, vicdanlarını rahatlatmasına fırsat verecektir. Bir zamanlar birbirleriyle savaşmış bütün Avrupa ülkeleri 4 Ağustosunu ansa, Almanya ve Fransa'da da savaşın başlatıldığı gün ve saatte büyük kilise çanları çalsa, fab-

rika düdükleri tse ve insanlar birkaç dakika için ilerini bıraksa alkılamak gerekirdi politikacıları. Kendine gelmek, anımsamak ve öfkelenmek için birkaç dakika! 1928

Benares, bin tapınak kenti

Benares, sayısız kutsal merdivenden insanların Ganj nehri-ne, büyük Tanrıya indiği, kuleleri ve mabetleri ııl ııl nl Hint kenti. Dev ülkenin büyük ovalarından ve dağlarından akın akın geliyor hacı olmak isteyenler. Geniş, ağır ağır, kendi halinde akan nehir insanların ona verdiği her şeyi sabırla alıyor; sular yaşayan-ların günahlarını, ölülerin küllerini, kutsalların cesetlerini gt-ryor bir yerlere. Radjupatana'nın mistik prensleri geliyor bura-ya; mihraceler, sarı balık toprak yollarda günlerce yürüyen veya muz vagonlarına üst üste tıklım fakirin fakiri insanlar da. Fakat bu nehrin kıyısında hepsi aynı, hepsi eşit. Durgun akan suların küçük dalgaları çıplak vücutları yalıyor; günah bütün sınıflarda aynı. Hindistan'ın ııl ııl, rengrenkkentleri arasında Benares gi-zem dolu bir gl. İncanın ateini insanlar en çok, en yakıcı burada hissediyorlar. Esareti omuzlarında, kastların zincirlerini ayakla-rında sabırla taşıyan ezilmi, suskun insanların gizem dolu umut-ları burada doğuyor. Burada, sadece bu nehrin kıyısında hisse-diyor kişi görünmeyen o cokunun donuk belirtisini. En kutsal törenlerde bile gösteriş, görkem yok; söz de... Dinin bilinmezliği kendini burada belli ediyor. İçine girilemeyen bir suskunluk o, karanlık ve gizemli, eski çağlarda içine mabetlerin oyulduğu ka-yalıklar gibi.

Kutsal bir mekân olduğunu belli eden gösterişli hiçbir belir-ti yok bu kentte. Ne bir kocaman yapı, ne büyük kuleler, ne de tepelere yükselen merdivenler. Benares'e tesadüfen uğrayan biri-nin karşısına dar, kirli ve karmakarışık sokaklardan oluşan bir kent çıkıyor. Sadece nehir kıyısı, çekici olmasa da güzel sayılır. Tuhaf grnml, bir zamanlar yükselen suların altında kalmış, yarı yıkık saraylar, karşı kıyıda alçak kumsallar. Bu kentin kut-

sallığı taş ve mermerlerden oluşmuyor. Burada kutsal olan nehrin kendisi, günah çıkarmanın sürekli kendini yenileyen harikası. Yüksek bulutların taşıdığı Himalaya dağlarının sonsuzluğundan gelip büyük denizlerin sonsuzluğuna giderken geçtiği topraklardaki günahkâr insanları ruh temizliğine yönlendiren bir akarsu. Hinduların Ganj nehri kutsal, ona dokunan herkes kutsal. Burada en kutsal yer de merdivenler, Ghat'lar, nehre inen, sulara hep dokunan o basamaklar; yüzleri hep nehre dönük, onu gece gündüz gören mutlu yapılar da. Üç bin yıldır diz çökmüş gibi kıyısında duran Benares kenti de kutsal. İlginçtir, Ganj nehri sadece Brahmanlar, Vişnular ve Şivalar için değil, bundan iki bin yıl önce Buda bu topraklarda suskunluğunu bozup, Tanrısından aldığı ilhamı açıkladığından Budistler için de kutsal sayılıyor. Buda'nın öğretisi günümüzde gizem dolu dağlar ülkesi Tibet'in sonsuzluklarından Japonya'nın adacıklarına kadar yaşamaya devam ediyor. Benares milyonlarca insanı kendine mıknatıs gibi çekiyor, sayısız efsanesiyle Kudüs'ü, Mekke'yi, Roma'yı andırıyor.

Günah çıkarıcıların, vaftiz olanların ve ölümlerin kutsal yeri sulara inen basamaklar, Ghat'lar, temiz olmayanı, kalıcı olmayanı suların sonsuzluğu ile birleştiren taş simgeler. Kentin bir ucundan öteki ucuna uzanıyorlar, prenslerin saraylarını taşıyorlar omuzlarında, hepsinin adı başka, hepsi bir başka kutsal, hepsinin başka bir efsanesi var. Kenti çevreleyen yeşil alanları birbirine bağlıyorlar, nehir kıyısında sonsuza uzanıp gidiyorlar. Buraya hacı olmaya gelen her insan basamaklarında gezinmeli, onları inip çıkmalı, basamaklardan suya girmeli. Sadece nehre girmenin günahlarından arındıracağına inanmayan bazı fanatikler buradan kendilerini suların akışına bırakmış, ölümü yeğlemiş, intihar etmiştir. Nehir kıyısını süsleyen yapıların arasında ıslıl ıslıl, fakat biraz düşmanca, iki minaresi göğe yükselen bir de cami duruyor. Bu toprakları fetheden, insanları köleleştiren, fakat onları inançlarından döndürmeyen Müslümanların diktiği abide. Kubbesi yabancı gibi duruyor, hacıları yanına çekmiyor.

Ve burada oynanıyor günahlarından arındırılmanın o mü-kemmel oyunu günbegün. Batı dinlerinin bütün dinî merasimle-

rinde olduğundan çok daha ateşli ve içten yaşıyor insanlar. Daha güneş doğmadan çıkarıyor kent yarı uykulu insanların kulübe-
lerinden, yolluyor onları nehre. Alacakaranlıkta pek seçilemeyen
şekiller sulara bırakıyor kendini, kutsal yıkanmayı gerçekleştiri-
yorlar. Bazıları, dinî bir tablonun önündeymiş gibi küçük mumlar
yakıyor kıyıda, alevleri suya vuruyor.

Sonra güneş yükseliyor ağır ağır. İlk ışınları, öyle taş heykel
gibi durmuş, ellerini kavuşturmuş, gözleri kapalı dualar mırıl-
danan insanları aydınlatıyor, yüzlere renk geliyor. Dua edenler
hafifçe eğiliyor, elleriyle aldıkları Ganj suyu ile dudaklarını ıslatı-
yorlar. Güneş evlere vuruyor, nehir kıyısını renklendiriyor, daha
çok insan geliyor. Kadınların sarındıkları kırmızı-mavi örtüler
yerlere kadar uzanıyor. Üzerlerinden şöyle bir atıp sulara dalıyor-
lar. Erkeklerin ıslak vücutlarında güneş binlerce kez ışıldıyor. Ve
kentin sokakları daha çok insanı boşaltıyor buraya; suyun üzerin-
de gemiler, irili ufaklı kayıklar kıyıya yanaşıyor, kumsalın öteki
ucundan, ellerinde sarı ve yeşil şemsiyelerle Brahmanlar görünü-
yor. Masalar kuruyorlar; üzerleri doluyor hemen rengârenk çi-
çekler ve meyvelerle. Getirenlerin alınlarına ellerindeki boyalarla
kamayı andıran çizgiler, beyaz kelebekler çiziyorlar.

Kıyıda biraz yukarıda, kulübemsi bir yerde, tahtadan bir
hücrede çıplak bir adam oturuyor. Bir Yogi, sürekli dua eden,
gece gündüz hiç kıpırdaman oturan, bakışlarını ilâhi akarsuya
dikmiş... Ganj'da banyo yapmaya gelenler gittikçe artıyor. Sonra
sessizce, suya sanki biraz dokunuyormuş gibi hareket eden tuhaf
bir kayak. Kürek çekenlerle ayakta öyle duranlar arasında, beyaz
keten örtülere sarılmış, hareketsiz biri yatıyor. Bir ölü. Onu kıyıya
çıkarıyorlar, orada duran tahta parçalarının yanına bırakıyorlar,
kutsal suyla ıslatıyorlar, çevresine tahtalar koyuyorlar ve ateşliyor-
lar. Aniden bir alev yükseliyor, o az sonra kara kül olacak, nehrin
suyu ile karışıp akacak gidecek uzaklara...

Her gün sayısız alevler yükseliyor Ganj'in kıyısında. Üç bin
yıldır. Burada prenslerin çok fakirlerden farkı yok. Nesiller ve
cinsler, hanedanlar ve toplumlar bu kıyılarda kül oldu; ağır ağır
ve sessizce akan sularda gittiler bir yerlere. Bugün olduğu gibi

o uzak geçmişte de ölenlerin akrabaları, dostları hiç hareketsiz, suskun, sanki hiç acı çekmiyorlarmış gibi öyle durmuş, küllerin arkasından bakıp kalmışlardı. Günü geldiğinde alınyazılarının aynı olacağından hiç korkmamışlardı. Ölüm burada başka bir maske taşıyor; ölüm bir başka, geride kalanların hüznü, duyguları da. Yürekleri sanki buz gibi donuk. Az ötede suyunkenarında, satıcılarla dindarlar arasında, yaşlı bir adam yatıyor tek başına, zor nefes alıyor. Vücudunun kahverengi derisi tahta gibi, kupkuru, çökmüş yüzünün kemikleri fırlamış, çenesindeki bir tutam sakal titriyor... Taşlarda öyle yatıyor, yapayalnız, kimse ona yardım etmiyor, onunla konuşmuyor. Onu buraya getirip bırakmışlar; bu kutsal yerde ölümü beklemesi için. En küçük hayvanı bile öldürmeyen insanlar, ömrünün sonuna gelen yakınlarını burada tek başına bırakıyor, can çekişerek ölmesi için.

Suda şişmiş cesetler yüzüyor, üzerlerine aç gözlü kargalar konmuş, kokmaya başlamış ölünün etlerini gagalıyorlar. Kutsal kabul ettikleri insanların cesetleri yakılmıyor, nehrin sularına bırakılıyor, küçük kayıklar arasında akıntıyla sürükleniyor, kadınlar çiçekler atıyor üzerlerine. Nehrin sarımsı, kirli sularında kendinden geçmiş binlerce dindar banyo yapıyor, su içiyor. Bütün bunları seyreden yabancı ürperiyor, bu insanların gizem dolu töreleri karşısında şaşırıyor. Sonra ıslak vücutları renkli örtülere sarılmış, kara saçlarından sular akan dindarların nehirden çıkıp, ellerinde rengârenk çiçeklerle sabah duası için tapınağa doğru yürüdüklerini görünce başka duygulara kapılıyor.

Dar ve karmakarışık sokaklardan, bakışları tuhaf, duvar içlerinde oturan, toprak sarısı küçük tanrı heykellerinin önünden geçiyorlar, yere çömelmiş sayısız dilencinin serdikleri önlüklere pirinç ve meyveler atıyorlar, resimler ve heykelciklerle dolu dükkân vitrinlerine bakıyorlar ve büyük tapınağa ulaşıyorlar. Yabancıların girmesine izin yok. Fakat açık küçük kapısından içeri şöyle bir bakılabiliyor. İnsan karmaşası arasında, tapınağın arka duvarında altından tanrıların ürpertici yüzleri ışıltıyor. Dindarlar içeri adımlarını atmadan kapının üzerindeki kutsal Şivaları çiçeklerle süslüyor, yanlarında getirdikleri bakır ibriklerden al-

dıkları suyla ıslatıyorlar. Her yerde çiçekler, çiçekler... Ne kadar da çok! Tapınağın çevresindeki dükkânlarda, sarı karanfillerden kemerler, kolyeler, çeşitli kokular satılıyor. Hepsi birkaç bakır paraya. Tapınağa meyveler, çiçekler getiriyorlar. İnsan o anda nasıl da istiyor onlarla şu dar kapıdan içeri girmeyi. Taptıkları tanrının değerli taşlarla süslü o donuk tuhaf yüzüne bakmak için değil. Zeminini kaplayan çiçeklerden o halıyı, heykelin ayaklarının dibinde yükselen meyve yığınının görmek, havadaki kokuları içine çekmek için. İnsanlar dalga dalga geliyor, tapınak dolup taşıyor. Her içeri giren bir çana dokunuyor, onu çınlatıyor, orta salondaki büyük çandan da ses geliyor, biraz daha başka, daha tiz ve ötelere. Sanki çanlar birbirlerine yanıt veriyor. Bu tapınak hiçbir zaman sessiz değil. Çan seslerine kalabalığın mırıltısı karışıyor; Brahmanların şarkıları çiçeklerin zemini kapladığı gibi tapınağın kubbesini dolduruyor. En arkada bir rahip durmuş, elindeki davula vuruyor; hareket ediyor, öne adım atıyor, sonra yine geriye, hareketleri oldukça yavaş, hiç coşkulu değil, sadece arada bir yaptığı sıçramalar heyecan verici. Gittikçe daha çok insan tapınağın açık kapısından akın akın içeri giriyor, damları örten altın kaplamalar fakirlerin sokaklarından öteye ışıltıyor, çan sesleri aralıksız sürüp gidiyor. İnekler, kutsal inekler avluya girip çıkıyor, insanlar onlara saygıyla yol veriyor, ot veya yeşil sebze sapları uzatıyor. Nehirden tapınağa çıkan balçık yol insan dolu. Yerler vücutlarından damlayan sularla ıslanmış, ayakları altında ezilmiş çiçekler her yeri kaplamış. Dindarların denizi sanki hiç bitmeyecek, sabahtan akşama dalga dalga geliyor tapınağa.

İnsanlarının dinî yaşamlarındaki yoğunluk, süreklilik Benares'in gizemi. Yüzlerce yıl olduğu gibi yarın da, daha başka yarınlarda da doğan güneş binlerce insanın dua etmek için saygıyla onu beklediğini, sakin ve huzur içinde Ganj'in sularına girdiğini görecektir. Yine oturacak tepedeki kulübesinde bir aziz, kargalar uçuşacak alçaktan suların üzerinde, hep bulacaklar galayacakları bir şeyler. Tahtalar, odunlar hep ateşe verilecek, alevler yükselecek, tapınaklardan çan sesleri yankılanacak. Burada yaşam hiç değişmeyecek, hiç son bulmayacak, nehrin kirli

sarı suları da hep akacak. İnsanların duaları hep devam edecek, kişi kendi öz varlığından kolayca vazgeçecek. Sadece huzur içinde ve sabırla her şeyi başarabiliyor bu insanlar, bir sütunun üzerinde yıllarca hiç kıpırdamadan, bir yudum su bile içmeden oturabiliyor fakirler.

Bizler için bu mümkün değil. Hint insanının durgun dış görünümünün tek sırrı, tüm ruhsal gücünü bir araya toplayabilmesi. Benares'e ilk kez giden biri bu yabancı dinin tüm gücüyle sadece bu toplumda yaşayabileceğini, insanların da sadece onun için yaşadığını fark ediyor. İngilizlerin onlara dul kadınların yakılması, fakirlerin sokaklarda ve tapınaklarda marifetlerini göstermesini yasakladığından bu yana, din gücünden hiçbir şey yitirmedi. Sadece bazı şeyler gizli saklı yapılmaya devam etti, duyulan heyecan hiç azalmadı.

Nehirden dar bir patikayla tırmanılan bir tepede, caminin az ötesinde saklı bir köşe keşfettim. Heyecan burada gizlenmiyor, küçük küçük alevlerle kendini gösteriyor. Yukarıda, küçük bir evde yaşayan bir adam kadınlara kutsal kitaplardan şarkı söyler gibi etkileyici sözlerle bazı şeyler okuyor, sokaklarda yaşlı adamlar Tanrı resimleri satıyor, birkaçı köşeye çömelmiş usul usul sohbet ediyor. Küçük bir hücrede bir rahibe oturuyor, yüzü kireç beyazı boyalı, göz bebekleri kara kara ışıltıyor. Az ötede, üzeri çiviler dolu bir yatağa yarı çıplak bir tövbekâr uzanmış, yüzü bir soyluyu andırıyor, her ikisi de çok dalgın, dualar ediyorlar. Sonra adam aniden yattığı yerden kalkıyor, rahibenin hücreğine sokuluyor ve bir şarkıya başlıyor. Çok çekici bir melodi, sesi kalın, rahibe karşılık veriyor, sesi ince çıkıyor, onun da melodisi heyecan dolu. Sonra karşılıklı devam ediyorlar, şarkı gibi bir dua okuyorlar. Sabahlar, akşamlar bu güzel seslerin Şiva şerefine söylediği şarkıyı dinliyor. Biri susuyor, öteki devam ediyor, sonra yeniden başlıyor, içten, daha güçlü, daha canlı, ötekini daha çok özendir-mek istermiş gibi. Birbirlerini coşturarak, karşılıklı el çırparak şarkıdan şarkıya geçiyorlar. Ve birden susuyorlar. Tövbekâr yine çivili yatağına uzanıyor, rahibe kendini dualarına veriyor. Kişi o anda kendine geliyor, uyanıyor duygularının karışık düşünden. O

iki insana biraz şaşkın bakıyor. Onlar ise yanlarına gelmiş olan yabancıyı pek umursamıyor, ona ne öfke duyuyor ne de gururla bakıyorlar. Buz gibi, ölü gibi bakışları sizi delip geçiyor, ötelerde bir yerlere uzanıyor.

Sokaklar burada suskun değil, hiç gizemleri de yok. Kapılar kapalı değil; evlerin içine bakılıyor; insanların yaşamı açık, nasıl oturdukları, nasıl uyudukları görülüyor. Gemiyle, trenle yolculuklarınızda onlarla hep berabersiniz, onlara çok yakınsınız. Fakat iç yaşamları yabancıya nedense kapalı. Bu ülke insanının ruhundaki karışıklıkları kavramak için, Hint halkının yüzlerce yıl boyunca bir o, bir öteki maceracı hükümdarın köleliğini yapmış olduğunu düşünmek gerekir. Bir süre onların kölesi olmuş, sonra yine özgürlüğüne kavuşmuş, fakat gururlu olduğu için hiçbir zaman eski efendileri ile aynı masaya oturmamış, onların yemeğini yememiştir. Uğruna yaşadıkları en gizemli ümit nedir bizler bilemeyiz. Bizim zevkaldığımız, arzu ettiğimiz şeyler onların gözünde önemsiz ve gereksiz değerlerdir. Gururlarıyla, fakir yaşamlarının altından kalkabiliyorlar. Mutlulukları ve ıstırapları, ölümleri ve düşleri bizimkileri tanımıyor, bizler de onlarınkileri. Burada her şey bambaşka; köyler, kentler, palmiyeler, dev ağaçlar... İnsanların damarlarında akan kan bizler için yabancı, ciğerlerine çektikleri sıcak ve nemli hava da. İki toplum arasında bir benzerliği hiç olmazsa gökyüzünde bulmak isteyen bakışlar bile buralarda bambaşka yıldızlar ve yörüngeler olduğunu fark ediyor...

(1901)

DÜNYANIN EN GÜZEL MEZARI

Bir Rusya yolculuğundan

Rusya'da Tolstoy'un mezarından daha olağanüstü, daha etkileyici başka bir şey görmedim. Gelecek nesillerin saygıyla ziyaret edeceği bu kutsal yer ormanın biraz dışında, ağaçların gölgesinde tek başına. Çalılıklar arasından uzanan dar bir patika küçük tepede son buluyor. Burada hiç kimse yok, sadece birkaç ağaç koruyor mezarı. Oldukça büyümüş, serin sonbahar rüzgârında eğilip doğrulan bu ağaçları Lev Tolstoy'un eliyle dikmiş olduğunu anlatıyor torunu genç kız. Tolstoy ve erkek kardeşi Nikolai çocukluklarında sütannelerinden veya bir köylü kadından, ağaç dikilen yerin mutluluğa mekân olacağını duymuşlardı. O günlerde biraz da oyun olsun diye çiftliklerinin bir köşesine birkaç ağaç fidanı dikmişler, fakat sonra da unutmuşlardı. Yıllar sonra, kendini pekiyi hissetmediği bir ara Tolstoy'un aklına bu çocuk oyunu ve mutluluk umudu gelmişti. Eliyle bu ağaçları dikmiş ve ilerde onların dibine gömülmek istediğini söylemişti yakınlarına.

Tolstoy'un arzusu yerine gelmişti. Dünyanın en güzel, en etkileyici mezarı burada gerçekleşmişti. Ormanın az üstünde, dikdörtgen bir tepecik, üzeri rengârenk çiçekler dolu bir mezar; haç yok, taş yok, tek kelime yok, hatta Lev Tolstoy adı bile yok. O büyük adam, adının yazılı olmadığı mezarda yatıyor; bir yerde bulunmuş yersiz yurtsuz biri, şehit olmuş meçhul bir asker

gibi. Onun ebedî uykuya daldığı bu yere herkes gelebilir, mezarı çevreleyen ince tahta çitin kapısı kilitli değil. Lev Tolstoy'un mezarındaki sadelik ziyaretçiyi saygıya zorluyor. Adı bilinmeyen ölünün mezarını örten ağaçların dallarında rüzgârın usul sesi duyuluyor, güneş onu ısıtıyor, kara topraklarının üzerini karlar bütün şefkatiyle örtüyor. Toprağın bu tepecikte dünyamızın en güçlü kişilerinden birini karnında sakladığını bilmeyen yaz-kış buradan hiç dikkat etmeden gelip geçer. Ancak bu bilinmezlik kişiyi bir sürü mermer ve süsten çok daha fazla etkiliyor. Bu özel günde kara tepeye çıkmış olan yüzlerce insandan hiçbiri yanında bir çiçek olsun getirmeye cesaret edememişti. Buradaki dünyanın sadeliği o kadar yüce ki, insanı bir anıttan daha çok etkiliyor. Ne Napolyon'un Chapelle Royale des Invalides'in mermer tabanındaki anıt mezarı, ne Goethe'nin Weimar hanedanlar aile mezarlığındaki tabutu, ne de Shakespeare'in Westminster'deki sandukası, burada, ormanın bir köşesinde, rüzgârın fısıltılarını dinleyerek huzur içinde yatanın isimsiz mezarı kadar insanı etkileyemiyor.

(1928)

NEW YORK HAREKETLİLİĞİ

İnsanın kafasını karıştıran, ona yabancı gelen çeşitliliği ile hem ürküten hem de kendine çeken bu kente geleli daha birkaç gün oldu. İki kıtanın insanlarını bir araya getiren, yüz dil konuşan, fakirlikle zenginlik arasındaki inanılmaz bir uçurumun yaşandığı kenti tanımak için birkaç gün yeterli değil. Henüz sesi bana yabancı, yaşam düzeni de. Fakat bu Amerikan metropolünün hareketliliğini, kişiyi heyecanlandıran o dayanılmaz hareketliliğini her geçen gün, gözlerimin açık olduğu her an daha çok hissediyorum.

Amerika'da kentler sakin değil, bölük pörçük, bütünlük yok. Bizim Avrupa'da ise kentler doğanın bir parçası gibi, uyum içinde oldukları için de müzik gibi etkileyici. Ünlerini ve varoluşlarını güzelliklerine borçlular. Kimi zaman onları insansız, hep uyur ve geçmişe dönük düşünüyorum. Örneğin Floransa'yı düşünün, sokaklarında turistleri yok, koşuşturan insanları da... Ya da küçük Alman kentlerini, sessiz, sakin, tarihî evlerinin damlarında mehtabın gümüş parıltısı ne de güzeldir, görünümü bir rüyadır. Amerikan kentlerinin güzelliği ise gerçekçi oluşlarında, güçlerini de yaşamlarındaki harekette buluyorlar. Bu kentler doğayla alay ediyor, onu ayaklar altına alıyor. Fakat onlar yığınların ritmini yaşıyor, insanların yanıp tutuşan nefesini de. Siyah kanın damarlarında eksik olduğu pazar günleri taş kentler ölü, soğuk ve

tiksindirici. İnsanların çalıştığı, işe gittiği günlerde ise her şeyde vahşice bir hareket var, barbarca güçlü bir müzik, insanları çok etkileyen bir şarkı gibi. Bizlerle yabancı ve bizler için ürkütücü bir güçten yaşamın gücünü alıyorlar. Kaynağı da yaşamın o mükemmel hareketliliği. Ve bu hareketlilik tüm coşkusuyla en güzel New York'ta hissediliyor. Çünkü burası yeni ülkenin en doğusu, eski dünyaya açılan kapısı. İnsan seli bu kentte birbirine karışıyor, köpürüyor. New York'un hareketliliği tüm Amerikan yaşam coşkusunun en güzel belgesi. Onu burada yaşayan, sonsuz ülkenin bütün damarlarında titreyen istenci daha iyi kavrar.

Bu hareketliliği önce Brooklyn köprüsünde hissettim. Uzak-tan çok zarif ve ince görünen bu dev kemer, yanına gidildiğinde insanı ilk anda çarpıyor, ona alışmak bir hafta sürüyor. Milyonluk kentin iki kıyısını birbirine bağlayan bu eser, sağlamlığın bir simgesi. Onun üzerinde duran, kendini bir dağın tepesinde hissediyor, ötelerde uzanan doğaya hayran olmadan da edemiyor. Köprünün sağında ve solunda tırtıllı taş yığını gökdelenler. Her iki yandan sayısız gürültünün oluşturduğu uğultu kulak tırmalayıcı. Çok aşağılarda geniş akarsu, açılıyor, büyüyor, bir körfez oluyor, denize kavuşuyor. Gemiler birbirlerini kovalıyor, sivri burunları suları yarıyor. Kıyıdan kıyıya geçen feribotlar birbirlerine düdük öttürüyor, trenler onlara yanıt veriyor, okyanustan gelen dev gemiler gururlu gururlu hepsinin arasından kendilerine yol açıyor. Burada bir an için bile huzur yok. Kalın halatlar iskelelerden gemileri dışarı çekiyor; gürültüler, anlaşılmayan sesler, bir karmaşa...

İnsan her şeyi yine de huzur içinde seyretmek istiyor, fakat bakışları bir oraya, bir buraya gidiyor. Sağda, köprünün üzerinden bir tren geçiyor, hemen üstüne bir başkası, soldan otomobiller gelip geliyor, köprünün ortasında bir istasyonun rayları. İnsanlar koşuşturuyor. Bu köprü, demiryolu, araba yolu, yaya yolu ve cadde. Üzerinden dakikada elli araç geçiyor, gürültü sonsuz. Nehrin üzerinde yükselen kemerin ortasında tam on yol kesiyor. Ve her şey bir saniye olsun durulmuyor. Araçlar peş peşe, sanki birbirle-

rini takip ediyorlar, her an bir yere çarpıp parçalanacaklar. İnsanlar bir yerden bir yere neredeyse itiş kakış koşturuyor.

Orada duran, bir an için kendini zayıf hissediyor, başı dönüyormuş gibi oluyor, eliyle önündeki korkuluğa tutunuyor. Ve o anda hissediyor ki elinin altında bir şey titriyor. Bir daha dokunuyor. Gerçekten titreme sürekli, aralıksız, güçlü. Bir an için yavaşlıyor, sonra yine artıyor ve hep aynı ritimle devam ediyor, hiç son bulmuyor. Sabahın ilk saatlerinden gece yarısına, gece yarısından sabahın ilk saatlerine bu koca köprü sallanıp duruyor. Çelik gücü anlatılamaz, ince bir tel gibi onlarca yıldır titreşiyor, sanki içinden kentin cereyanı geçiyor. İki milyonu oluşturan New York ile Brooklyn'i birbirine bağlayan 'sinir teli' tüm molekülleri ile titreşiyor. Burada durup aşağılara bakan, kendine yabancı bu kütle karşısında duyduğu heyecandan sallanıyor, titriyor. New York ritmini ilk kez bu köprüde hissettim.

Ve sonra dosdoğru kentin kalbine, atışlarını daha güçlü hissetmek için metroya inmeli. Fakat önce sormak gerekiyor nereden gidildiğini. Caddelerde hareket eden yığınlar sizi beraberinde sürüklüyor, istesenez de, istemesenez de sizi indiriyor yerin altına. Peronda öyle beklemek yok, kalabalığın itmesiyle vagonlardan birine bindiriliyorsunuz. Sizi iten kim fark etmiyorsunuz bile, sonra zincir sesleri, kapılar kapanıyor ve vagon kurşun gibi atılıyor ileri, içinde birkaç yüz yolcuyla tünelin karanlığında kayboluyor. Başka bir istasyonda çok az duruyor, insanlar dışarı itiliyor, yeniler kutuya konur gibi içeri tıkılıyor ve yolculuk aynı hızla devam ediyor. Sonunda Broadway'e varıyor metro. İnsan yumağından zorla kurtulup yerüstüne çıkmalı, caddeye.

New York metrosunun istasyonları insan yığınları ile müthiş bir tabiat olayını andırıyor. Her yarım kilometrede kara bir kaynak, kim bilir nerelerden alıp getirmiş olduğu bir yığın insanı yerin üstüne atıyor. Yanında bir başka çukur, o da insanları yutuyor. Burada durup, onlar saatlerce seyredilebilir, hiç kimse bir saniye bile olsun durmuyor. Caddedeki karmaşadan ve gürültüden şaşkın çevresine bakınan kolay kolay kendine gelemiyor. Broadway

belki dünyanın en tuhaf caddesi, Uzun yarımadayı ortadan ikiye bölüyor. Yukarılardan bir yerden başlıyor, tarlalar arasından geçiyor, bir nehir gibi genişleyip kente doğru ilerliyor. Hedefine varmadan bir boğaza giriyor, daralıyor, sıkışıyor. Sağında-solunda yapılar, üst üste kayalıklar gibi yükseliyor. Başını kaldıran, nerede bittiklerini pek göremiyor. Çok yüksekler, altmış, seksen katlılar. Caddenin boğazı andırdığı yerde insanlar gittikçe aceleci oluyor, dalga dalga geliyorlar. Dağlardan inen, yatağı daraldıkça da bir girdap oluşturan akarsu gibi. Ne ileri, ne geri, şaşkın, sanki insanlar olduğu yerde dönüp duruyor. Buraya ilk kez gelen biraz şaşkın, ne yapacağını, nereye gideceğini bilemiyor gibi... Tramvaylar ve otomobiller güröl güröl akan deredeki kaya parçalarını andırıyor. Dakikalarca oldukları yerde duruyorlar, hiçbir şey onlara yardım edemiyor. Ne çanlar, ne kornalar, ne de bağrışmalar. Sonra arkadan gelen bir dalgayla biraz olsun itiliyorlar, fakat az ötede yine duruyorlar.

New York'ta insanlar yığını bir doğa olayı! Amerikan kentlerinin gizemi bu, sanki onlar kendilerine örnek almışlar. New York bir dağlar, denizler ve akarsular kenti... Akşama doğru uzaktan baktığınızda uzunlu kısıklı yapılarıyla sivri kayalık tepelerden oluşmuş bir sıradağı andırıyor. Caddelerinde gidip gelen insan yığınları da büyük denizlerdeki gelgit olayını anımsatıyor. Sabahları bütün caddeler gelenlerle doluyor, akşama gidenlerle yine boşalıyor. Bütün kent, bütün ada bu düzenli hareketle sanki titriyor, bir cereyanın oluşturduğu bir titreme hissediliyor, ondan güçler yayılıyor caddelerinde dolaşan herkese. Her yerde sürekli bir hareket, bir huzursuzluk var. İnsan bunu göğe yükselen yapılarda hissediyor, aşağıda caddelerde de. Burada her şey eşikten en uca titriyor. Ve gizem dolu bir şey bu titreşimi ulaştırıyor insanın sinirleri aracılığı ile ta beyninin derinliklerine... Tıpkı bir geminin güvertesinde, aşağıda dönerek, kocaman gövdeyi suları yarayara ilerleten pervanenin gürültüsü hiç ara vermeden nasıl duyuluyorsa, burada da kentin kalbinin sürekli atışını, New York'un o vahşi, ateşli ritmini hissediyorsunuz.

Bu kente ilk kez gelen biri yığınların çılgınlığına, New York'un

ritmine ayak uydurmasın, onun çekiciliğine kapılmasın, bu mümkün mü? Bir an Broadway'de durup sağına soluna bakmak, bir fotoğraf çekmek istiyor insan; fakat yanından geçen birileri onu itiveriyor, akıntıyla sürüklenmeye devam ediyor, durmak yok, her şey hep hareket halinde. Bir an olsun mola vermek mümkün değil. Hele o insan Paris'ten geliyorsa, New York'un hareketliliğinden çok etkileniyor. Paris'te insanlar Şubat'ta, kışın ortasında, yuvarlak masaları, koltuk ve sandalyeleri kahvehanelerin önüne kaldırıma çıkarıp, keyif çatıyorlar. Kentin her köşesi, şöyle bir oturmaya, dinlenmeye ve huzur içinde çevresine bakınmaya davet ediyor insanı. Bu davetin çekiciliğine kendini kaptıran pişman olmuyor. Çünkü caddede yaşam bir film gibi gözünün önünde akıp gidiyor.

New York'ta ise insanın mola verip hiçbir şey yapmadan çevresinde olup biteni keyifle izlemesi mümkün değil. Burada mola verip, dinlenmek, şöyle bir etrafına bakınmak yok. Evler balkonsuz, alanlarda oturacak bankları boşuna ararsınız, olsa bile oturmuş dinlenen birileri pek gözünüze çarpmaz. Bu ticaret ve alışveriş kentinde lokantalar bile acelesi olan insanlar için. Bazılarında masa yok, barda oturur gibi yüksek iskemlelere ilişmiş, bir yandan önündeki yüksek masada gazetesini okuyan, bir yandan da acele acele yemeğini atıştıran müşteriler çoğunlukta. Başkaları da çabucak karnını doyururken yanındaki biriyle acele bir iş görüşmesi yapıyor. Burada öyle avare avere dolaşmak yok, kentin hareketliliği onu bir odun parçası gibi akıntıyla sürükleyip götürüyor. Gün boyu süren bu 'huzursuzluk' her yerde hüküm sürüyor. En az çalışanlar bile, örneğin zengin iş adamlarının saygıdeğer eşleri, hep bir şeyler yapıyor. Spor yapıyorlar, bir mağazadan ötekine gidip geliyorlar. Sık sık dikkati çekiyor, yanınızdan hızla geçen lüks otomobillere kurulmuş, bir yerden başka bir yere gidiyorlar.

Bu kentte müzelerde bile sürekli bir şeyler olup bitiyor. Yan salonlarında sayısız toplantılar düzenleniyor, ziyaretçiler tabloları izlerken sakın değil, her şey çabuk çabuk yapılıyor. Uzun bir yolculuk yaptığınızda dikkatinizi çekiyor. Birkaç saatlik gemi ya da tren yolculuğunda görüyorsunuz, özellikle erkek yolcular hiç-

bir şey yapmadan öyle yerlerinde oturamıyorlar. Her istasyonda trenden inip çabucak bir gazete alıyorlar, sağa sola gidiyorlar, sigara içiyorlar. Bu tuhaf huzursuzluk onların doğumdan bu yana kanlarında olmalı. Ve bu kente gelmiş bir yabancı da kısa zaman sonra onun gerilimine kaptırıyor kendini. İnsan burada hiçbir şey yapmadan yaşamak istemiyor, sabahtan akşama bir değişimi yaşamayı arzuluyor. En yabancı bile kendini buna kaptırıyor. Çok yorgun olmasına karşın daha çok şey yaşamak, daha çok insan, daha çok cadde, sokak görmek istiyor ve New York'un hareketliliğine kapılıyor. Sadece giden tramvaylarda dinleniyor...

Her yerde yaşadığınız bu zorlayıcı ve kurtuluşu olmayan hareketlilik New York'un en unutulamayacak yanı. İnsan tüm Amerika'da hüküm süren enerjiyi en iyi bu kentte yaşıyor. Ülke, Avrupa'nın iki bin yılda gitmiş olduğu yolu yüz yılda geride bırakmak istiyor, bu nedenle de dışlarını sıkmış, büyük bir hırsla sürekli koşuyor. Bizlerin spordan ya da otomobil yolculuğundan tanıdığı hız burada tüm ülkenin yaşam duygusu. Avrupa yatağını çoktan bulmuş, ağır ağır akan bir nehir. Bu ülkede ise erişememiş olmanın huzursuzluğu var, birikmiş güçler taşıp bilinmeyen kıyılara gitmek istiyor.

Bu hareketlilik, akşam oldu mu birden sönüyor, yok olup gidiyor. İnsan tiyatrodan çıkınca şaşırıyor, her yer bomboş, sanki bambaşka bir kente gelmiş gibi oluyor. Gündüzün New York'u yerin altına inmiş gibi. Caddeleri doldurmuş olan kara insan kalabalığı yok, gürültü de, her yer soğuk ve çirkin bir taş yığını, sessizlik insana acı veriyor. Yüksek çatılarda ışıklı reklâmlar, küllerin arasında ışıldayan ateş kıvılcımı gibi yanıp sönüyor. Uykuda, insansız bir New York kadar çirkin bir şey olamaz.

Ve birden caddenin boşluğunda öylece duran yabancı da bütün enerjisini yitiriyor. Avrupa kentlerinde geceyle huzursuzluk başlarken, insan kenti dolaşmak, en karanlık köşelerine kadar tanımak isterken burada kendini kurşun gibi ağır hissediyor. Odasına çıkıyor, on birinci katta bir yerde, yatıp uyumak, bütün gün beraber koşuşturup durmuş olduğu kentle birlikte dinlenmek istiyor. Pencereden en son bir bakış. Ne ilginç yer burası! Yukarı-

larda gökyüzü kapalı, bulutlarla, aşağıdan yükselen buharla. Kentin üzerinde de bir gökyüzü var gibi, uzaklardaki pencerelerden sızan ışık işaret fişeklerini, yıldızları andırıyor, bir kubbenin üzerinde ışıldayan sayısız Samanyolları uzanıyor. Yıldızlarla dolu bir gökyüzü oluşturan kent uykuda bile kendine doğayı örnek alıyor. Ve sonra, ansızın aşağılardan hafif bir uğultu kulağa geliyor, hep aynı aralıklarla. Denizin gürültüsü, kabaran suların, kıyıya vuran dalgaların sesini andırıyor. Pencereden eğilip bakmalı. Yoksa öte-lerdeki denizin konuşması mı? Hayır, aşağıdaki avluda çalışan ve dev otele güç veren makineler. Onlar hep uyanık; insanlar uyurken, gürültü dinlenirken sessizliğin içinde çalışıyor, yeni güç yaratıyorlar. İnsanlar yarın yine yaşama atılacak, bu şaşırtıcı kentin o unutulmaz hareketliliğinin ortasında bulacaklar kendilerini.

(1912)

SALZBURG: KENT BİR ÇERÇEVE

Gaisberg tepelerinden aşağıdaki ovaya inen ya da Bavyera düzlüklerinden gelen, yukarılardan bir yerden aşağıya, düzlükten yukarıya bakan, kuzeyden ve güneyden, batıdan ve doğudan, hangi yönden olursa olsun kente yaklaşan, ilk önce doğanın yeşili üzerine oturtulmuş o gemiyi, Yukarı Salzburg'u görür. Romalılardan bu yana, tam iki bin yıldır bu gemi zamanın denizinde yoluna devam ediyor ve yine de hep aynı yerde duruyor. Bayrak gönderli sivri burnu, yüzlerce lombar delikli, küçük pencerele uzun bordası. Yeşillerin arasından yükselen eski evleri ile tarihi kent akşamları ıslıl ıslıl geminin çevresindeki beyaz köpüklü dalgaları andırıyor.

Yukarı Salzburg, bu heybetli simge, kentin üzerinde yükselmeseydi, Salzburg'un nerede başlayıp nerede sona erdiği pek kolay söylenemezdi. O doğaya yayılmış, onun içine girmiş, doğanın da onu sardığı bir kent. Bu görünümüdür Salzburg'u çekici yapan. Çiçekler açan büyük bahçeler kente giriyor, beyaz alanlar mekânı parçalara bölüyor. Duvarlar caddeleri bahçelerden ayıran engeller değil, onlar birer süs. Salzburg büyük bir bahçe gibi aşağıdan yukarıya yükseliyor. Doğa usulca, yumuşacık, kente giriyor, kent bir yelpaze gibi açılıyor, çayırların ve dağların ufkuna...

Salzburg'da her şeyin, kentle doğanın büyük bir uyumla iç içe geçmesi bir sanat, hem çok olağanüstü, hem de eşsiz bir müzik

güzelliğinde. Burada birbirine karşıt olan şeyler yüz yüze. Dağlar ve ovalar Salzburg'da karşılaşıyorlar. Güneyden Avrupa'nın o güçlü dağ silsilesi, Alpler, bir darbe yemiş gibi inanılmaz bir güçle ovaya yayılıyor, ancak bu kayalar dalgası kentten az önce birden duruveriyor. Düzlüklerde birkaç yumuşak, küçük yükselti ve doğa buradan sonra ova oluyor, Almanya içlerine doğru uzanıyor. Karlı dağların çevresini sardığı Salzburg, bir kuzey kenti de olabilirdi. Havası buz gibi, duru, beyaz ovaya uzanan yollarda büyük kızakları çeken atların çingirak sesleri, yamaçlardan hızla aşağı inen kayakçılar. Sonra gece yarısı, keskin rüzgâr duruyor, yerini lodosa bırakıyor, hava ılınıyor, gökyüzü mavileşiyor. Kent, beyaz beyaz ışıldayan evleri ve İtalya renkleriyle bir güney kenti oluyor. Burası karşıtlarla dolu. Paris ekspresinin ve doğudan, batıdan gelen trenlerin yabancı insanları boşalttığı istasyonunda insan çağını yaşıyor. Elli adım ötedeki, sanki beş yüz yıldır hiç dokunulmamış sessiz kilise alanında, onu çevreleyen avlularda orta çağın uykusu. Fakat her yerde bu karşıtlık uyum içinde birbirine kavuşuyor.

Her şeyin karşılıklı ödün vererek iç içe geçmesinin, aralarındaki uzaklığı uyumla ortadan kaldırmasının ardında müziğin gizemi yatıyor. Bu kentin ne kadar müziksever olduğunu kanıtlamak için dikkatleri hemen Mozart'ın doğduğu eve çekmek gerekmez. Kentin müzik dolu mimarisini, görkemi seven zengin başpiskoposlar mı, İtalyan mimarları mı, yoksa çağımız mı yarattı diye sormak da gereksiz. Bazı insanlarda olduğu gibi Salzburg'da da müziğin yaratıcı ruhu kentin üzerinde süzülüyor, taşlara titişim veriyor, onları seslendiriyor. Daha ilk günlerinde, burada hüküm sürmeye başlayan prenslerin zamanında sanki ses veren bir müzik aletiydi bu kent. Salzburg, birçok Alman kenti gibi savaşlara karşı bir duvarlar kemerinin içine tıklıkmamıştır. Ciğerleri hep rahat nefes almış, sesini uzaklara hep duyurmuştur o. Alanları gezintiler ve törenler içindir, köşklerinde neşe ve müzik vardır, kubbeli kiliselerinde org müziği ve dinî şarkılar dinlenir. Görkemi ve sanatı seven efendileri daha ilk günlerinde ona şenliği ve eğlenceyi uygun görmüşlerdi. Zamanı geldiğinde de Mozart

taştan ve çizgiden kentin ruhunu ve müziğini yaratmıştır. Onda Salzburg bir yontu gibi sonsuzlaşmış, ölümsüzleşmiştir. Tiyatro sahnesinde olduğu gibi karton ve kumaştan dekorları hareket ettirmek gerekli değil burada. Salzburg'da dar sokaklar, alanlar ve avlular, kiliseler ve doğa, canlı, güzel bir çerçeveye yerleştirilmiş tiyatro sahnesidir. şenlik_dolu oyunlar başladığında, eski efendilerinin ve yaratıcılarının taşa işlemiş olduğu düşünce yine uyanır, içlerindeki müzik yine canlanır, kulakları doldurur.

BREZİLYA'YA KISA BİR YOLCULUK

Brezilya: Önce Avrupalılara özel bir ders

Sevgili Avrupalı okurlar, şimdi kısa bir “özel ders” ile başlamanın nedeni, Brezilya üzerine şaşılabilecek kadar çok az şey bildiğimize inanmamdır. Benim de ilk utandırıcı izlenimim bu olmuştu. Okulda öğrendiklerimizin çoğunu unuttuk. Aklımızda kalanlar da önemsiz şeyler, çünkü rakamlar ve kimi veriler artık geçersiz. Gerçek onları bütün hızıyla aşmış gitti. Bizler artık o Avrupalı bakış açımızı değiştirmek ve öteki kıtaların bambaşka ölçülerde kendilerini değiştirmekte olduğunu öğrenmek zorundayız. Dünyada ağırlıklar yavaş yavaş ve düşündürücü bir şekilde “Asya’nın küçük yarımadası”ndan (Nietzsche) uzaklaşıyor. Bu, anne babanın hep yaptığı psikolojik bir hatayı anımsatıyor. Çocuklarının çoktan bağımsız ve yetişkin insanlar olduğunu en son kavrayan anne baba olur. Biz Avrupalıların çoğu da, bir zamanlar Avrupa’nın kolonisi sayılan ülkelerin gerek düşün gerekse ekonomik bakımından kendi başlarına ayakta kalabilen ülkeler, hatta dünyalar olduğunu kabul edemiyoruz.

Okumuş yazmış bir Avrupalının Brezilya üzerine ortalama bilgisi şöyledir: Güney Amerika cumhuriyetlerinden biri, havası sıcak, iklimi pek sağlıklı değil, politik yaşamı huzursuz, yönetimi inişli çıkışlı, kültürü oldukça geri kalmış, fakat doğası çok güzel, yeraltı madenleri zengini düş kırıklığına uğramış, gözü pek ve

maceracı göçmenlerin yeğlediği bir ülke. Biz burnu büyük Avrupalıların bu bilgilerini biraz düzeltmek gerekiyor. Brezilya herhangi bir Güney Amerika cumhuriyeti değil, kendine özgü birçok değerinin yanı sıra önemli bir kültüre de sahip, bu kıtada insanların Portekizce konuştuğu tek ülke... Büyüklüğünü ve dünya politikasındaki önemini kayramak için de şunu belirtmek gerekir: Bu ülke, bu Güney Amerika cumhuriyeti bir kıta kadar büyük. Brezilya'nın nüfusu Fransa'nın, ya da İtalya'nın nüfusuna eşit, toprakları ise Avrupa'nın tümü kadar. Fransa, Almanya, İspanya, İtalya, İsviçre, Hollanda, Polonya ve diğer ülkeler bir araya geldi mi, Brezilya toprakları ortaya çıkıyor. Doğa ve yeraltı madenleri zengini bu "Güney Amerika Cumhuriyeti" birkaç yüz milyon insanı barındırabilecek büyüklükte. 20-30 yıl sonra dünyamızın güçlü ve önemli ülkeleri arasına gireceğini tahmin etmek için istatistiklere ve uzmanlara gerek yok.

Brezilya'yı çok iyi tanıdığını iddia eden gezgine pek inanmamalı. Bu ülke o kadar geniş ve büyük, iç bölgelerine ulaşmak o kadar güç ki, büyük kent Brezilyalı bile vatanını doğru dürüst tanımıyor. Son yıllarda gelişen uçak bağlantıları iç bölgelerdeki bazı kent ve kasabalara ulaşma olanağı yaratmaya başladı. Brezilya'yı hiç olmazsa biraz olsun tanıyabilmek için büyük uzaklıkları geride bırakmayı göze almalı. Avrupalının gözünün önüne getirdiği en büyük uzaklık bile Brezilya gerçeğinde çok kısa. Dünyanın en uzun akarsuyu Amazon'u baştan sona geçmek haftalar alıyor, en hızlı trenle kıyıdan on iki saatlik yolculuğun ardından bir iç bölge kentine ulaşan Avrupalı kendini ülkenin göbeğinde sanıyor. Fakat haritaya şöyle bir baktı mı, henüz derinin altına inmiş olduğunu, yüreğe ulaşmak için ise daha uzun yol gitmesi gerektiğini fark ediyor... Brezilya'nın merkezi ülkenin ortasında değil, tıpkı bundan yüz yıl önce Kuzey Amerika'da olduğu gibi ekonominin ve düşünüşünün merkezleri kıyı, ya da kıyıya yakın kentlerde. Santos ve Sao Paulo, Rio, Bahia ve Para birbirlerine, Stockholm'den Sicilya adasına olduğu kadar uzak. Yeraltı maden zenginliğinin boyutları henüz tam olarak bilinmiyor. Ülkenin toprakları henüz canlı ve bereketli, ona gübreler ve başka kimyasal maddeler gerekli de-

ğil. Ne ekilirse ekilsin, kahve, kakao, buğday, pamuk, portakal, muz, toprakları hep verimli, yerin altında da madenler ve değerli taşlar yatıyor. Bu dünya ülkesini nasıl bir geleceğin beklediğini uzmanlar da pek bilmiyor. Hemen hemen her türlü hammaddeye sahip Brezilya'ya en gerekli şey insan, daha çok insan. Bizim yeterince sahip olduğumuz, hatta altında ezildiğimiz, boğulduğumuz bu 'hammadde' Brezilya'da henüz yetersiz... O yüz, iki yüz, üç yüz milyona ulaştığında ülkede oranlar birbirleriyle uyuşum içinde olacaktır. Bir başlangıcın, yükselişin, oluşumun ve önüne geçilemeyen gelişmenin yarattığı ortam iyimserlik ve güven getirmekte. Kötü havada yaşamaya alışmış biz Avrupalılara buradaki iklim bir kuvvet ilacı gibi geliyor! Benim için bu Brezilya yolculuğu ruhumu canlandıran bir kür oldu. Burada insanların birbirine verdiği ortaklık duygusu da kişiye güven getiriyor, onu rahatlatıyor. Avrupa kendini yok etmeyi sürdürse de, buranın topraklarına yüz yıllarca önce dikilmiş fidanların hiç zarar görmeden düşünsel ve kültürel çiçeklerini açmaya devam edeceklerini bilmek kişiyi mutlu ediyor...

Bu yeni topluluk, bu koskocaman Brezilya nasıl oluşmuştu gözümün önüne bile getiremiyordum. Tarih kitaplarında okumuştum nasıl keşfedildiğini, nasıl ve ne zaman sömürgeleştirdiğini, fakat o benim için hep anlaşılmaz bir ülke olarak kalmıştır. En sınırsız düş bile on beşinci ve on altıncı yüzyılda küçücük bir ülke olan Portekiz'in birkaç gemiyle yola çıkıp, Asya'da, Afrika'da topraklar ele geçirmesini, sonunda da bugünkü Brezilya'yı istila etmesini açıklayamaz. Bu olağanüstü girişimi gerçekleştirmiş olan korkusuz fatihlere bir yerde hayran olmak gerekiyor. Ne de olsa haftalar süren gemi yolculuğundan sonra geldikleri ve yabancı oldukları, dağlık, balta girmemiş ormanlarla kaplı topraklara koloniler kurmuşlardı. Yavaş yavaş, adım adım ülke içlerine doğru ilerlemişlerdi. Gelenlerin yarısı burada yaşamını yitirmiş, fakat sonunda anavatanlarından kat kat büyük topraklara hükmetmesini başarmışlardı. Tarihte insan iradesinin böylesine bir atılımını sadece Asya'daki ülkeleri, Hindistan'ı ve Rusya'yı ele geçirmiş olan Cengiz Han'ın başardığını görürüz. Bu topraklarda

gerçekleşmiş başka bir harika da, buranın insanların tarih boyunca hiç savaş yaşamamış olmasıdır. Önceleri Portekiz sömürgeci, ardından kraliyet, şimdi de bağımsız ve hür bir cumhuriyet. Ülke insanları her zaman birlik ve bütünlüklerini korumuş, gelen göçmenlerle bu topraklarda yaşayanlar gittikçe daha çok kaynaşmış ve Brezilya'ya kendine özgü bir kişilik kazandırmıştır. Bizler açısından pek kolay anlaşılmayan bu gerçeği kavramamız için tarihinin yazılması gerekiyor.

İşte görüyorsunuz, sevgili Avrupalı okurlar, size her şeyi açık açık yazdım. Benim ve birçoğumuzun bu ülke üzerine çok az bilgiye sahip olduğunu kabullendim. Harikayı andıran bir değişim geçirerek bir zamanların Portekiz sömürgesinden bağımsız ve özgür koca bir ülke haline gelmesi de bence çok inanılmaz bir gelişme. Burada bir peygamber gibi pek inanılmayacak şeylerden söz etmek istemiyorum. Ancak üzerinde duracağım iki şey var ki, siz okurların bana güveneceğine ve inanacağına eminim. Onlar 1936 Avrupası için geçerli değil, o nedenle de inanılması gerçekten güç. İnsana bir masal gibi gelen ilk gerçek, Brezilya'nın çok büyük bir ülke olmasına karşın hep barış içinde yaşadığı, kırk milyonluk nüfusuna karşın da bizdeki en küçük ülkeden daha az asker ve silahla daha az savaş gemisine sahip olduğu, kıyı sınırları onlarca enlem uzunluğunda olmasına rağmen kendini korumak için zehirli gazlarla tanklar kullanmadığı gerçeği. Burada yaşam bizdeki gibi sürekli bir savaş korkusuyla geçmiyor, bir ideoloji uğruna Çin setleri de inşa edilmiyor. Sevindirici bir şey de, tekniğin düşmanı yok etmek isteyenlerin değil, gelişmeyi hedefleyenlerin emrinde olduğu gerçeği. Bu koca ülkede emperyalist girişimlerin hiç şansı yok, çünkü Brezilya barışı seviyor ve hep kültürel gelişimi için gerekli olan ortam ve dayanakları arıyor. En güzel caddelerine adı verilen, heykellerinin hep saygıyla selamlandığı kişi bir general veya savaşlar yapmış bir devlet adamı değil, ülkesinin sınırlarını silah kullanmadan, komşularıyla yaptığı anlaşmalarla güven altına alan gerçek politikacı ve başarılı devlet adamı, Brezilya'nın ulusal kahramanı Rio Branco'dur. Ne zaman ve kimin için biz Avrupalılar günün birinde böyle heykeller dikeceğiz?

Ve 1936 Avrupası ile Brezilya arasında önemli bir fark daha var. Bu Güney Amerika ülkesi ırkçılık sorunlarıyla karşı karşıya değil, çünkü buna çok basit ve olumlu bir çözüm bulmuşlar. Onlarca yıldır ülkede vatandaşlar arasındaki ırk, renk, toplum ve din farkı hiç önemsenmiyor. Bu koskocaman havanda uzak geçmişten bu yana her şey bir arada. Beyazlar, kızılderililer, zenciler, Portekizliler, Almanlar, İtalyanlar, Slavlar ve Japonlar, Hristiyanlar, Yahudiler, Budistler ve de dinsizler. Bütün bu insanlar arasında hiç fark gözetilmiyor, kavga da çıkmıyor. Kuzey Amerika'da olduğu gibi derisi farklı renkte insanlar arasına sınırlar konmuyor. Sokaklarda her renkten çocuğun –burada söylendiği gibi, koyu kahve ile sütü kahve– bir arada oynadığını, değişik renkten insanların huzur içinde komşu evlerde oturduğunu görüyorsunuz. Fabrikalarda beyazla zenci bir arada çalışıyor, hiçbir yerde ırklar arasında ayırım yok. Irklarla renklerin bu ortak yaşamı yüzlerce yıldır çok olağan sürüp gidiyor.

Peki, bütün bunların sonucu ne oluyor diye belki kimi Avrupalılar şaşkınlık içinde sorabilir. Bu çok güzel ortak yaşamın sonuçları mükemmel. Dünyanın hiçbir ülkesinde sokaklarda böylesine güzel kadınlar ve çocuklar göremezsiniz. Boylu boslu, zarif, bu melez insanların davranışları nazik ve yumuşak. Karşılaştığınız üniversite öğrencilerinin gözlerinden okuyorsunuz, gençler alçakgönüllü, nazik ve zeki. İnsanların karışımı onları bozmuyor, hayır, onları canlandırıyor. Gerçeklerle yaşayan, fazla hareketli Kuzey Amerika insanının yanında buranın insanı daha değişik, yumuşak, hafif melankolik ve de mutlu. İnsanların bu karışımı toplum yaşamına bireyselliği ve kişi özgürlüğünü getiriyor. Ne güzel sokakta kalabalığın ortasında durup da, çevrenizdeki hepsi birbirinden farklı insanların nasıl güzel anlaştıklarını görmek! Günümüzde birçok Avrupa ülkesinde aynı ırktan insanların arasında bile görülen sinir ve öfkeye bu karışık toplumda yer yok. Devleti oluşturan yapıda da yaşıyor bu liberalizm ve çok da başarılı oluyor. Hiç kimse geri plana atılmadığı, ona ikinci sınıf vatandaş gözüyle bakılmadığı için de herkes kendini gerçek Brezilya vatandaşı olarak görüyor ve bu da güçlü bir ulusal bilinci oluşturu-

ruyor. Bunun emperyalist bir ulusalcılığa düşmemesi çok mutlu edici. Hangi ülkeden buraya gelmiş olursa olsunlar, ikinci nesil göçmenler, hatta en dirençli Japonlar bile, kendilerini bir süre sonra “brasileros” olarak kabul ediyor. Sadece tropik iklime alışmıyorlar, yaşam koşullarını da kolayca kabulleniyorlar, şaşırtıcı bir hızla ülkeye kök salıyorlar. Kuzey Amerika’da on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında görülmeye başlanan, dünya tarihinde daha önce hiç görülmemiş bir halk topluluğu karakteri, yeni bir ulus oluşturulması mucizesi, şu sıralar Brezilya’da da yaşanıyor. Yeni oluşan şeylere hep açık, onları hemen görüp sezen biri bu ülkede yeni bir toplumun ortaya çıktığını fark edecektir. Brezilya edebiyatı şu sıralar sınırları aşmaya başladı. Bu ulus çok yakında kendini gerçekleştirecek, kendi ayakları üzerinde duracak. Bugünün Brezilyası’nı yaşayan, geleceği görmüş demektir. O içinde yaşadığımız yılların ezici ve bunaltıcı yaşamından kendini bir an için de olsa kurtarır. Ne güzel, coşturucu bir duygu! Kişi, bütün doğa, düşün kültürü ve alışılmamış bir yaşamın getirdiği güzellikleri yaşayabildiği Brezilya’dan ülkesine geri dönerken umut ve iyimserlik duyguları ile doludur, sevinçlidir.

Kahveli ziyaret

Bu konuksever ülkenin çok dostça bir geleneği var. Brezilya’da bir eve ziyarete gittiniz mi, hemen küçük fincanlarda acı bir kahve ikram ediyorlar. Bu onlar için çok olağan bir şey. İnsanlar burada kahveyi bizden daha bir başka içiyor. Daha doğrusu buna içmek de denemez, tıpkı likör içer gibi fincanı bir dikişte çabucak boşaltıyorlar. Kahve o kadar sıcak ki, bura insanların dediği gibi, üzerine birkaç damla kahve dökülen köpek havlayarak kaçır. Brezilyalı’nın kokular yükselen, kaynar sıcaklıktaki kahveden günde kaç fincan içtiği üzerine araştırmalar yok, ama bana kalırsa on ile yirmi fincan içiyorlar. En güzel kahvenin hangi kentte yapıldığı da pek bilinmiyor. Hemen hemen her yerde insanlar en leziz kahveyi kendilerinin pişirdiğini iddia ediyor. Tarafsız sayı-

lan ben, kahvenin tadına her yerde vardım. Rio'nun küçük kahvehanelerinde, bir Facenda'da, kahve kenti Santos'da ya da Sao Paolo'da, pişirilişi üzerine bana bilimsel açıklamalarda bulundukları, ardından da denemem için bir çuval kahveyle bir kahve makinesi hediye ettikleri Instituto de Café'de... İçtiğim kahve her yerde mükemmeldi, lezzetli. Tadı eşsiz, sert, sinirleri hareketlendiren, içeni canlandıran, düşüncelerine yeni yaşam veren kara bir ateş o.

Burada kahveye kral demeleri gerekiyor, ne de olsa ekonomisini elinde tuttuğu kocaman ülkeye hükmeden o. Santos Limanı'ndan yola çıkarak da dünyanın hemen hemen bütün kahve pazarlarını ve borsaları etkiliyor. Dünya insanına gerekli olan yirmi dört milyon kilo kahvenin on altı milyonu bu ülkede yetişiyor ve yurt dışına yollanıyor. Kahvenin çekirdekleri Brezilya'nın gerçek parası olmalıydı! Brezilya sattığı kahve karşılığında petrol ve buğday ithal ediyor, makineler ve teknik aletler getiriyor. Kahvenin dünya pazarlarındaki değeri Brezilya ekonomisinin ateşini yükseltiyor ya da düşürüyor. Kahve değerlendirildiğinde bütün ülkede çiçekler açıyor! Dış pazarlarda kahve değer yitirmeye başladığında ise hükümet çuvallarla kahveyi yakıyor ve değerli çekirdekleri denize atıyor, ne olduğunu anlamayan balıklara... Kahve ülkede altın değerinde, kahve zenginlik demek, kazanç ve tehlike de. Bireyler kahvenin elinde esir, kaderleri onun değerine bağlı.

Çalışmalarımı hep desteklemiş, bana mutlu anlar ve dostlarla güzel sohbetler yaşatmış böylesine güçlü bir kralı ziyaret etmek benim için bir görevdi! Onu sarayında görebilmek için de ülkenin çok derinliklerine yolculuk yapmam gerekiyordu. Portekizliler kahveyi Afrika'dan buraya getirdiklerinde kıyı bölgelerine ekmişlerdi. Santos'u çevreleyen vadiler, Rio de Janeiro'nun az ötesindeki şahane Tijuka parkları yüzlerce yıl kahve ekim alanlarıydı. Zenciler omuzladıkları kahve çuvallarını doğrudan limandaki gemilere taşıyıp durmuştu. Fakat onlarca, yüzlerce yıl buralara ekilen milyarlarca kilo sihirli çekirdeği besleyen topraklar zamanla yorulmaya; kahve tadını, kokusunu ve lezzetini yitirmeye başlayınca uçsuz bucaksız plantasyonlar ülke içlerine kaymıştı.

Santos'dan Sao Paolo'ya, Sao Paolo'dan Campinas'a ve daha içere-
lere, daha derinlere... Ve ben yola koyuldum, kahvenin peşinden
şimdiki vatanına gittim! Önce Rio de Janeiro'dan on iki saatlik
bir yolculukla Sao Paolo'ya, oradan da üç saatte eski Cizvit ko-
lonisi Campinas'a geçtim ve kendimi 'kahve ülkesi'nin ortasında
buldum, bir Fazenda'da mola verdim

Fazenda, ya da İspanyolların dediği gibi Hacienda, niçin ya-
bancı değil bu söz? Niçin öyle romantik, kulağa hoş geliyor,
duyguları canlandırıyor? Ah, evet, yine anımsıyor insan, çocuk-
luğunda coşkuyla okumuş olduğu o kitapları, Gerstaecker'in,
Sealfeld'in romanlarını.... O yaştan düşlemi ile Brezilya'nın ve
Arjantin'in bu Fazenda'larını veya Hacienda'lerini, tropik böl-
gelerin balta girmemiş ormanlarındaki, ucu bucağı görülmeyen
bozkırlarındaki bu küçük çiftlik evlerini gözünde canlandırmış,
her yeri tehlike ve inanılmaz maceraların gizemiyle dolu uzakla-
rı özlemişti. Nasıl da düşlemişti, büyümekte olan çocuk, günün
birinde onları görmeyi! Ve şimdi gerçekleşti düşü. Belki ateşli
bir Mustang atının üzerinde doludizgin gelmedi buralara, ancak
onu buraya getiren araç sayısız çiçeğin kapladığı avluya girerken
karşısına çıkan bina, eski gravürlerden ve çocuk romanlarından
anımsadığı Fazenda'ların aynısıydı. Ucu bucağı görünmeyen bir
arazinin ortasında duruyordu, tek katlı ve büyüktü. Geniş ve göl-
geli bir teras tüm binayı çevreliyordu. Evet, az ötede, dört köşe
küçük bir alanda da burada çalışanların kaldığı binalar vardı.
Anımsadı çocukluğunda okuduğu kitaplarda -ne de olsa aradan
sadece bir elli yıl geçmişti- orada köleler oturuyordu. Akşamları,
iş bittikten sonra, alana otururlar ve melankolik şarkılarını söy-
lerlerdi. Şurada duran, sakın sakın gezinen, saçlarına ak düşmüş
zencilerden biri belki o geçmiş günleri hâlâ anımsıyordu... Fakat
kapıları açık evden içeri adım atar atmaz dünya saatinin yelko-
vanı hemen geri dönüyor, kişiye günümüzü yaşıyor. Odaların
duvarlarındaki eski tahta kaplamalar, masalar ve dolaplardaki o
günlerden, Portekizlilerden kalmış olsa da, sevgiyle korunmuş
sert ağaçtan tabaklar, gümüş kâseler, çatal bıçaklar, küçük bir dua
köşesi insanı bir an için çok geçmişe götürse de, bu Fazenda'lar

artık, tehlikelerle dolu uzun bir yolcuğun ardından, konaklamak isteyen maceracı gezginlerin arada sırada uğradığı ıssızlığın evleri değil... Günümüzde Facenda'lar yüzme havuzlu ve çocuklar için oyun bahçeli, radyolu ve gramofonlu, kütüphanesi kitaplarla dolu (Çocukluğunda günün birinde burada kendi kitaplarını bulacağını tabii düşlememiştin.) her türlü konfora sahip modern çiftlik evleri. Eski yılların tehlikeli yaşamı gitmiş, yerine neşe ve dostluk gelmişti. Çağımızın tekniği tropik iklimle ve dayanılmaz ıssızlıkla baş etmesini de bilmişti.

Facenda'nın çevresinde hafifçe yükselen, dalgaları andıran ekili yamaçlar sonu görünmeyen bir yeşil denizi. Ancak bu yeşil –romantizme elveda!– oldukça tekdüze. Şunu belirtmek gerek, kahve plantasyonlarının görünümü, Saylon'dan tanıdığımız çay ekili yamaçlar gibi pek sıkıcı. Hepsinin şekli ve görünümü, aralarındaki mesafeler aynı, bodur kahve ağaçları insana, gri yerine yaprak yeşili üniforma giymiş, hareketsiz duran tabur tabur askeri anımsatıyor. Bu tekdüze taranmış yamaçları seyreden kısa süre sonra gözü yoruluyor. Arada sırada, ağaçları darmadağınık, ağır dalları karmakarışık muz bahçeleri görüldüğünde ise insan seviniyor. Ne de olsa her ağaç diğerinden farklı, bireysel, muz bahçelerinin görünümü tekdüze değil. Ancak bu küçük ağacı yetiştirmelerindeki amaç güzelliği değil, çok verimli oluşu. İnsan boyundaki bitkiden yılda ortalama iki bin kahve çekirdeği topluyor ve her Facenda'nın çevresine yüz binlerce küçük kahve ağacı dikili. Buraları gören biri, kara toprakların ağaçları nasıl besleyip, meyvelerinin en son çekirdeğine kadar onlara nasıl güç verdiğini daha iyi anlıyor.

Ağaçlardan meyveleri toplamak inanılmayacak kadar kolay. Bu görevi üstelenecek ve insanı gereksiz yapacak makineleri teknik henüz bulmamış. Bu nedenle yüzyıllardır hep yapıldığı gibi –zenci köleler gibi– insanlar tekdüze şarkılar söyleyerek, yavaş hareketlerle danslar ederek meyveleri hâlâ elleriyle topluyor. Ardından meyveler kamyonlara dökülüp, Facenda'lara taşınıyor. Kral kahveye buralarda “törenler” düzenleniyor. Önce iyice bir yıkanıyor, sonra yakıcı güneşin altında kurutuluyor, özel maki-

nelerle kabuklar çekirdeklerden ayrılıyor, çekirdekler tekrar temizlendikten sonra bantlardan ve eleklerden geçirilerek çuvallara dolduruluyor.

Kahve gerek bahçelerde, gerek Facenda'da, gerekse fabrikalarda bir sürü işlem geçirirken dikkatimi çeken bir şey benim için sürpriz oldu. Hiçbir yerde kahvenin o güzel kokusunu içime çekmedim. Ben sanıyordum ki, geniş yamaçlara yayılmış plantasyonlarda binlerce küçük kahve ağacının arasında yürürken o leziz içkinin kokusunu burnumda hissedecektim. Ekin dolu tarlalardan, ağaç dolu ormanlardan geçerken insanın içine çektiği değişik kokular gibi. Fakat hayır, kahve sır dolu, bütün kokularını inatla çekirdeğinin en derininde gizliyor. Ancak kavrulduktan sonra özgürlüklerine kavuşan gizemli kokularını daha önce kendine saklıyor. İnsan depolarda yığılı bekleyen kahve çekirdeklerinin dizlerine kadar içine girse de, burnuna gelen kokunun, kuru kumlarda dolaşırken burnuna gelen kokudan farkı yok. Yani hiç koku almıyor. Şu Facenda'lardan birindeki depolara gözleri bağlı giren biri orada duran çuvallarda pamuk mu, kakao mu, yoksa kahve mi var, söyleyemez. Ona göre, üst üste yığılmış, öyle çuvallarda duran o leziz içkinin çekirdekleri değil, çimento da olabilir.

Sonra Brezilya'nın en büyük yükleme limanı Santos'dayız. Ben sanıyordum ki, kahvelerin çuvallara doldurulmasıyla bütün iş bitmişti. Fakat Santos'taki büyük işletmelerde her şeyin yeni baştan başladığını görüyorum. Çünkü ithalatı yapan ülkeler hep değişik cinsten ve kalitede kahve istiyordu. Biri küçük kahve çekirdeklerini yeğlerken, diğeri çekirdeklerin büyük olmasını talep ediyordu. Bu tıpkı et ihracatçısı Arjantin'in mezbahalarında yapıldığı gibi -değişik lezzette, yağlı, yağsız, büyükbaş ya da küçükbaş- Brezilya'da da kahve ihracatının çıkış noktasında isteklere uygun hazırlanıyordu. Santos'da, deniz kıyısındaki fırın kadar sıcak bu kentte, kahveler çuvallarından yine boşaltılıyor, kocaman bir boru onları içer gibi içine çekiyor, yığınlarla kahve çekirdeği bir nehir gibi bantlarda akıyor, aşağı, yukarı, eleklerden geçiyor, büyüğü küçüğünden ayrılıyor, bantların kenarındaki kahverengi eller kalitesiz olanları çabucak ayıklıyor. Kalite yeni kalitelere ay-

rılıyor, böylece kahve toplumu 'üniformalara sokuluyor', onlara yeni adlar veriliyor. Kendi başına çalışan makineler onları taşıyor, üzeri numaralı ve markalı ellişer kiloluk çuvallara dolduruyor. Dolan çuvallar başka bantlara yollanıyor, orada çabucak dikiliyorlar. Bütün bu çok ilginç ve teknik dolu süreci geride bırakan kahve artık yolculuğa hazır, onu dünyanın dört bir bucağına götürmek için bekleyen gemilere binebilir.

Kahvenin büyük depolardan gemilere uzanan yolu da çok ilginç. Çünkü çok eski zamanlarda olduğu gibi işçiler ağır çuvalları güneş yanığı sırtlarına atıp, güverteye uzanan ince tahta köprülerde taşıyor. Başka limanlardan bizlere yabancı olmayan kocaman vinçlerin kepçeleri de kamyonlara yığılı çuvalları kavrayıp şöyle bir dönerek, geminin derin ambarına bırakmıyor. Santos limanında depolardan raylar üzerinde hareket eden ve geminin güverte yüksekliğine ayarlanmış çelik bantlar çuvalları naklediyor. Bir asansör gibi deponun cephesinde aşağı-yukarı inip çıkan ve insana yürüyen bir halıyı andıran bant kahve çuvallarını depolandıkları katlardan alıp, doğru geminin gövdesine götürüyor. Bu sessiz, sakın ve mekanik bandın çalışmasını seyretmek çok ilginç. Dar bir patikada sırt sırta yürümek zorunda kalan koyun sürüsü gibi beyaz çuvallar saatlerce peş peşe depolardan gemilere yollanıyor. Bu yüklemeyi seyreden insan iki haftalık yolculuğa çıkan bir geminin karnına ne kadar çok yük konabildiğini gözleriyle görüp şaşıyor. Santos Limanı'nda günbegün ne kadar çok geminin beklemekte olduğunu görünce de dünya insanlarının her saat nasıl inanılmaz miktarda kahve içtiğini de daha iyi kavıyor.

Karnı çok aç gemi sonunda yeteri kadar kahveyi yüklüyor. Bir düdük, hemen çelik bant duruyor, en son birkaç çuval diğerlerinin peşinden ambara yuvarlanıyor. Ardından gemi uzun uzun düdüğünü çalıyor, motorlarını çalıştırıyor, pervanelerini döndürüyor ve ağır ağır kahve sahilinden uzaklaşıyor. Evler güneşte henüz ısıldıyor, palmyeler gökyüzüne yükseliyor. Az sonra bu tropik dünyanın doyurucu yeşili soluyor, ötelerde kalıyor, kent uzaklaşıyor, sadece tepeler seçiliyor ve sonunda bu kahve kraliyetinin en belirtisi de kaybolup gidiyor... Bitti, yok

oldu. O andan sonra her şey sadece birer anı! Evinde rahat koltuklara oturup, tüm içkilerin bu en lezzetini yudumlarken, fincandan yükselen kokusuyla her şeyi sık sık anımsayacak kişi... Onu gizemli bir ateşle besleyen tropik güneşi, bütün varlıklara can veren o parlak ışığı, yabancı olduğu doğanın her ağacını ve her körfezini... Oralarda yaşadığı sürece onu düşlere sürükleyen, uzakta olduğunda işe, doğası hür, güçlü ve yaratıcılığı bitmez tükenmez o topraklara hasret duyacak.

Sao Paolo'da bir gezinti

Buraya yaptığım gemi yolculuğu sırasında elime geçen küçük seyahat kitabı sanırım en son baskı değildi. Çünkü orada yazdığına göre, Brezilya'nın ikinci büyük kenti ve Sao Paulo Eyaleti'nin başkenti Sao Paolo'nun nüfusu üç yüz bin kadardı. Güney Amerika'nın tropik ülkelerde nüfusun nasıl arttığından habersiz bir Avrupalı olan ben, belki şimdi beş yüz bini bulmuştur, diye düşünmüştüm. Fakat buraya varıp da, kentte tam bir milyon üç yüz bin insanın yaşadığını duyunca çok şaşırmıştım. Böylece Sao Paolo, Roma'dan, Madrid'den, Milano'dan veya Stockholm'dan daha büyük bir kentti. Günümüzde Avrupa'da çoğu insanın adını duymadığı, nerede olduğunu bilmediği, haritada da bulamadığı Sao Paolo on veya yirmi yıl sonra kıtamızın binlerce yıllık büyük kentlerini geride bırakacak. Burada hesaplamışlar, Sao Paolo'da her saat başı yeni bir ev yapıyorlarmış. Sadece küçük, temelsiz, çabucak kurulmuş gecekondular değil, Amerikan tipi gökdelenler ve lüks villalar da bu kentte aynı aceleyle inşa ediliyor. Çok karmakarışık, sonsuza uzanan, aynı anda her yana açılan mahalleleriyle bu kent öylesine hızlı değişiyor ki, onu dört-beş yıldır görmemiş olan biri Sao Paolo'ya tekrar geldiğinde kendini biraz yabancı hisseder, kenti yenibaştan tanımaya çalışır.

Yola çıkmadan önce dostlarım bana Sao Paolo'yu pek gözümde büyütmemi söylemişti. Ne bir özelliği vardı ne de güzel sayılırdı. Gerçekten de Sao Paolo geçmişinden kalan her şeyi silip atmıştı,

kentin hiçbir köşesinde bundan üç yüz yıl önce bir koloni olarak kurulmuş olduğunu anımsatan tek iz yoktu. Geçmiş ile yabancıların ilgisini çeken kentleri sevenler burada boş yere tarihî yapılar arayacaktır. Ancak buna karşılık Sao Paolo bir koloniden geleceğe dönüşen ve değişen bir kentin en güzel örneği. Bizim Avrupa'daki kentlerin yavaş yavaş, halka halka büyümesi burada görülüyor. Sao Paolo plansız, herkesin aklına estiği gibi, alelacele büyüyen bir kent. Bir yerlerden buraya gelen insanlar, biraz para sahibi olduktan sonra, arazi çok ucuza alındığı için kulübemsi, zevksiz küçük yapıları kondurmuşlar. Onlara artık her yerde rastlanıyor, bütün kıyı boyunca uzanıyorlar, ta içperlere kadar. Çoğu tek katlı, iki katlı olanlar da var, altta önü açık bir dükkân, yukarıda iki-üç oda. Sahibi İtalyan ise evinin cephesini rengârenk boyamış, toprak sarısı, kiremit kırmızısı veya deniz mavisi. Sonra gelmiş bir başkası, yanına bir ev daha kondurmuş, yan yana benzeri evler çoğalmış, caddeler oluşturmuşlar, mahalleler... Çoğu oralarda uzun süre yaşamamış, çekip başka semtlere, hatta komşu kentlere gitmiş, yıllar sonra para biriktirip, belki de çok zengin aynı topraklara dönmüş, kendine daha büyük, güzel evler yapmış. Bundan otuz yıl önce buralarda zengin evleri kabul edilen balkonlu, büyük pencereli, barok taklidi villalarda oturmaya başlamışlar. Göçebe yaşamdan gelen buranın insanı bir türlü kalıcılığa ve sürekliliğe alışmadığı, yerleşik de olamadığı için büyük kentler mimari açıdan hep geçiciymiş gibi inşa edilmiş yapılar ve caddelerden oluşmuş. Yan yana, plansız ve alelacele kondurulmuş tuğla ve çimento evcikler sanki günün birinde yine aynı çabuklukla yerle bir edilecekmiş gibi.

Bu kentte endüstri ve ticaret hızla gelişip, insanlar zenginleştikten sonra Sao Paolo çoktan bir büyük kent olduğunu ve bunun da bazı sorumlulukları beraberinde getirdiğini henüz keşfetmiş. Birden her şey insanlara çok dar ve çok küçük gelmeye başlamış gibi. Sokaklar, caddeler, alanlar, kiliseler, resmi binalar, bankalar ve hastaneler. Ve kent sorumluları büyük bir istekle işe girişmişler. Günümüzde Sao Paolo'ya gelen çok ilginç gelişmelere tanık oluyor. İnsanların nasıl bir enerjiyle yan yana yaşamdan ortak

yaşama, geçicilikten kalıcılığa doğru adım attığını her yerde gözleriyle görüyor. Kentin her köşesinde çalışılıyor. Köprülerin altına yeni yeni geçitler yapılıyor, parklar ve gezinti yolları açılıyor, dar mahallelerden geniş bulvarlar geçiriliyor, büyük resmi binalar inşa ediliyor. Ve bana anlattıklarına göre her şey bir plana göre yapılıyor, fakat çoğu zaman kentin büyüme hızı planları daha uygulama aşamasında altüst ediyor.

Sao Paolo'nun merkezinde pek yer yok, gökdelenler omuz omuza yükseliyor. Kent halkalarla açılıp genişliyor, yamaçlara kurulan villalı semtler gittikçe çoğalıyor. Geçmişte etnolojik sınıflara ayrılan Sao Paolo artık iyice karışıyor. Bir zamanlar göçmenler kendi ulusunun kurduğu mahallelerde yaşırdı. İtalyan mahallesi (Sao Paolo aynı zamanda dünyanın en büyük İtalyan kentlerinden biridir), Ermeni, Suriyeli, Japon ve Alman mahalleleri günümüzde artık iç içe geçmiş sayılır. Kentin merkezine daha çok Kuzey Amerika yapı stili egemenken, bahçeli evler ve villalar dış semtleri oluşturmaya başlamış. birkaç yıl sonra buralar mutlaka daha da güzelleşecek.

Şimdi yüksek binaların birinden ötelere, hafif dalgalarla uzanan kente bakan, hoşuna giden şeyler görüyor. Gelişmekte olan kentlerin tipik bir örneği sayılan Sao Paolo'da dikkati çeken, sanki her şey daha yeni başlamış, daha yeni oluşmakta, hiçbir şey henüz bitmemiş. Kuzey Amerika kentleri ile kıyaslanamaz, burada yaşanan kendi kendini tersyüz eden, her şeyini tümüyle yenileyen bir kent mucizesi daha çok Montevideo'yu anımsatıyor. Güzel kent kavramı Sao Paolo için mutlaka kullanılmak isteniyorsa, bunu şu andaki kent için değil, oluşmakta olan kent için yeğlemelidir. Bu güzellik de göze görünmekten çok enerjisinde ve dinamizminde yatıyor, günümüzde sabırsız bir güçle oluşturulmak isteniyor.

Kente şu sıralar ağırlığını koyan tek şey çalışma. Günümüz Sao Paolo'su henüz zevkine varılacak bir yer değil. Gezinecek büyük caddeleri, keyfi çıkarılacak bulvarları, manzaralı köşeleri, eğlence yerleri pek yok. Yolda yürürken de hep koşuşturan, acele içindeki erkeklerle karşılaşıyorsunuz. Kişi elinde olmadan bir an için, sadece çalışanların kentleri Liverpool ile Manchester'i anımsıyor.

Sao Paolo ile Rio de Janeiro arasındaki fark, Milano ile Roma veya Barselona ile Madrid arasındaki farkı andırıyor. O, çalışma enerjisi ile dolu, ülkeyi yönetenlerin yaşadığı, sanat eserlerinin korunduğu başkentten çok daha güçlü. Endüstrisi ve ticareti ile Sao Paolo Eyaleti tek başına ülkenin tüm diğer kentlerinden çok daha etkin. Serin iklimi ile çalışmasını seven Avrupalıların yeğlediği Sao Paolo ülkenin tüm kentlerinden daha modern ve ileri, insana bazı Kuzey Amerika veya Avrupa kentlerini anımsatıyor. Rio'nun o yumuşaklığı, insanı hep etrafında olup bitenleri seyretmeye, öyle avara avare gezinmeye zorlayan atmosfer burada yok. Aydınlık dolu, ıslıl ıslıl kenti ve Guanabara körfezini kucaklayan müzik burada yerini hareketliliğe bırakıyor, hep ileri fırlayan, hızıyla gurur duyan bir koşucunun güçlü kalp atışlarını andırıyor... Sao Paolo belki güzel değil, fakat enerji dolu, çalışkan. Tropik iklimin hüküm sürdüğü bölge insanları için çok önemli ve değerli bir özellik. Sao Paolo insanı Rio de Janeiro'yu kendine hep rakip gördüğü için önümüzdeki yıllarda kimi sürpriz gelişmeyi beklemek gerekiyor.

Sao Paolo'da mutlaka görülmesi gereken yerler çok az. Bunlardan biri, güzelliğine karşın ziyaretçiyi rahatsız eden kimi yanları da olan Ypiranga Müzesi. Bütün Brezilya'nın hayvan, bitki ve kültür çeşitliliğini mükemmel bir sunumla ziyaretçilere gösteren bu müzenin salonlarını gezerken insan özlem duyuyor. Binlerce değişik renkte kolibriler ve papağanları burada doldurulmuş görmek yerine yaşadıkları yerlerde, balta girmemiş ormanlarda özgür, ağaçtan ağaca uçarken görmek ne güzel olurdu. Onlar müzede cam vitrinlerde sergilenirken, ziyaretçilerin düşlediği olağanüstü güzellikteki o ormanlar kentin birkaç saat uzağında başlıyor. Egzotik olan her şey, böyle sergilendiği zaman tüm ilginçliğini, çekiciliğini yitiriyor. Okullarda biyoloji derslerinde kullanılan hayvanları andırıyor, sadece bir ders aracı oluyorlar. Dolu dolu, vahşi bir doğanın ortasında o doğayı müzede izlemek insana çok anlamsız geliyor. Küçücük, çok cici bir maymunu palmiyeden palmiyeye atlarken izlemek, mumyalanmış yüzlercesini burada duvar diplerine dizilmiş görmekten çok daha çekici olurdu. İnsan

müzedekileri görünce merak ettiği tek şey, nasıl mumyalanmış oldukları. Sirklerde gördüğümüz eğitilmiş hayvanlar insana gerçek değilmiş gibi gelirken, burada müzede vitrinlerde duranlar, çok başarılı sergilenmeler de hiç çekici değiller.

Bir yere kapatılmış olan her şey, ister canlı, ister cansız, beni çok üzer. Sao Paulo'nun ünlü hapishanesi Penitenciero'yu görünce yine yüreğim sıkışır gibi oldu. Eyaletin, kent belediyesinin ve yöneticilerinin gururu sayılıyor bu örnek hapishane, tutuklarının mümkün olduğu kadar insanca bir yaşam sürdürmesine çaba gösteriliyor. Ölüm cezası nedir bilmeyen Brezilya, hapishanelerinde cezalarını çeken insanların çok iyi tasarlanmış uygulamalarla yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlamaya çaba gösteriyor. Mahkûmlara insanca davranmak başka ülke hapishanelerinde pek önemsenmezken, burada bir plan kapsamında bilinçli olarak geliştiriliyor, her mahkûma yeteneklerine uygun bir görev veriliyor ve böylece bütün hapishanede ortak değerlere sahip bir "toplum" oluşturuluyor. Temizliğe özellikle çok dikkat edilen bu kocaman hapishanenin sadece mahkûmlarca ayakta tutulduğu görülüyor. Ekmek fırını onlar çalıştırıyor, hastane ve kliniği onlar yönetiyor, sebzeyi ekip biçen, çamaşırları yıkayıp ütöleyen de onlar. Hapishane dışardan hiç yardım almıyor. Mahkûmlar arasında sanata ilgi duyanlar destekleniyor. Müzik yapanlar bir orkestra kurmuş, resim çizenlerin yarattıkları da sergileniyor, okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüksek olduğu ülkenin bu örnek hapishanesinde çocukluklarında okula gitmemiş mahkûmlara okuma yazma öğretiliyor. Bu örnek hapishaneyi, dünyanın en iyi kuruluşlarının sadece kendimizde olduğunu sanan biz çok gururlu Avrupalılara mutlaka göstermek gerekir. Bütün binaları gezdikten ve kocaman demir kapılardan geçtikten sonra, en son kapı da arkanızdan kapanınca, siz kendinizi özgürlük içinde buluyorsunuz ve ciğerlerinize çektiğiniz havanın yine de içerdekenden çok daha özgür olduğunu kavriyorsunuz...

Çok ilginç ve çok mükemmel şeyler görüp, yeni yeni bilgiler edinmiş olmanıza karşılık Butatan yılan çiftliğinden de aynı duygularla çıkıyorsunuz. Hiç de tehlikeli olmayan şeyler karşısında

ürpermek insanların çok hoşuna gidiyor. Bu çiftlikte ziyaretçilerin pek beğendiği bir gösteri benim için hiç heyecanlandırıcı olmadı: Zehirli yılanların mağaralarından çıkarılıp, sıkıca kavranarak etkisiz duruma getirilmesi ve böylece zehirlerinin alınması bence hoş bir şey değildi. Aynısını bundan yıllar önce Hindistan'da da görmüştüm. İnsanın çok güçlü bir hayvanın kendini koruyamasından yararlanarak bunu bir gösteriye dönüştürmesini ben tiksindirici buluyorum. Fakat Butatan'daki kuruluş başlangıçtaki amacını çoktan aşmış, daha ötelere gitmişti. İlk yıllarda sadece çok değişik yılanları inceleyen ve ısırılarda kullanılan iyileştirici serumu elde etmek için yılanların zehirlerini toplayan bu çiftlik zamanla bir araştırma enstitüsüne dönüşmüştü. Modern laboratuvarlarında artık çok başarılı uzmanlar görev yapıyordu. Butatan'ı gezdiğim bir saat içinde bana yapılan açıklamalar ve gözümün önünde uygulanan kimyasal analizlerle yıllar boyu kitaplarda öğrendiğimden daha çoğunu öğrendim. Benim gibi amatörler için bazı şeyleri görerek ve uygulayarak kavramak her zaman daha iyidir. Gözümle gördüğüm şeyler beni daha çok duysallaştırdığı için o gün laboratuarlardan birinde duran ve içi sayısız küçük beyaz kristal dolu orta boy bir cam şişeye çok heyecanlandım. İçinde tam seksen bin yılanın konsantre olmuş zehri vardı ve insanın aklına gelebilecek zehirlerin en dehşetlisiydi. Gözle zor seçilen bu kristallerden birinin el tırnağının altına girmesiyle insan bir saniye içinde ölebilirdi. En büyük top mermilerinden bile binlerce kez daha öldürücü bir güç bu şişede toplanmıştı. Ölümü böylesine yoğun hiç görmemiş, onu yüz binlerce kez elimde tutmamıştım. Soğuk ve kırılabilir bir cam şişenin içindeydi o... Tuz tanesinden bile küçük bir taneciğin nefes alan bir yaratığın, insanın vücuduna girerek, bir saniye içinde, tüm düşünceleri, yetenekleri ve deneyimleriyle adalelerini uyuşturması, kalbinin atışını durdurması, onu yok etmesi bir inanılmazdı. Ve benim bu taneciklerden yüz binlercesini elimde tutmam hem ürpertici, hem de olağanüstü bir duygu idi. Laboratuardaki bütün aletler o anda benim gözüme, doğanın elinden çok tehlikeli bir şeyi kolayca çekip alabilen güçler olarak göründü. Az sonra Butatan'dan ayrılırken yeşiller için-

deki tepede tek başına öyle duran küçük yapıya saygıyla baktım. Rüzgârlar ve doğa çevresini sarmıştı, ancak insanın yorulmak bilmeyen ruhu doğayı daha da güçlü sarıyordu.

Rio de Janeiro'ya yaklaşırken

Sabahın ilk saatlerinde, dürbünler ve fotoğraf makineleri ellerinde, bütün yolcular güverteye toplanmış sabırsızlık içinde bekliyor. Daha önce görmüş olsalar da gemi Rio de Janeiro'ya yaklaşırken yaşanan o güzel manzarayı hiç kimse kaçırmak istemiyor. Deniz henüz kurşun renginde, günlerdir olduğu gibi, donuk mavi; insanı hem rahatlatan, hem de yoran bir tekdüzelik. Yavaş yavaş kıyıya yaklaşıyoruz, görmesek de kokusunu hissediyoruz toprağın. Az sonra içimize çektiğimiz havanın kokusu değişiyor, nemleniyor, tatlılaşıyor, yumuşakça ellere ve dudaklara dokunuyor, sonsuz ormanların derinliklerinde bitkilerin nefesiyle iri yaprakların neminden oluşan koku, insanı hem sarhoş eden hem de yoran, tropik iklimin tarif edilemeyecek o sıcak buharı...

Ve görünüyor kara ta uzaklarda. Belli belirsiz, bulutları andıran sıra dağlar boş gökyüzüne yükseliyor. Gemi yaklaştıkça görünüşleri netleşiyor. Kollarını açmış, dünyanın en büyük körfezlerinden Guanabara körfezini kucaklayan dağlar onlar. İrili ufaklı küçük koyları ve tepecikleriyle öylesine geniş ki, bütün dünya ülkelerinin bütün gemileri aynı anda Guanabara'ya demir atabilir. Açılmış bu koskoca midyenin içine inciler gibi her biri başka bir şekil ve renkte sayısız adacık serpiştirilmiş. Bazıları grimsi surlardan yükseliyor, uzaktan gören onları balinalar sanır, öylesine çıplak ve parlak sırtları. Bazıları ise uzun ve taşlı, timsahları andırıyorlar. Üzerlerine evler, taş kalecikler yapılmış, göze çarpıyor. Palmiyeler ve rengârenk çiçeklerle dolu olanlar sanki yüzen bahçeler. Dürbünle çevreyi hayranlıkla seyrederken, uzaktaki dağlar yavaş yavaş yaklaşıyor. Onlar da hiç benzemiyor birbirine, biri ötekinden değişik, kendi başına oluşmuş. Çıplak olanları var, palmiyelerden yeşil bir giysiye bürünmüş olanları da. Biri kayalık,

ötekini renkler içinde bahçeli evler sarıp sarmalamış. Sanki doğa burada çok coşkulu bir kadın heykeltıraş, her türlü şekli bir araya getirmeye çalışmış. Bu nedenle olacak, halkın fantezisi tepelere ilginç adlar vermiş: Dul kadın, kambur, köpek, Tanrının parmağı ve en çok dikkati çekenine de Pao D'Azucar (Sugar loaf)* diyorlar. Kente varmadan az önce dimdik yükselen ve New York'un Özgürlük Heykeli'ni anımsatan bu tepe kentin simgesi.

Fakat bütün bu monolitlerden ve tepelerden daha yüce bir şey var burada. Corcovado. Elleri açmış, kocaman bir putu andıran İsa heykeli geceleri aydınlatıyor ve Rio de Janeiro'yu vaftiz ediyor, önünde diz çökmüş insanlara elinde tuttuğu kaptan okunmuş etmek dağıtan bir rahibi anımsatıyor.

Bir adalar labirentini geride bıraktıktan sonra kent yavaş yavaş seçilmeye başlıyor. Fakat tümü aynı anda değil. Napoli'de, Cezayir'de, Marsilya'da olduğu gibi bir yapılar panoraması, taş basamaklı kocaman bir arena örneği karşınıza çıkmıyor. Rio de Janeiro bir yelpaze gibi yavaş yavaş açılıyor. Kente böyle yaklaşmak çok heyecan verici. Küçük koyların hepsinde yerleşmeler var, aralarına giren tepecikler doğayı, üzeri değişik resimlerle tam bir yelpaze yapıyor. Sonunda kıvrılarak uzanan, beyaz beyaz köpüren dalgaların sürekli vurduğu büyük kumsal sahil görünüyor. Evleri, villaları ve bahçeleri ile çok büyüleyici bir görünüm. Kumsalın ardında yükselen lüks otel hemen seçiliyor, yamaçlarda ağaçlar ortasında villalar. Burası Copacabana, dünyanın en güzel kumsallarından biri, henüz kentin merkezi değil, sadece bir banliyösü. Az sonra Pao d'Azucar'ı geçtikten sonra, arkasındaki körfezde biraz saklı gibi duran kent görünüyor. Kıyıda yapılar karışık yükseliyor, tepelere ulaştıkça dağılıyor, yeşilin arasında kayboluyorlar. Körfezdeki parklar görünüyor, denizi doldurarak inşa edilmiş havaalanı da az ötede. Biraz sonra ineceğiz, sabırsızlığımız sona erecek. Fakat hayır! Yine yanılmışız, burası sadece Bottafoço ve Flamenco körfezleriydi, gemi yoluna devam ediyor, yelpazenin renkli resimlerini kıvrıla kıvrıla geçiyor, Kayser Pedro'nun taht-

* kelle şeker

tan indirilmeden iki gün önce her şeyden habersiz balo verip, eğlendiği gotik saraycığın üzerinde durduğu adanın yanından süzülüyor. Ve birden liman görünüyor. Gemi artık yanaşabilir. Güney Amerika'dayız, Brezilya'da, dünyanın en güzel kentinde!

Bir saatlik bu yolculuk inanılmaz bir olay! İnsanda bıraktığı izlenim, yaptığı etki belki New York limanına girişle kıyaslanabilir. Fakat New York geleni yumuşak karşılamaz, üst üste yığılmış kar beyazı kübik yapılarıyla Kuzey Avrupa'nın fiyortlarını andırır. Manhattan erkeksidir, yiğitçe selamlar, Amerika'nın birikmiş güçlerinin patlamasıdır. Rio de Janeiro ise kente gelenin karşısına dikilmez, o hafifçe uzanır, yayılır, bir kadın gibi kollarını açar, seni kabul eder, kendine çeker, şehvetle teslim olur. Burada her şey bir uyum içinde, kent ve deniz, yeşil ve tepeler. Hepsi iç içe geçiyor, tınlayarak birbirine karışıyor. Çok yüksek yapılar, gemiler, renkli reklam panoları göreni rahatsız etmiyor. Kent tepelerden bakıldığında bir başka, denizden bakıldığında yine bir başka. Fakat uyum her yerde. Burada çeşitlilik birlik demek, kent sanki doğa. Geleni karşılarken, onu elde etmek isterken ne yapacağını çok iyi biliyor. O çok anlam dolu ve bitmez tükenmez, olağanüstü ve eli açık. Gelen de onu ilk gördüğü anda hemen kavlıyor, ne gözler, ne de duygular bu olağanüstü kentte hiç yorulmayacak.

Uyum içinde çeşitlilik

Yeni gelenin bu kentten edindiği bu uyum içindeki çeşitlilik, izlenimlerine her geçen gün yenileri katılıyor. Her köşede, her sokakta bir şeyler saklı, göreni hep yeni baştan kendine hayran bırakıyor. Sanırım insana hiç beklemediği bir anda sürpriz yapan, birbirinden değişik, öylesine çok kültürlerin bir araya geldiği başka bir kent yoktur. Dolaşıp gezinirken kişi sık sık onu şaşırtan yeniliklerle karşılaşır. Yeni geleni en çok hayrette bırakan da, Rio de Janeiro'nun konumu. Otomobille bir gezintiye çıktınız mı, otuz-kırk dakikalık bir yolculuktan sonra kentin sonuna geldiğinizi sanıyorsunuz. Karşınıza bir tepe çıkıyor,

cadde yeşillerin arasında kaybolur gibi oluyor, fakat hayır, yolumuza devam ediyorsunuz ve kendinizi bir başka villalar semtinde, kentin banliyölerinden birinde buluyorsunuz. Ve bu böyle sürüp gidiyor. İnanılmaz bir büyüklük ve çeşitlilik, koca kentin içinde başka başka kentler! Kıyıda oldukça büyük lüks bir yerleşim. Akıllıca bir teknik uygulayarak küçük koylardan genişçe bir alan kazanmışlar ve buraya lüks bir kür kasabasını andıran, geniş çimenler ve gezinti yollarının ortasına villaları kondurmuşlar. Sonsuzluğa uzanan bir sahil, dünyanın hiçbir köşesinde görölmeyen ölçüler hep burada. Brezilya'nın başkentinde aynı anda yarı çıplak yüz binlerce insan kumsalları doldurup, denize girebiliyor. Buraya yaz aylarında gelmediğime üzölüyorum. Rio de Janeiro'da yüzmek isteyen bornozunu sırtına geçirip yürüyerek, ya da otomobiliyle kumsala geliyor, denize giriyor ve yine evine, işine veya kaldığı, Avrupa'nın en iyi otellerine taş çıkartan lüks otele dönlüyor.

Kumsal yakınlarına kurulmuş, yüzleri denize dönük sayısız villalar yerleşiminden başka, yaz sıcağından korunmak için olacak yamaçların kıvrımları arasına sokulmuş villalar da göze çarpıyor. Sadece birkaç kilometre sonra Rio de Janeiro'nun iş merkezinin ortasındasınız. Avrupa'dan gelen kendini bir an için Broadway'in dar caddelerinde sanıyor. Aceleci bir rekabetle dikilmiş binalar yan yana göğe yükseliyor, ışıklı reklamlar Hollywood'un yıldızlarını ve Metro-Goldwyn'in filmlerini anımsatıyor. Ve bir kilometre ötede, Rio'nun geniş ve kenti bir baştan bir başa geçen uzun bulvarı Avenida Rio Branco'dasınız, kendinizi bir an için Marsilya'nın Cannebière caddesinde buluyorsunuz. Napoli'de, ya da Barselona'da da olabilirsiniz. Cafeler kaldırımlara masa ve iskemleler çıkarmış, caddelerde otomobiller trafiği sürekli aksatıyor, dükkân vitrinleri Londra'yı, Viyana'yı ve Amsterdam'ı andırıyor. İnsan kendini bir an için Avrupa'da, Amerika'da sanıyor. Fakat bereket versin, en yakın köşeyi sağa veya sola döner dönmez yine Brezilya'dasınız. Ana caddeye paralel ve dikey uzanan caddeler benliklerini yitirmemiş, Rua Ouvidor, Rua Buenos Aires ve benzerleri, araçlara dar

geldiği için artık tek yön. Geçmişleri canlı, bazı köşeleri Lizbon'u ve Güney İspanya kentlerini anımsatıyor. Güneşin az girdiği dar sokaklar, gündüzleri hareketli yaşamları ile kentin içinden akan damarları. Ve Rio'nun bütün sokak ve caddeleri birçok Güney Avrupa kentinden daha temiz, daha yaşam dolu, insanları daha cana yakın ve daha az gürültücü. Brezilyalı'nın sakin ve nazik oluşu bütün kente huzur ve sessizlik veriyor. İklimi sıcak ve çok kalabalık bir ülke için ilginç bir özellik.

Ve yola devam. Dolu dolu ve renkliliği eski Hollanda tablolarının, Van Gogh ile Cézanne'nin çiçeklerini anımsatan pazar yerlerinde geziniyoruz. Portekizlilerden, ya da kraliyet döneminden kalma eski sarayların durduğu sakin alanlardan geçiyoruz. Sonra büyük mahalleler, hiçbir mimari özelliği olmayan, zevksiz küçük evler, üstüne basit bir kat çıkılmış alçak yapılar, dükkânlar... Fakat buraya ilk kez gelen biri için her şey yine de çok ilginç. Bütün dükkânların kapıları açık, tıpkı Cezayir ve Kahire'de olduğu gibi su tesisatçısını, kasabı, marangozu çalışırken görüyorsunuz. Çalışan insanı görmek, onun yaşamına sokulmak demektir.

Ve birkaç adım daha. Kentin fakirler mahallesindeyiz, evlere ev denemez. Buradan modern bir alana çıkılıyor, yeni bir semte geçiliyor. Rio'da fakirlerin yaşadığı bölgeler yavaş yavaş kayboluyor, yerlerine modern yapılar inşa ediliyor. Kent merkezine yakın kırk-elli yıllık fakir mahalleleri en geç on-on beş yıl sonra ortadan kalkacak. Bir zaman gelip Mange, Rio de Janeiro'nun ünlü Yoshiwara'sı, bir tablo kadar güzel, Marsilya'nın benzeri sokaklarını kat kat geride bırakan aşk pazarının da yitip gideceğinden korkuyorum. Burada bütün ırklar bir araya geliyor. Kadınlar; zenci, Japon, Yerli, Fransız ve Brezilyalı, ışıklar içindeki vitrinlere kurulmuş müşteri bekliyorlar, akıl almayacak kadar da ucuza. İnsanların dar bir mekâna sıkıştırılmış olduğu, renk renk ışıldayan yıldızlarla süslü, her ressamı büyüleyecek, binlerce alinyazısının (şu Rus güzeli, ya da taşralı şu kadın buraya düşmeden hangi yollardan geçmişti) bir araya geldiği bu aşk pazarının benzerini başka bir kentte bulamazsınız.

Ve yola devam. Şimdi limandayız, yüklenecek mallar üst üste

yığılmış bekliyor, kokular yükseliyor, gemiler demir atmış tembel tembel bekleşiyor, feribotlar ve vapurlar adadan adaya, koydan koya gidiyor. Beş dakika öncesinin sokaklarını yaşayan şimdi kendini burada bambaşka bir kentte sanıyor. Büyük körfez bütün olağanüstülüğü ile karşısında uzanmasa Hamburg veya Cenova'da da olabilirdi. Rio'da bir düzüne değişik kent, birkaç düzüne de ırk ve ulus bir araya gelmiş. Ve hepsi de, bu kentin ne denli hünerli olduğunun kanıtı, çok yumuşak ve doğal bir şekilde iç içe geçmiş yaşamlarını sürdürüyor. İnsan burada aynı anda tüm karşıtlıkları yaşıyor, en ilkel mahalleleri görüyor, zencilerin basit yaşamını izliyor, on adım sonra da kendini modernliğin ve lüksün ortasında buluveriyor. Ve bütün karşıtlıklar bu kentte olağan kabul ediliyor. Gece oldu mu Rio bir 'bin bir gece kenti'ne dönüşüyor, yaşadığı kültür sarayından kurtulduğu için sevinen de, bu sürekli değişken dünyayı arşınlayan bir halife oluyor...

Karşıtlıkların sanatı

Göreni heyecanlandırması için bir kentin çok güçlü karşıt gerilimlere sahip olması gerekir. Sadece modern bir kent çok tekdüzedir, can sıkıcıdır, geri kalmış bir kent de zamanla rahatsız edicidir. İşçi sınıfının yoğun olduğu kentler hüznölüdür, modernin fazlası da bir süre sonra insanı kötümser yapar, canını sıkmaya başlar. Fakat bir kentte çok değişik sınıfın insanları yaşıyorsa, aralarındaki karşıtlık bir yelpaze gibi rengârenk ise oranın çekiciliği sonsuzdur. İşte Rio de Janeiro da böyle kentlerden biri. Burada uçlar birbirlerinden çok açılıyor, fakat bir yerde uyuşum içinde yine birleşiyor. Zenginlik kışkırtıcı değil. Çok değerli ve zevkli eşyalarla döşenmiş zengin evlerinin dış görünüşü hiç de çekici değil. Çoğunlukla kentin dış semtlerine, yeşilin ortasına inşa edilmiş, bahçeli, havuzlu bu evler seçkin mobilyalarla, çoğu kez de eski Brezilya stilinde döşenmiş. Bu yapılar doğayla uyum içinde, kibirli değil, göze de pek batmıyor. Onların içine girip, odalarını, salonlarını gezmek pek kolay değil. Ancak dostlarınız varsa ve böyle bir eve davetliyseniz, orada konaklayabiliyorsanız,

gezinirken odalarına ve eşyalara sürekli hayran kalıyorsunuz. Odaların açık kapılarından hep bahçe görünüyor ve doğa ile iç içe değerli eşyalar alçakgönüllü oluyor. Sanki bütün ev bir sanat eseri...

Çok ilginçtir, fakirlerin yaşadığı mahalleler de aynı çekicilikte. Kentin ortasındaki yeşile veya kayalık tepelere de güzel villalar kondurulmuş. Çoğu kentin dışındaki boş arazilere de fakirler başlarını sokacak barka tipi evler yapmış. Ancak oralara inşaat yapmaya hakları olmadığı için günün birinde her şey ellerinden alınabilir. Kimse sesini çıkarmadığı sürece de böyle boş arazilere ardı ardına yüzlerce, binlerce ev yapılıyor. Fakir insan barakamsı bu yapıların dört duvarını sıkıştırılmış topraktan çıkıyor, üzerine kuru ot, hasır, teneke, ya da limanda bulduğu paslanmış çinko levhaları atıyor ve bütün ailesiyle içine giriyor, çoğu kez zenciler veya melezler, evin bir köşesinde birkaç domuzla tavuk besleyenler de var. Tıpkı balta girmemiş ormanlarda olduğu gibi burada, başkentnin ortasında en kötü koşullarda yaşıyor yüz binler. İnsanı şaşırtan şey, bu fakir barakaları görende hiç de hüznün yaratmaması, onda acıma duyguları uyandırmaması. Burada doğanın kucağındalar, yeşilin ortasında, dünyanın en güzel manzaraları karşılarında, lüks villalarla da aynı caddeler. Bu insanların tahata kulübelerle toprak evlerde kendilerini niçin kentteki modern apartman dairelerinden daha mutlu hissettiklerini anlamak gerek. Çünkü burada özgürler yarı çıplak dolaşıp, canları ne çekerse onu yapabiliyorlar. Günün birinde yerleşmiş oldukları bu arazi ellerinden alınınca da, başka bir yere gidip yerleşecekler. Belki de giderken baraka veya kulübelerini sırtlayıp, beraberlerinden götürecekler. Onları engelleyecek yasalar yok.

Bu yerleşmelerin birinden karşıda uzanan deniz manzarasını seyrettim. En güzel villaların manzaraları kadar mükemmel, kuru ot ve topraktan yapılmış evciklerle lüks villaları çevreleyen orman da aynı orman, doğa da. Onun gücü bu karşıtları belki birleştirmiyor, fakat yumuşatıyor. Bana göre karşıtların sürekli birbirleriyle kaynaşması Rio de Janeiro'nun özelliği. Sokak ve caddelerinde sayısız ırk karşınıza çıkıyor, Senegalli kara zenci,

şık takım elbiseli Avrupalı, melankolik bakışlı, siyah parlak saçlarını arkaya taramış yerliler, birbirinden farklı dünya halklarının ve uluslarının karışımı... Fakat Rio'da bütün bu insanlar New York veya başka büyük kentlerde olduğu gibi ayrı ayrı mahallelere yerleştirilmemiş. Orada İtalyanlar, burada Japonlar, şurada Brezilyalılar. Hayır, hepsi bir arada ve karmakarışık. Sokaklar bu bir sürü değişik insanın gösteri alanı! Bu kentte hiç kimseye zarar vermeden sorunları çözmek, çeşitliliği zorla düzene sokmadan sürekli var oluşunu sağlamak tam bir sanat! Geometrik hesap ve çizimlerle dümdüz bulvarlar ve kayşaklar açarak kenti çirkin bir satranç tahtasına benzeten, onu modern bir hız kenti yapan plan ve projelerden Rio kendini umarım ilerde de korur. Karışık arka sokakları, sürprizleri, başına buyruk yaşamı, yeniyile eskinin, kentle doğanın, zenginle fakirin, çalışanla avarenin bir arada uyum içinde yaşaması unutulur gibi değil.

Dağlar ve adalar

Bu bitmez tükenmez kenti gezip görüp, bir hafta sonra yorgunluk hissetmek yok. Daha öteye gitmeli, resimden sonra çerçevesini de ölçmeli, kent dışını görüp tanımalı. Rio'nun tepeler arasına yerleşmiş, ormanlarla çevrelenmiş olduğunu görmüş ve hissetmiştik. Fakat şimdi bu dağlarla tepeleri, ormanları gidip yakından görmeliydi. Oralara gitmek zor değildi, yol da pek uzak sayılmazdı. Bir saatte Tijuka'ya varılıyordu. Önce dalgaların coşkuyla kayalıklara vurduğu sahil yolunda ilerleniyor, ardından kırmızı kayalara açılmış, mağaralarla uçurumlar arasındaki güzel manzaralı yeni yoldan geçiliyor. Az sonra ağaç dalları yola değişiyor, sonra palmyeler göğe yükseliyor, karmakarışık uzun sarmaşıklar dallara sarılıyor, Brezilya'nın mücevheri rengârenk kelebekler ıslı ıslı uçuşuyor. İnanılmaz bir renk cümbüşü. Yola devam ettikçe tropik bitkiler çoğalıyor, birbirine karışıyor, iç içe geçiyor. Sanki ağaç gövdeleriyle sarmaşıklar bir an önce yeşil kubbeyi aşip, ışığa ulaşmak arzusuyla sonsuz bir kavga içindeler. Islak toprakların verimliliği sonsuz, fundalıklar, çiçekler ve hiç görme-

diğımız sayısız bitki kendiliğinden yetişiyor. Bizdeki gibi çiçek açınlar, meyve versinler diye sürekli besleyip, itinayla bakmak gerekmiyor. Bu ülkede bahçe bakım sanatı, her şeye saldıran, boş toprak bırakmadan hızla yayılan doğanın bu azgın saldırılarına engel olmaya çaba göstermek demek.

Sonunda doğanın saldırılarına başarıyla karşı çıkmış, bakımlı bahçelere ulaşıyoruz. Burada yeşilin ortasına saklanmış villalar sanki ormanların ortasında bir ada. Derin bir nefes alıyoruz. Nemli hava, tropik bölge ormanlarının güzel kokularıyla yüklü. Ormanların içinde ağaçsız alanlar, küçük göller, dereler. Nemli hava buralarda filtreden geçip, temizleniyor. Bir yerlerden denizin tuzlu kokusu burnumuza geliyor. Bir yanda suskun, kendi halinde kocaman orman, öte yanda canlı, pırıl pırıl sonsuz deniz. İnanılmaz bir sessizlik var burada. Başında başlığı, gürültülü dalgaların altında hiçbir şey duymayan dalgıç gibi doğanın huzur dolu derinliğindeyiz...

Sonra daha yukarılara çıkıyoruz. Otomobille yarım saatte Corcovado'nun doruğundayız. Her şey ayaklar altında, müthiş bir panorama. Evler, Guanabara körfezi, adalar, gemiler... Hava burada da doludolu, tok. Yaz aylarında Riolular buraya kaçıyor, çoğu kez Petropolis'e, Theresiopolis'e, bir zamanlar Kayser'in dinlenmeye geldiği, yabancı diplomatların yazlık villalarının bulunduğu küçük kente. Buraya çıkan yok keskin virajları ile çok heyecan verici. Denizden dik yükseliyor, ağır ağır, sekiz yüz metreye, sonra bin metreye, her virajdan başka bir büyüleyici manzara, körfez, aşağılardan yükselen kent, önce kaygısız, rahat, sonra giderek büyüyen dalgalarla. Petropolis küçük bir kür kasabası, bakımlı, temiz, biraz eski moda, küçük kırmızı köprüleri ve küçük evleri ile uyumu seven bir yerleşim izlenimini veriyor. Kayser Pedro'nun buraya yerleştirdiği Alman göçmenler zamanında yapılmış olan binalar, bugün hâlâ kimi Alman bölgelerinin adlarını taşıyan semtlere inşa edilmiş. Petropolis insanda bir taşra kasabası izlenimini bırakıyor, eski Alman kolonilerinde geçen romanları anımsatıyor, Kayser'in emriyle bir Brezilya dağına kurulmuş, ancak bir oyuncağı andıran konumu ile o yıllarda buraya pek uymayan,

ancak günümüzde o günleri anımsattığı için göze hoş gelen bir kasabacık...

Rio'ya gölge veren dağlarda bir gün. Ardından Rio'yu denize karşı koruyan adaları ziyaret. Deniz Kuvvetleri'nin küçük bir gemisiyle kentin hemen karşısındaki, askeriye'nin petrol depolarının bulunduğu adaların arasından geçerek ağır ağır kıydan uzaklaşıyoruz. Yolculuğumuz körfezin ucundaki, hiçbir işe yaramamış gibi öyle duran, ancak diğer adalardan çok daha güzel olanlar. Bazılarının üzerinde evler var, palmyeli kumsalları çevrelerini sarıyor. Bazıları da boş, hiçbir şey umurlarında değilmiş gibi öyle duruyor. Paquetá, Willegaignon ve Itapacis adaları. Biz ise bir başkasına, içlerinden en güzel olanına gidiyoruz. Brocoiό adı, aklımızdan geçirmediğimiz bir mutluluk bekliyor bizleri orada. Hepimiz yaşamımızda bir kez de olsa güzel bir adayı düşlemişizdir, hatta o düşlerimize girmiştir. Herkesten uzak, güzel bir evde, kendi kendinin efendisi, krallar gibi, davranışlarında ve düşüncelerinde özgür, kimsenin ona karışmadığı bu yerde. Prospero'ya bir ada yaratan Shakespeare de böyle bir adayı düşlemiş olacak. Brocoiό'ya adımınızı atarken sanki burasını daha önce görmüş gibi oluyorsunuz, bir an için gözünüzün önüne Shakespeare'in adası geliyor. Oradaki sihirbazın büyüü sözlerle kayalık ve çorak adayı cennete çevirmesi gibi bu adanın sahibi de yıllarca emek vererek bomboş duran Brocoiό'dan bir cennet yapmış. İnanılmaz güzellikte, büyüleyici bir ev, bu ülkedeki bütün villalar gibi o da her yana açık, her türlü konfora sahip, kütüphanesi kitap dolu, köşede bir org, güzel misafir odaları... Bahçede köpekler koşup, oynuyor, ağaç dallarına tavus kuşları tünemiş. Bahçenin yeşili yamaca doğru yükseliyor, yarım saatte bütün 'kraliyeti' gezip görüyorsunuz. Sırtlarını hep masmavi gökyüzüne dayamış, gölgeleri her masmavi denize vuran palmyeler altında inanılmaz bir sessizlik var burada. Tek başına bir yaşam, insanın canı çektiği kadar. İçi sıkıldı mı, deniz motorunu çalıştırıp, yarım saatte kentin kalabalığında, gürültünün ortasında buluyor kendini.

Palmyeler uzaklarda kalıyor, denizin dalgaları arasında gözden kayboluyor. İnsan soruyor kendi kendine, bütün bunları ger-

çekten gördüm mü, yoksa her şey güzel bir düş müydü? Çünkü günümüzde insanoğlunun böylesine bozulmamış bir güzelliği, böylesine mükemmeli yaratabileceğine inanmak çok zor... Bu kentte çoğu kez olduğu gibi, bu gelişimde de dünyanın altın bereketinden bir damla daha içmiştim!

Gecenin büyüü

Wilhelm von Humboldt bu kent için, dünyanın en güzel kentlerinden biri, dediğinde bugünkü Rio'nun yarısını görmüştü. Çünkü elektriğin bulunmasından önceki nesiller için bir kentin güzelliği güneşin batıp, havanın kararmasıyla sona eriyordu. Paris veya Londra gece oldu mu güzelliğini yitiriyor, sokakları aydınlatmaya çalışan güçsüz gaz lambalarının donuk yeşili karanlıkta, bataklıklardaki aldatıcı ışıkları anımsatıyordu. Kimi zaman da mehtabın donuk ışığı evlerin damlarını yalıyordu. Bugün geceleri taşı bile şeffaflaştıran ışığın ne denli güçlü olabileceğini atalarımız akıllarının ucundan geçirmiyordu. Günümüz kentleri, insanlar uykuya dalarken ışık ve renk oyunları ile coşuyor. Dünyanın çok az kenti, hatta New York bile, geceleri ıslıl ıslıl ışıldayan Rio de Janeiro ile kıyaslanabilir.

Rio'nun bu çekiciliğini yaşamak için en güzeli teleferikle Pao d'Azucar çıkmak gerekir. Önce Urca tepesine, oradan da doruğa varılıyor. Teleferikten iner inmez insan akşamın ağır ağır gelişini hissediyor. Hava henüz kararmamış, ancak tropik gece yaklaşıyor, aydınlık gittikçe cansızlaşıyor, renkler parıltılarını yitiriyor. Sanki görünmeyen bir ağız gökyüzünün aynasına üflemiş. Renkler yitirilirken, nem dolu gizemli o tropik kokular iyice yayılıyor, insanın içini dolduruyor. Sonra hava kararıyor, henüz serin değil, uzaklar iyice uzaklaşıyor, aşağılardaki evlerin ışıltısı sönükleşiyor, bir vampir dudaklarının emdiği ten gibi rengini ve parlaklığını yitiriyor.

Ve aniden sonsuz körfezin çok ötelerinde bir şimşek çakıyor, uzun kıyı caddelerinin tüm lambaları yanıyor. Işıklardan bir yı-

lan, ateşten bir şerit, ince ve sonsuz, parıltılar içinde kıvrıla kıvrıla deniz kıyısında kilometrelerce uzanıyor, kent merkezine ulaşıyor, burada, en ucunda ışıklardan kocaman bir taç oluşuyor. Sonsuz kıvrımlardan oluşan bir ışıklar şeridi, ateş ve kıvılcımlar dolu kaskatı bir zincir, tüm kenti dolanıyor, ona dolanıyor, denizin karanlık sularında yansıyor. Orada kaskatı değil, yumuşak, titrek, dalgalarla inip çıkıyor. Kentten yükselen ışık karanlık tepelere ve kara sulara vuruyor. Gözlerim böylesine çarpıcı bir ışık oyununu daha önce görmemişti.

Gecenin ulaştığı bu tropik karanlığı anlatacak söz bulamıyor insan. Parıldayan, nem dolu, karalığını sanki soluyan, kadife kadar yumuşak bir karanlık... Suların gecesinde feribotların ışığı oynanıyor, şamandıralar kırmızı ve yeşil küçük şimşekler çakıyor. Ve her ışık defalarca yansıyor, tekrarlanıyor, ancak gecenin inanılmaz sonsuzluğunda onlar bir hiç... Yavaş yavaş uyanmaya başlayan yıldızların titreşiminin yansıdığı büyümlü bu aynada bakışlarını defalarca gezdiriyor insan, heyecan verici bu oyun çok etkileyici, bakışlarını denizden dağlara çeviriyor. Corcovado'nun tepesindeki kenti kutsayan dev heykel ışıklar içinde. Maden rengi gecede tepe seçilmiyor, sadece İsa göze batıyor. Sanki boşlukta, gökyüzünde öyle duruyor, binlerce metrede öteden ışıltısıyla yaklaşan gemilere yol gösteren, tüm deniz fenerlerinden daha çok parıldayan bir yıldız, kentin gerçek simgesi.

Odasının balkonu bu büyüleyici kente ve kıyılarına açılan insanın gözüne uyku girmesi pek zor. İki de bir dışarı çıkıp, öteleri seyrediyor, alev alev yanan o inci kolyesini belleğine işliyor, geceyi ve denizi ruhuna dolduruyor. Uzaklar karanlıklara büründükçe kentin ateşi daha güçlü yanıyor. İnanılmaz, benzeri olmayan, unutulmaz bir doğa oyunu!

Ayrılış

Rio de Janeiro'da bir hafta... Biliyorum bu çok kısa. Görecek daha o kadar çok şey var ki. Kentin sokaklarını defalarca gezmeli,

buranın canlı mevsiminde, havanın ateş gibi yandığı, insanların zor nefes aldığı, güneşin kavurduğu, asfaltta yumurta pişirildiği, dayanması güç de olsa, yaz aylarında Rio'ya gelmeli. Ünlü karnavalını izlemeli, tüm renklerini ve karışıklıklarını yaşamak için hiçbir şeyi tanımadan, avara avare sokaklarında gezinmeli... Yine her şey geçti, çok çabuk geçti, geminin düdük sesi duyuluyor. Sonra limandan ayrılıyor, ağır ağır açılıyor, tersyüz gidiyor her şey, küçülüyor önce kent, ardından koylar ve körfezler... Bir hafta önce yaklaşanlar şimdi uzaklaşıyor. Kıyı parçalara bölünüyor, çizgileri yumuşuyor, zor seçiliyor ve ısıltısı yok oluyor. Tüm izlenimler, yaşanan tüm günler artık kişiyi mutlu eden anılar...

1936 güzü

*Kitaplarla
buluşmalar*

-KİTAP: DÜNYAYA AÇILAN KAPI

Yeryüzünde bütün hareketlerin kaynağı insan bilincinin iki buluşudur. Mekânda hareket, tekerleğin bulunmasıyla; düşündeki hareket de yazının bulunmasıyla gerçekleşmiştir. Adı bilinmeyen bir insan, günün birinde dünyanın bilinmeyen bir köşesinde ağaçtan elde ettiği tahtayı kıvrıp tekerlek haline getirerek, tüm insanlığa ülkeler ve toplumlar arasındaki uzaklıkların kalkmasını öğretmiştir. Arabalar sayesinde insanlar için gerekli yükler, besin maddeleri, değerli madenler ve her türlü ürün bir yerden bir yere götürülmüş, zamanla insanlar yolculuklara çıkmış, yeni yeni ülkeler tanımıştır. Böylece toplumlar tek başına, yalnız yaşamaktan kurtulmuş, dünya insanları birbirine yaklaşmıştı. Hareket eden araçlar sayesinde Orta Doğu, Avrupa'ya; güney kuzeye ve doğu batıya daha yakın olmuştu.

Tekniğin gelişmesiyle nasıl tekerlek lokomotifin altında onu raylarda ilerletiyorsa, otomobili yollarda sürüyorsa, uçağı hareket ettirerek pervanesini döndürüyorsa, yazı da rulodan kitaba, tek tek kâğıtlardan bir araya getirilmiş yüzlerce kâğıda geçerek yaptığı gelişmeyle bireyin kendi içine kapanık düşünce ve görüşlerini artık geniş bir çevreye yaymasını sağlamıştır. Kitaplar sayesinde birey, düşünceleriyle tek başına yaşamaktan kurtulmuş, kendini yeryüzünde olup bitenin, insanlığın düşünce ve duygularının or-

tasında bulmuştur. Günümüzde tüm düşün hareketlerinin temeli kitaplardır. Materyalizmden daha yüce olan ve adına kültür dediğimiz yaşam şeklinin kitaplar olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Kitapların, insan ruhunu özgürleştiren, hatta bir yerde dünyayı yaratan gücünün özel yaşamımızdaki etkileri sonsuzdur, ancak biz çoğu kez bunun farkında değilizdir. Kitaplar günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır, onun varlığına teşekkür borçlu olmamız gerekir. Nasıl her nefes alışımızla ciğerlerimize oksijen dolduruyor, görünmeyen bu besinle damarlarımızdaki kanı besliyorsak; okuyan gözümüzle de düşün organlarımızı sürekli canlandırıyor ya da onları yoruyoruz.

Yüzlerce yıllık yazının ve kitapların çocukları, torunları sayılan bizler için okumak neredeyse bilinçaltı gerçekleşen, alışılmış bir davranış. Daha okul öncesi yıllarda elimize aldığımız kitap da, hep bizimle olan, yanımızda, yakınımızda duran bir şey; tıpkı giysilerimize, eldivenimize, sigaraya, ya da günlük yaşamın gereksinimi olan eşyalara uzandığımız gibi kitapları da öylece elimize alıp sayfalarını karıştırıyor, okuyoruz. Kolay erişilebilir olması kimi zaman kitaba saygı duymamızı engelliyor; fakat içimize kapandığımız, düşüncelere daldığımız, verimli olduğumuz anlarda onun değerini kavırıyoruz. Sadece böyle anlarda kitabın gizemli ve duyguları etkileyici gücü karşısında saygı duyuyoruz. O, günlük yaşamımızın önemli bir parçası oluyor. Yirminci yüzyılda kitabın mucizevî varlığı olmadan ruh dünyamızın ayakta durması mümkün değildir.

İnsan yaşamında doruk anlar sürekli değildir yani her zaman yaşanmaz. Bu nedenle de kalıcıdırlar, yıllar sonra bile anımsanırlar. Ben de bunlardan birini bugün bile çok iyi anımsıyorum; yeri, tarihi, hatta saatiyle... Yirmi altı yaşındaydım, birkaç kitabım çıkmıştı; çok basit bir şeyin, bir düşün, değişik bir düşüncenin geçirdiği o gizemli değişim, onun sayısız evresi ve sonunda hepsinin yoğunlaşıp, adına kitap denilen karton kapaklı dikdörtgenin nasıl ortaya çıktığını biliyordum. Ardından üzerine fiyat damgası vurulup satışa çıkarılıyor ve herhangi bir malmış gibi vitrin camının arkasına yerleştiriliyordu. Fakat o kitap çok canlıydı,

her bir baskısı okuyanı heyecanlandırıyordu. Kendini sattırıyor, sayfalarını karıştırıranı kendine bağlıyor, tüm sayfalarını zevkle okuyanı kendine esir ediyordu. Tarif edilmesi zor o 'kan nakli' sürecini, damla damla yabancı damarlara verilmesini ben de yaşamıştım. Alinyazısı alinyazısına, duygu duyguya, ruh ruha. Ancak basılı metnin gizemi, ulaştığı sonsuzluk ve yaptığı etki bana yabancı sayılırdı. Şöyle biraz ilgilenmiş, ancak pek fazla üzerinde durmamıştım. Bunun farkına tam varışım, ilerde, şimdi sözünü edeceğim gün ve saatte olmuştu.

O günlerde bir deniz yolculuğu yapıyordum; bir İtalyan gemisiyle Akdeniz'de, Cenova'dan Napoli'ye, Napoli'den Tunus'a, oradan da Cezayir'e. Yolculuk günlerce sürecekti ve gemide az yolcu vardı. Bu nedenle mürettebattan genç bir İtalyan benimle sık sık sohbet etmeye zaman ayırabiliyordu. Yanılmıyorsam acemi tayfa idi; kabinleri silip süpürüyor, güverteyi yıkıyor ve benzeri birçok işi yapıyordu, daha doğrusu hiç kimsenin yapmayacağı işler onun göreviydi. Çalışırken ve konuşurken onu seyretmek keyif vericiydi. Boyu uzunca, teni güneş yanığı, gözleri kara, gülerken görünen dişleri bembeyazdı. Ve çok sık gülüyor, şarkı söyler gibi İtalyanca konuşuyor, yaptığı müziğe el kol hareketlerini de ekliyordu. Bir mimik dehasıydı o. Gemideki birçok insanın taklidini yaparken sanki karikatür çiziyordu. Ağzında bazı dişleri eksik kaptanı, sol omzu hafif önde, güvertede kasıla kasıla dolaşan yaşlı İngiliz'i, akşam yemeğinden sonra mutfaktan çıkıp masalar arasında gururla dolaşan ve doymuş yolcuların karınlarına hafifçe gülümseyerek bakan aşçıbaşını başarıyla taklit ediyordu. Onunla çene çalmak insana keyif veriyordu. Geniş alınlı, kolları dövme- li bu genç, anlattığına göre gemide çalışmaya başlamadan önce yıllarca koyun çobanlığı yapmıştı. Dostluğunun hoşuma gittiğini ve gemide en çok kendisiyle konuştuğumu çabucak fark etmişti. Tanışmamızdan birkaç gün sonra bana yaşamından birçok şeyi rahatça, hiç çekinmeden anlatmıştı. Yolculuğun daha ikinci gününde dost olmuş sayılırdık.

Sonra aramızda görünmeyen bir duvar oluşuverdi ansızın. Napoli limanına demir atmış, sonra kömür, yolcu, posta, sebze

ve gerekli besin malzemelerini yükleyip tekrar yola koyulmuştu gemi. Kent yavaş yavaş uzaklaşıyordu. Açık denize çıkarken Vezüv'ün doruğunu donuk sigara dumanını andıran bulutların çevrelediğini gördüm. Aniden yanıma şokuldu, ağzı kulaklarında, elindeki buruşuk mektubu gururla gösterdi ve az önce almış olduğunu söyledi, benden okumamı rica etti.

Önce ne demek istediğini hemen anlamadım. Giovanni'nin yabancı dilde bir mektup almış olduğunu sandım; Fransızca veya Almanca. Bir kızdan olabilirdi -kızlar niçin hoşlanmasındı bu genç adamdan-, sanırım şimdi benden yazılanları İtalyanca'ya çevirmemi istiyordu. Fakat hayır, mektup İtalyanca idi. Peki, ne istiyordu? Okumamı mı? Hayır, mektubu ona yüksek sesle okumalıydım. Ve birden her şeyi kavradım. Bu yakışıklı, zeki, candan ve yetenekli delikanlı, istatistiklere göre memleketinin okumayazma bilmeyen yüzde yedisi içine giren biriydi. Evet, okuması, yazması yoktu. Ve ben o anda, daha önce Avrupa'da nesli tükenmekte olan bu insanlardan biriyle karşılaşmış karşılaştığımı anımsayamadım. Evet, bu Giovanni, karşıma çıkmış okuma bilmeyen ilk Avrupalı idi.

Şaşkın şaşkın yüzüne baktım. O anda dost veya arkadaş olarak değil, garip bir yaratılmış gibi. Ve sonra uzattığı mektubu okudum. Yazan genç kızın adı Maria idi, terziydi. Giovanni'ye yazdıkları, o yıllarda bütün ülkelerde, bütün dillerde genç kızların genç erkeklere yazdığı şeylerdi. Okurken dikkatle dudaklarıma baktığını fark ettim. Heyecanlı olduğu belliydi; kaşlarını kaldırmış, gözlerini kısmıştı, beni dinlerken yüzünün hatları gergindi, mutlaka okuduklarını kelimesi kelimesine aklında tutmaya çalışıyordu. Mektubu iki kez okudum, ağır ağır, kelimelerin üzerine basa basa. Giovanni'nin hepsini yutar gibi içine çektiği belliydi. Yavaş yavaş yüzüne bir mutluluk geldi, gözleri ışıldadı, ağzı açıldı, yazın açan bir gül gibi. Fakat aynı anda kaptanlardan biri güvertede görününce, hızla yanımdan uzaklaştı.

Ben yakında duran şezlonglardan birine uzandım ve tepemdeki duygularla dolu geceye baktım. Kafam birden düşüncelere boğulmuş, az önceki tuhaf rastlantı huzurumu kaçırmıştı. Yaşa-

mımda ilk kez bir okuma-yazma bilmeyenle karşılaşmıştım. Hem de zeki olduğuna inandığım, bir dost gibi konuştuğum bir Avrupalı ile... Düşüncelerim karmakarışık, beyni yazıya kapalı bu insan dünyayı nasıl görüyordu? Kendimi onun yerine koymaya çalıştım. Okuma-yazma bilmesem dünyam nasıl olurdu? Eline bir gazete alıyor, yazılanları anlamıyor. Bir kitap tutuyor elinde, tah-tadan veya demirden daha hafif, dört köşe, kapağı renkli, sayfala-rını açıyor, işe yaramayan bir şey, bırakıyor bir kenara. Duruyor bir kitapçının önünde, vitrinde sarı, yeşil, kırmızı, beyaz köşeli o güzel şeyler, sırtları altın yazılı. Onun için çekici, rengârenk, leziz meyvelerden veya koklanamayan, şişelere doldurulmuş parfüm-lerden farklı değil. Goethe'nin, Dante'nin, Shelley'in adlarını du-yuyor, fakat kim olduklarını bilmiyor. Heceler ölü kalıyor, kulağa gelenler bomboş, anlamsız.

Hiçbir şeyden haberi yoktu o zavallının. Kitaptaki tek satırın bile okuyan kimsede, kara bulutların arasından ansızın çıkan pırıl pırıl mehtap gibi tutku ve hayranlık yarattığını bilmiyor-du. Sayfalar boyu anlatılan bir alınyazısının tüm sarsıntıları ile okuru etkilediğinden, birdenbire onun alınyazısı haline geldiğin-den de haberi yoktu. O, kitapları tanımadığından, duvarlar ara-sına kapanmış, sadece kendi yaşamını yaşıyordu. Kendi kendime sordum, bütünden kopmuş bir yaşama nasıl dayanırdı insan, bo-ğulmadan, fakirleşmeden? Gözün gördüklerinden, kulağın duy-duklarından başka bir şeyi tanımadan nasıl dayanılırdı yaşama, kitapların yaydığı o dünya havasını içine çekmeden nasıl nefes alınırdı? Kendimi okuma-yazma bilmeyen, düşün dünyasından dışlanmış birinin yerine koymaya zorladım, günlük yaşamını da gözümün önüne getirmeye çabaladım. Başaramadım. Yaşamı bo-yunca tek kitap bile okumamış bir Avrupalının yerine koyama-dım kendimi, düşün dünyasına adım bile atamadım. Başkasının tanımlarından müziğin ne olduğunu kavramaya çalışan bir duy-ma özürlüğü benzettim kendimi.

Bir okuma-yazma bilmeyenin iç dünyasını bir türlü gözümün önüne getiremediğim için kendi yaşamımın kitapsız nasıl olabi-leceğini düşünmeye çalıştım. Önce, her gün kitap okumaya ayır-

dığım zamandan bir saati kestim, fakat başaramadım. Kitaplar ve kültür aracılığı ile elde ettiğim bilgi, deneyim ve duyguların gücünü tekrar geri almaya kalkışınca benliğimde çözülme belirtileri görüldü. Neyi düşünürsem düşüneyim, bütün anılarım ile deneyimlerimin kitaplarla bağlantılı olduğunu fark ettim. Aklıma gelen birçok ilginç kelimenin bile kaynağı okuduğum kitaplar ya da kimi belgelerdi.

Şimdi Tunus ve Cezayir'e gitmekte olduğumu bir an düşündüğümde, hiç elimde olmadan bu iki kelimeyi çağrıştıran yüze yakın kelime kristaller gibi beynime hücum ediyor. Kartaca, Salambo, Livius'dan kimi sahneler, Romalılar, Scipio, Hanibal gözümlün önünden geçiyor; ayrıca Grillparzer'den bazı bölümler, Delacroix'nın renkli tabloları ve Flaubert'in çizgileri de canlanıveriyor. Cervantes'in Kayser V. Karl'ın Cezayir hücumu sırasında yaralandığını da anımsıyorum. Sadece o iki kelimeyi bir an için düşünmekle daha bir sürü ayrıntı geliyor aklıma. Belleğimden fışkıran bilgiler, ortaçağın tüm savaşları ve tarihçeleri, ayrıntıları ve bağlantıları. Hepsi de anaokulu günlerimden başlayarak okuduklarım ve öğrendiklerim. O anda anlıyorum, çok şeyi kapsamlı ve sayısız ayrıntıları ile düşünme, dünyaya değişik açılardan bakma yeteneğine, sadece kitaplardan edindiği bilgilerin dışında yıllar boyu birçok ülkeden ve insanlarından öğrendiklerini de katan bir insan sahip olabilir. Kitaplardan yoksun birine dünya çok dar geliyor olmalıydı...

Şimdi bütün bunları düşünmemi, o zavallı Giovanni'ye kısmet olmayan mutluluğu böylesine güçlü hissetmemi, bana yabancı o insanın alinyazısıyla hüzünlenmemi de edebiyatla ilgilenmeme borçlu değil miydim? Kitapları okurken, tanımadığımız insanların iç dünyalarını yaşamıyor, onların gözleriyle bakmıyor ve onların beyinleri ile düşünmüyor muyuz? Şimdi bana, kitaplar aracılığı ile yaşamış olduğum sayısız mutluluğu anımsattığı için az önceki o rastlantıya teşekkür etmeliydim. Sonra aklıma geldi anılarım tek tek, gökyüzünde sıralanmış şu parlak yıldızlar gibi. Kitaplar aracılığı ile öğrendiklerim, yaşamımı bilgisizliğin sıkıcı darlığından kurtarıp özgürleştirmiş, bana, küçük adama, değer-

ler, coşku ve deneyimler kazandırmıştı. Çocuk ruhum macera kitaplarıyla etkilenmişti, bana yabancı ve vahşi gelen bir dünya burjuva evimizin duvarlarını kırıp içeri girmişti, ben de onların dışına çıkmıştım.

Kitaplardır ilk kez dünyamızın ölçülemeyecek kadar büyük olduğunu çocuğa gösteren, ona bu dünyada yaşama coşkusu yaratan. İçimizdeki heyecanın, istek ve hırsın, varoluşumuzun bu en güzel yanını, daha doğrusu benliğimizin o kutsal susuzluğunu, bizi sürekli yeni yeni yaşantıları içmeye zorlayan kitaplardaki o tuza borçluyuz. Yaşamımda birçok kararı almamda kitaplar önemli bir rol oynamıştı. Bazı dostlar ve kadınlarla buluşmaktansa artık yaşamayan edebiyatçılarla bir araya gelmeyi çok kez yeğlemiş, kimi aşk gecelerini de kitaplarla yaşamış, uykusuz kalmıştım. Üzerinde kafa yordukça, düşün dünyamızın milyonlarca izlenimden oluştuğuna daha çok inanıyorum. Bu izlenimlerin çok azı görülen ve yaşanılandan oluşuyor. En önemli bölümünü ise kitapların bize verdiklerine, kitaplardan öğrendiklerimize borçluyuz.

Böyle düşüncelere dalmak ne güzel. Kitaplarla yaşamış olduğum mutlu anları anımsadım; birini düşünürken bir başkası aklıma geldi. Tıpkı kadife yumuşaklığıyla tepemde duran gece göğünün yıldızları gibi, birine bakarken yanı sıra bir başkasını görüyordum; hep yenileri ortaya çıkıyor, nereye bakacağımı şaşıırıyordum. Yıldızların sardığı gökküresinin derinliklerine bakarken, biz insanların da düşüncelerinin çevresinde ışıl ışıl ikinci bir uzayın oluştuğuna inandım. O gece elimde bir kitap tutmuyordum, fakat sadece onları düşünmekle kitaplara tüm yaşamımda hiç böylesine yakın olmamıştım, Bizden tek farkı okuma-yazma bilmemek olan ve bu nedenle de yaratıcılığın uzak dünyalarına ulaşamayan o insanla, ruhun o zavallı hadımıyla yaşadığım küçük olay bana, kendini bilgilendirmek isteyen herkese evrenin kapılarını açan kitapların büyüünü daha da yakından hissettirdi.

Yaşamı boyunca tek bir kitap bile okumuş olsa, yazılmış, basılmış olanların, sözlerin, düşünceler aracılığı ile sonsuzluğa ulaştırılmasının değerini kavramış her insan, günümüzde çok

kişinin, hatta en akıllı geçinenlerin bile şu korkusu karşısında biraz da acıyarak gülümser. Artık kitapların sonu geldi, şimdi tekniğin sözü geçerli diye yakınıyorlar. Onlara göre gramofon, sinema makinesi ve radyo, sözlerle düşünceleri çok rahat ve akıllıca nakleden buluşlar. Yok etmeye başladıkları kitapların kültür tarihi misyonları çok yakında geçmiş olacak... Çok dar görüşler, kısa ömürlü düşünceler bunlar! Kitapların bin yıllık etkisini yok edecek üstün nitelikli bir şeyi teknik bugüne dek bulamamıştır. Basılı kâğıtların oluşturduğu küçük deste, kalıcılığını her zaman kanıtlamıştır. Şimdiye kadar hiçbir ışık kaynağı incecik bir kitapçığın aydınlatmasına ulaşamamış, hiçbir yapay enerji insan ruhunu dolduran basılı kelimelerin gücüne erişememiştir. Kitabın yaşı sonsuzdur, o yok edilemez, değiştirilemez, teknikten korkması da gereksizdir. Teknik, kitaplar aracılığı ile ortaya çıkar, kendini yenilemesi için de kitaplara gereksinimi vardır. Sadece insan yaşamının değil, bilginin ve bilimin de temelini kitaplar oluşturur. Ve insan kitaplara kendini ne kadar çok verirse, onlara ne kadar içten bağlanırsa, yaşamı da o kadar yakından tanır. Çünkü dünyasını sadece kendi gözleriyle görmez, kitaplardaki sayısız başka gözlerin de yardımıyla onu çok yakından tanır ve sever.

DANTE

O her zaman geçerli, o hep güncel, dünyayı döndüren saatle ilgisi yok onun. Adı karşısında nesiller saygı ile eğilmiş, başlarını kaldırıp şiirlerinin oluşturduğu katedrale bakmıştır; insanların tümüyle derinliklerden onun durduğu doruğa... Giovanni de Virgilio'nun mermer mezar taşına yazdığı "Vulgo gratissimus auctor"* sözlerini, biraz fazla şairane ve süslü sözlerle yapılmış bir abartma, dostça bir yanılma kabul etmek gerekiyor; çünkü Dante hiçbir zaman, ne içinde yaşadığı toplumu ne de kendinden sonraki toplumları etkilemiş bir dâhi olmadı. Gerek geçmişte, gerekse günümüzde yüceliğini yitirmemiş olsa da, o yabancısıdır ve yalnız kalır. Ölümünden sonra adı ünlenir, efsaneleşir, başkaları yararlanır adından. Dante'nin dökmüş olduğu dil bronzundan Petrarca küçük küçük sone parçacıkları oluşturmuş, onları Latin ülkelerine aşk ve sevgi dolu tutkular olarak saçmıştır. Dante hep bir kaya gibi donuk, tüm zamanlar boyunca tek başına dorukta durmuştur. Bilim adamları, yorumcular onu daha aşağılara indirmeye, göz hizasına çekmeye çalışmışlarsa da başaramamışlardır. O hep yukarıda ve uzaktadır, onu yerinden kıpırdatmak olanaksızdır; parçalara bölmek ve küçültmek de. O bir "altissimo poeta"dır,** insanların başlarını kaldırıp baktığı şairdir, yukarıda kalmaya devam eder, halkın duyguları ona ulaşamaz. Durduğu

* Toplumun sevdiği şair

** En yüksek şair.

yerden aşağıya hiç inmez, günlük yaşama katılmaz, gizemini hiç kimsenin bilmesini istemez.

Onun çevresinde insanlar inip çıkar, fakat o donuk kalır, hareketsiz, bir kaya gibi, insan başlarının üzerinden ötelere bakar, sonsuzluğa. Ülkeler ve toplumlar ayaklarının dibine yuvarlanır dağdan kopan kaya parçaları gibi, fakat şiirinin mermer bloğu şu kadarcık olsun titremez. Sanatta, onun *İlahi Komedya*daki on dört bin mısrasından daha katı ve sağlam başka bir örnek görülmez. Bu eserle aynı zaman içinde yaratılmış bütün başka eserler, taş üzerine taş konarak yükselmiş yapılar, hepsi, Floransa katedrali ve Palazzo Vecchio, günün birinde yıkılıp gidecek, Giotto ve Cimabues'un tabloları renklerini yitirip solacak, onun katedrali ise yıkılmadan duracak, müziği hiç susmayacak... Eseri çağların ufkunda uzayıp giderken daha çok güçleniyor, daha çok yıkılmaz oluyor. Dante, öyle bir şair ki, o giderek büyürken insanlar küçülüyor.

İlahi Komedya zamansızdır, kendi zamanını kendi yaratmıştır, taş kalıp olmuş bir ortaçağ düşüncesidir. Nasıl Gotik katedrali inancından daha uzun yaşayacaksa, Dante de her şeyden uzun ömürlü olacaktır. Onunla yaratıcı teoloji, Hristiyanlığın tanrıbilimi sona erer, hümanizma başlar, ölümlü dünyadaki tanrısallığın bilimi... Bu nedenle Dante hem en büyük başlangıcı yapmıştır, hem de en büyük sonu getirmiştir.

O karışık bir zamanda ortaya çıkıyor, fakat onunla her şey açıklığa kavuşuyor. O ortaya çıktığında Katoliklik tarihî görevini gerçekleştirmiştir. Avrupa dünyasının üzerinde Hristiyanlığın katedrali yükselmektedir. Kilise bir dünya gücüdür, aynı zamanda dünya bilimi de. Sütunları; yeni ahlâk yasaları, yeni felsefe, Hristiyan öğretisi doğru olduğu kabul edilen dogmadır. Duns Scotus ve Albertus Magnus adlı düşünürler, antik çağdaki Eflatun ile Aristoteles gibi, Hristiyan evrenine yeni bir etik ve yeni bir felsefe armağan etmişlerdir. Katedral artık durmaktadır, temelden doruğuna. Fakat bitirilmiş olan her şeyde bir katılık, bir ölüm vardır. Yaratıcılık sona ermiş olduğu için de sıra başka işçilerdedir; kralların yaptığına ilâveler gereklidir, yorumcular temel

ilkeleri ağaç kurtları gibi delik deşik eder, teoloji ortaçağ felsefî skolastiğini kemikleştirir. Hıristiyanlığın kutsal yaratıcılık alevi söner. Sadece bazı Alman manastırlarında yaşayan büyük sofiler gizli de olsa sürdürürler. Zamanla din reformcuları arasında, din kurallarına başka gözle bakanlar, o çağlarda kendilerine dinsiz denenler arasında, dogmanın külü altındaki sönüp gitmemiş bir şeyler çitirdamaya, yavaş yavaş yeniden canlanmaya başlar. Ve sonunda Rönesans ve Reformla batı dünyasının göğünü ıslıl ıslıl aydınlatır.

İşte aynı dönemde, her şeyin karanlık, yorgun olduğu saatlerde ayağa kalkar Dante ve teolojik-felsefî bir öğreti atar ortaya. Hıristiyan bilim dünyasına bir efsaneyi, taşlaşmış bir şiiri armağan eder. Her şeyi, yarattığı üç kademeli o teolojik dünya eserine yerleştirir. İlmi ve politikayı, cenneti ve cehennemi, inancı ve inançsızlığı, yakını ve uzağı, antik çağı ve günümüzü... Her şeyin ortasına da kendini, ölümsüz insanı. Bizden öncekilerin, filozof Hesiod ile Pythagoras'ın yaptıklarının aynısını o da yapar, yeni bir mitos yaratır, Hıristiyanlığın dünya mitosu; donuk kalıplara, dogmalara kan verir. Duyguları şehvete dönüştürür, temel ilkeleri ve dinî risaleleri hiç solmayacak renklerle renklendirir, tartışmalardan karşılıklı konuşmalar yapar, kuru doktrinlere, simgelerle can verir. Hıristiyan öğretisi onun şiiri ile ölümsüzleşir.

Fakat her şeye bir dil gerekir. Teolojinin dili henüz Latince'dir. Sezar'ın ve Tacitus'un dili olmasa da, dogmaların ve önermelerin öz suyunu içmiş, iliğini boşaltmıştır. Latince her zaman için hükümdarların kullandığı dil olmuştur, emirlerin ve dogmaların diliydi, taşlara kazınmış sözlerde ve yasalarda da kullanılırdı. Ancak bu dil dolu dolu değildi, Dante'nin evrenselliğini kavrayacak kadar yumuşak değildi, kolay eğilip büküleliyordu. O sıralar filiz vermeye başlayan İtalyanca ise henüz çeşitli lehçelere parçalanıp dağılmıştı. Alt tabaka insanların arasında yabancı ot gibi karmakarışık yayılmıştı, fakir bir dildi.

Dante'nin sıcak ve güçlü eli birden, bilim adamlarının, kaba dil diye aşağıladıkları "Vulgare"ye dokunur, onun müthiş kavramasıyla erir, kalıba girer, şekil alır ve yenilenir. O artık Gui-

nizelli ve Jacopo da Lentino'nun *Provans*'ı anımsatan, "dolce stil nuovo" İtalyanca'sı değildir. Latince ile güçlendirilmiş, o güne kadar hiç duyulmamış, bir daha da duyulmayan duru, tertemiz bir İtalyanca'dır. Dante burada da hem başlatan, hem de sona erdirenidir. Gururla: "L'acqua che io prendo giammai non sie corse"* demek hakkıdır. Ondan sonra İtalyanca gelişir, bir ağaç gibi çiçekler açar. Dalları uzar karanlık ve aydınlığa, sallanırlar, ağırlaşırlar, ardından yükselirler, müzik olurlar. Gövde ise hiç değişmez, sert ve yuvarlak kalır, sonsuza dek İtalyan toprağına gömülü. Dil aracılığı ile Dante'yi yaratan toplum değildir, Dante'dir dili kullanarak toplumu oluşturan.

Bu yüreklilik, bu sınırsız cüret, bu kesin iradedir, "l'animo che vince ogni battaglia",** Dante'yi tüm şairler içinde erişilmez yapan. Petrarca'nın "potere in lui era uguale al volere"*** sözleriyle övdüğü Dante, başladığı işi sonuçlandıran biriydi. Edebiyatçılar arasında sadece Shakespeare ve Goethe'ye özgü o son derece yerinde görüşleriyle dünyayı, mekânı ve zamanı bir bütün kabul eder. Tıpkı onlarda olduğu gibi Dante için de mistik ile duyusallık arasında bir zaman sınırı yoktur. Aşil ile Falstaff bir aradadır; Goethe'nin, Leipzigli Gretchen'i Havva'nın ayaklarının dibine oturttuğu gibi o da, ölümsüz sevgilisi Beatrice Portinari'yi İncil'deki Raşel'in yanına oturtur. Kişisel yaşadıkları onun için bir dünya olayıdır. Her şeyi anıtsal gördüğü için kişisel olanı da büyütür. Karşıtları, kehribarın içindeki hep şeffaf küçücük böcekler gibi şiirsel cevherin içinde haptir. Geçici olan her şey onun bakışlarının dokunmasıyla sonsuzluğa dek nefes alır. Bu dünya dâhisini daha da yüceleştiren, vizyonundaki orantılara olan yeteneğidir. O hiçbir şeyi ayrı ve tek başına kabul etmez, her şey kapalı bir hiyerarşide kademeli bir düzen içindedir. Bu nedenle de doğa Goethe'de olduğu gibi akıcı, Shakespeare'de görüldüğü gibi değişken ve çok yanlı değildir. Dante'ye göre her şey titizlikle önceden belirlenmiştir.

* Şimdi elimle dokunduğum sulara daha önce hiç kimse ilerlememişti

** Her muharebeyi kazanan ruh.

*** Yapabilmek onda istemeye eşitti.

Le cose tutte e quante
Hanno ordine tra loro; e questo è forma
Che l'universo a Dio fa simigliante.*

Dante'ye göre doğanın ilâhiliği kendi içindeki düzendedir. "*Commedia*"da büyük bir çabayla tüm dünyayı bir kalıp içine sokup, her insana evrendeki yıldızlar gibi yerini gösterir, cennetle cehennem arasında ahlâken nerede olduğunu belirler. Şair (Goethe ve Shakespeare buna hiç kalkışmamıştır) yargıç görevini üstlenir, Dante'nin içindeki Hıristiyan töreci acımasız bir teraziyle teolojik adalete dayanarak günah ve sevabı tartar. Ressam Orcagna'nın Pisa mezarlığındaki duvar tablosu gibi dünya yargıcı olarak eserinde ortaya çıkar, binlerce yıllık insanlığı saman çöpü gibi acımasızca ayıklar. İnsanları cehennemin ateşine atar, şehvetle seyreder düşmanı, Hıristiyanlık karşıtı Bonifazius'un ıstırapları içinde kıvrınmasını da. Yasa onun için acıma duygusundan üstündür, dogma da insanlıktan önemlidir. Eflatun ve Aristoteles'i Araf'ın yarı karanlığına hapsederken, Papalığa karşı çıkmış Albingen tarikatını kıyımdan geçiren Marsilya başpiskoposunu sevginin en üst kademesine çıkarır. Bu keskin göz acımasızdır, her şeyi düzene sokan bu el duygu nedir bilmez. Suç ve günah fanatiği Dante'yi hiçbir zaman duygulu biri olarak kabul etmemeli. Hele 19. yüzyılda İngiliz ressamlarının canlandırdığı, Arno nehri kıyısında oturmuş, hayranlıkla güzel Beatrice'nin ardından bakan o yorgun delikanlı hiç değil. Dante, her zaman için sert bir gotik figürü olarak kalacaktır. İtalyan tablolarındaki haşın görünümlü insan, Michelangelo'nun "sacra ira"sı ile dolu, nefretle yanıp tutuşan, kilisenin kutsal düzeninin yitirilmemesi için gerekirse ateş ve kılıçla ülkeyi yakıp yıkan misyoner, ölümlü dünyanın hükümdarı... Ne olursa olsun evreni bir bütün, dünyayı simetrik görmek isteyen biri. Bunlar onun politik ve metafizik düşleri. Ortaçağın büyük düşü olan, Papaların gerçekleştiremediği, dünyevi ve doğaüstü Tanrı imparatorluğunu Dante tek başına yaratmıştı, *İlâhi Komedya* ile.

* Bütün şeylerin kendi aralarında düzeni vardır; evrenin Tanrı'ya benzettiği biçimdir bu.

O bütün anarşilerin sonsuz düşmanıdır. Dogma karşısında teslim olmayan düşün anarşisinin, takdis edilmişlerin hoşuna gitmeyen devlet anarşisinin, şehvet ve hırslara bölünen duygu anarşisinin... Ruhun dogmacısı, tabii şiirde de ölçü uygunluğunu yeğler. Dante'nin dehasının eşsizliği burada yatar. Vizyonu kalıplar içinde kemikleşmez, sözleri kavramlarla ruhsuzlaşmaz, bilim adamı şairi engellemez, onu kanatlandırır, uzaklara taşır. Bu duygu adamının, bu dinbilimcisinin dili duyumsaldır, bir et parçası kadar yumuşaktır, fakat mermer kadar da serttir. İtalyanca onun döneminden başka hiçbir zaman böylesine güçlü, böylesine melodik olmamıştır. Belki daha sonraları barok, tatlı, dişi olmuş, yumuşak bir meyve gibi dilde erimiştir, ancak onun üçerli kıtalarda uyguladığı ritmin değişimindeki güce hiçbir zaman erişememiştir. Bir Michelangelo gibi, Hristiyanlık yasasının kelimelelerini yeni Musa levhalarına vura vura kazır, aynı zamanda gizemli bir yansımayı da gerçekleştirir, bütün vizyonlar ve figürler, hatta kelimeler, bir allegro canlılığını oluşturur. Kompozisyonun üçe bölünüşüyle üçerli kıtaların yatay kesimi ruhanî bir üçlüğü meydana getirir, tıpkı bir kilise plânındaki haç gibi. Dante'nin eseri *Convivio*'da açıkladığı gibi, gerek ayrıntılarıyla, gerekse bütünüyle "polysensum plurium sensuum", değişik anlamlarıyla çok çeşitlidir. Onun figürlerinin her biri, tıpkı Yunan heykellerinde olduğu gibi, bir insanı canlandırır, fakat Tanrıdır. Her mısra iki anlamlıdır, iki yanlıdır, bir çekirdeği, bir de kabuğu vardır. Bu hiç örneği olmayan çok mükemmel bir düalizmdir. Ortaçağın en büyük vizyoneri, aynı zamanda en büyük doktrincisi, kelimelelerin en büyük yontucusu ve simgelerin, iki anlamlılığın en büyük ustasıdır.

Sanat ve teoloji amaçlı düalizmi *Commedia*'yı her zaman için iki seçenekli bir eser yapmıştır. Dante'nin *Divina Commedia*'sının birçok bölümü şairsel yanıyla okunabilir. Fakat eserin bütünü, okur için neredeyse bir üniversite araştırmasıdır. Filolojik, teolojik, tarihsel yorumlarla yüklü olarak ele alınmalıdır. Onu fet-hetmeli, araştırıp incelemeli, değerlendirmeli, iç yüzünü ortaya çıkarmak isteyen herkes bütün Danteciler gibi yaşam boyu onun-

la ilgilenmeli. Eser ve dünyası değişik açılardan canlılığını hep korumuştur, ancak aradan geçen yıllarda birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Dante kendi içinde hâlâ yaşamın inanılmaz bütünlüğünü korumaktadır. Fakat aynı şeyi eseri *Commedia* için söylemek mümkün değildir. Sonsuz olanla geçici olan, ölmüş olanla ölümsüz, düşüncenin ufalanıp dağılmış unsurlarıyla sürekli nefes alan kalıplar artık iyice birbirlerine karışmıştır. Aydınlatma çağında Voltaire, düşmanın keskin bakışıyla “Dictionnaire”*de Dante çılgınlığını biraz alaylı eleştirmiştir: “İtalyanlar için o bir Tanrı. Ancak o bir saklı Tanrıdır. Ünü hep böyle kalacaktır, çünkü hiç kimse onu doğru dürüst okumaz. Eserinde yirmi kadar bölüm vardır ki, Danteciler onları neredeyse ezbere bilir. Tümünü okumaya zaman ayıramayanlar için bu kadarı yeterlidir.”

Her şeyi bilen bu çok eleştirisel düşüncelerinde, bir aydınlanmacının bir gizemciye bu olağan karşı çıkışında kimi gerçekler yok değil. Ölümünden daha on yıl geçmeden Dante’nin *Divina Commedia*’sı okunacak bir eser olmaktan çıkmış, bir mukaddes kitap olmuştu. Yaşamının son yıllarını geçirmiş olduğu Ravenna’daki mezarını bir mermerin örtmesinden daha elli yıl geçmeden dört İtalyan üniversitesi dev eserin metni üzerinde araştırmalar yapmaya başlamıştı. *Commedia* tıpkı İncil, Kuran veya Talmut gibi yorumlanır, açıklanır ve sonunda bir Tanrı ilhamı, kutsal kitap olarak kabul edilir... “Sacro poema al quale ha porto mano cielo e terra.”** O yüzyıllarda insanlığa yeniden nefes vermek, yaratıcı inanç getirmek isteyen bu kutsal kitaplar zamanla solmuşlardır. Ne kalmıştır Tevrat’tan günümüze, kimi efsaneler ve masalımsı süslerden başka? Ruth ve Eyyub, sonra da kimi şiirler... Onlar Musa’nın yazılı kanunlarından, Süleyman Peygamber’in mabedinden daha canlıdır, Savitris’in epizotları daha çok akıllarda kalmıştır. Talmut ile Kuran’dan da bazı mecazlar günümüzde anımsanıyor. Geri kalan her şey donmuş, taşlaşmıştır; hışırdayan parşömen kâğıdı, düşün arkeologları-

* Sözlük

** Gökyüzü ve yeryüzünün el verdiği kutsal şiir

nın arayıp durduğu kalıntıdır. Aynı şekilde Dante’de de Katolik metafiziği değil, dünyevi oluşu kalıcıdır. Artık yargıç değil, şair Dante duygularımızın derinliğine ulaşır. Bizler zorla geri dönmek istemiyoruz üçlü dünyaya, girmek istemiyoruz suç, günah ve cezadan oluşan o kalıbın içine, arzulamıyoruz iç dünyamızın yabancılaşmasını, kabul etmiyoruz artık doğanın ve iradenin özgürlüğünü gaddarca engelleyen, çoktan ölmüş o dünya yasasını da. Bu güçlü kahramanın ölü bir evreni günümüzden daha öteye taşımayacağını çok iyi biliyoruz. Çünkü o dünya, duygularımızın ve yaşamımızın dünyası olmayacak.

İnsan ruhu bazı şeyleri yadırgayabilir, inancının yavaş yavaş yitilmesiyle duygular da soğuyabilir, ancak ortaçağın bu en yüce katedraline, içinde yaşadığımız dünyanın bu çok usta sanat eserine, başımızı kaldırıp bakarken yine de duygulanırız. Ne kadar mutlu oluruz çevresinde dolaşırken, gökyüzünün sonsuzuna yükselen kulelerini, ölçülerinin ses veren ritmini, yerinden kıpırdatılamayan blokların çıplak mermerini görüp yaşarken, hiçbir zaman ulaşılammış bu eseri bir harika gibi hayranlıkla seyrederken. Fakat haç tonozlu kapısından içeri girip, ruhundaki mistiği hissedince yüzyılların soğuğu ile ürpeririz. Bir anıt, sanat ürünü bir yapı, bizler için artık taşlaşmış bir geçmiş bu eser; bir anıt mezar, piramitler, Partenon ve Notre-Dame kadar büyük... Dışarıda canlı bir yaşam karmakarışık ve fırtınalı sürüp gidiyor, yeni çılgınlıklara, yeni sözlere doğru. O ise, Dante, bir katedral, kendi içine kapanık ve sakın, Latin topraklarında Tanrının katılmış, cansız düşüncesi. Kutsalca yüceleşiyor, suskun, mükemmelliğe erişmiş her şey gibi. Madenî çanı saatlerimizi saymıyor artık, saati zamanımızı ölçmüyor. Son sözleri ne olmuştu, pek bilmiyoruz. Onları yükseklerle, gökyüzünün sonsuzluğuna doğru söylemişti. Onların sürekliliğinde yıllar parçalandı, boyutlarında sözler uçtu gitti ta uzaklara. Sadece sonsuzluk ona karşıt oldu...

GOETHE'NİN ŞİİRLERİ ÜZERİNE

Goethe'nin şiirlerinden yaptığım bir seçkiye önsöz

Goethe ilk şiirini sekiz yaşındayken büyük babasının doğum gününde bir kâğıda karalar gibi yazıyor. Son şiirini ise seksen iki yaşında, ölümünden birkaç yüz saat önce kaleme alıyor. Bu iki şiir arasındaki uzun yaşamında, şiirinden yayılan o ışınmayı hiç yitirmemiştir. Bu eşsiz insanın yaratıcı kişiliğini kâğıda dökmediği yıl, ay, gün yoktu.

Goethe'nin lirik verimliliği, daha kalem oynatmasını öğrendiği günlerde başlar ve son nefesini verdiği anda biter. Onun için şiir, yaşamını sürekli yorumlayabilmek için kaçınılmaz ve olağandı. Bu bir organik süreç, birey Goethe için zorunlu bir işlevdi. Faaliyet demek biraz güç, çünkü isteğe bağlı olan bir şeydir, Goethe'de ise şairsel tepki sanki duyguların hücumuyla görülür. Düzyazıdan kafiyelelere ve şiirsel sözlere geçiş onda çok kolay gerçekleşir. Bir mektubun, bir tiyatro oyununun, bir öykünün ortasında düzyazı kanatlanır, bir koşuk gibi özgürleşir... Onunla coşkular yüceleşir, duygular her yöne yayılır. Goethe'nin şiirleri yaşantı doludur, yaşantıların üzerini şiirin altın gölgesi örter.

Öyle bir an geliyor ki, bu lirik akışlar duraklıyor, bir insan vücudu gibi yorgunluk gösteriyor. Fakat Goethe'de lirik hiçbir zaman sönüp gitmiyor. Sadece ileri yaşlarda içindeki canlı kaynağın arada sırada yaşamın sorunları altında boğulduğu, alışılmışlığın

yıkıntısı altında ezilir gibi olduğu görülüyor. Fakat sonra duyguların patlaması yeni bir Şey, yepyeni bir kaynak fıŐkırtıyor. Başka derinliklerden, gençleşmiŐ damarlardan mısralar yeniden akma-ya başlıyor, lirik sözler yine geri dönüyor, hem de çok olağanüstü. Ondaki yeniden doğumlar ve değişimler kendini ruhunun m zi-đinde de belli ediyor. Kanının mayalanması sırasında Goethe'nin Şiirleri de yepyeni bir lezzet kazanır. Hem değişik, hem de aynıdır. Kendi sözleriyle: “B l n yorum parçalara, sevgili dostlarım, fakat yine de hep aynıyım...”

Lirik ruhun, güçlenmenin ve gerilimin en üst düzeyinde gösterdiği sabır yalnız bu Şaire  zg d r. Dünya edebiyatı böylesine dolu dolu bir süreklilik ve yoğunluk göstermez. Sadece Goethe'nin içindeki bir dürtü aynı sürekliliği gösterir, her an için varlığını hissettirir: Ruhla düşünceyi birbirine bağlayan coşku. YaŐananlara Şekil verme, onları düşünceye çevirme iradesi... Cennetin iki nehri gibi onlar ruhunun derinliklerinden çıkıp tüm yaşamı boyunca ona eşlik ederler. Aralarındaki bağlılık ve eŐzamanlılık onun eŐsizliđinin gizemidir.

Bu nedenle de yaşamında, bu iki ana manifestonun, Şair Goethe ile düşün adamı Goethe manifestosunun ortaya çıktığı, ruhla düşüncenin iyice bütünleŐip kaynaştığı o anlar olağanüstüdür. Bu dünyalar en u  noktalarında birbirlerine dokunduğunda, insanlığın ve lirik dünyasının en yüce düşün eseri sayılan gizem dolu Şiirleri oluşmuştur. En derindeki kökleri birbirlerine dokunduğunda da dil ile ruhun en kusursuz birleŐimleri ortaya çıkmıştır. *Faust* veya *Pandora*, her Şiirin  tesindeki Şiirler: Dünya Şiiri...

Lirik dünyasının böylesine genişleyip yayılması doğal olarak lirik anlatımın gerçekten dolu dolu olmasını gerekli kılar. Goethe onu kendisi ve bizler için Alman dilinde hiç yoktan yaratmıştır, denebilir. Kendisinden öncekilerden devralmış olduğu lirik kalıt, kullanıla kullanıla eskimiş, tozlanmıŐ, solmuŐtu. Alman dili Latin  lkelerinin dilinden soneyi, antik dönemden altılı vezni ve kasideyi, İngilizlerden de baladı ödünç almıştı. Kendinden ise sadece halk Őarkılarının kıtalarını katmıŐtı. Konu ve Şekil, içerik ve kap, “ ekirdek ve kabuk” Goethe için canlı bir bütünü oluşturu-

yordu ve çok önemliydi. O, bu yabancı şekilleri hemen kavramış, onların içini doldurmuş, fakat bunu yaparken de gereksiz olandan kaçınmıştır. Çünkü yaratıcı değişkenliğin kısıtlanmasını, dil gücünün bir mahzene tıklılmasını istemiyordu. Bağlayıcı kalıplardan kendini kurtardı, sabırsızca daha ötelere kaçtı, özgürlüğe...

Goethe'nin şiirlerindeki yeni kalıp bir defalık değildi. O bütün zamanların ve yörelerin kalıplarını büyük bir merakla kendine çekmişti. Alman şiirine, adı olmayan ve ad konamayan, sadece kendine özgü yüzlerce yeni kalıp kazandırmıştır. Kişi kimi zaman, sanki yetmiş yıl boyunca yaptığı edebiyatla Alman dilinin lirik değişimlerini neredeyse kullanıp bitirmiş olmasından korkuyor. Çünkü nasıl o kendinden önceki nesillerden pek az şey devralmış ise, ondan sonrakiler de lirik anlatıma çok az önemli katkıda bulunmuştur. Bu nedenle 'öncekilerle sonrakiler' arasında yapıtlarıyla çok önemli bir yere sahiptir o.

Sadece kalıpların çeşitliliği, değişik türlerde oluşu lirik üstünlüğünün garantisi değildir. Edebiyat ustalarını dünyaca ünlü yapan, tüm eserlerinde kişiliklerini kanıtlamalarıdır. Burada gerçek mucize, çeşitliliğin ve yeniliğin esere girmesi üzerine, her kıtada en son damarın en son ucuna kadar aynı kanın yayılmasıdır. On yaşından seksen yaşına kadar geçirdiği tüm değişimlere karşın kalem kullanışındaki değişmeyen belirtiler binlerce metin arasından Goethe'nin yazısını nasıl ele veriyorsa, her düzyazı sayfasından, her kıtadan da yazarın ve şairin o olduğunu kolayca sezebiliriz. Goethe'nin dünyası olan makrokosmos*, mikrokomos** kabul edilen en kısa şiirlerinde de kendini gösterir.

Goethe'nin şiirindeki 'Goethe özelliği'ni görüp kavramak ne kadar kolaysa, varoluşunun çok kişisel yanlarını gerçekçi olarak saptamak da o kadar zordur. Hölderlin'de, Novalis'de, ya da Schiller'in şiirlerinde anlatım biçiminin fizyonomisini belirlemek çok az zorluğu beraberinde getirir. Goethe'nin liriğinde ise, her türlü anlatım şeklinin denenmesi sonucunda, eserin gereksiz

* Büyük evren

** Küçük evren

anlatıma dönüşmesi kaçınılmazdır. Çünkü onun dili, çeşitliliğin renkleri ile canlanır, sonsuza dek dolu dolu akar sürekli, ışık olur, bir dil güneşini oluşturur. Goethe'nin şiirlerindeki özelliği araştırırken, her zaman dilden öteye, doğasının ögeselliğine, dünya görüşünün duygusallığına ulaşılır. Bütünlüğünün nedenlerini ararken de, buna eserleri aracı olmaz; sadece onun yaratıcılığı, değişimdeki ısrarcılığı ve bölünmezliği önemlidir.

Sonsuz şeyleri bir düzene sokmak, görünüp de kavranamayan bazı şeyleri anlamaya çalışmak zordur. Günümüzde Goethe'nin dünyasına nerden gireceğini pek çok Alman'ın bulamaması, ona alışamaması olağan kabul edilmelidir. Her şeyi kapsamlı görmek için neredeyse bir yaşam, tümünü kavramak için de yıllarca süren incelemeler gereklidir. Sadece doğa bilimi üzerine yazdıkları bir evreni kapsar, altmış ciltlik mektuplar bir ansiklopedi sayılır. Çok kapsamlı olması nedeniyle binin üzerindeki şiirden oluşan liriğini pek uzmanlaşmamış okurun bir bütün olarak kabul etmesi güçtür. Bu yüzden de kimi zaman daha iyi kavranması için aralarından güzel bir seçki yapıp kısaltılması isteğini anlamak gerekir.

Tabii Goethe'nin lirik dünyasından en önemli kıtaları seçen kişi, büyük titizlik isteyen bir girişimde bulunduğu bilincindedir. Böyle bir seçkiye sadece o kişinin değerleri karar vermez, bilinçaltında tüm neslin ruhu da bu göreve eşlik eder. Çünkü Goethe eserlerinde –bu gerçeği yadsıyamayız– hep başka biçimler ve değişimlerle, kadın ve erkek, her yaştan insana yaklaşır. 22 Mart 1832 günü o düşünsel başkalaşma (metamorfoz) sona erer gibi olmuştu. Gerçekte ise Goethe ve etkileri, zamanlarla dönemler içinde sürekli değişimler geçirerek devam etmiştir. Goethe günümüzde de katı bir kavram, edebiyat tarihinin mumyalaşmış bir kişisi değildir.

Yaşadığı dönemde ve ondokuzuncu yüzyılda insanların, şaklabanlık ve maskaralık gözüyle baktıkları, ancak yine de bağışladıkları, yaşlanmaya yüztutmuş bir insanın kendini açığa vurmasındaki o gizemin ürünü sayılan “Doğu Batı Divanı”nın nasıl bir değer değişimi geçirmiş olduğunu görüp anlamak ge-

rekir. Goethe'nin baladları ve halkın çok sevdiği kimi şiirleri, çok söylenmiş ve okunmuş oldukları için, gözümüzde değer yitirmiş olabilir. Okullarda okutulan Goethe, herkesin anladığı, Hölderlin'den ve Nietzsche'den bu yana bizlere kapılarını açmayan bir Antik çağın klâsik sanatçısı, giderek daha çok gizem dolu şiirlerinin sihirli yontucusunu karşısında bulur. Yirminci yüzyılın seçkisini daha bir başka oluşturmak gerekir, antolojilerin ve ondokuzuncu yüzyıl seçkilerinin yaptığı değerlendirmelerden daha değişik olmalıdır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, özellikle lirik yanı ağır basan ve kalıcı olanı rastlantı sonucu ortaya çıkmış olandan ayırmak gerekir. İlk görünüşte, şiirleri kimi kolayca oluşturulmuş kıtalardan arındırarak kolay sanılan bir çalışma yaptığını sanan, yanıldığını fark edecektir. Fakat kısa süre sonra hiç beklemediği zorluklarla karşılaşacaktır; yeni sorular çıkacaktır karşısına, yeni kararlar alması, hatta başlangıçtaki ilkeyi değiştirmesi gerektiğini de sezecektir. Çünkü bu ayırma ve aklama sürecine çoğu kez kimi şiirlerin karşı çıktıklarını, 'varoluş hakkı' talep ettiklerini görecektir. Tıpkı gerçek yaşamda olduğu gibi sanatta da, varoluş sürecine bağlı bir geçerlilik söz konusudur. Bazı mısralar vardır ki, içerikleri öyle pek zengin değildir, ancak anlattığı şeylerin yansıttığı güçlü aydınlatma ile ışıldarlar. Charlotte von Stein'a, Lili ve Friederike'ye yazılmış mısralar şiirden çok mektubu, sanat eserinden çok acınmayı andırır, ancak biyografinin tümü için kaçınılmazdır. Şiirlerinden yapılacak bir seçki, Goethe için yaratılanlarla yaşamın parçalanmayan bir bütünü oluşturduğunu kanıtlamalıdır.

Biz, yaptığımız seçki için, tüm eserlerin meydana getirdiği güzel çiçekler buketini açıp, tek tek şiirleri ait oldukları dönemlere yerleştirdik. Onlar için Goethe, "Tüm şiirlerim fırsat buldukça yazılmış şiirlerdir," der. "Onları yaratmaya beni gerçekler heveslendirmiştir, temelleri gerçeklerdir" Delikanlılık döneminin şiirlerini olgunluk dönemi şiirleri izler, yaşlılığın olağanüstü alegorileri ise sonu oluşturur. Kaynağından ta sonsuza dökülene kadar dev bir lirik nehir vardır karşımızda. Her şey onun içindedir,

görüntüler ve mevsimler, insanlar ve olaylar sürekli akan sular da çok doğal yansır. Seçki, Alman liriğinin katı kalıplarını yürek çekicinin kırdığı heyecan dolu gençlik şiirleriyle başlar ve iyice kocamış sanatçının Faust'a "yaşamının en önemli ticaretini yaptırdığı" anda "Chorus mysticus"un* gizemli biçimde süzölüp yok olmasıyla sona erer... İkisinin arasında ise dünyevi yolculuğunun tüm değişimleri yaşanır. Fırtınalar ve kanın soğuması, şiirlerin pırıl pırıl kalıplarda hareketli bir yaşam bulması, sonra meriner gibi donup kalması, zamanla temkinlilik kazanan sürükleyici bir coşku... Goethe'nin yazgısını böylesine belirlemiş olan şiirler, yaşamına eşlik eden bir 'fon müziği'nden öteye, tüm varlığını kapsayan bir senfonidir. Sanatın o ölümsüzleştiren gizemi ile bizler için hep kalıcı olacaktır.

1927

* Mistik koro.

JOYCE'UN ULYSSES'İ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Kullanım bilgileri: Okumaya başlamadan önce üzerine konulacak küçük bir masa veya benzeri bir dayanağa gerek vardır. Çünkü bu eser 1500 sayfa kalınlığındadır ve okurken elde tutulması mümkün değildir, kurşun gibi ağırdır. Sonra kitabın sayfalarının arasındaki “Yüzyılın en büyük edebiyat eseri” ve “Çağımızın Homer’i” başlıklı iki broşürü, gereğinden fazla övgü dolu ve abartılı o reklâmları, daha okumaya başlamadan hayalci beklentilere girmemek ya da önceden öfkelenip önyargıya kapılmak için ikinci parmakla üçüncü parmak arasına alıp, bir uçtan öteki uca yırtarak kâğıt sepetine atmalı. Ardından da rahat bir iskemleye oturup (çünkü okumak çok zaman alacaktır), sabırla ve yansız kalmaya çaba göstererek (çünkü kimi bölümler okuru öfkeliendirebilir) okumaya başlamalı.

Eserin türü: Bir roman mı? Hayır, ona roman denemez. Ruhun bir ‘cadılar toplantısı’, devasa bir Capriccio, eşsiz bir ‘cadılar bayramı’. Beyazperdeden müthiş bir hızla ve titreşerek geçen duygulu bir film, sonsuzluğa uzanan bir ruhlar doğası, çok akıllıca ayrıntılarla dolu, çift yanlı düşüncelerle, üç yanlı duygularla da, üst üste, iç içe, yan yana, psikolojinin bir cümbüşü, tekniği yeni bir ağır çekimle hareketlerin, en küçük bir kıvılcımla parçacıklarına bölünüşü. Bilinçdışının bir Tarantella dansı, düşüncelerin çok hızlı ve çağlayarak akışı, çok önemsizi, çok zoru, eksantriği,

Freud'u, dinbilimi, pornografiyi, lirizmi, arabacılara özgü kabalığı, kısacası önüne gelen her şeyi sürükleyen sonsuz bir akıntı. Tam bir kaos. Ancak sarhoş bir Rimbaud beyniyle oluşmuş, alkolle buğulanmış ve şeytanca karartılmış bunaltıcı bir düş değil. Müthiş zekice ve alaylı, pervasız bir aydın tarafından çok yürekli ve bilinçli yaratılmış. İnsanı kendine hayran bırakıyor, coşturuyor, sonra birden öfkeliendiriyor, yoruyor, ardından yine kırbaçlayarak uyandırıyor. Ve en sonunda sanki on saat atlıkarıncayla dönüp durmuş, ya da aralıksız müzik dinlemiş gibi sersemliyor kişi. Öyle bir müzik ki, tiz flüt sesleri, gümbürtülü davullar, çılgın caz melodileri ve tümünün arasında James Joyce'un modern kelimeler müziği. Bu kitapta yığıtçe bir şey var; aynı zamanda sanatın lirik parodisini yapan bir yanı da yok değil. Evet, gerçekten bir 'cadılar toplantısı', şeytanın kutsal ruhla çok cüretkârca, ona meydan okuyarak alay ettiği gizli bir âyin.

Kökeni: Köklerinde kötü bir şey var. James Joyce'da gençliğinden kalma nefret duyguları var, ruhsal bir yaralanma. Doğduğu kent Dublin'in nefret ettiği insanları yaralamış olmalı onu. Nefret ettiği öğretmenleri, nefret ettiği kilise papazları ve başkaları da. Çünkü bu çok zeki insanın yazdığı her şey Dublin'e karşı hınç dolu, sanki doğup büyüdüğü o kentten intikam alıyor. İlk eserleri arasındaki *Stefan Daedalus Biyografisi*'nden sonra şimdi de bu çözümsel ruh Oresti'si. Bin beş yüz sayfa içinde candanlık, fedakârlık, iyilik, dostluk içeren on sayfa bulamazsınız. Baştan sonra alaycı, pervasız ve fırtınalarla dolu bir öfke, kızgınlık, müthiş bir hızla geçip giden, kişiyi hem coşturan, hem de sersemleten bir heyecan ve sinirlilik... Burada bir insan sadece haykırarak, alaycı sözler sarf ederek, sırtarak boşalmıyor, tüm hıncını vücudunun dışına taşıyor, içindeki duyguları ürperen bir şiddetle sanki kusuyor. Çok akıllı kimi göz boyamalar bile yazarın, sarsıntılar ve titreşimlerle dolu, coşkunun öfkeyle köpürdüğü, aşırı duygularla dolu bu eseri dünyaya kusmuş olduğunu gizleyemiyor.

Çehre: Okumaya ara verdiğim anlarda kimi zaman James Joyce'un yüzünü gözümün önüne getirdim. Yazdıklarına çok

uyuyordu. Bir fanatiğin çehresi; soluk, ıstırap dolu. Gözlük camları ardından hüzünlü bakan gözler. Yaşadıklarının altında ezilmiş, fakat yine demir gibi sert, inatçı, katı, Püriten, inandıkları için yakılmayı bile göze alacak biri. Uzun süre karanlıklarda yaşamış bir insan; hep kendi dünyasında, içine kapanık, kimsenin anlamadığı. Berlitz okulunda on bir yıl öğretmenlik, kişinin ruhunu çökerten o tekdüze görev, ardından sanatını iyice bileyen ve acımasız yapan yirmi beş yıllık sürgün.

Bu yüzde kişilik var, yazdıklarında da; özveride bulunabilen biri Joyce. Ancak gerçek deha kendini Joyce'un nefretinde gösteriyor, hançerin sivrisinde yaptığı, yaralayıcı, ıstırap verici o dansta, acı vermenin şehvet dolu o şiddetinde, ruhsal bir Enkizisyon'da... Onu Homer ile kıyaslamak Pisa kulesinden daha çarpık bir şey. Fakat Dante'de kat kat yükselen nefretten bir şeyler kapmış bu fanatik İrlandalı.

Sanat: Mimari değil, resimsel de. Onun sanatı, sadece kelimelerle anlattıklarında. Burada James Joyce tam bir sihirbaz, dilin bir Mezzofanti'si! Sanırım on ya da on iki yabancı dil konuşuyor, ana dilinden de çok yeni sözdizimleri alıyor, yazdıkları birbirinden değişik kelimelerle kaynaşiyor. Baştan sona bütün bir kelimeler klavyesini başarıyla kullanıyor. Zor ve doğaötesi kavramlardan, ağzı bozuk sarhoş bir kadının sözlerine kadar. Sözlük sayfalarını makineli tüfek gibi yukarıdan aşağı aralıksız sıralıyor, cümle sanatının tüm trapezlerinde başarıyla dengesini buluyor ve kitabın son bölümünde yanılmıyorsa tam altmış sayfalık bir cümle kurmayı beceriyor, tıpkı bin beş yüz sayfada tek bir günü anlattığı gibi. Bundan sonraki kitabıyla da o günün gecesini anlatacakmış. Orkestrasında bütün lisanların sesli ve sessiz âletlerini, bütün bilimlerin teknik terimlerini, bütün argoları ve lehçeleri bir araya getiriyor. Bu dâhi cambaz bir uçtan öteki uca hızla uçuyor, birbirine çarpan kılıçlar arasında dans ediyor ve şekilsizliğin uçurumlarını atlayarak geçiyor. Sadece kullandığı dil, bu insanın olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğunu kanıtlamaya yetiyor. Yeni İngiliz edebiyatı tarihinde James Joyce özel bir bölümü oluşturur, ancak o bu bölümün hem başlangıcı, hem de sonudur.

Sonuç: Tepe üstü edebiyata düşmüş bir ay taşı, mükemmel bir olay, sadece bu insana özgü bir olağanüstülük, kafasının dikine giden bireyin, kendi bildiğini okuyan bir dehanın yiğitçe bir denemesi. O ne bir Homer, ne de bir Dostoyevski. Joyce'u herhangi bir edebiyatçıyla kıyaslamayı denemek bile gereksiz. Değişik özellikleriyle o kendinden önceki hiçbir yazara benzemediği, yaşayanlarla da ortak yanları olmadığı için gelecekte Joyce'un benzeri başka bir yazar edebiyat tarihinde yer almayacaktır. Göktaşı gibi bir insan, bilinmeyen güçlerle dolu o. Ortaçağ büyücülerinin yazdıklarını andıran şeyleri, günümüzün edebiyat ilkelerini metafizik anlamsız sözlerle bir araya getirmekle yapıyor. Öyle bir eser ki, yaratıcılığı dünyasal konulardan çok kullandığı dilde. Ve her şeye karşın eşsiz bir eser, çok özel ve olağanüstü bir kitap, çevresine uymadan sapkın bir kaya gibi hep kalıcı olmayı sürdürecektir. Bu çok özgün, üstün yaratıcılık karşısında saygı duymak gerekir. Evet, saygı, James Joyce'a saygı!

HANS CAROSSA

Bir Fransız dostu mektup

*Hans Carossa dostlarınca, yazarın
15 Aralık 1928 tarihindeki ellinci doğum günü
nedeniyle çıkardıkları özel dergiye yazılmıştır.*

Sevgili arkadaş ve dost, mektubunuzda bana, bundan birkaç ay önce bir Paris resim galerisinde yapmış olduğumuz sohbeti anımsatıyorsunuz. O günlerde, birçok Fransız yaşıtınız gibi siz de Rainer Maria Rilke'nin ölümünün ardından çok hüzünlüydünüz. O sohbetimizde, gençlerden kim onu kalıtını devralacak, diye sormuştunuz. Ben de size, Hans Carossa, demiş ve adını not defterinize karalamıştım. Şimdi, aradan aylar geçtikten sonra, biraz utangaç, biraz da Carossa'yı övmüş olduğum için benden şüphelenir gibi, Paris'teki tüm aramalarınıza karşılık onun hiçbir eserini bulamamış olduğunuzu, hiç kimsenin de adını bile bilmediğini yazıyorsunuz. Felix Bertaux'nun çok kapsamlı bir çalışma olan "Yeni Alman Edebiyatı Tarihi" kitabında da bir İtalyanı anımsatan bu ada rastlamadığınızı söylüyor, size Carossa üzerine kısaca bazı bilgiler yollamamı rica ediyorsunuz.

Ne güzel bir rastlantı, çünkü şu sıralar Carrossa ellinci yaşını kutlamaya hazırlanıyor. İşte dış görünüşü çok sakın, ancak çok derin düşüncelere sahip bu insana yıllardır neler borçlu olduğumuzu anımsamamızın tam zamanı. Ben buna yükümlü olduğum.

mu hissediyorum. Mutlaka birkaç ayda bir, evimi dolduran kitap yığınlarını çok kararlı biçimde şöyle bir kenara itip, kendimi aydınlatmak isteği ile Hans Carossa kitaplarından birini elime alıp, zevkle sayfalarını karıştırıyor, yazdıklarıyla kendimi çok mutlu hissediyorum. Hemen hemen her satırını tanıyorum, çoğunu ezbere biliyorum. Bir kez okumakla, kullandığı dilin ve insancıl büyüünün etkisinde kalıyorum. Günün birinde yorulup, artık Carossa okumayacağımı düşünmüyorum bile. Onun yazarlık gücünün köklerini elden geldiğince kapsamlı anlatmak için bu birkaç sayfa ne yazık ki yeterli değil. Yine de, kabataslak da olsa bunu dikkatle bir denemeli.

Hans Carossa'nın en önemli yanı alışılmamış kişiliği, daha doğrusu görüp yaşadıklarına gösterdiği duygusal tepkidir. Önce çevresinde olup biten çok az şeye tepki gösteriyor, onlardan çok yavaş etkileniyor. Ancak zamanla bir geri tepme kendini belli ediyor, yaşadıklarıyla sadece şöyle bir duygulanmıyor, onları ta ruhunun derinliklerinde de hissediyor. Yaşayanların çevrelerine saçtığı aydınlığı bir bitki gibi içine çekiyor; yavaş yavaş ve sabırla damarlarının en karanlık köşelerine kadar. Orada zor işlemler sonucu bir bileşim elde ediliyor, kimyasal yöntemlerle edebiyat oluşturuluyor ve yıllar sonra, beklenmedik bir anda saydam kâğıtlarda kristalleşiyor, yeniden yaratılıyor. Tek tek notlardan ve sayfalardan *Romen Savaş Günlüğü* gibi bir eserin ortaya çıkması için aradan on yıl geçmişti. *Çocukluk* anılarının olgunlaşıp kitap haline gelmesi de yirmi yıl sürebilir, "*Bir Gençliğin Değişimleri*"nin son şeklini alması için de bu kadar zaman gerekebilir.

Bir sonbahar göğü kadar duru ve dolu dolu bazı şiirleri dışında bu üç kitap başlığı ile Hans Carossa'nın tüm sanat yaşamöyküsünü anlattım sayılır. Kitapların üçü de dar ve ince, ancak bunu sakın yaratıcılığının fakirliği olarak kabul etmeyin; çünkü Hans Carossa'nın şiirleri kısa ve özdür. Kafasından geçen bir şey yıllarca gölgede durup, daha doğrusu düşüncelerinin mahzeninde dinlenip, sonunda bu yaratıcı karanlıktan gün ışığında çıkınca, kelimenin tam anlamıyla yoğunlaşıp olgunlaşmıştır. Rastlantı olanlar, bir anlık ve gereksiz şeyler çoktan kaybolmuş, sadece "il-

kel” yanları, büyüleyici görüntü geriye kalmıştır. Artık şaraplaşan üzüm suyu gibi durudur, lezizdir ve dolu doludur. Onun gözünde geriye dönerek anlatma; olup bitmiş şeyleri sadece anımsama değil, aklama, onları yücelterek bir yorumlamadır. Çocukluğunda başından geçenleri, örneğin okulda yaşadığı bir olayı, ya da bir hokkabazla karşılaşmasını yıllar sonra artık kabuklarından temizlemiş, onları şiirleştirerek olağanüstü bir sanat eserine dönüştürmüştür. Çok dikkatli kullandığı dil, bir bütünü oluşturup, kulağa hoş gelen, melodik bir akıcılıkla tüm kitaba yayılır. Çok güzel şekil verilmiş yontuları andıran eserlerinde insanla yazar arasındaki uyum eşsizdir.

İçeriğinin dolu doluluğu, anlatıların renkliliği bir bitkinin körpe sapındaki klorofil gibi Carossa’nın dili de esere yaşam veriyor. Kadife gibi her renkte, yoğun ve koyu, hem geçirimsiz, hem de yumuşacık. Kimi zaman da çok az mizahımsı bir anlatım, altın örtü gibi üzerine yayılıyor, dili hiçbir zaman yapaylaşmıyor, cümleler hiçbir yerde birbirlerini gölgelemiyor, coşkuyla her doruğa ulaşıyor, dünyamızla onu aydınlatan yıldızlar arasında süzülür gibi dolaşıyor. Bana göre günümüzde sadece Hofmannsthal’ın çok başarılı şiirleri onun mısralarının şairane çekiciliğine ulaşabiliyor. Okşayıcı duyguların doğaötesine ulaşip yücelmeleri onun mükemmel ustalığının kanıtıdır. Anlatımı ve dili öylesine doğal; Alman edebiyatı ile kökleşmiş bu eserlerin bir başka dile aktarılmasını, çekiciliklerini başka okurlara da ulaştırmasını denemek bile çok güçtür. Sanırım Hans Carossa’nın edebiyatının alınyazısı hep Almanya sınırları içinde kalmaktır, tıpkı Hölderlin ile Jean Paul’un de ülkelerinin dışına pek çıkamadığı gibi. Ancak bu onun için bir değer yitirme değildir. Hans Carossa’nın eserleri Almanya içinde de henüz yeterince yayılmamıştır. Baskı sayıları günümüzde yetersiz olan kitapları, güncelliğini ilerde de yitirmeyecek, mutlaka daha sonraki nesillerce de okunacaktır. Çünkü şairliğinin gerçek gücü geleceğin okurlarında yıllar boyu kalıcı olacaktır.

Bu insanı yakından tanımak, özel yaşamı üzerine bir şeyler bilmek istiyordunuz. Otuz yıldır Münih’in gürültülü ana cadde-

lerinden birindeki iç sıkıcı bir doktor muayenesinde hastalarını kabul ediyor. Çoğu verem hastalığına kapılmış bu insanların tedavisiyle kendini harcarcasına ilgileniyor. Şiirlerinin dışında hiçbir şey onu çekmiyor, yaşadığı çevreyi pek terk etmiyor, elli yaşına gelmesine karşın tek bir kez Berlin'e gitmemiş, çeşitli edebiyatçı gruplarıyla da ilgisi yok. Sakin, sessiz, bakışları parlak bu insanla karşılaşmış olan, onu hemen kendine çok yakın hisseder, dostu olur. Doktorluğunu yaptığı hasta, insanca yardımlarından dolayı ömrü boyunca ona sadık kalır. Kitaplarından sadece birini okuyan bile, kutsal "şair" kelimesinin ona tam yaraştığını kabullenir.

BALZAC'IN 'GİZLİ' KİTAPLARI

*“Doğanın ve sanatın yarattıklarını
gerçekleştikten sonra değil, daha iyi
anlayabilmek için oluşurken sezmelidir.”*

Goethe

Balzac'a olan hayranlık son yıllarda sadece vatanında değil, bizde de çok arttı. Bu hayranlığın nedeni çoğu yazarda olduğu gibi kimi ünlü eserleri değildir, okurları Balzac'ı çok kapsamlı yaratıcılığı nedeniyle sevmektedir. Balzac bir yoğunluk dehasıdır, hatta edebiyata kazandırdığı çalışmalarıyla bir kahramandır. Onu sadece eserlerinin niteliği ile değerlendirdiğimizde başkalarıyla benzerlikler ortaya çıkabilir. Fakat yarattıklarına başka gözle baktığımızda, iri cüssesinin sadece çeyrek yüzyılda dünyaya fırlattığı yetmiş yakın eserdeki binlerce insanla karşılaştığımızda, yaşamın içinden ve günümüz tarihinden verdiği sayısız açıklamayı, Fransa'nın tüm kentleri ve doğası üzerine çok değişik bilgileri okuduğumuzda, bambaşka bir hayranlıkla bir inanılmazın karşısında buluruz kendimizi.

O anda doğaüstü bir edebiyat olayından çok bir yanardağ patlaması, aralıksız akıp duran dev bir şelale vardır karşımızda. Aynı anda müthiş bir sınırsız düşün ne anlama geldiğini kavrarız. Daha Balzac'ın yaşadığı yıllarda karşıtları, tıpkı Dumas'da olduğu gibi, romanlarının çok azını kendisinin yazdığını, çoğunu ise yetenekli gençlere yazdığını, sonra da gözden geçirip, daha iyi

satmaları için altlarına ünlü imzasını attığını iddia etmiştir. Yaratıcılığı ve verimliliği birçok insan için inanılmazdı. Bereket versin Balzac'dan bu savların yanlışlığını kanıtlayan, onları inanılmaz yapan belgeler kalmıştır geriye. Balzac eserlerini sadece bir kez değil, üç, dört, beş, ya da altı kez yazmış, üzerinde sayısız değişmeler, çalışmalar yapmış, yarattıkları ruhuyla dolu yüz binlerce sayfayı oluşturmuştur.

Balzac'ın roman müsveddeleri onun epik-edebiyat sürecinin çok değerli duygusallıklarıdır, onlar neredeyse birer Tanrısal esindir. Edebî özleştirme, arındırma ve yeniden yaratma sürecinin tüm aşamalarını belgeledikleri için kişiliğinin eşsiz ve doğaüstü olduğunun kanıtlarıdır. Daha Balzac'ın yaşadığı yıllarda yarı müsvedde, yarı özgün sayfaların, sürekli değişen deniz tanrısı Proteus gibi baskılarının yapıldığı söylentileri çıkmıştı. Matbaalardaki dizgiciler başka yazarlara böyle baskılardan söz etmiş, Balzac'ı evinde ziyaret etmiş yakın dostları da, üzerinde düzeltmeler, değişiklikler yapılmış her romanından on-on iki değişik baskının ciltlenmiş olarak kütüphanesinde durduğu anlatmıştır. Daha o yıllarda Théophile Gautier, Balzac'ın roman müsveddelerinin yaratılış süreçlerindeki aşamalarını göz geçirmenin sadece çok ilginç bir edebiyat araştırması olmayacağını, çok öğretici yanlarıyla genç yazarlar için de çok yararlı olacağını söylemişti.

İlerde sayısız dilbilimcinin yapacağından emin olacağımız araştırmalarda kullanabilecekleri yeterince malzeme çoktan hazır. Romanlarında monomani tipi insanları çok sık kullanan Balzac, tek bir düşünce ile aşırı uğraşan böyle bir insanı ölümünden sonra yaratmasını da başarmıştır. Bir 'Balzacoman' diyebileceğimiz bu kişi bütün ömrünü, Balzac'ın kaleme almış olduğu her türlü müsveddeyi, mektubu, yazı ve makaleyi bulup çıkarıp, ele geçirmeye vermiştir. Çok fanatik bir koleksiyoncu olan bu insanın adı Comte Spoelbergh van Loevenjoul'dur. Brüksel ve Paris'teki bütün antikacıların, çok başarılı incelemeleri nedeniyle dilbilimcilerin de tanıdığı bu kişi inanılmaz bir çabayla Balzac'ın yazmış olduğu hemen hemen her şeyi bulmuş ve satın almıştır. Tek bir mektup ya da yitirilmiş olduğu sanılan, düzeltmelerle dolu bir

müsvedde sayfasının peşinden yolculuklara çıkmış, Balzac'ın eserlerini basan matbaalara gitmiş, bir şey bulmak ümidiyle arşiv ve depolarını aramış, ünlü yazarla görüşmüş olan tüm gazetecileri bulup, onlarla konuşmuştur. Balzac'ın dul eşinden kalan mobilyaların satıldığı o ünlü açık arttırmaya getirilirken yazarın el yazılarının içinde bulunduğu birkaç tahta sandık parçalanıp da, içindekiler etrafa saçılınca, onların kesekâğıdı olmasını engellemek isteyen bu tuhaf adamın haftalar boyunca çevredeki, peynircilerden en küçük bakkala kadar bütün dükkânlarda o kâğıtları aradığı bilinir. Bu şekilde oluşan koleksiyon eşsizliği nedeniyle belki Weimar'daki Goethe Müzesi ile kıyaslanabilir. Spoelbergh van Loevenjoul'un Fransız Akademisi'ne bağışladığı koleksiyon sonunda Chantilly saraycığında hak ettiği yeri almıştır. Orada, sakin bir caddede, yakınında güzel ormanlar ve bakımlı çayırar, küçük bir Fransız kentinin huzurlu ortamında sonsuza dek korunmakta olan, ziyaretçileri hayrete düşüren bu dev 'yapıt' Balzac üzerine ciddi araştırmalar yapacak herkese açıktır. Chantilly'deki koleksiyonda Balzac'ın tüm eserlerinin ilk yazılışları, müsveddeleri ve ortaya çıkana dek geçirdiği tüm aşamalar görülmektedir. Önce şöyle tutulmuş kısa notlar, tekrar tekrar düzeltmeler ve eserin baskıya hazır durumu. Tam bir labirent cehennemi. Her bir eserin oluşup gelişmesini kâğıtlar üzerinde adım adım takip eden kişi, olağanüstü yazarın yaratıcılığını günümüzde de bütün canlılığı ile yaşar.

Ancak Balzac'ın eserleri için yapmış olduğu düzeltmelerle dolu bu ön çalışmaları gören biri, yazarın kendini işine nasıl vermiş olduğunu daha iyi kavrayabilir. Sayısız notlar ve taslaklardan sonraki ilk müsveddeler Balzac için sıçrama tahtası sayılıyordu. Daha mürekkebi bile kurumadan yolladığı ilk taslaklardan matbaa tashih provalarını hazırlardı. Balzac'ın akar gibi ince ve zarif yazısıyla kaleme almış, fakat acele içinde bazı kelimelerini kısaltmış olduğu metni deşifre ettikten sonra dizelerdi. Fakat onlar için gerçek cehennem düzeltmelerle başlardı. Yazar, yazdıkları basılmış olarak önüne gelince yeni bir öfkeye kapılır ve çılgın yılankavi yazısıyla kelimeleri ve yerlerini değiştirir, cümleleri kaldırıp atar,

yeni paragraflarla yeni bölümler açar, yeniden kaleme aldığı altı veya yedi sayfa taslağı tashih provalarına serpiştirir, numaralar verdiği yüzlerce kelimeyi cümle aralarına yerleştirir ve bütün bu çalışmaların hiyeroglifi andıran karmakarışıklığı, çizgiler, harfler ve rakamlar, yeni taslağı görenleri şaşkına çevirirdi. Balzac'ın tashih provalarının Parisli matbaacı ve dizgicilerin korkulu rüyası olmasını anlamak gerek! Matbaa işçilerinin günde bir sayfadan fazla Balzac dizmeye yanaşmadıkları ve bu iş için de iki kat ücret talep ettikleri kulağa hoş gelen bir dedikodu değil, belgelenmiş gerçektir. Bu zor işi biri ötekinin üzerine atardı. İçlerinde en deneyimlilerle en iyilerinin bile kelimeler ve işaretlerden oluşan bu 'cadılar toplantısı'nı kavrayıp, altından kalması yıllar almıştır.

Metindeki tüm karışıklar nedeniyle uzun çabalar sonucu her şey tekrardan dizilir ve oyun yeniden başlardı. Çünkü Balzac üzerinde sayısız düzeltmeler yaptığı metni yine beğenmez, müthiş bir öfkeyle tekrar işe girişirdi. Eklemeler, değişiklikler, açıklamalarla basılmış taslağı allak bullak eder, kızgın pençesi taptaze ete saplanıp onu parçalara ayırırdı... Ve yazdıkları günün birinde bir edebiyat dergisinde dizi olarak yayınlanana kadar da bu oyun üç, dört kez tekrarlanırdı. Ancak yazdıklarının dergide yayınlanmış olması çabalarının sona erdiği anlamına gelmezdi. Kitap olarak basılması kararlaştırıldığında, tokgözlü olmayan Balzac her şeyi yeni baştan ele alır, üzerinde değişiklikler yapardı. Kitaplarının yeni baskılarını bile gözden geçirmeden, kimi bölümlerinde değişiklik yapmadan edemezdi. Örneğin yirmi sayfa kitap Balzac'da yüz 'gizli' sayfa demekti, bazı kitabı da on kez yazılmıştır. Tam bir koleksiyoncu olan yazar kimi romanlarının müsveddelerini kitap basılana kadar saklamış, sonra da onları ciltletmiştir. En küçük, önemsiz çalışmalarını bile sayısız ciltte toplamış, bazılarını çok yakın dostlarına armağan etmiştir. Üzerinde peş peşe değişiklikler yaptığı, kimi zaman yedi takım müsveddeden oluşanları inanılmaz değerdedir. Bu 'gizli' Balzac kitapları çok tuhaf amfibi andırır, müsvedde ile kitap, yazı ile basılı metin arası bir şeylerdir, onu yazar ve sanatçı olarak çok yakından tanımamıza olanak sağlayan canlı tanıklardır. Çünkü onlar, elimizde tuttu-

ğumuz kitapta göremediğimiz, oluşmaya başlayan bir eserin ortaya çıkışındaki gizemli tüm ara adımları kronolojik ve psikolojik olarak içerirler. Ve bütün bu 'gizli kitaplar' sadece Balzac'ın nasıl çalıştığını belgelemez, onun epik biçimi yaratış sürecinde verdiği savaşımları da gözlerimizin önüne serer.

Tüm bu 'gizli kitapları' yırtıp atmadığı, sakladığı için ona teşekkür borçluyuz. Balzac'dan başka hiçbir edebiyatçı bu olağanüstü belgelerle çalışma odasının kapısını kendinden sonraki nesillere ardına kadar açmamıştır. Şu anda meraklısı için çok değişik ve ender, kitapseverler için paha biçilmez belgeler sayılan bu kitaplar ilerde araştırmacılara romancılığın ve epik sanatın yaratılışı üzerine önemli bilgiler verecek, onlara çalışmalarında dayanak olacaktır. Her alanda olduğu gibi burada da, geçmişin üstün başarı ve çabaları geleceğin bilimlerini oluşturacak kaynaklardır.

ARTHUR RIMBAUD

Absurde! Ridicule! Dégoûtant!* Yirmi üç yaşındaki Arthur Rimbaud, şiirlerine hayranlık besleyenlere ve onu edebiyata yeniden kazandırmak isteyenlere bu sözlerle karşı çıkardı. Bunlar, gençliğinde yazmış olduklarını beğenmeyen ve söylenenlerden adeta tiksinen, tüm gücünü yeni çalışmalara vermek isteyen bir sanatçının sözleri değildi. Bunlar, artık kapatmış olduğu ve yeniden açmak istemediği bir döneme karşı çıkan kimsenin kesin, acımasız sözleriydi. Yirmi üç yaşındaki bu insan, o yıllarda sanatı çoktan geride bırakmıştı. Birçok ülkeyi gezmiş, Afrika'dan da daha yeni dönmüştü. Avrupa'da bir avare gibi dolaşmış, Almanya'da, İngiltere'de, Belçika'da çeşitli işlerle ekmeğini kazanmaya çalışmış, Paris bulvarlarında seyyar satıcılık yapmış, Hollanda'da köylülerle ürün kaldırmış, ne iş verirlerse yapmış, hapisanelerin taş hücreleriyle, balta girmemiş ormanların dinmeyen yağmurlarıyla tanışmıştı... Hollanda sömürgelerinde paralı askerlik yapmış, Sumatra'dan firar etmiş, kaçış yolunda Malezya'nın köylerine ve karanlık ormanlara sığınmış, maymunlarla, vahşi hayvanlarla ağaçlar altında yaşamıştı. Mısır'ı görmüştü; Kıbrıs'ı, Zanzibar'ı ve Aden'i de. Her yerde yaşamıştı yirmi üç yaşındaki bu genç insan. Avrupa ona dar geliyordu; adeta hapisaneydi onun için, çamur içinde bir su çukuruydu. Adını bile duymadığı ülkelere kaçmıştı Avrupa'dan. Somali dilini öğrenmiş, bakir toprakları fethetmiş,

* Saçma! Gülünç! İğrenç!

Habeşistan'da savaşa hazırlanan kral II. Menilek'e yardım etmiş, fakat Adua savaşını görememişti. Avrupa'nın doğuya açılan kapısı olan ışıl ışıl o Marsilya kentinde, otuz yedi yaşında öldüğünde, havaya kaldırdığı elinin yumruklarını sıkmış bir kötürümdü...

O daha on yedi yaşında üne ulaşan, çevresinin hayranlık duyduğu bir şairdi. Gösterişli sözler ustası Victor Hugo'nun "Shakespeare enfant"* diye takdis ettiği bir gençti. Fransızcadaki en güzel Alman şiiri kabul edilen "Sansasyon"u yazmıştı daha on altı yaşında. Renklerin ayaklanması, ateş gibi yakıcı sözlerin olağanüstü senfonisi, sonsuz bir düş, birçoğumuzun gözünde Fransız edebiyatının en önemli şiiri olan o ölümsüz "Sarhoş Gemi"yi yazdığında delikanlıdan çok bir çocuktuk. Bu arada ciddiyyetten uzak, biraz da şaka yollu, günümüz Fransa'sında hâlâ bir 'artistler İncil'i olarak kabul edilen bir sone yazmıştı. O yıllarda bütün eserlerini pek önem vermeden, neredeyse hiç içinden gelmeden yaratmıştı. Onları bir araya getirip bastırtan ve yayınlatan dostları olmuştu. Hazırladığı ve Brüksel'de yayınladığı tek kitapçığı olan *Cehennemde Bir Mevsimi* de piyasaya çıktığının ertesi günü toplatıp imha ettirtmişti. Kötü kâğıda basılmış bu kitaplardan birkaçı rastlantı sonucu yok olmamıştır. Şiir sanatını pek sevmeydi. Onun için özgürlük denemeleri idi, bir boşalmaydı, sadece çabalarından biriydi. Erotizmi de denemişti, kısa bir süre için: "La débauche est dégoûtante"**. Bilime de şöyle bir el atmıştı: "La science est trop lente"***. Enerjisi şimşekler gibiydi, kalıcı değildi. Yorgun olduğu, gücünü yitiriverdiği anlar da vardı. Yine çalışmaya yönelmesi gerektiği için hatalarını kavrayıp çaba göstermekten tiksiniyordu. Sezgilerinin aniden parıldayan ateşiyle gizemleri aydınlatmayı yeğlerdi. Goethe için sanatı kavramanın koşulu sayılan coşku değil, yanardağ patlamasını andıran anlar onu ateşlerdi. Bütün gücü aniden boşalır, şiirlerine yansır; kadınlara ve başka bir sürü şeye de. Fakat her şeyi aynı anda başaramaz, iç organları

* Çocuk Shakespeare

** Fuhuş iğrençliktir.

*** Bilim fazla yavaştır.

sızlayan bir hasta gibi sağı sola koşar, sendeler, tuhaf şeyler yapardı. Başka ülkelere kaçardı Rimbaud; düşünüp taşınmadan, hiç plansız, bir hapishaneden kurtulmak, özgürlüğe kavuşmak, çok uzaklara kaçmak istermiş gibi. Daha on dört yaşında Paris'e kaçmış, sonra eli boş, yüreği dolu, yepyeni ülkeler keşfetmek isteyen bir maceracı gibi yollara düşmüş, yirmi yaşına geldiğinde kendini Ekvator bölgesinde bulmuştu. Başarının peşinden koşmamış, sadece kendini uyuşturmak istemişti. "L'action n'est pas la vie, mais une façon de gâcher quelque force, un énervement."* Yapa-cak bir şeyler gereklidir ona, sanat denilen o oyun değil. Fakat bir Cortez sanat galerisi açmaz, bir Wallenstein ordular kurmaz, bir cumhuriyet generalleri yönetime getirmez. O, 1793 yılında yaşamamaktadır, gittikçe fakirleşen bir yüzyılın son günlerindedir. Kendi gücü kendine karşı ayaklanır. Balzac'ın coşkusuyla güçlü bir insan olmayı düşler. Zengin olmak, inanılmaz bir zenginliğe kavuşmak ister, ele geçiremeyeceği bir dünyayı satın almayı geçirir aklından. Kitabındaki kehanetler alev gibi parıldar: "Je reviendrai avec des membres de fer, la peau sombre; sur mon masque, on me jugera d'une race forte. J'aurai de l'or; les femmes soignent ces féroces infirmes retour des pays chauds; je seria mêlé aux affaires politiques: sauvé!" Ancak her şey istediği gibi gelişmez, arada sırada bir şeyler kazanır, fakat hiçbir zaman servet sahibi olamaz. Tek başına sürdürdüğü yaşamın can sıkıcılığı, gücünü boş yere harcaması onu giderek zayıflatır, kendi gücünün altında ezilir, boğulur gibi olur. Sürekli bir şeyler yapma isteği ve güdüsü ruhunu yiyip bitirir. Ölümü yaklaşırken kaçır gibi Fransa'ya dönmeye çabalar, fakat sınırdaki ölüm ondan güçlü çıkar. Eğer sadık dostlarının çabaları olmasaydı, Marsilya'da bir hastanede iki bacağını kestikleri Afrikalı bu tüccarın (!) gerçekte Fransa'nın en büyük şairlerinden biri olduğunu gelecekte hiç kimse bilemeyecekti.

Makalelerde ve mektuplarda yaşamının ayrıntılarını okuyunca, hiç bilinmeyen kentlerin adlarını ilk kez duyunca, onun alinyazısı sisli uzaklarda, sonsuz düşlerde yitip gidiyor. Her şey

* Eylem hayatın ta kendisi değildir, olsa olsa güçleri ziyan etmenin bir yoludur, bir sinirlilik halidir.

insana sanki başka bir dünyadaymış gibi geliyor. Charleville'den öğretmenini, onu şairliğe başladığı günlerden tanıyan Monsieur İzambart'la Paris'te buluşmuştum. O günlerin şair Rimbaud'sunu anımsayan tek insandı. Çok erken olgunlaşmış bir öğrenciydi, çabuk öfkelenirdi, kavgacıydı, yaşından büyük gösterirdi, iri yarı vücudu adalēliydi, yumrukları kocamandı, inanılmaz bir enerji doluydu, günü gününe de pek uymazdı diye anlatmıştı. Fantin Latour'un resmindeki Rimbaud, öğretmeninin anlattıklarına tıpatıp uyar. İriliği ile şairden çok köylüye benzeyen bir tip; öfkeli bakışlar, yüksek alnında masmavi yılanları andıran şişmiş damarlar. Ürkütücü bir görünüm, anlatılanlara çok uygun. Paul Verlaine ile Stuttgart'ın Neckar nehri kıyısında dindarlık üzerine yaptığı bir konuşma, kısa sürede kavgaya dönüşmüş ve sopalarla sona ermişti. Verlaine başından kanlar akarak yere yuvarlanmış, uzun süre kendine gelememişti. Proleter güç dolu bir dış görünümün yanı sıra kişilik yozlaşması, kolay tahrik olma ve düşlere kapılma onun iç dünyası idi, gittikçe kültür yaşamından kopuyordu. Bütün göçebeler gibi o da bir kozmopolitti; göçmen kuşlar gibi ülkeden ülkeye giden ve hiçbir yerde uzun süre kalamayan çingeneler gibi şaşırtıcı, değişik bir insandı... Kültürün tepesine düşmüş bir göktaşı, nereden geldiğini bilmeyen, kimseye ait olmak istemeyen bir Kaspar Hauser... Avrupalılığı reddetmesiyle, kültürlerine haşince karşı çıkmasıyla yalnız yaşamı yeğlemişti. Arthur Rimbaud günümüz dünyasında ruhsal özgürlüğün bir kahramanı, içgüdünün gözü pek bir yiğidir.

Şair olarak onda iki şey dikkati çeker. Çekinme nedir bilmezdi. Hiçbir şey karşısında eli kolu bağlı değildi, olayları ve insanları önemsemezdi. Gururluydu: "J'ai de mes ancêtres gaulois l'idolâtrie et l'amour du sacrilège, tous les vices, colère, luxure; surtout mensonge et paresse."* Engel tanımazdı. Aile bağlantıları yoktu, çünkü onlar budalalıktı, ayak bağıydı, vurulan gem-

* Benim Galyalı atalarım var; günah aşkı ve ona tapınma, bütün kötülükler, öfke, sefahat, özellikle yalan ve tembellik.

di. Mektupları sanki bir bankacıya yazılmış, sürekli paradan söz eden satırlardı. Ülkesini sevmek, kültürüyle gurur duymak nedir bilmezdi, onları çürük bir meyve gibi fırlatıp atmıştı. Geri kalmış ülkelerin zencileriyle yaşamayı Avrupalıların arasında yaşama-ya yeğlemişti. Din karşısında da bir gün olsun diz çökmemişti. İsa onun gözünde sadece bir «èternel voleur des ènergies»* idi. Dostluklar da onu bağlamazdı, sadece yersiz yurtsuz avarelerle geçici dostluklar kurmuştu. Ahlâk konuları da onun için gülünç şeylerdi, “une faiblesse du cerveau”**. Sanat onun gözünde sadece bir işti. Dünya ve yaşam görüşünün sağlam bir dayanağı yoktu. Gençlik yıllarının şiirleri her türlü estetikten ve sanat görüşünden uzaktı. Onlara duygusal bir aşkla değil, kabaca yaklaşırdı; yazdığı şiirler sinirleri zayıf insanlar için değildi. Çoğu fakirlik, kirli giysiler, terlemiş ayakkabılar, kenef kokardı. Gerçeklerle ölçsüz bir fantezinin olağanüstü bir yumağı idi. Şiirleri bilinçaltının bu sınırsız özgürlüğü ile oluşup gelişir. Avrupalı değildir, uzlaşıcı da değil, özgün ve büyüktür. Galiçya kültürünün üzerine Cermen kavimleri gibi barbarca iner, kuzeyden gelen vurucu kırıcı kavimlerin Roma’ya ve Bizans’a saldırması gibi...

Yaşamdan ve şiirden kendini uzak tutması, köstekleyici her şeyden kaçınması onun gözünde bir özgürlük, bir iç huzuruydu, yüceliğinin koşuluydu. Çevresindeki her şeye bambaşka bir gözle bakar; duyguları onları sadece görmez, duyar, tadar, koklar, onlara dokunur, içlerine girer. Kavrama yeteneği her şeyi bir girdap gibi içine çeker, açgözlü ve pisboğazca yutuverir. Özlerini içer, en küçük parçalarını zevkle midesine indirir, her şey kanına karışır. Duygularıyla sezdiği her şeyi öylesine bir aşırılıkla içine çeker, onları parçalarına ayırır. Koku, ses, renk... Sonra hepsi, bunaltıcı bir sezginin, öfkeli bir içgüdünün derinliğinde birbirine karışır. Ondaki değişik izlenimler yoluyla dışa vuran şairane uyumun nedenlerini, duyarlılığının derinliğinde ve gücünde aramak gerekir.

* Ölümsüz enerji hırsızı

** Zihnin zayıflığı

Rimbaud'dan başka hiçbir şairde, böylesine karşılıklı değişmelere rastlanmaz. Onun şiirleri kavramlardan yoksundur; kavramayı kolaylaştıran simgelerden de. Sadece içgüdü geçerlidir. Onun dediği gibi bir "söz simyası"dır, gizli bir sanattır, ustadan başkası bilmez, bilenler de anlamaz. Sonra yaşamının o sabırsız haykırışı! "Lā science est-trop lente." Bilim çok yavaş, şiirlerle açıklamalar yapmak külfetli, mozaikleri oluşturmak yorucu. Her şey simgelerle yıldırım gibi gerçekleşmeli, çabucak; anlatımı güçleştirse de. Kolay anlaşılmayı zorlaştırmalarına karşın en önemlisi duygular... Ancak Rimbaud gibi şiirlerini dergiler ve kitaplar için yazmayan, sadece iç gerilimini boşaltmak isteyen biri, anlaşılmaktan kaçınabilirdi. O zaman içini döküp rahatlama bilinçli olmaz; aniden, beklenmedik bir anda, yıldırım gibi gerçekleşir.

Böylesine ruhsal bir ölçüsüzlüğün, anlatımdaki aşırılığın kısa sürede Fransız şiirinin geleneksel kalıplarını parçalaması olağandı. On dört yaşında, alışılmışın sınırları içindeydi henüz. Fakat bir yıl sonra mısralar karışmaya, kafiyeler kopmaya başlar. Kısa süre sonra da kalıpları paramparça eder. Önce yarım kafiyeleri kullanarak bir devrim yapar, mısralara özgürlük getirir; ancak hemen ardından her türlü sınırı terk eder, tüm kalıpları kaldırıp atar, karmakarışık, öylece akıp giden şiirlere yönelir. Ruhunu kültürlerden koparmış, rapsodiyi anımsatan, dinsel belirtilerin seziildiği şiirler yazar. Tuhaf bir rastlantı olmalı, fakat *Cehennemde Bir Mevsim* eseriyle Nietzsche'nin *Zarathustra*'sı stil benzerlikleri gösterir.

Rimbaud'nun kelimelerindeki güç, zamanla olağanüstü olur, kaleminin altında büyür, yüceleşir. Terimleri saran jelatin kan emer, bir vampir gibi, renklenip şişer, o güne kadar görülmemiş bir ışıkla parıldar. Eskimiş, artık kullanılmayan kelimeler yepyeni olurlar; birdenbire yanar gibi çıtırdar, kıvılcımlar saçmaya başlar, yerlerinden sıçrar, şaşırtırlar. Ne olduğunu daha anlamaya fırsat bulmadan okuru etkileri altına alırlar. Bunu yaparken de her zaman güzel, kulağa hoş gelen kelimeler kullanmaz, sokağın argosunu yeğler. Kimilerini değiştirip, yeniden yaratır. Örneğin, "Le reine aux fesses cascades." Ne kadar mükemmel! Ya da "le

coeur fou robinsonne”^{*} –Akademilerin sözlüğüne henüz girmemiş. “Les insultes ithyphalliques et pioupiesques”, “percaliser sa peau” – Binlerce bu gibi örnek, her mısrada en az bir kelime! Onlarla karanlığa açılan en son kapıyı da kırıp ardına kadar açar, yaptığı ile gurur duyar. “J’écrivais les silences, les nuits, je notais l’inexprimable”^{**}.

Başkaları o yıllarda daha gençliklerini yaşarken, o sadece üç yıl içinde bu inanılmaz başarıyı elde etmişti. Daha on beş yaşında, Fransız dilinin en güzel şiirlerinden biri sayılan “Sensation”u kaleme almıştı. On altı yaşına geldiğinde şeytanca güzel, içeriği biraz sapık “Les chercheuses des poux”yu yazmıştı. Okurken ürperiyor insan, sanki buz gibi bir el sırtından aşağıya doğru okuyor. Mısralar gittikçe kanlanıyor, ritimler ele avuca sığmıyor, fantezi inanılmazla erişiyor, her şey yaşamın sınırlarını aşıyor, bilinmeyen dünyalara koşuyor.

Rimbaud on beş yaşında Fransa’yı, on altı yaşında Avrupa’yı terk eder. Kendini şarkın sonsuz tantanasına, başka dünyaların oynak gecelerine, tropik dünyanın cinsellik dolu şehvetine verir. Ünlü şiiri “Sarhoş Gemi”, renklerin büyük bir ayaklanması, uyanıdırıcı duyguların şöleni, anarşinin kırmızı bayrağı gibi Fransız liriğinin üzerini örter. Bu birbirinin içine dalga dalga geçen anlatımların bir çağlayanıdır, sanki esrarengiz bir gökyüzünden inen kavramların düştüğü, fokur fokur kaynayan sonsuz bir derinliktir. Ne anlama geldiği ilerde kavranır bu sanrının. Okur önce anlatılanların darbeleri altında sendeler. Ateşli bir hastalığın neden olduğu bunaltıcı düşleri andıran buna benzer görüntülere William Blake resimlerinde de rastlarız. Şarkılar söyleyen balıkların doldurduğu topraklar, kanların süzüldüğü gök kubbesi, vücudunu böceklerin yediği kocaman yılanlar, panter gözlü çiçekler, gümüş ışıltılı güneşler, “Denizin Şiiri”ndeki bu düş... Hangi afyonlar, hangi yakıcı ateş yaratmıştı onu? Yine de bütün her şey, görünmeyen kökler, gerçek yaşamla iç içe geçmiş. Yanardağdan

* Deli, robinson kalp

** Ben sessizlikleri yazıyordum ve anlatılamayanı kaydediyordum.

aşağılara inen kızgın lavların üzerindeki küçük alevler gibi haykırıyor: “Je regrette l’Europe aux anciens parapets...”^{*} Son özlemlerini yaşıyor, geleceğin düşlerini bugünden okuyan bir sihirbazı andırıyor. Onları biliyordu. Bu şiirinde gelecekteki yaşamını anlatır, diğerlerinde de okunur, buzlu camların arkasına yazılmış, ısıldayan sözler gibi. Son şiirlerinden biridir, üzerini kaplayan balmumu parmaklarının altında erir. Sonra kaldırıp atar her şeyi, daha on sekiz yaşında. Onu eleştirenler, edebiyat dünyasından yine de kopmamasını çirkin bir takıntıya benzetirler. Görüşlerinde ve duygularında ne kadar sınırlı olduklarının farkında değillerdir. Bu insanın daha on sekiz yaşında böyle şiirler kaleme almasını göz ardı ederler. Onlar, kendini sanata teslim etmemiş olmasını, onu ayaklarının altına almasını, ona bir şey vermediğini fark ettikten sonra da kaldırıp atmasını ve bir daha elini bile sürmemesini eleştirirler... Faust’un “Başlangıçta söz vardı.” sözü onun yaşamında “Başlangıçta eylem vardı.” olur.

1907

* Eski barbatarlarla çevrili Avrupa’nın haline acıyorum.

OTOGRAFİLERİN ANLAMI VE GÜZELLİĞİ

*“Sunday Times”ın 1935 yılında
Londra’da düzenlediği kitap fuarı nedeniyle
yapılmış bir konuşma*

Sizlere otografilere söz etmeye çalışırken bu gizemli değerlerin anlamını açıklayabileceğimden pek emin değilim. Başka sanat eserlerinin anlamı kolayca kavranır, güzelliği hemen bakışları kendine çeker. Bir usta ressamın tablosuna sokuluruz, çizgileriyle renkleri bizi mutlu eder. Tunçtan bir vazoda zarif hatlarıyla, bir halı ışıldayan renkleriyle tüm özelliklerini dışa vurur, güzelliklerinin tüm uyumunu gözler önüne sererler. Cam kaplara, madeni paralara, üzeri oymalı değerli taşlara şöyle bir bakmak onlara hayran olmak için yeterlidir. İnsan pek düşünmeden beğenir ve sever, çünkü onlar duygularımızı kolayca büyülerler. Otografilere ise ilk bakışta göze pek ilginç ve çekici gelmez. Çünkü onlar toz içinde bir yığın kâğıttan başka bir şey değildir; buruşmuş, kimileri yırtık, üzerleri lekelerle dolu müsveddeler, taslaklar, mektuplar, dosyalardır. Sanki öylece unutulmuş değersiz şeylerdir; dağınıklığı sevmeyen biri, gereksiz görüp kaldırır atar onları. Gerçekte de dış görünüşleri çekici olmayan çok değerli sayısız otografi hep anlamsız yere yok edilmiştir. Shakespeare’in müsveddeleri, mektupları, klâsik müzik dünyasının paha biçilmez belgeleri, tüm klâsik edebiyatta el

yazılarının yüzde doksanı... Sofokles'in ve Euripides'in birçok tiyatro eserinin ön yazımları, Sapho'nun mısraları, tümü yok edilmiştir. Böylesine paha biçilmez şeylerin saklı değerlerini görüp kavrayabilmek için onlarla duyarlı bir ilişki kurmak gerekir. Dış görünüşleri nedeniyle değil, duygulara seslendikleri zaman otografilerin değeri anlaşılır.

Bu gizem dolu dünyaya her insan adımını atmaz, çekinir. Bir anahtar gereklidir ona; anlayışın kapısını açacak, anahtarı kili-dinde çevirecek duygusal bir güç de... Derin bir saygı! El yazıla-rını anlayıp sevmek, onlara hayranlık beslemek, onlarla coşmak, onlarla sarsılıp hüzünlenmek için önce o kâğıtlarla sonsuzlaşmış insanı tanıyıp sevmeliyiz. Keats'in şiirlerinden birini yazmış ol-duğu kâğıt, daha adını duyar duymaz saygıyla okumuş olduğu-muz ve bu kentin evleri, üzerindeki gökyüzü, bulutlar ve deniz gibi duygularımızda her zaman yer etmiş o kutsal mısralarını anımsamazsak, hep kâğıt parçası kalır. Yazarlara, şairlere, mü-zisyenlere ve düşün dünyasının bütün kahraman insanlarına ve yarattıklarına dinsel sayılacak duygularla değer verdiğimiz sü-rece geride bıraktıkları izlerin anlam ve güzelliğini çok daha iyi kavrarız.

İnsanlığın büyük dehalarına olan içten bağlılığımız neden-se çok değişiktir, karışıklıklarla doludur. Bir yandan onların biz küçük insanlardan daha büyük, daha üstün, hatta tanrısal oldu-ğunun farkındayızdır. Fakat öte yandan, yüceleştirdiğimiz bu yaratıcı insanların da bizler gibi bu dünyanın yaratıkları olduk-larını, aramızda yaşamış, evlerde oturmuş, yataklarda yatmış, giysiler giymiş ve mektuplar yazmış olduklarını görür; onların dünyevi yaşamlarını bize anımsatacak her türlü şeyi ele geçirip saklamayı çok isteriz. Bu nedenle de fotoğraf ve resimlerini top-lar, günümüz yazarlarının kaleme aldığı onlara ilişkin kitapları karıştırırız. Fakat yaratıcılıklarının kanıtı, el yazılarından daha güzel hiçbir şey yoktur! Sadece onlarda karşılaşırız gerçek sa-natçıyla, varlığının en derinliğinden hissederiz onu. Ölümsüz-lerden biri olan Goethe de otografilerin kalıcı değerlerini anla-mış ve onlara olan ilgisinden bir mektubunda şöyle söz etmiştir:

“Çok değerli insanlar el yazılarıyla karşımda gizemli bir şekilde canlanıyor. Varoluşlarının bu belgeleri benim için portrelerinden çok daha önemlidir...”

Kendini otografilerin büyüleyici dünyasına kaptıran ve onların koleksiyonunu yapan sadece Goethe değildi. Johann Sebastian Bach Haendel’in, Beethoven Mozart’ın, Schumann Beethoven’in, Johannes Brahms da bütün hepsinin el yazılarıyla kaleme aldığı notaları toplardı. Bir zincir tüm zamanlar boyunca uzanır gider. Sadece yaratan, yaratıcılık karşısında saygı duyar. Sanatın sadece en çok ışıldayan değil, en alışılmamış yanlarına da ancak bir sanatçı değer verebilir. Ustalar öğretmenlerinden devraldıklarını sadece birer kutsal emanet gibi saklamamış, bu otografilerdeki gizli doğa sırlarından da yararlanmışlardır. Dünyamıza ve onun, çözümlenemeyen sayısız anlaşılmazlıklarına baktığımızda, en derinde yaratılışın sırrını görürüz. Doğa burada sırrını ele vermez, dünyanın nasıl oluşmuş olduğunu; bir çiçeğin, bir şiirin, insanın da. İşte burada çeker peçesini, kapatır her şeyin üstünü hiç acımadan, hoşgörüsüz. Şiirler yaratmış olan şair, parçalar bestelemiş olan müzisyen bile o an nasıl esinlenmiş olduğunu ilerde açıklayamaz. Yarattığı şeyi sona erdiren sanatçı, eserinin ilk adımlarını nasıl attığını, onun nasıl gelişip büyüdüğünü çoğu kez unutmuştur. Duygularından oluşan bir kıtanın, tek tek seslerden yüzyıllarca dinlenecek bir melodinin nasıl bir araya gelmiş olduğunu bilmiyordur. Tümünün üzerinde artık bir peçe vardır. O inanılmaz yaratıcılık sürecini bize anlatacak şeyler sadece ve sadece o kâğıtlardır, otografilerdir. Bir avcının topraktaki belirsiz bir izden hayvanın gittiği yolu bulması gibi, otografilerde de çoğu kez sanatçının yaşamının ve çalışmasının izlerini görür, yaratıcılık sürecini takip eder, çok önemli bilgilere sahip oluruz.

Örneğin Beethoven, çalışmalarını yazı masasında değil, gezinirken, yolda yürürken, hareket ederken yapardı. Viyana çevresindeki köylüler başı şapkasız, nefes nefese yürüyen ufak tefek bu adamı elinde bir kâğıt parçasıyla sık sık tarlalarda dolaşırken görürlerdi. Onu bir kaçık sanırlar, ona “salak” derlerdi. Çünkü

Beethoven başı önünde, bir şeyler mırıldanarak, homurdanarak, bağırarak, şarkı söyleyerek, ellerini kollarını havada sallayarak yürürdü. Sonra aniden durur, cebinden küçük bir defter çıkarıp içinden bir sayfayı hızla koparır ve elindeki kurşunla birkaç nota karalardı. Alelacele yazılmış bu şeyler o anda ilk akla gelenler, ilk esinlerdi. Tıpkı bir röntgen filminin bir insanın iskeletini gösterdiği gibi otografinin bu sihri de yaratanın bilinmeyen esinlerini açığa vurur. Sonra başka kâğıtlar oluşur, onlara melodinin kabasını, ilk adımları not edilmiştir. Yazılmış çizilmiş, üzerinde değişiklik yapılmış, yeniden yazılmıştır. Böylece sanatçının bütün ruhsal durumunu kâğıttan kâğıda heyecanla takip edebiliriz. Bir yerde el yazısı ateşli, hızlı, akıcıdır; sonra birdenbire duruverir, kopar, yeni bir başlangıç yapar, fakat yine duraklar. Okuyan fark eder, şair istediği kelimeyi bir türlü bulamıyor, müzisyen de geçişleri...

Yazının sihirli aynasında bir yorgunluk görülür, bitkinlik, kimi zaman da öfkeli bir kopma, hatta bir ümit yitirme fark edilir, sonra kendini son bir kez toparlama, kesin zafere koşma... Sonunda yedinci günün güneşi parıldar. Dünya yaratılmış, eser gerçekleştirilmiştir. Bir kâğıt parçası insanoğlunun ölümsüz yaratıcılığının belgesi olur. Goethe'nin de söylediği gibi, sanat eserlerini daha iyi anlamak için onları bitmiş durumlarıyla görmek yeterli değildir, yaratılış süreçlerini de yakından tanımalıdır. Kimi edebiyat ve müzik eserinin gelişip oluşmaları otografiler aracılığı ile izlendiğinde çok daha iyi anlaşılır. Bu yazılı belgeler sayesinde sanatçının sadece sanatsal yanı değil, onun yaşam adımları da biraz fanteziyle göz önüne getirilebilir. İşte elimizde tuttuğumuz bu defter yaprakları o zaman bizler için solgun, kurumuş ağaç yapraklarını andıran kâğıt parçaları değildir. Otografideki yazının karakterinden sanatçının o dönemdeki yaşamı da göz önüne getirilebilir.

Beethoven'ın yaşamının son günlerinden kalmış bir mektuba göz atmak yeterlidir. Üç aydır hasta yatağından çıkmamaktadır, bir zamanlar çok sağlıklı vücudu iyice zayıflamıştır, bitkindir, görünümü bir çocuğu andırmaktadır, kansız eli artık notalar

yazamamaktadır, birkaç satırlık mektuplardan başka... Ölmekte olduğundan habersiz hastanın kafası kötü düşüncelerle doludur. Artık çalışamazsa nasıl yaşayacak, ev kirasını nasıl ödeyecektir? Fakat denizin ötesinde bir ülke var, orada seviyorlar onu, ona saygı besliyorlar. "London Philharmonic Society" davet ediyor, vereceği konser için ödeme de yapacak. Ümidini yitirmekte olan bu insan denizin ötesindeki ülkeye sesleniyor, yardım istiyor. Fakat artık mektup yazamıyor, hastabakıcısı Schindler söylediklerini kaleme alıyor. O da önüne konan mektubun altına, güçsüz parmaklarının titrek yazısıyla "Beethoven" imzasını atıyor. Sağlıklı günlerinde bir sonat veya senfoni bestelerken daha az zorlanmıştı. İstirap içinde atılmış bu imzayı gören duygulu her insan çok hüzünlenir. Çünkü o mektubu sadece Beethoven değil, ölüm de imzalamıştı. O harfler korku içindeki bir insanın son çığlığı idi.

Başka değerli bir belge de Mozart'ın evlilik cüzdanıdır. Onda tüm bir yaşam ve neşe, gençlik ve mutluluk vardır. Harfler evlilerin dansını yapmaktadır. Anılardan biliriz ki, evlilik töreninden eve dönen Mozart genç karısıyla masanın çevresinde çocuklar gibi dans etmiştir. Çünkü inatçı babasının karşı çıkmasına ve başka engellere karşın istediği kızla evlenmiştir. Üzerinde sadece birkaç kelime veya satır olan bir kâğıt parçası mutlu ve sevinçli veya mutsuz ve hüznü bir insanın tüm duygularını bize en yalın iletir. Bu gibi belgeleri eline alıp inceleyen birine sadece kafasındaki gözler yeterli değildir, ruhuna da gözler gereklidir. Ancak o zaman kâğıtlardaki belli belirsiz kimi harf ve işaretlerden, resimler ve kitaplardan çok daha fazla etkilenip duygulanır. Otografiler çoktan unutulmuş insanları günümüze böylesine gizemli geri getirir, onları bize yeniden yaşatırlar. Bir galeride tabloları seyreder gibi bu sayfalara da ardı ardına bakar, onlarla duygulanırız. Yaşamları boyunca birbirlerine düşman olmuş, ya da zaman ve mekân nedeniyle birbirlerine uzak kalmış sanatçıların kalıtı el yazısı belgeleri bir arada görünce insan yaratıcılıkları arasındaki farkı daha iyi hissediyor, sanatın bizleri yürekten fetheden çeşitliliğini daha iyi kavıyor.

Sonra Haendel. Yazısı iri, hareketli ve katı. Gören o güçlü insanı gözünün önüne getiriyor, oratoryolarının güç dolu koro müziğini duyar gibi oluyor. Onun yanında Mozart'ın ince, hafif, biraz oynak Rokoko yazısı, tıpkı müziği gibi, tam bir yaşam coşkusu dolu. Ya da Beethoven'ın aslan pençesini andıran yazısı, sabırsızlık, müthiş bir öfke dolu. Chopin'in zarif, kadınımsı, duygu dolu notaları, Richard Wagner'in canlı, heyecanlı, fakat çok düzenli kelimeleri... Bütün bu sanatçıların ruhu, alelacele karalanmış birkaç çizgide, uzun müzik tartışmalarından çok daha belirgin, yaratıcı kişilikleri tablolarındaki hatlardan daha duyumsal. Belki otograflerin dış görünümünü kitaplar ve tablolar kadar güzel ve şık değil, ancak onların üstünlüğü gerçekleri sergilemelerinde. İnsan yalan söyleyebilir, göz boyayabilir, inkâr edebilir, resim gerçekleri değiştirip başka türlü canlandırabilir, bir roman, bir mektup da yalan yazabilir. Ancak insanın bir özelliği vardır, onu hiç kimse değiştiremez. El yazısını. O istese de istemese de el yazısı insanı ele verir, söylemediklerini o söyler. Otografler bize şunu da öğretir, bitmiş şekilleriyle elimizde tuttuğumuz, hayran olduğumuz eserler sanatçının olağanüstü yaratıcı kişiliğinin armağanları değildir. Onlar çok yorucu, titiz ve çok özveri isteyen çalışmalar sonucuyaratılmışlardır; insanın nesne ile yaptığı ruhsal çatışmanın savaş alanlarıdır. Bizleri yaratıcılığın gizli krallıklarına götürürler, biz insanların sanatçıyı daha çok sevmemize, ona daha saygı beslememize neden olurlar. Bakışlarımızı dıştan içe mıknaş gibi çeken, onları ölümlüden ölümsüze götüren her şey kutsaldır... Dış görünüşleri ile pek dikkati çekmeyen bu kâğıtlara içeriklerinin güzelliği nedeniyle hep saygı beslemeliyiz, çünkü içsel duygulara olan sevgiden katıksızı yoktur. Bütün sevgiler geçicidir, ölümlüdür, o ise edebiyatçının dediği gibi hep sürüp gider: *"A thing of beauty is a joy for ever."**

* Bir yudum güzelliğin tadı sonsuza dek sürer.

KİTAPLARA TEŞEKKÜR

Buradalar, bekliyorlar ve susuyorlar. İtişip kakışmıyorlar, bağırmıyorlar, istemde bulunmuyorlar. Duvar kenarına dizilmiş, suskun öylece duruyorlar. Sanki uyukluyorlar fakat üzerlerindeki isimler, açık gözler gibi sana bakıyor. Onlara bakarak, şöyle bir dokunarak yanlarından geçerken, yalvarır gibi arkandan seslenmiyorlar, senden bir şey istemiyorlar. Hayran olmanı bekliyorlar, ancak o zaman açılıyorlar. Önce çevremizde bir suskunluk, sonra içimizde bir suskunluk. Ardından hazırız; bir akşam, yorgun günün sonunda eve döndüğümüzde; bir öğle üzeri, insanlardan bitkin; bir sabah, güzel düşlerle geçmiş bir gecenin sonunda... Sokuluyoruz onlara, yüzlerce göz, yüzlerce isim suskun ve sabırla senin arayan bakışlarını takip ediyor, bir saray paşasının seslenip çağırmasını bekleyen esir kadınlar gibi. Sonra uzanıyor elin, bir piyanonun tuşlarına dokunan parmaklar gibi, içlerinden birine, açıyor sayfalarını, okuyor birkaç satır, bir kıta. O anda isteksizsin, düş kırıklığı, bırakıyorsun yerine. Arıyorsun bir başkasını, o anda sana en uygun olanını. Ve birden kuşatılıp sarılıyorsun, nefesin bir başka nefesle karışıyor, sanki bir kadının sıcak, çıplak vücudu yanı başında yatıyor. Seçtiğin kitap seni mutlu ediyor, içinden yükselen ışıkla ısınıyorsun. Düşlerin bulutları aralanıyor, seraplar görünüyor. Caddeler açılıyor ta ufka kadar, uzaklar duygularını çekip içine alıyor.

Bir yerlerde bir saatin çalıştığını duyuyorsun. Fakat o seni rahatsız etmiyor, burada başka saatin sözü geçiyor. Karşındaki kitaplar, içlerindeki sözler dudaklarına dokunana kadar yüzlerce yılı geride bırakmışlar... Sonra yepyenileri, daha gençleri, henüz dünyaya gelmişler. Hepsi de büyüleyici bir dili konuşuyor, heyecanlandırıyor, nefesini kesiyorlar. Heyecanlandırırken teselli de ediyorlar. Sonra kendini onların içinde buluyorsun, sayfalarından yükselen melodiyle, düşüncelere dalıyorsun, sakinleşiyorsun, yükseklerde, başka dünyalarda uçuyorsun.

Günün huzursuzluğunu unutturan o güzel saatlere, insanın sadık dostu, suskun arkadaşı kitaplara, hep yanımızda olduğunuz, varlığınızla bize hep yaşam verdiğiniz için teşekkürler! İnsanları yaşantılarının en karanlık günlerinde desteklediğiniz için de, cephe hastanelerinde, kışlalarda, hapishanelerde, acıdan kıvrandıkları yataklarda. Her yerde, her zaman yanlarında bulunmuş, onlara düşler getirmiş, huzursuzluk ile ıstırap arasında bir avuç huzur olmuştunuz! Günlük yaşamın altında ezilen ruhunu çekip kurtaran Tanrı mıknatısı sizler. İnsan ruhunun karanlığını hep aydınlatır, onu ötelerin aydınlığına taşırsınız.

Sonsuzluğun bu küçük parçaları sizler, yan yana ve suskun, evimizin duvarına sıralanmış öyle duruyorsunuz. Fakat bir el sizi çekip alınca, yürek size dokununca, mekânları kırıp parçalıyor, çılgınca ileri atılan bir araba gibi bizi sonsuzlara taşıyorsunuz.

